

Päivi Hannele Lehtonen

VOIMAUTTAVA VIDEO

Asiakaslähtöisyyden, myönteisyyden ja
videokuvan muodostama työorientaatio
perhetyön menetelmänä

Päivi Hannele Lehtonen

VOIMAUTTAVA VIDEO

Asiakaslähtöisyyden, myönteisyyden
ja videokuvan muodostama työorientaatio
perhetyön menetelmänä

Esitetään Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen juhlasalissa C1
elokuun 23. päivänä 2008 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

VOIMAUTTAVA VIDEO

Asiakaslähtöisyyden, myönteisyyden
ja videokuvan muodostama työorientaatio
perhetyön menetelmänä

Päivi Hannele Lehtonen

VOIMAUTTAVA VIDEO

Asiakaslähtöisyyden, myönteisyyden
ja videokuvan muodostama työorientaatio
perhetyön menetelmänä

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Editors

Markku Leskinen

Department of Educational Sciences, Special Education, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover pictures from the family albums of Salminen and Lehtonen

URN:ISBN:978-951-39-3339-5

ISBN 978-951-39-3339-5 (PDF)

ISBN 978-951-39-3308-1 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2008, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2008

ABSTRACT

Lehtonen, Päivi Hannele

Empowering video. A work orientation formed by client-focus, positivity and video image as a method for family work

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2008, 257 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research

ISSN 0075-4625; 343)

ISBN 978-951-39-3339-5 (PDF), 978-951-39-3308-1 (nid.)

Summary

Diss.

The aim of this research was to categorise, structure and interpret the ways of thinking, roles and professional practices which family workers produced when they implemented the video assisted family work method. The starting point was the Video Home Training method (VHT) which was introduced in Finland in the early 1990s. When compared with the previous methods, this method introduced the concept of visiting homes, videotaping everyday situations, working within the goals set by the family and positive feedback. VHT method was expected to help families with interaction problems.

This dissertation is a qualitative, multimethod research which uses interviews and group discussions of family workers, training materials and field notes as its material. The material was transcribed into text and analysed with qualitative data analysis, but viewpoints were also derived from discourse analysis in the framework of social constructionism.

The matters emphasised by ecocultural theory were achieved well within the homes of the families, but the employees wished to use institutional applications (VIG). At homes, the customer orientation and the families' own culture was best achieved as people operated in a comprehensive manner. In the offices, the clients had to adapt to the routines of the institution. Sometimes the workers achieved post-modern expertise, positivity and partnership with the parents. Occasionally the expertise was relinquished or modern expertise, strive for psychodynamics or objectifying customers was introduced.

The technology and visual aids in family work was at first difficult to the workers. More experienced workers managed to see empowerment as synergy between family centrality, positivity and image. The workers did not fully comprehend the significance of videotaped self-image. The concept of parenthood was experienced as a positive image-shock when compared with the previous parenting identity. This viewpoint was not covered sufficiently in VHT trainings. The analysis of interaction from the videos emphasised small but important nuances and the availability of tacit knowledge improved. Especially in the cases of fathers, taciturn and sparse interaction may have proven to be effective.

Keywords: video, empowerment, partnership, family-centered, expertise, ecocultural theory, VHT/VIG (Video Home Training/Video Interaction Guidance)

Authors' address Päivi Hannele Lehtonen
Tampere Polytechnic
University of Applied Sciences
Teacher Education Centre
Teiskontie 33, 33520 Tampere, Finland
paivi.lehtonen@tamk.fi

Supervisor Professor Paula Määttä
Department of Educational Sciences
Special Education
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Professor Eija Kärnä-Lin
Faculty of Education
Department of Special Education
University of Joensuu, Finland

Lecturer in Rehabilitation, Ph.D. Marjo-Riitta Mattus
Faculty of Social Sciences
Department of Social Work
University of Lapland, Finland

Opponent Professor Eija Kärnä-Lin
Faculty of Education
Department of Special Education
University of Joensuu, Finland

ESIPUHE

Kun syksyllä 1993 lähdin mukaan Video Home Training -koulutus- ja kokeiluprosjektiin, en totisesti tiennyt, mitä tuleman piti. Visuaalisuuden maailman uudelleen avautuminen on ollut minulle kasvatustieteilijänä henkisesti rikas seikkailu, jonka myötä olen kohdannut uuden tekniikan yhtä hyvin kuin satujen taikapeilit ja myyttiset arkkityypit. Ammatillisen asiantuntijuuden selvittäminen on ollut henkilökohtaisestikin kiehtovaa, kun kaiken aikaa olen voinut reflektoida myös omaa ammatillisen asiantuntijuuteni muutosta. Voimautumisen riemastuttava idea auttoi jaksamaan tutkimuksenteossa, mutta antoi aivan uusia mahdollisuuksia myös opettajantyöhöni. Tutkimuksen teko sivutoimisesti opettajantyön ja muun elämänmenon ohella on ollut melkoinen haaste ja samalla korvaamattoman arvokas mahdollisuus. Katsoessani taaksepäin tätä koko pitkää ja rikasta elämäni vaihetta voin lopulta olla kovin tyytyväinen sekä paljosta kiitollinen. Näihin vuosiin on sisältynyt erittäin antoisia hetkiä kongresseissa, tutkijaseminaareissa ja ohjausistunnoissa, jännittäviä tutkimusmatkoja erilaisiin kohteisiin, työntäyteisiä aherruksen kausia, riemastuttavia tutkimuksen löytöjä, kallisarvoisia hetkiä hyvien ystävien seurassa ja lisäksi vielä kovin monenlaisten omenoiden poimintaa.

Professori Eija Kärnä-Lin ja yhteiskuntatieteiden tohtori, lehtori Marjo-Riitta Mattus toimivat tutkimukseni esitarkastajina. Kiitän heitä nöyrästi saamastani rakentavasta ja arvokkaasta palautteesta sekä tärkeistä ehdotuksista työni viimeistelyyn. Kiitän myös lämpimästi työni ohjaajaa professori Paula Määttästä kärsivällisestä ja alati kannustavasta ohjauksesta pitkällä tutkimusmatkallani. Samoin kaunis kiitos kuuluu koko VARHE-ryhmälle kannustuksesta, hyvistä ohjeista ja mielenkiintoisista keskusteluista työni eri vaiheissa. Erityiskiitokset ansaitsevat Markku Leskinen, Annikki Riitesuo, Päivi Kovanen, Helena Sume, Erja Pietiläinen, Kristiina From ja Sanna Uotinen, jotka kaikki antoivat minulle vetoapua työni eri vaiheissa. Nivelvaiheessa lisensiaatintyöstä väitökseksi sain merkittävää informaatiota kasvatustieteen tohtori Leena Kaikkoselta, joten suuri kiitos myös hänelle. Videoavusteista perheohjausta ovat ennen minua tutkineet Raija Eirola, Leila Friis ja Terhi Taajamo, joita kaikkia kiitän saamastani avusta.

Käänteentekevän suunnan omille tarkasteluilleni antoi voimauttavan valokuvan idean kehittäjä, valokuvaaja ja sosiaalityöntekijä Miina Savolainen. Olen hänelle erittäin kiitollinen matkan varrella saamastani kannustuksesta, konkreettisesti avusta sekä hänen luovasta työstään voimauttavan valokuvan uranuurtajana, mikä mahdollisti minulle pääsyn voimauttavan videon idean löytämiseen. Samoin olen suunnattomassa kiitollisuudenvelassa filosofian tohtori Tuula Karjalaiselle kuva-asian suhteen käydyistä hyödyllisistä keskusteluista sekä mielenkiinnosta työtäni kohtaan. Suuren kiitoksen ansaitsee myös kasvatustieteen tohtori Hannu L.T. Heikkinen, joka on vuosien varrella tuonut tietoisuuteeni monia mielenkiintoisia tieteellisiä näkökulmia ja antanut arvokkaita kirjoituksia käyttöni.

Kiitän nöyrästi Mannerheimin Lastensuojeluliittoa videoavusteisen perheohjausmenetelmän Suomeen tuomisesta ja sen myötä saamastani ainutlaatuisen hienosta tutkimusaiheesta. Kiitän myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton tutkimus-

säätiötä, Suomen Kulttuurirahastoa, Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitosta ja perhetutkimuskeskusta sekä Tampereen ammatillista opettajakorkeakoulua tutkimustyöskentelyni taloudellisesta ja muusta tukemisesta.

Kiitän Marianna Leikomaata englanninkielisen osuuden ja Jussi Alhorinnettä suomen kielen tarkistamisesta. Kiitän tutkimussihteerin Arja Hartikaista aineistojeni litteroinnista ja osastosihteerin Sirpa Muhosta avusta tekstinkäsittelyn haastavissa vaiheissa.

Suurkiitoksen ennakkoluulottomuudesta, avoimuudesta, luottamuksesta ja rohkeudesta ansaitsevat kaikki tutkimukseni osallistujat, joita ilman ei olisi tätä väitöskirjaa. Toivottavasti voin tutkimukseni kautta auttaa ja innostaa heitä siinä tärkeässä työssä, jota he tekevät.

Esimiehelleni opettajankoulutusjohtaja Maarit Jääskeläiselle olen hyvin kiitollinen tuesta, kannustamisesta ja hyvistä vinkeistä väitöstyöni hankalissa vaiheissa. Haluan myös kiitellä runsaasti kaikkia rakkaita työtovereitani, joiden hyvässä seurassa olen jaksanut päivästä toiseen tämän työlääni elämänvaiheeni aikana. Yliopettajat Kaarina Ranne, Pekka Kalli ja Marjatta Myllylä ansaitsevat erityiskiitokset tieteellisestä avunannosta. Lehtori Maarit Kolari, yliopettaja Eero Kallbergia ja opettaja Kosti Nivalaista kiitän paljosta avusta opettajantyössäni, mikä on antanut aikaa myös väitöstyön tekemiselle. Päällikkö Liisa Rikalaa kiitän erilaisista järjestelyistä, koordinaattoreita Paula Larvalaa ja Tarja Virtasta sekä suunnittelija Arja Horilaa monenlaisesta avusta.

Tärkeä rooli on ollut myös hyvillä ystäväilläni, jotka ovat läsnäolollaan ja myötäelämisellään auttaneet minua monin tavoin. Kiitos teille Eva Halme, Riitta Viitala, Katri Huuskola, Jaana Eerola, Leena Pantsu, Soili Perkiö, Hipsu Hautsallo, Orietta Mattio, Piia Säpyskä, Marianne Oivo, Kersti Jääskeläinen, Ulla Pielismaa, Terttu Ritala ja Anne Viljanen.

Kiitän kaikkia sukulaisiani ja tuttaviani, jotka ovat olleet hengessä mukana pitkäkestoisen tutkimushankkeen aikana. Pikkuserkulleni Anne Jaloselle olen kiitollinen koko elämän kestäneestä ystävydestä ja kannustamisesta. Hänen veljeään Marko Tammista kiitän monenlaisesta työavusta ja tuesta. Vanhempiani kiitän siitä, että he opettivat arvostamaan opiskelua ja kannustivat jatkamaan, vaikka vähän ihmettelivätkin tämän savotan laajuutta ja kestoa. Poikani isää Jaria kiitän monenlaisesta avusta näinä vuosina. Teija ja Teemu Halkola ansaitsevat lämpimät kiitokseni paitsi kaveruudesta myös siitä, että he ovat olleet vanhempieni tukena ja ilona.

Poikaani Eerikkiä en ikinä pysty riittävästi kiittämään. Hän on kaikki nämä vuodet ollut korvaamattomana apuna niissä monenlaisissa haasteissa, joita tämä tutkimus ja koko elämä ovat eteeni heittäneet. Eerikki on pitänyt huolen siitä, etteivät huumori ja ilo ole päässeet elämästäni karkaamaan. Kiitos myös Minnalle, jonka ansiosta voin olla vieläkin iloisempi ja onnellisempi.

Tampereella heinäkuun 19. päivänä vuoden 2008 omenasatoa odotellessa

Päivi Lehtonen

KUVIOT JA TAULUKOT

KUVIO 1	Videoavusteisen perheohjauksen Suomeen tulo ja vakiinnuttamisen vaiheet	78
KUVIO 2	Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen tutkimuksessa (Tuomea & Sarajärveä 2006, 111 mukailleen)	90
KUVIO 3	Holistinen ihmiskäsitys (Rauhala 1989; 1995)	113
KUVIO 4	Työntekijöiden roolit VHT-menetelmää käytettäessä ...	115
KUVIO 5	Vuoden 2003 haastattelujen ensimmäinen mind map -versio aiheesta kuva	256
KUVIO 6	Kehitelty mind map -versio aiheesta kuva	257
TAULUKKO 1	Tutkimuksen aineistot	88
TAULUKKO 2	Analyysin vaiheet tutkimustehtävässä 1	93
TAULUKKO 3	Alaluokkien muodostaminen: esimerkkinä taulukon 2 yläluokan "Kuin vieraaseen valtioon" jäljittäminen aina alkuperäiseen aineistoon asti	94

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	11
2	PERHE JA VANHEMMUUS	19
	2.1 Perhe ajan ilmiönä	19
	2.2 Vanhemmuus ja kasvatusta	21
3	ASIAANTUNTIJUUS MODERNIN MURROKSESSA	28
	3.1 Yksilöasiantuntijuus ja vanhat professiot	28
	3.2 Ajan haasteet asiantuntijuudelle ja profesioille.....	32
	3.3 Valta ja asiantuntijuus.....	35
	3.4 Kohti avoimuutta ja dialogisuutta	40
	3.5 Voimautuminen.....	43
4	KUVAN NÄKEMINEN JA TULKINTA	48
	4.1 Kuvamerkityksen muodostuminen.....	48
	4.2 Kuvan ja katseen voima.....	54
	4.3 Omakuva ja identiteetti	56
	4.4 Kuvattavana olemisen kaipuu ja kammo	62
5	VIDEOAVUSTEINEN PERHEOHJAUS	65
	5.1 Videoavusteisen perheohjauksen taustaa.....	65
	5.2 Video Home Training -menetelmän alkutaival Suomessa.....	68
	5.3 Video Home Training -koulutus ja menetelmän oppiminen.....	72
	5.4 Työnohjauksen toteutuminen.....	75
	5.5 Mahdollisuudet ja resurssit VHT-menetelmän käyttöön.....	76
6	TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN	79
	6.1 Metodinen lähestymistapa	79
	6.2 Tutkimuksen osallistujat	83
	6.3 Aineiston keruu	83
	6.4 Aineiston kuvaus.....	86
	6.5 Aineiston analysointi	88
	6.6 Tutkimuksen luotettavuus.....	95
7	PERHELÄHTÖISYYS	100
	7.1 Arjen arvo - työskentely perheen kotona	100
	7.2 Asiakaslähtöisyys puhe- ja toimintakulttuureissa.....	106
	7.3 Kodin korkea kynnyksen.....	108
	7.4 Työntekijöiden ja asiakkaiden roolit menetelmää opeteltaessa	114
	7.5 Isien asiakkuus.....	125

7.6	Asiantuntijuus ja asiakkaan asema – valtasuhteet työkäytännöissä.....	130
7.7	Perhelähtöisyyden toteutuminen videoavusteisessa perheohjauksessa	139
8	MYÖNTEISYYS	141
8.1	Myönteisyys voimautumisen edellytyksenä.....	141
8.2	Ratkaisukeskeinen lähestymistapa ja kompetenssi kieli	144
8.3	Kohti myönteisyyttä ja ratkaisukeskeisyyttä.....	146
8.4	Helppo mutta vaikea myönteisyys	153
8.5	Syitä myönteisen työtteen valintaan	159
8.6	Myönteisyyden toteutuminen videoavusteisessa perheohjauksessa	161
9	KUVA AMMATTIKÄYTÄNNÖISSÄ	163
9.1	Voimauttava valokuva	163
9.2	Visuaalisuus vuorovaikutuksessa.....	167
9.3	Henkilöt ja vuorovaikutussuhteet videolla	171
9.4	Kuvaaminen ja kuvan käsittely perheohjauksessa.....	174
9.5	Kuvasta näkee	186
9.6	Videokuvan käytön toteutuminen videoavusteisessa perheohjauksessa	191
10	VOIMAUTUMINEN VIDEOAVUSTEISESSA PERHEOHJAUKSESSA.....	193
10.1	Voimavarasuuntautuneisuus	193
10.2	Muutosprosessi entisistä työkäytännöistä kohti voimauttavan videon ideaa.....	195
10.3	Perhelähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan samanaikainen läsnäolo	203
11	JOHTOPÄÄTÖKSET	208
	SUMMARY.....	220
	LÄHTEET	223
	LIITTEET.....	252

1 JOHDANTO

Käännkohdan tutkimus. Tutkimukseni osuu ajallisesti monessa mielessä kiinnostavaan tapahtumien ja muutosten keskiöön. Tutkimuksen aineisto kattaa kymmenen vuoden ajanjakson syksystä 1993 syksyyn 2003. Tuona aikana koettiin Suomessa lama, jonka myötä taloudelliset ongelmat ravistelivat monia yhteiskuntamme aloja, tuntuvasti myös verovaroilla kustannettavia. Yhteiskunnallisten tapahtumien seuraukset näkyivät rajusti myös tämän tutkimuksen kannalta keskeisillä sosiaali- ja terveystoimen aloilla.

Vaikka lama todennäköisesti kärjisti asioita, muutenkin ammatillisuudessa ja asiantuntijuudessa tietty aikakausi alkoi olla ohi, ja modernin asiantuntijuuden muuttumisen prosessi oli alkanut. Käynnissä oli huomattava muutos asiantuntijakulttuurissa eri aloilla. Myös tämän tutkimuksen tarkastelun keskiössä olevat perhetyön ammattilaiset ovat kohdanneet ja edelleen kohtaavat muutoksia ja muutospaineita. Arvelen, että tällä hetkellä Suomessa työntekijät ovat hyvin eri vaiheissa tämän mainitun asiantuntijuuden murroksen suhteen riippuen esimerkiksi työpaikasta, koulutuksesta tai virkaiästä, mutta myös henkilön omasta kyvystä, halusta ja uskalluksestakin siirtyä uusiin käytänteisiin.

Jos yhteiskunta ja asiantuntijuus kokivat suurta muutosta 1990-luvun lopulla, niin vuosituhanen vaihteessa sosiaali- tai terveysalasta kiinnostuneet tutkijat myös kohtasivat rajun muutoksen. Sosiaalityötä tutkinut Karvinen (2000) puhuu *käännkohdan tutkijoista*. Karvinen sanoo tutkimuksen etsivän paikkaansa muutoksessa, joka liittyy hyvinvointivaltion uudelleen organisointiin ja refleksiiviseksi luonnehdittuun yhteiskunnalliseen kehitykseen sekä professionaalisen toimintajärjestelmän uudelleenmäärittelykseen. Karvinen katsoo tämän murroskauden monien tutkijoiden olevan käännkohdan tutkijoita, koska tutkijat tutkimusmetodologisilla ratkaisullaan ja tieto-opillisilla kannanotoillaan pyrkivät vastaamaan ajassa olevaan refleksiivisyyden haasteeseen etsimällä vastauksia mm. seuraaviin kysymyksiin: *Miten ja millaisten prosessien tuloksena toimijoiden käsitykset asioista muuttuvat ja millaiset tekijät vaikuttavat tai ovat vuorovaikutuksessa keskenään muutoksen tapahtuessa (Satka 2000)? Onko lainkaan mahdollista rakentaa jotain yhteistä tietoa tai ymmärrystä? Kuinka tieto asettuu toiminnassamme toimintaamme ohjaavaksi rakenteeksi?* (Karvinen

2000, 12-15, ks. myös Satka 2000, 35-67.) Kun etsitään vastausta tällaisiin kysymyksiin, kiinnostuksen kohteiksi tulevat *tiedon ja käsitteiden merkitykset arkisen työn käytännöllisinä välineinä ja toiminnan rakenteita tuottavina tekijöinä* (Karvinen 2000, 12; Satka 2000). Edellä esitetyjä ajatuskulkuja seuraten oma tutkimukseni luokituu myös saman käännekohdan tutkimukseksi, ja Karvisen pohdinnat osuvat erittäin olennaisiin kysymyksiin myös minun tutkimukseni kannalta.

Tutkimuksen teoreettisia ja metodisia lähtökohtia. Kuulun yhtenä tutkijana "Varhaisvuodet ja erityiskasvatus" - eli VARHE-ryhmään. VARHE-ryhmä on Jyväskylän yliopistolla professori Paula Määtän johdolla toimiva tutkijaryhmä, jonka tutkimuksissa painotetaan ekokulttuurista ajattelua. Sen mukaan perheen arkipäivän rutiinit koetaan tärkeiksi vuorovaikutustilanteiksi, ja perhe nähdään aktiivisena toimijana (ks. esim. Weisner 1984; Bernheimer, Gallimore & Weisner 1990; Gallimore, Weisner, Kaufman & Bernheimer 1989; Gallimore, Weisner, Bernheimer, Guthrie & Nihira 1993; Nihira, Weisner & Bernheimer 1994; Axia & Weisner 2002; Lowe & Weisner 2004; Weisner 2005). Siten ekokulttuurinen ajattelu on tutkimukselleni peruslähtökohta, jolla oli yhteys jo tutkimusaiheen valintaan yhtä hyvin kuin tutkimuksen kuluessa tehtyihin linjauksiin ja kysymyksenasetteluihin.

VARHE-ryhmän tutkimus on osa Jyväskylän yliopiston perhetutkimuskeskuksen toimintaa. Perhe on keskeinen käsite myös tässä tutkimuksessa, koska tutkimuksen osallistujat tekevät työtään perheiden kanssa. Perheet ovat tutkimukseni mukana olevien työntekijöiden asiakkaita, ja työntekijän toimia tarkastellaan suurelta osin nimenomaan suhteessa asiakkaisiin eli perheisiin. Nätkin ja Vuori (2007, 7) määrittelevät tarkoittavansa käsitteellä perhetyö kaikkea sellaista ammatillista tai joskus maallikkovoimin perheen hyvinvoinnin nimissä tehtävää työtä, jonka kohteena ja asiakkaina ovat perheet ja niiden jäsenet yhdessä tai erikseen.

Tässä tutkimuksessa perhetyöntekijä tarkoittaa niitä ammattilaisia, jotka tekevät työtä perheiden kanssa. Käsite perhetyöntekijä ei siten rajaa tarkasti kyseisen ammattilaisen koulutustaustaa tai työoloja. Määritelmään mahtuvat yhtä hyvin monet julkisen sektorin sosiaali- ja terveystoimen työntekijät kuin yksityiset tai järjestöjen palveluksessa olevat perheiden kanssa työtä tekevät ammatti-ihmisetkin. Perhetyö on työtä perheiden kanssa ja perheiden hyväksi riippumatta myöskään siitä, onko työ sosiaali- tai terveystoimen alaista tai kansalaisjärjestön organisoimaa. Tutkimukseeni osallistuneiden työntekijöiden asiakasperheet olivat tulleet mukaan VHT-työskentelyyn esimerkiksi lastensuojeluperheinä, vammaisten lasten perheinä tai perheneuvolan tai -kuntoutuskeskuksen asiakkuuden kautta. Käsite perhetyöntekijä on ollut MLL:lla käytössä jo pitkään. Sen sijaan tutkimusteksteissä sitä ei juuri näe. Tutkimuksissa keskitytäänkin usein tarkastelemaan vain yhdellä alalla toimivia työntekijöitä. Tässä mielessä tutkimukseni on avoimempaa uutta tarkastelutapaa.

Tämä tutkimus on saanut vaikutteita useasta laadullisen tutkimuksen suuntauksesta. Tutkimusta voi sanoa suoritetun monimetodisella lähestymistavalla (ks. Teddlie & Tashakkori 2003, 10-11). Tutkimuksen alkaessa vuonna 1993 Video Home Training oli Suomessa lähes tuntematon menetelmä. VHT:n käyttöön ottaminen, käyttöön kouluttautuminen, koulutusten järjestäminen sekä menetelmästä ja sen tärkeistä, vaikuttavista periaatteista ja käytännöistä puhuminen on ollut moni-

vaiheinen, monitasoinen ja pitkäkestoinen prosessi. Siten myös tämä tutkimus on ollut pitkäkestoinen ja monivaiheinen, ja eri vaiheissa hyvin erityyppiset asiat ovat vaatineet omanlaistaan käsittelyä. Kaikki tämä on edellyttänyt tutkijalta luovaa ja joustavaa suhtautumista tutkimusmenetelmäsiassa.

Tutkimukseni on saanut vaikutteita etnografisesta (ks. esim. Morse 1994) ja myös diskurssianalyttisestä (ks. esim. Suoninen 1997) tutkimusperinteestä. Keskeisesti menetelmänä on kuitenkin käytetty laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysia siten kuin Tuomi ja Sarajärvi (2006) sitä kuvaavat. Sosiaalisen konstruktio- nismien ajattelutapa sekä sen mukainen tiedonkäsitys ja teorianmuodostus ovat havaittavissa yhtä hyvin tutkimusta taustoittavissa tekstiluvuissa esimerkiksi myönteisyydestä ja voimautumisesta kerrottaessa, mutta myös tutkimuksen analy- sointi- ja tulosluvut myötäilevät sosiaalisen konstruktio- nismien lähestymistapaa.

Sosiaalisen konstruktio- nismien käsite viittaa todellisuuden sosiaaliseen rakentumiseen, siihen miten sosiaalinen todellisuus tulee luoduksi ihmisten välisessä kanssakäymisessä tulkintojen, konstruktio- den, kautta (Gergen 1985; Burr 1995, 2-5; Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 16; Heiskala 2000, 5). Jo Snellman varoitti liikaa uskomasta 'luonnon- keskeiseen tieto- oppiin', jonka mukaisesti korostetaan sitä, että ihmistietoisuus on kuin peili, joka aistien välityksellä kuvastaa maailmaa. Sen sijaan käsite 'ihmiskeskeinen tie- to- oppi' lähtee siitä ajatuksesta, että tieto ja totuus ovat ihmisen tietoisesta luovan toiminnasta tulosta. (Snellman 1930, 486-487; Wilenius 1978b, 33-34.)

Sosiaalisen konstruktio- nismien ajattelutavan mukaan ei ole olemassa sosiaalisia olosuhteita ilman yhteyttä siihen, miten asioita tulkitaan eikä maailmaa voida jakaa objektiivisiin totuuksiin ja subjektiivisiin mielipiteisiin. Tällöin sosiaalisten realiteettien 'faktat' ovat konstruoituneet monenlaisten väittelyiden, perusteluiden ja vastustusten tuottamina ja jokapäiväisen elämänmenon myötä. (Holstein & Miller 1997, xi-xii) Nietzsche (1968, 267) sanoin: "Everything is subjective', you say; but even this is interpretation. The 'subject' is not something given, it is something added and invented and projected behind what there is. Finally, is it necessary to posit an interpreter behind the interpretation? Even this is invention, hypothesis."

Sosiaalisen konstruktio- nismien ei ole yksi yhtenäinen oppisuunta, vaan se pitää sisällään useita toisistaan poikkeavia lähestymistapoja, joskin yhtäläisyyttäkin on (Burr 1995, 2-5; Suoranta 1997, 20-21). Sosiaalisen konstruktio- nismien liitetään usein diskurssianalyttisen menetelmän käyttöön tutkimuksissa. Burr (1995, 163) kuitenkin huomauttaa, että sosiaalisen konstruktio- nismien teoreettinen positio ei välttämättä tarkoita, että tutkijan täytyisi käyttää tutkimuksessaan diskurssianalyttistä lähestymistapaa, eikä myöskään diskurssianalyttinen lähestymistapa tarkoita, että tutkimuksessa välttämättä olisi kysymys sosiaalisesta konstruktio- nismista. Sosiaalisen konstruktio- nismien lähesty- mistavalla voi tehdä tutkimusta vuorovaikutuksesta, joka toteutuu asiakkaan ja ammat- tilaisen välillä. Arkisissa käytännöissä tulkitaan sosiaalista todellisuutta ja samalla pide- tään yllä ja muokataan sitä. Käytännöissä tehdään tulkintoja asiakkaan ongelmista ja rat- kaisuvaihtoehdoista, rakennetaan asiakkuutta sekä tuotetaan erilaisia identiteettejä asi- akkaalle ja työntekijälle. (Jokinen ym. 2000, 16-17.; ks. myös Holstein & Miller 1993; Jo- kinen, Juhila & Pösö 1995; 1999.) Auttamistyön kohtaamisten kielen käytössä on kyse paljon enemmän kuin voimme päätellä ilmaisujen sanakirjamerkitysten perusteella (Suoninen 2000, 100).

Tätä väitöskirjatutkimusta voi myös sanoa poikkitieteelliseksi. Sekä useampimeto- dinen aihekokonaisuuden lähestyminen että eri vaiheissa käytetty kirjallisuus ku- vastavat tutkimuksen läheisyyttä useisiin eri tieteenaloihin. Läheisimmiksi tieteen-

aloiksi tämän tutkimuksen kannalta voi tässä mielessä nimetä sosiologian, sosiaalipsykologian, taidekasvatuksen ja psykologian. Erittäin lähelle tätä tutkimusta käsitteiltään, lähtökohdiltaan ja näkökulmiltaan sekä arkeen suuntautuvilta sovelluksiltaan tulee myös uusi tieteenala sosiaalipedagogiikka (ks. esim. Ranne 2002; Hämäläinen 2003, 68-73; Laiho 2005, 45-50), joskin sosiaalipedagogiikan ideologiset juuret ja viitekehys ovat erilaiset.

Tämä tutkimus tuo kasvatustieteelliseen tutkimusperinteeseen kokonaan uudenlaisen näkökulman tarkastellessaan aiempiin tutkimuksiin nähden poikkeavalla tavalla videon käyttöä perhetyön apuvälineenä. Esimerkiksi videokuvaamisen ja kuvattavana olemisen eettisfilosofisia ja identiteettityöskentelyllisiä merkityksiä mahdollisuuksineen ja vaaroineen ei kasvatustieteellisissä tutkimuksissa ole aiemmin problematisoitu teoreettisesti. Sellaista näkökulmaa etsin yhtäältä taidekuvien tulkinnoista sekä oman kuvan näkemiseen liittyvistä uskomuksista ja psykologisista tulkinnoista, toisaalta valokuvaterapian perusajatuksista ja aivan erityisesti Voimauttava valokuva -innovaation taustalla vaikuttavista teorioista. (Ks. esim. Barthes 1984; Hall 1999; Savolainen 2005a, 2005b.)

Tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet. Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) järjesti 1990-luvun alkupuolelta lähtien tietyille osallistujajoukolle koulutusta Video Home Training - eli VHT-menetelmän käyttöön perhetyössä. Menetelmään sisältyi käytänteitä ja ajattelumalleja, joissa oli paljon uutta ainesta ajatellen aikaisempia perhetyömenetelmiä ja työntekijöiden aiempaa koulutusta. Tähän koulutus- ja kokeiluprosessiin lähti mukaan joukko kokeneita perhetyöntekijöitä eri puolilta Suomea. Aloin vuoden 1993 lopulta lähtien tutkijana seurata kyseisiä koulutuksia ja kokeiluja. Video Home Training sai ensin suomenkielisen muodon Kotiohjaus videon avulla, mutta pian yleistyi myös nimitys Videoavusteinen perheohjaus.

Tämän tutkimuksen käytäntöä palvelevana tarkoituksena on auttaa perhetyötä tekeviä ammattilaisia kehittämään ajatteluaan ja työkäytänteitään, jotta työ perheiden kanssa olisi kaikille osapuolille antoisaa. Tieteellisessä mielessä tämän tutkimuksen tavoitteena on nostaa esiin, luokitella, jäsentää ja tulkita niitä ajattelutapoja, rooleja ja ammattikäytäntöjä, joita kokeneet perhetyöntekijät tuottavat ottaessaan käyttöön uudenlaisen asiantuntijuuden ja asiakkuuteen, voimauttavaan videoon, perustuvan työmenetelmän. Tutkimuksen tavoitteena on myös pureutua voimautumisen tapahtumaan videoavusteista perhetyötä toteutettaessa ja siinä erityisesti luoda teoriapohja videokuvan merkityksestä videoavusteisen perhetyön kokonaisuudessa.

Perhetyöntekijöiden työmenetelmänä Video Home Training oli tullessaan uudenlainen verrattuna totuttuihin työ- ja toimintatapoihin ennen kaikkea siksi, että siinä toteutuvat samanaikaisesti myönteisyyden, videon apuna käytön sekä perhelähtöisyyden ideat. Video Home Training -menetelmän Suomeen tulo ja tämä tutkimukseni ajoittuvatkin todella mielenkiintoiseen vaiheeseen. VHT-menetelmän keskeiset ajatukset ja toimintamallit osuivat kuin tilattuina siihen 1990-luvun puolivälin aikoihin virinneeseen asiantuntijuuden hämmennykseen, jota vasta nyt vuosia myöhemmin osataan alkaa ymmärtää. Eikä vain asiantuntijuuden, vaan myös perheiden on sanottu olevan murroksessa näinä vuosituhannen vaihteen yhteiskunnallisten myllerrysten vuosina (Forsberg 2003, 7-15). Nykyinen aika ver-

tautuukin tutkimukseni monessa tärkeässä kohdassa menneisyyteen hakien sieltä ymmärrystä ja historiallista näkökulmaa tämän päivän kysymyksiin.

Tutkimustehtävät. Video Home Training -menetelmään tutustumisen alkuvaiheessa menetelmää käyttäneet työntekijät toivoivat, että tutkimuksella selvitettäisiin, miten uutta menetelmää otetaan perhetyön ammattikäytäntöihin. Jo aika varhaisessa vaiheessa tutkimusta otin tehtäväksi selvittää sellaisia asioita kuin työntekijöiden ja perheiden kohtaaminen, työntekijöiden perheissä käyttöön ottamat roolit ja työntekijöiden resurssit uuden menetelmän käyttöönottamisessa sekä työnohjauksen toteutuminen. Tarkoituksena oli seurata niin pitkään työntekijöitä, että voitaisiin tutkia, miten koko prosessi VHT-menetelmän käyttäjäksi etenee. Jo tutkimuksen alkuvaiheessa kävi ilmi, että VHT-menetelmä edellyttää ammatilliselta uusia ajattelu- ja toimintamalleja, joista tutkimuksen keinoin oli tarkoitus ottaa selvää. Näistä lähtökohdista muotoutuivat alustavat tutkimustehtävät.

Alussa kiinnostuksen kohteet nousivat lähinnä VHT-koulutuksista, kouluttajien materiaalien pohjalta sekä kuuntelemalla, mitä menetelmää jo kokeilleet siitä kertoivat. Kysymyksiä laatiessani en juurikaan ollut vielä tutustunut siihen teoreettiseen lähdemateriaaliin, joka sittemmin muutti tarkastelua tieteellisesti kiinnostavampaan suuntaan. Olin kuitenkin jo liittänyt mukaan kysymykset työntekijöiden rooleista ja perheiden kohtaamisesta. Pian alustavien tutkimustehtävien joukkoon tuli vielä kysymys siitä, miten työntekijät omaksuivat Video Home Training -metodin mukaisen positiivisen ajattelutavan.

Alustavien tutkimuskysymysten pohjalta toteutin kyselyt ja haastattelut, jotka on raportoitu lisensiaatintutkimuksessani (ks. Lehtonen 2003). Tuolloin oli jo idulla niitä ajatuksia ja teemoja, jotka myöhemmin nousivat lopullisiksi tutkimustehtäviksi. Väitöskirjan tutkimuskysymysten muotoutuminen tapahtui vasta uusin aineistojen analysoinnin ja kaiken aikaa kerätyn teorian tiedon myötä.

Videoavusteisen perheohjauksen taustalla on tunnettuja teorioita ja lähestymistapoja kuten esimerkiksi sosiaaliseen oppimiseen liittyvät teoriat, kiintymysteoriat sekä kehityspsykologiset ja systeemitteoreettiset lähestymistavat (ks. esim. Papousek & Papousek 1981; Papousek, Papousek & Koester 1986; Trevarthen 1993; Stern 1985a; 1985b; Weiner, Kuppermintz & Guttman 1994; Øvreeide & Hafstad 1996; Eirola 2003, 42). Alkuvaiheessa menetelmän toteuttajat ja kehittäjät olivat kuitenkin käytännön toimijoita, perheiden kanssa työskenteleviä ammatillaisia. Vaikka menetelmä kehiteltiin monenlaisista teoreettisista lähtökohdista käsin, VHT-menetelmällä kokonaisuudessaan ei ollut auki kirjoitettua teoreettista perustaa (Uittenbogaard 1992; Wels 1996), ja menetelmän toteutustavat muotoutuivat käytännössä ilman systemaattista tutkimuksellista seuranta. Tämä vaikeutti tutkimuksen tekoa huomattavasti, etenkin kun suurin osa saatavilla olevasta materiaalista oli dutchinkielistä. Tutkimuksellani tulin koonneeksi tieteellistä perusteltavuutta VHT-menetelmässä käytetyille toiminta- ja ajattelumalleille.

VHT-menetelmän käytön kokemuksiin pohjautuva tutkimusaineisto alkoi näyttäytyä laajemman kokonaisuuden osana. Kysymys oli kaikkiaan suurista muutoksista, jotka ovat tapahtuneet ja tapahtumassa länsimaisessa ammatillisuudessa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä monilla muillakin aloilla. On kyse muutoksista esimerkiksi asiantuntijuudessa, ammatillisuudessa, asiakkuudessa sekä

toiminta- ja puhekäytännöissä. VHT oli vain yksi keino lähestyä perheitä muutosten myllerryksessä. Toisaalta videoavusteinen perheohjaus oli kyllä täysin poikkeava muihin perhetyömenetelmiin verrattuna: vain tämä menetelmä perustui myönteisyyden, perhelähtöisyyden ja videoinnin yhdistämiseen vanhemmuustaitojen vahvistumisen tarkoituksessa.

Lisensiaatintyössäni selvitin, millaisissa muodoissa sekä millaisten edellytysten ja odotusten vallitessa VHT-menetelmää käytännössä opiskeltiin ja toteutettiin vuosina 1993-1996. Lisensiaatintyössäni raportoin siitä, miten perhetyöntekijät tutustuivat uuteen menetelmään ja opiskelivat sitä sekä millaisissa erilaisissa muodoissa VHT-menetelmää kokeiltiin ja sovellettiin Suomessa mainittuna aikana. Lisäksi selvitin, millaisia resursseja ja edellytyksiä työntekijöillä oli tuona aikana VHT-menetelmän opiskeluun ja käyttöön sekä mitä perhetyöntekijät odottivat uudelta menetelmältä ja sen käyttöön oton järjestelyiltä.

Jo lisensiaatintyössäni otin kantaa sellaisiinkin kysymyksiin, jotka yhä väitöskirjavaiheessa ovat tarkastelun kohteina, nyt tosin syventävällä tavalla osittain uusien tai aiemmin käsittelemättömien aineistojen tuottamin näkemyksin. Tällaisia syvennettäviä teemoja ovat videoinnin, perhelähtöisyyden ja myönteisyyden muodostaman työorientaation omaksuminen perhetyön ammattikäytännöksi sekä perhetyöntekijän ja asiakkaan keskinäisen vuorovaikutuksen muotoutuminen VHT-menetelmää käytettäessä. Erityisen merkityksellisen aseman saa kuvaan liittyvä tarkastelu, joka ei vielä lisensiaatintyössäni ollut riittävää. Kuva-asian syveneminen johtuu ainakin kahdesta asiasta. Ensinnäkin vasta vuoden 2003 haastattelut toivat esiin sen, miten kokemuksen kartuttua työntekijät olivat oppineet keskittymään kuvan antiin VHT-menetelmää käytettäessä. Toisekseen voimauttavan kuvan idea tuli vasta vuonna 2005 julkisuuteen (ks. Savolainen 2005a), minkä jälkeen tutkimukseni sai ratkaisevan uuden sysäyksen ja jäsenyi sekä selkiytyi huomattavasti.

Väitöskirjaa varten muotoutuivat seuraavat tutkimustehtävät:

- 1 Miten perhelähtöisyys toteutuu videoavusteisessa perheohjauksessa?
- 2 Miten myönteisyys toteutuu videoavusteisessa perheohjauksessa?
- 3 Miten videokuvaa käytetään perheohjauksessa?
- 4 Miten voimaautuminen toteutuu videoavusteisessa perheohjauksessa?

Ensimmäisessä tutkimustehtävässä perehdytään VHT-menetelmän mukanaan tuomaan perhelähtöisyyden ajatukseen, joka on edellyttänyt työntekijöiltä muun asiakaslähtöisyyden lisäksi perheen tuottaman tavoitteenasettelun huomioonottamista sekä eräissä tapauksissa myös sitä, että perhetyöntekijä on mennyt perheen kotiin arjen tilanteisiin. Tähän tutkimustehtävään sisältyvät kohtaamisen tilanteissa työntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa esiin tulevat teemat, kuten työntekijän ja asiakkaan roolit, asiantuntijuuden ilmentymät ja asiakkaan asema suhteessa työntekijään.

Toisen tutkimustehtävän tarkasteluun liittyvät VHT-menetelmälle olennaisina lähestymistapoina myönteisyys, voimavarasuuntautuneisuus ja ratkaisukeskeisyys.

Kolmannessa tutkimustehtävässä huomio kiinnittyy siihen, miten videon käyttö asettuu osaksi perhetyötä ja millaisen aseman kuvallinen informaatio saa vanhemmuustaitojen ja vuorovaikutuksen tarkastelussa.

Neljäs tutkimustehtävä pureutuu VHT-menetelmän ytimeen eli millaiseksi ja miten muotoutuvaksi prosessiksi perhetyöntekijät mieltävät voimautumisen, ja miten heidän työssään on huomattavissa VHT-menetelmän keskeisen tärkeiden elementtien, myönteisyyden, perhelähtöisyyden ja videokuvan samanaikaista huomioonottamista. Tämän tutkimustehtävän kautta päästään myös tarkastelemaan VHT-asiiantuntijuuden syvyyttä.

Väitöskirjan rakenne. Perhe ja vanhemmuus ovat tässä tutkimuksessa hyvin keskeisesti esillä, vaikka väitöskirjani tarkasteleekin näitä asioita välillisesti, perhetyöntekijän silmin. Tutkimuksen toinen luku johdattelee katsomaan perhettä ja vanhemmuutta sellaisista tarkastelukulmista, joista ne myös perhetyöntekijöille näyttäytyvät. Vanhemmuus, äitiys ja isyys, ovat saaneet historian kuluessa erilaisia määrittelyjä ja normituksia. Vaikka monet tavat ja käytännöt tulevat sukupolvienkin takaa nykyisyyteen, ilmenee myös paljon muutosta perinteisiin näkemyksiin. Yhteiskunta laeillaan ja järjestelmillään linjaa kotien elämää. Vanhemmuus ja kasvatusta heijastelevat kulloisenkin yhteiskunnan arvoja ja ideologioita. Samoin suomalainen perhe on muuttanut muotoaan ajan myötä, ja koko perheen käsitettä voidaan lähestyä monin määrittelyin. Siten ei ole mahdotonta, että perhetyöntekijän omasta lapsuudesta ja varhaisemmasta työhistoriasta kantautuvat perhekäsitys sekä normit ja odotukset vanhemmuudelle voivat olla toisenlaiset kuin nuorten asiakasperheiden tämän päivän tilanteet ja näkemykset.

Jos muutosta on tapahtunut perheissä, vanhemmuudessa ja kasvatuksessa, niin myös työntekijöiden ammatillinen asiiantuntijuus kohtaa jatkuvasti haasteita muuttuvassa maailmassa. Kolmannessa luvussa tarkastellaan ensinnäkin ammatillisen asiiantuntijuuden olemusta ja rakentumista yleensä sekä myös niitä suuria muutoksia, joita asiiantuntijuudessa ja professioissa on tapahtunut viime vuosikymmeninä. Erityisesti perehdytään valtakysymyksiin ammattilaisen ja asiakkaan kohtaamisen tilanteissa sekä modernin ja postmodernin asiiantuntijuuden ilmeneeseen työntekijöiden puheissa ja työkäytännöissä. Näissä tarkasteluissa tulee esiin käsite empowerment monine suomennoksineen. Käsitteen avulla tutustutaan myös tämän tutkimuksen kannalta keskeiseen voimautumisen ideaan.

Video välineenä on keskeinen tämän tutkimuksen kannalta, mutta teknisiä asioita huomattavasti tärkeämmäksi muodostuu itse kuva. Neljäs luku tarkastelee kuvamerkityvyyden muodostumista ihmisellä, kuvan suoraa vaikuttavuutta sekä kulttuuristen aineiden limittymistä katsomistapahtumaan. Erityisesti neljäs luku nostaa tarkasteluun omakuvan katsomisen merkityksen sekä oman kuvan yhteyden ihmisen identiteettiin. Identiteettilliseen kuva-ainekseen liittyvät myös erilaiset itsen tai perheen kuvalliset representaatiot sekä halukkuus tai haluttomuus olla kuvattavana ja rakentaa omaa kuvatodellisuutta.

Viides luku esittelee videoavusteisen perheohjauksen keskeiset toteuttamismuodot, syntyhistorian sekä sen, miten menetelmä 1990-luvulla tuotiin Suomeen ja miten sitä täällä alkuvuosina käytettiin. Licensiaatintyössäni (ks. Lehtonen 2003) olen yksityiskohtaisen tarkasti kertonut Video Home Training -menetelmän suomalaistoteutusten alkuvaiheista. Tämän väitöskirjan viidenteen lukuun poimin licensiaatintyöni tuloksista esiin erityisesti ne osuudet, jotka auttavat lukijaa muodostamaan kokonaiskuvan videoavusteisen perheohjauksen peruslähtökohdista sekä menetelmän käytön aloituksessa huomioonotettavista mahdollisista ongelmakohdista.

Kuudennessa luvussa selvitetään, miten tämä väitöskirjatutkimus suoritettiin. Aluksi perehdytään tutkimuksen metodiseen lähestymistapaan, tutkimuksen osallistujiin ja aineiston keruuseen sekä esitetään aineiston kuvaus. Sen jälkeen esitellään kertyneen aineiston analysointi ja viimeisenä tutkimuksen luotettavuus.

Väitöskirjan tulokset alkavat seitsemännestä luvusta. Tulosluvuissa 7-10 vastataan kussakin yhteen tutkimustehtävään. Seitsemäs, kahdeksas ja yhdeksäs tulosluku on rakennettu siten, että näissä luvun alkuun on sijoitettu kyseisessä luvussa vastattavan tutkimustehtävän tulosten kannalta keskeiset teoreettiset perustelut. Sen jälkeen näissä luvuissa on kuvattu aineistosta saadut tulokset ja tulosten suhteuttaminen teoriaan. Lukujen loppuihin on koottu lyhyet yhteenvedot kutakin tuloslukua koskien. Tämä rakenne oli perusteltua ottaa käyttöön, koska kunkin luvun alkuosassa esitetty teoria liittyy keskeisesti siihen tutkimustehtävään, johon kyseinen tulosluku vastaa. Näin lukijan on helpompi hahmottaa erikseen jokaisen tutkimustehtävän kokonaisuus sekä ymmärtää kuhunkin tutkimustehtävään liittyvän teorian ja tulosten kytkeytyminen toisiinsa. Lukujen loppuihin sijoitettujen yhteenvedojen on tarkoitus vielä kootusti vastata kuhunkin tutkimustehtävään.

Tuloslukujen alkuihin sijoitetut taustoittavat alaluvut olisi voinut laittaa myös perinteisen tutkimusraportointitavan mukaisesti alkuun ja muodostaa siten tutkimukselle jo alussa teoreettisen viitekehyksen. Kuitenkin esimerkiksi Tuomi ja Sarajärvi (2006) esittävät ajatuksen, että laadullisen tutkimuksen raportointi voi olla hyvin erilainen, kuin mihin määrällisen tutkimuksen raporteissa on totuttu, ja silti tutkimuksen tieteellinen status voi säilyä. Tutkimuksessani käytettyä järjestystä voi perustella myös sillä seikalla, että lukijalla on esimerkiksi hyvä olla luvun kolme tarjoama tietous hänen alkaessaan lukea lukuja 7.1 ja 7.2. Tutkimuksen kokonaisuuden ymmärrettävyyttä häittäisi, jos luvut 7.1 ja 7.2 sijoitettaisiin lukuun kaksi, jonne ne asiasisältönsä puolesta muuten voisi laittaa.

Luku 10 on muihin tuloslukuihin nähden erilainen. Siinä vastataan neljänteen tutkimustehtävään kuvaten sitä, miten voimautuminen tapahtuu videoavusteisen perhetyömenetelmän käytön yhteydessä. Tässä tarkastelussa otetaan huomioon kolmen keskeisen osatekijän, perhelähtöisyyden, myönteisyyden ja kuvan samanaikainen tai toisiinsa niveltävä ilmeneminen. Luvussa 10 verrataan vastaalkajien ryhmää hyvin kokeneisiin videoavusteisen perhetyömenetelmän käyttäjiin, jolloin saadaan kuvatuksi selvä muutos tässä olennaisessa asiassa.

Viimeisessä tekstiluvussa esitetään tämän väitöskirjan johtopäätökset.

2 PERHE JA VANHEMMUUS

Perhe on yksi tutkimukseni keskeisimmistä käsitteistä. Tutkimukseni osallistujat ovat perhetyöntekijöitä, ja Video Home Training on menetelmä, jota käytetään perheiden auttamisessa. Suomalainen perhe on aikojen kuluessa muuttunut olennaisesti, ja vanhemmuuden haasteet perheille ovat nykyään erilaiset kuin vuosikymmeniä sitten. Käsitteenä perhe ei ole yksi ja sama kaikille nykyäänkään, vaan on suorastaan vaikea määritellä, mitä perheellä tarkoitetaan. Myös kasvatusta on ajassa elävä ja muuntuva käsite. Lait ja yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet perheiden elämään, mutta myös erilaiset tavat ja kirjoittamattomat normit linjaavat jatkuvasti suhtautumistamme asioihin. On tärkeää tuntee historiaa ja kulttuurisia käsityksiä, kun tavoitellaan perheiden auttamista perhetyön keinoin. Perhetyöntekijän asiakasperheiksi saattaa valikoitua hyvin eritaustaisia perheitä.

2.1 Perhe ajan ilmiönä

Lähes jokainen on ainakin joskus kuulunut johonkin perheeseen, ja perhe kuuluu yhtä hyvin julkisten tiedotusvälineiden ja lainsäädännön käsitteistöön kuin arkiseen tavallisen ihmisen puhekieleen. Silti on osoittautunut, että perheen määrittäminen onkin yllättävän konstikas asia. Perheen käsitteen vaikeaan määriteltävyyteen ovat viitanneet monet tutkijat (ks. esim. Bardy 1989, 18; Forsberg 1991, 137; 1994, 1-2; 2003, 8; Takala 1993; Ollila 1994, 263-347; Virtanen 1995, 10-11; Hirsjärvi, Laurinen, Böök, Husa, Katvala, Kemppainen & Perälä-Littunen 1998, 15; Keurulainen 1998, 64-67; Marin 1999, 52-56; Jallinoja 2000; Aaltonen 2002, 149-152). Häggman (1996) on puhunut ”määritelmiä pakenevasta perheestä”. Perheen käsitteen moniselitteisyyden keskeisin piirre on sen ajallinen vaihtelevuus. Miltään aikakaudelta ei voida löytää yhtä, monoliittista perhettä. Yhteiskunnalliset ilmiöt ovat vaikuttaneet perheasioihin ja muuttaneet asenteita. Perherakenteet ovat Suomessa vaihdelleet myös sosiaaliryhmittäin. (Häggman 1996, 15-19; Ollila 1994, 263-347; Sirén 1999, 81-82.)

Suomen kieleen sana perhe on alkanut vakiintua vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla (Hirsjärvi ym. 1998, 15). Vanhemmissa suomenkielisissä teksteissä on puhuttu ruokakunnasta, huonekunnasta tai perhekunnasta, jolloin näihin käsitteisiin on laskettu kuuluviksi kaikki talon asukkaat (Häggman 1994, 135).

Niemisen (1951,1993) satoja vuosia kattavat koonnit tuovat korostuneesti esiin perheyhteisön keskeisyyden entisajan suomalaisessa elämäntavassa. Perheen perustamista pidettiin sekä miehelle että naiselle hyvin tärkeänä ja suurta lapsikatrasta siunauksena. (Nieminen 1951, 8; 1993, 7-12; ks. myös Apo 1999, 17.) Muualta läntisestä maailmasta voidaan mainita esimerkiksi Walter Houghtonin (1957, 341-393) 1800-luvun viktoriaanista perheidyttä tarkastelevat kirjoitukset, joissa korostuvat perheen yhteiset lukuhetket, kirkossa käynnit, lomaviihtot ja muut perhe-elämään liitetyt rituaalit, joiden katsottiin olevan ihmisille hyväksi. Samoin Perrot (1990) ja Gillis (1996) tuovat esiin, miten 1800-luvulta lähtien perheiden yhtenäisyyttä haluttiin vahvistaa monenlaisin menoin, esimerkiksi yhteisesti aterioiden ja viettämällä näkyvästi perhejuhla. Myös uudemmissa suomalaiskirjoituksissa perhe näyttää toistuvasti ihmiselle parhaana ja normaalina elämisenmuotona (Ritala-Koskinen 1993, 157). Suurperhejärjestelmästä on historian kuluessa siirrytty yksilökeskeiseen yhteiskuntaan, ja samalla maaseudun monilapsinen tuottajaperhe on lähes kadonnut. Ennen lapsia syntyi ja kuoli paljon. Lähes kaikilla oli ennen sisaruksia, nyt on paljon ainokaisia. (Utrio 1998, 495; Sirén 1999, 9.)

Teollistuminen toi mukanaan modernin ydinperheen idean. Ydinperheestä rakentui kuva onnellisena ja yhtenäisenä ideaaliperheenä, jolle ominaisia tunto-merkkejä olivat naisen ja miehen korostetun erilaiset roolit ja toimintapiirit, tunnepohjainen puolison valinta, kasvatukseen keskeisyys ja perhe-elämän yksityisyys. Sukupuolten väliset erot ovat sittemmin tasaantuneet, ja ydinperheideologia on menettänyt valta-asemaansa. (Hirsjärvi ym. 1998, 15, 20.) Silti ydinperheen onnen ideaali elää vielä sitkeästi esimerkiksi suomalaisten naisten- ja perhelehden kirjoittelussa. Julkkisperheistä tai uusperheistä kerrottaessa tehdään jatkuvasti vertailua "normaaliin" tai "tavalliseen" perheeseen, joilla tarkoitetaan juuri ydinperhettä. (Ritala-Koskinen 1993, 157; Luukkonen 2003, 81.)

Kulttuurissamme lienee yhä vallitsevana käsitys, että häiden pitämisen kautta muodostuu aviopari, mutta lapsen syntymän kautta muodostuu perhe. Nuori pari, joka odottaa ensimmäistä lastaan, on aloittamassa perheenä elämistä. (Gillis 1996, 153, 175.) Ritala-Koskinen (1993, 159) tutkimuksen mukaan uusperhekin on "enemmän perhe" yhteisen lapsen syntymän myötä. Tilastokeskus (1998, 20; 2007) on määritellyt, että "perheen muodostavat yhdessä asuvat avio- tai avoliitossa olevat henkilöt ja heidän lapsensa, jompikumpi vanhemmista lapsineen sekä avio- ja avopuolisot, joilla ei ole lapsia".

Sosiaalisen konstruktionismin käsitysten mukaan perhe voidaan ajatella tulkinnallisena, ymmärtämisen kautta syntyneenä käsitteenä. Ihmisten puheissa perhe esitetään erilaisina metaforina, kielikuvina, tulkintoina ja nostalgisina ilmauksina. Kasvatuksen perinteitä ja nykykäsityksiä koskevaan arkistoon on kertynyt esimerkiksi seuraavia sanontoja: "perhe on yhtä köyhtä yhdistys", "perhe on kasvatuksen perusta", "perhe on yhteiskunnan perusratas", "perhe on lapsen turva", "perhe on siellä, missä sinua ymmärretään". (Hirsjärvi ym. 1998, 16-18.) Ritala-

Koskinen (2001, 9) käyttää ilmaisua ”ihmiset *tekevät* perhettä”. Gillis (1996) katsoo, että perhettä rakennetaan kahdella tavalla, kuvittelemalla perhettä ja elämällä sitä.

Nykyään perheiksi voidaan määritellä mitä monimuotoisimpia suhteita ja asumisen muotoja. Perhe yleisenä käsitteenä yleispätevin ja yksiselitteisin kriteerein alkaa jo olla mahdoton ja lähinnä vain teoreettisesti tarkasteltavissa oleva termi, jolle ei ole vastinetta todellisuudessa. Jokaisella perheenjäsenelläkin voi olla oma erilainen perheensä, koska yksilöt määrittävät perhettään henkilökohtaisesti. Kriteerit saattavat poiketa huomattavasti siitä, mitä esimerkiksi virallisten perhesuhteiden perusteella voisi olettaa. (Marin 1999, 53-54; Sirén 1999, 9; Jallinoja 2000, 193; Ritala-Koskinen 2001, 187.) Perheen käsitteen ymmärtämisen monitahoisuus johtaa toisinaan siihen, että ammattilainen ja asiakas mieltävät asian eri tavoin. Ammattilaiset suhtautuvat joskus asiakkaiden perhekäsityksiin väärinä ja ongelmallisina. (Ritala-Koskinen 2001, 187.)

2.2 Vanhemmuus ja kasvat

Yhteiskunnan kehittyessä ja vaurastuessa perhe on menettänyt osan perinteisistä tehtävistään. Yhteiskunta hoitaa nykyään suuren osan ennen perheelle kuuluneista tehtävistä, kuten esimerkiksi lasten, sairaiden ja vanhusten hoitamisen. (Keurulainen 1998, 11.) Perinteisessä agraarisessa elämänmenossa jokaisen ihmisen oli ennen kaikkea oltava mahdollisimman työteliäs ja tuottava. Lastenhoitoon osallistui käytännössä enimmäkseen ne, joilla ei ollut vaativampia töitä vastuullaan. Äidit toki opettivat lapsilleen asioita, mutta usein monenlaiset työtehtävät veivät äidin ajan. Menneinäkin vuosisatoina äidiksi tullut nainen ei voinut elää vain lastenkasvatukseen keskittyen. (Apo 1999, 18-20.)

Vanhemmuutta alettiin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikoihin yhä tiiviimmin sitoa sukupuolikysymykseksi. Tytöt ja naiset poimittiin ”valistettaviksi”, koska he olivat joko aktuaalisia tai potentiaalisia äitejä. Äidin ajateltiin antavan pohjan fyysisesti terveiden ja siveellisesti kansalaiskuntoisten jälkeläisten kasvatukselle ja hoidolle. Vanhemmille suunnatuissa opaskirjoissa keskittyminen äidin tehtäviin johti siihen, että isistä ei monesti puhuttu enää edes ’huoneen haltijoina’, jollaisina isät oli joskus kuvattu. Lasten hoito ja kasvat

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan myös äitiys ja isyys voidaan nähdä tulkinnallisina ja ymmärtämisen kautta syntyneinä käsitteinä. Vanhemmuus voidaan nähdä kulttuurisesti hahmottuvana konstruktiona, jolloin vanhemmuus, isyys ja äitiys saavat erilaisia tulkintoja eri toimintaympäristöissä ja kulttuureissa. (Hirsjärvi ym. 1998, 16-17.)

Äitiys. Kristillisen ajan erilaiset ja eri kulttuurien Maria-myytit ja -tulkinnat ja myös jo esikristillisellä ajalla esiintyneet Äiti-jumalatar

muokanneet nyky-yhteiskunnankin kansalaisten käsityksiä äitiydestä (Hassi 1991; Vuola 1994; Jokinen 1996, 13-16). On sanottu, että äitimyyttä on varsinaisesti alettu rakentaa 1800-luvun alkupuolelta lähtien, kun kotiin ja perheeseen alettiin liittää käsityksiä naisen olemuksesta ja luonnosta. Ydinperheen äitikuva muodostui sen tähden sellaiseksi, että naista pidettiin perheen sydämenä ja sieluna. Vaikka naisen tuli olla myös hyvä vaimo ja emäntä, ennen kaikkea naisen kuului olla äiti. (Hirsjärvi 1998, 19; Häggman 1994, 146, 185; Jallinoja 1984, 41-43.) Jopa koko yhteiskunnan siveellistäminen kytkettiin varsinkin naisten sitoutumiseen äitiyteen ja vaimouteen (Marin 1994, 10-12). Monenlaiset äitiyden ihannoimisen ilmentymät useissa kulttuureissa eri aikoina ja myös jungilainen näkemys äitiydestä arkkityyppinä tuovat pientä epäilystä siihen, onko äitimyytti sittenkään peräisin niin myöhäiseltä ajalta kuin 1800-luvulta.

Yksi naisen ja äitiyden kuvaa kirjaimellisestikin luonut vaikuttaja 1900-luvulla Suomessa on ollut kuvataiteilija Martta Wendelin, jonka kuvien vaikutusaika kesti vuosikymmeniä. Wendelinistä, kaupunkilaisesta naimattomasta virkainaisesta tuli agraarisen idyllin sekä suomalaisen perheen ja äitiyden kuvaaja. Useat suomalaisten sukupolvet ovat lukeneet Wendelinin kuvittamia aapis- ja satukirjoja. Kuvapostikorttien, Kotiliesi-lehden kansikuvien ja lukuisten muiden Wendelinin kuvitusten voidaan sanoa piirtyneen osaksi suomalaisten alitajuntaa. Wendelinin kuvat ovat luoneet meille ihanteita ja ajatusmalleja. (Karjalainen 1993) Myös naistenlehdet ovat kautta menneiden vuosikymmenten osaltaan vahvistaneet käsitystä kodin ja perheen pyhydestä ja naisen velvollisuudesta tehdä työtä kodin hyväksi (Ballaster, Beetham, Frazer & Hebron 1991, 121, 144-147).

Naisen tullessa äidiksi voimistuvat nykyäänkin äitiyteen liittyvät normit, joita voitaisiin kutsua myös äitiyden hyveiksi. Tämä saattaa tapahtua naiseuteen liittyvien normien kustannuksella. On ikään kuin useampia tapoja olla nainen, mutta äitiyden identiteetit ovat rajoitetumpia. Tämän päivän äidit näyttävät monesti istuvan "kahdella tuolilla". He kokevat olevansa työssä käyviä naisia, joilla on myös lapsia. He toivovat usein, että voisivat olla enemmän lastensa kanssa, jolloin he pystyisivät täyttämään myös hyvän äidin velvollisuudet. (Hirsjärvi ym. 1998, 20.) Äitiys nähdään yhä vielä pitkälle ideaalisena tai normatiivisena ja "uskomusten äidillä" on yhä hämmäntävän näkyvä paikka (Katvala 2001, 97-101).

Hyvän äidin normit elävät implisiittisinä niin, että sekä työntekijät että asiakkaat ovat niistä tietoisia. Normista poikkeava huono-osainen ja ongelmainen äiti joutuu poikkeuksellisen kovan kontrollin alle, ja hänelle asetetaan helposti tavallista tiukempia moraaliin liittyviä odotuksia. Elämäntavat, miessuhteet ja työssäkäynti katsotaan tarkasti. Sosiaalityöntekijät asettuvat poikkeuksetta lapsen puolelle äitiä vastaan. (Pohjola 1993, 65; Forsberg 1994, 111-112; ks. myös Pösö 1993, 208-213.)

Isyys. Kuvamaailmallaan Martta Wendelin loi tietynlaista kuvaa myös suomalaisesta miehestä ja isän asemasta perheessä. Wendelinin kuvien mies oli usein "yhden ilmeen mies", jolla oli tukkilaisen olemus Tauno Palon filmiroolien tai Väinö Aaltosen veistosten tyyliin. Mies on usein kuvattu etäältä, tulossa tai menossa koptiirin aidan toisella puolella. Perheen isänä hän jäi monesti erilleen muusta perheestä, perhejoukon äärilaidalla, ajatuksiinsa vaipuneena ja ehkä hieman kylläs-

tyneenkin näköisenä. Mies oli perheen peruskallio, kylmä ja harmaa mutta vakaa ja turvallinen. Hän oli perheen pää ja patriarkka. Perhekuvista isä jätettiin usein kokonaan pois. (Karjalainen 1993.) Suomessa oltiin Wendelinin aikaan asti yleisesti eletty patriarkaalista perhe-elämää sukupolvesta toiseen suhteellisen muuttumattomina siirtyneiden tapojen ja traditioiden varassa (Nieminen 1951, 8; 1993, 7-12; ks. myös Apo 1999, 20).

Wendelin teki tuotantoaan aikana, jolloin naisen ja miehen asema yhteiskunnassa ja perheessä alkoi ratkaisevasti muuttua. Sitten kysymykseen suomalaisen isyyden toteutumisesta on yritetty vastata erilaisin tutkimuksin ja selvityksin. Tällainen on epäilemättä ollut myös Isää etsimässä -kirjoituskeräys, jonka raadissa oli mukana historioitsija ja kirjailija Kaari Utrio (2004). Utrion mukaan kirjoituksista paljastui sadan vuoden ajalta hyvin järkyttävä ja ahdistava suomalaisen isän kuva. (Utrio 2004, 21.) Isyydestä ovat viime vuosikymmeninä Suomessa kirjoittaneet myös Jouko Huttunen (ks. esim. Huttunen 1998; 2001) ja Jari Sinkkonen (ks. esim. Sinkkonen 1990; 1998; 2005, 125-153).

Huttunen (1998) toteaa, että kuten vanhemmuutta yleensäkin, myös isyyttä on vaikea määritellä yksiselitteisesti. Psykologia, kasvatustiede, sosiologia ja sosiaalipolitiikka tarkastelevat isyyttä eri näkökulmista. Voidaan myös lähestyä asiaa niin, että isyys eritellään biologiseksi, sosiaaliseksi, juridiseksi tai psykologiseksi isyydeksi. Monesti nämä kaikki mahdolliset isyyden lajit yhdistyvät yhdessä ainoassa henkilössä. Silloin tällaista isyyden jaottelua voisi pitää turhana. Tunnetaan kuitenkin runsaasti tapauksia, joissa isyys saa monet kasvot. Omanlaisensa tilanne on sekin, jos lapsen isä on poissa. Sosiaalisena isänä voidaan pitää sellaista henkilöä, jonka ympäristö mieltää lapsen isäksi. Psykologisessa mielessä tarkastellen taas isänä voitaisiin pitää henkilöä, jota lapsi pitää isänään, jolla on lapsen tunnepohjainen suhde ja joka jakaa arjen lapsen kanssa. Uusperheiden yleistyttyä on tullut tilanteita, että kaksi miestä tavallaan jakaa isyyden: toinen on isä juridisessa, toinen psykologisessa mielessä. Biologinen isä saattaa sitten vielä olla aivan erikseen. (Huttunen 1998, 37.)

Huttunen (2001) luettelee muitakin isyyden toteutumisen malleja: *ohenevan isyyden* kehityssuunnassa voidaan tarkastella ainakin "siittäjä-isyyden" ja "niukan isyyden" rooleja, joissa isän merkitys lapsen arkielämässä jää hyvin ohueksi. Toisena suuntana Huttunen esittää *vahvistuvan isyyden* kehityssuunnan, jossa voidaan vielä eritellä hieman eri tavalla toteutuvina mallit "osallistuva isä" ja "hoitava isä". Vahvistuvan isyyden suuntauksen alku voidaan Suomessa ajoittaa 1970-luvulle. Osallistuva isä voi olla vastuunoton suhteen joko "avustava isä" tai "sitoutunut isä". (Huttunen 2001, 153-170.)

Vuori (2004) hahmottaa neljä erilaista isyyden suhdetta äitiyteen, jossa huomio kohdistuu yhteiskunnallisissa keskusteluissa kiteytyviin moraalisiin ajattelutapoihin, jotka puolestaan suuntaavat ihmisten elämän ratkaisuja. *Tasa-arvoinen isä* jakaa äidin kanssa velvollisuudet. *Hoivaava isä* pyrkii läheisiin suhteisiin lasten kanssa. *Valintoja tekevä isä* seuraa omia yksilöllisiä halujaan ja kykyjään, jolloin päävastuu lapsista jää äidille. *Maskuliininen isä* kantaa vastuuta, mutta hän ymmärtää sukupuolierot kategorisesti, jolloin ainakin lasten ollessa pieniä äiti on ensisijainen vanhempi perheessä. (Vuori 2004, 29-30.)

Joka tapauksessa isyys on muuttunut viime vuosikymmenten aikana. Sekä miehen roolin muuttuminen yleisemminkin että myös perhevapaajärjestelmämme ja muut lainsäädännölliset toimet antavat isille erilaisia mahdollisuuksia isyytensä toteuttamiseen verrattuna vaikkapa 1950-luvun isiin. (Huttunen 2001.) Vuoden 2006 perhebarometrin mukaan 90 % suomalaisisistä oli sitä mieltä, että isän kuuluu hoitaa paljon lastaan jo, kun tämä on vauva. Tosin samassa selvityksessä mainitaan päävastuun lapsen huoltamisesta olleen yhä äidillä. (Paajanen 2006, 97.)

Jo 1950-luvulla oli kuitenkin jotain tapahtumassa perhe-elämän rooliassa, koskapa esimerkiksi vuoden 1951 Kotilieden kansikuvassa perheen poikalapsi kantaa vakavana lautasia pöytään. Varhaisemmissa Wendelinin kuvissa poikalapset oli esitetty pieninä miehinä, joiden tekemiset olivat selvästi erilaisia kuin tyttöjen tai naisten. Sodanaikaisissa kuvissa poika saattoi olla esimerkiksi äitinsä tukija tai isänmaallisin symbolein varustettu pikku patriootti. (Karjalainen 1993, 110-116.) Isyyden muutoksen takana voi nähdä myös muuttunutta isistä ja isyydestä kirjoittamista. Erilaisissa yleisesti käytössä olevissa oppaissa on havaittu muuttumista isää kannustavaan ja rohkaisevaan suuntaan. Asiantuntijoiden puhe isistä on käynyt myönteiseksi, ja vastaavasti äidit esitetään nyt ulkokohtaisemmin. Isät saavat teksteissä enemmän puheenvuoroja, ja heitä kuvataan aktiivisina, tuntevina ja ajattelevina, kun taas harvoin kerrotaan äitien valinnoista, tunteista ja toimista. (Vuori 2004, 49-50.)

Vanhemmuus. Myös äitiyttä voidaan tarkastella samoin kuin aiemmin edellä isyyttä on tarkasteltu. Ritala-Koskinen (2001) tekee yhteenvedon perhesuhteiden ulottuvuuksista tarkastellen molempia, tai pitäisikö tässä kohdin sanoa *kaikkia*, lapsen vanhempia. Ritala-Koskinen erityisesti uusperheitä koskeneessa tutkimuksessa kysytään nykyaikana varmasti eri yhteyksissä esitetty kysymys ”Kuka on lapsen ’oikea vanhempi?’”. Tässä tarkasteluun otetaan suhteen ulottuvuuksina samat edeltä tutut biologinen, sosiaalinen, juridinen ja psykologinen vanhemmuus. Biologiset perhesuhteet esitetään kuitenkin perhekuvauksissa aidoimpina ja perustavimpina sekä vanhemmuuden että sisaruuden kyseessä ollen. Esimerkiksi sosiaalinen vanhemmuus on ”kuin-vanhemmuutta”. (Ritala-Koskinen 1993, 159-160; 2001, 60.)

Sekä äidin että isän mahdollisuudet toteuttaa äitiyttään ja isyyttään aikaisempaa paremmin ovat lisääntyneet nykyperheessä. Mahdolliset esteet ovatkin asennepuolella. (Huttunen 2001, 45; Ijäs 2003, 75.) Äitiydestä ja isyydestä saatiin taas aikaan ärhäkkää keskustelua ja kirjoittelua, kun keväällä 2006 hedelmöityshoitoihin liittyvää lakiesitystä yritettiin ratkaista Suomen eduskunnassa.

Vanhemmuudesta on jo pitkään oltu huolissaan julkisessa keskustelussa. Lasten hoidon ja kasvatuksen laiminlyönteihin on toistuvasti kiinnitetty huomiota. On sanottu vanhemmuuden olevan hukassa. Huomattavan moni lapsista ja nuorista voi huonosti ja oireilee huolestuttavalla tavalla. Lastensuojelun ja mielenterveyspalvelujen tarve on lisääntynyt. Vanhemmilla voi olla vaikeuksia esimerkiksi alkoholismien, mielenterveysongelmien tai työnarkomanian vuoksi. Lapsen ajatellaan kuitenkin tarvitsevan riittävä vanhemmuutta osakseen kehittyäkseen aikuiseksi, joka ymmärtää itseään, tarpeitaan ja tunteitaan. Riittävä vanhemmuudella katsotaan olevan yhteyttä kasvavan lapsen itsetuntemukseen, omanarvontunteeseen ja

tunne-elämän kehitykseen sekä vastuunottoon. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999; Kristeri 1999, 14-45; 2002, 23-27; Bardy 2001, 13-14; Ijäs 2003, 70-71; Jallinoja 2006, 112-118.)

Vanhemmilta toivotaan vuorovaikutustaitoja samaan aikaan, kun heillä on työpaineittensa vuoksi liian vähän aikaa lapsilleen. Silloin vanhempien ja lasten toisiinsa tutustuminen kärsii eikä vuorovaikutukselle jää tilaa hyvästä tiedosta ja halusta huolimatta. (Ijäs 2003, 70-71.) Hyvä vuorovaikutus merkitsee esimerkiksi sellaisia itsehavainnointi- ja tunneälytaitoja kuin omien tunteiden havaitsemista, mielijohteiden hallintaa, empaattisuutta ja joustavaa ongelmanratkointia. Tällöin käyttäytymisen on mahdollista olla hallittua, ja ihminen pystyy harkitsemaan ja valitsemaan. (Saarinen 2001, 49.) Vuonna 1997 tehdyssä tutkimuksessa nuorilta kysyttiin perheen merkitystä. Nuorten mielestä perheen tärkein rooli on arvomaailman ja perinteiden välittäminen sekä erilaisten arvostuksien opettaminen. (Aittola, Koikkalainen & Vaherva 1997, 35.)

Vanhemmuus on laaja ja monitasoinen tehtävä. Perheiden kanssa työskentelee paljon ammattilaisia, joilla ei ole yhtenäistä, yhteisesti hyväksyttyä ja jäsentynyttä näkemystä vanhemmuudesta. Suuri joukko perhetyön ammattilaisia osallistui niin sanotun *vanhemmuuden roolikartan* kokoamiseen, jotta saataisiin selkeyttä vanhemmuuden käsitteeseen. Roolikarttaan muodostui viisi vanhemmuuden pääroolia: huoltaja, rakkauden antaja, rajojen asettaja, ihmissuhdeosaaja ja elämän opettaja. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999.) Vanhemmuuden roolikartta antaa kuvaa siitä, miten vanhemmuus nykyään perhetyön ammattilaisten keskuudessa ymmärretään. Toisaalta vanhemmuuden roolikartta on myös konkreetti pyrkimys saada aikaa jotain muutakin kuin jatkuvaa tietynlaista retoriikkaa vanhemmuusaiheesta. Esimerkiksi Jokinen (2005, 137-139) suhtautuu penseästi edellä esitettyyn ”vanhemmuus hukassa” - ja muihin sen tapaisiin diskursseihin, jotka kykenevät puhuttelemaan vain osaa perheistä ja vanhemmista, kenties koulutettua keski- luokkaa ja naisia.

Kasvatus. Tämän tutkimuksen keskeisenä kiinnostuksen kohteena ovat perheiden äitien ja isien vanhemmuustaidot, joissa on kysymys kodeissa tehtävästä kasvatus- työstä. Tämä tutkimus tarkastelee työntekijän ajattelua ja toimintaa hänen tukies- saan äitien ja isien vanhemmuustaitoja ja kotien kasvatustyötä. Kotikasvatusta voidaan tarkastella sidonnaisena aikaan ja kulloisiinkin vallitseviin käsityksiin, arvostuksiin ja ihanteisiin. Ajatukset kasvatuksesta vaihtelevat Snellmanin ajasta Cygnaeuksen kautta modernin kukoistukseen, jossa vielä 1970-luvulla voi nähdä kategorista ja tarkoin ohjattua säätelystä, kun nyt taas uudella vuosituohannella ja ehkä myöhäismodernin tai postmodernin vaiheessa näkyy merkkejä jonkinastei- sesta paluusta juurille. (Ks. esim. Hollo 1927; 1939; 1985; Päivänsalo 1971; Wilenius 1978a; Viljanen 1979; Hirsjärvi & Huttunen 1995; Rinne, Kivirauma & Lehtinen 2000.) J.V. Snellman totesi virkaanastujaisesityksessään vuonna 1856, että joka ajal- la on omat järjestelmänsä ja oma totuutensa (Snellman 1930, 190).

Kasvatuksen käsitettä voi lähestyä monelta suunnalta, esimerkiksi tarkaste- lemalla kasvatusta sosialisatona ja sukupolvien tai henkilöiden välisenä vuoro- vaikutuksena sekä myös prosessina tai tuotoksena ja vielä taiteenakin (Hirsjärvi & Huttunen 1995, 31-40).

Snellman ja Cygnaeus kävivät kiivaasta kinastelua kasvatuksesta vuonna 1861. Nuori Cygnaeus vei voiton tuolloin jo huomattavan kuuluisasta Snellmanista. Kokeilun voitto kokemuksen auktoriteetista perustui kuitenkin syvempään muutokseen Suomessa, kun moderni teki tuloaan meillä kuten muuallakin Euroopassa. Snellman kunnioitti perinteitä ja perheiden vuosisatojen saatossa muotoutuneita ja kokemuksen muovaamia tapoja. Cygnaeuksen näkemyksen mukaan perinteet olivat kasvatuksen esteitä, ja oikeanlainen kasvatusta perustuisi modernin lapsitieteellisen tiedon varaan. Cygnaeus näki, että asiantuntijan, joka tiesi asian, oli astuttava äidin tilalle. Snellman ei niinkään kiinnittänyt huomiota tietoon vaan oikeuteen. (Ojakangas 1998, 11-17, ks. myös Mattus 2001, 11; Kemppainen 2001, 24.) Hyvää ja oikeaa kasvatusta ovatkin sitten tulleet vanhempien lisäksi määrittämään erilaiset asiantuntijat, joiden on sanottu perustavan ohjeensa tieteelliseen tietoon (Hirsjärvi ym. 1998, 27-32).

Takala (1993, 595) näkee postmoderniin kehitysvaiheeseen siirtymisen merkitsevän yhä nopeampaa yhteiskunnan muuttumista, mikä tarkoittaa tietojen, käsitysten ja normien vanhenemista ennätysnopeudella. Ollaan ehkä ensimmäistä kertaa tilanteessa, jossa vanhemmat eivät voi kasvattaa lapsiaan siten kuin heidät itsensä on kasvatettu, ja lapsista myös tulee jotain, mitä vanhemmat eivät itse ole (Dencik 1989, 159).

Perinteinen suomalainen kasvatusta oli ankaraa. Nykyaikaan tultaessa on siirtynyt vanhempien auktoriteetista tasa-arvoisuutta korostavaan kasvatukseen. Yksi suuri muutos nähdään suhtautumisessa ruumiilliseen kuritukseen, joka on muuttunut rangaistavaksi. Lapsi ajatellaan nykyään aktiivisena toimijana eikä vain toimenpiteiden kohteena, objektina. Lainsäädäntö takaa lapsillekin oikeuksia, kuten ihmisoikeuden ja oikeuden ruumiilliseen koskemattomuuteen. (Husa 1996.) Silti aiempien sukupolvien kasvatuskäytäntöjen mallit ovat nykyperheissä monesti tunnistettavissa. Joskus voi olla kysymys niin sanotusta *negatiivisesta sukupolviperimästä*, jossa edellisen sukupolven vanhempien haitalliset kasvatusta- ja käyttäytymismallit toistuvat myöhemmin lasten omassa elämässä ja vanhemmuudessa. Kaltoin kohdellun lapsen voi myöhemmin olla vaikea ottaa vastaan mitään hyvää, koska hän on häpeänsä sulkema, tavallaan *itsestä syrjäytynyt* ja siten kyvytön tarttumaan elämänsä mahdollisuuksiin. Silloin negatiivisuuden kierre alkaakin olla valmis siirrettäväksi jälleen seuraavalle sukupolvelle. (Bardy & Barkman 2001, 200.)

Kasvatusmenettelyt ovat vanhempien valitsemia lasten käyttäytymisen säättämis- ja ohjausmenettelyjä, joilla vanhemmat puuttuvat lastensa toimintaan ja tekemisiin (Hirsjärvi ym. 1998, 27). Voidaan puhua myös lastenkasvatuskäytännöistä, joita esimerkiksi Pulkkinen (1977; 1984; 1997) on teoksissaan esitellyt. Pulkkinen on myös luonut suomenkielisiä nimityksiä termien *authoritarian parents*, *authoritative parents*, *permissive parents* (ks. Baumrind 1966, 887-892; 1989, 353-354) tilalle. *Autoritaarinen kasvatusta* on määräälevää, sääntöjen ja kieltojen sävyttämää kasvatusta, jossa monesti "lapsen tahto on vanhemman taskussa". *Sallivassa kasvatuksessa* lapsi säätelee itse omaa toimintaansa. *Auktoritatiivisessa kasvatuksessa* perheenjäsenten suhteet ovat läheiset, vanhempien suhtautuminen lapseen on kannustavaa, vuorovaikutus on runsasta, ja lapselle myös selitetään sääntöjen ja rajoitusten perusteita. Myös *ohjaava kasvatusta* -nimitystä käytetään usein kuvaamaan tätä viimeksi mainit-

tua kasvatuskäytäntöä. (Kemppainen 2001, 17-19; ks. myös Pulkkinen 1977; 1984; 1997; Baumrind 1966, 1989.) Mannerheimin Lastensuojeluliitto järjesti jo kauan ennen Video Home Training -menetelmän tuloa ohjaavan kasvatuksen kursseja.

Kasvatus ei tapahdu ideologisessa ja historiallisessa tyhjiössä. Kasvatussuhdekin saa alkunsa yhteisöllisessä kontekstissa, jossa vallitsevat arvoperusteet ovat tiivistyneet yhteisön enemmistömoraalin käsitykseksi siitä, mitä kasvatus on ja millaiseksi lapsi tulisi kasvatetta. Oikean mitan löytämistä hyvälle kasvatukselle tai kasvatukselle hyvään voidaan pitää lopullisesti mahdottomana saavutettavana. (Värri 2000, 27, 35.) Värri (2000, 27) näkee ns. Menonin paradoksin kasvatuksen pysyvästi tärkeimpänä ongelmana, eli vaikka hyvän olemus ei voi koskaan lopullisesti selvitä, olisi kasvattajan kuitenkin pyrittävä kasvatuksessa hyvään (ks. myös Platon 1978, 122). Kasvatus ja vanhemmuus kietoutuvat tiukasti myös siihen malliin, joka omasta lapsuudenkodista ja vieläkin laajemmin, koko omasta suvusta on saatu. Monet kirjoitukset, tavat ja käytännöt eri puolilta maailmaa tuovat selvästi esiin sen ikivanhan viisauden, että perheissä vaikuttavat useiden sukupolvien ajan tietynlaiset arvot, elämäntavat, perhesalaisuudet ja -myytit. Vanhempien antamat elämänmallit saattavat sisältää monen hyvän asian lisäksi paljon huonoa ja kuormittavaa ainesta. Kielteinen ketju on mahdollista myös katkaista. Löydettyessä perheen ja suvun vahvat ja hyvät puolet, niihin voidaan tukeutua, ja niitä voidaan kehittää ja saada siitä rohkaisua ja voimaa. (Ijäs 2003, 19-22, 154.)

Viime vuosisadan alkupuoliskolla toteutettiin jossain määrin niin sanottua perhekasvatusta koulujen ja oppilaitosten opetusohjelmissa. Sen tarkoitus oli antaa nuorisolle valmiuksia perhe-elämään ja vanhemmuuteen. (Marin 1962; Aaltonen 2001, 6.) Peruskoulun myötä idea koko ikäluokalle toteutettavasta perhekasvatuksesta romuttui (Pulkkinen 1995). Perhekasvatuksen idea ei ehkä enää sovi nykyaiseen ajatteluun, mutta lapsiperheissä on silti kasvatukseen liittyviä kysymyksiä ja ongelmiakin. Jonkinlaista kasvatukseen liittyvää tukiverkostoa ja menetelmiä ilmeisesti tarvitaan, ovathan lapsiperheet, kuten esimerkiksi Forsberg (2003, 8) toteaa, monissa tapauksissa nykyään kovilla. Kasvatukseen liittyvää opastusta kaipaavat Aaltosen (2001) mukaan etenkin nuoret, myös miespuoliset, joskin he vierastavat neuvolatyyppistä ympäristöä toteutuspaikkana.

3 ASIANTUNTIJUUS MODERNIN MURROKSESSA

Asiantuntijuuden saavuttaminen on yksilön kannalta tarkastellen kehitysprosessi, jollainen mahdollistuu usein koulutusten, työkokemuksen sekä muun kehittymisen ja kypsymisen myötä. Vielä muutamia vuosikymmeniä sitten yhteiskunnassa vallitsi hyvin vakiintunut tilanne professioiden valta-asemassa, ja asiantuntijuus käsitettiin vahvasti yksilön ominaisuudeksi. Nykyään asiantuntijuus mielletään yhä enemmän yhteisön keskuudessa kehittyväksi jaetuksi asiantuntijuudeksi, jolla on yhteyttä myös ajatus- ja toimintakäytänteiden muuttumiseen. Modernin ajan ja ajattelun murros on vähitellen horjuttanut vanhojen professioiden autonomiaa, ja uudet ideologiat ovat pakottaneet ammattilaiset uudelleen työstämään entisiä vakiintuneita ja aiemmin kyseenalaistamattomia ajatusmallejaan. Muutos on käänteentekevä, ja asiantuntijuuden katsotaankin olevan murrosvaiheessa.

3.1 Yksilöasiantuntijuus ja vanhat professiot

Asiantuntijuuden rakentumisen prosessi. Asiantuntijuuden voidaan ajatella rakentuvan ihmisen minän ja elämänhistorian, tiettyä substanssialaa koskevan tietämyksen ja kulloisenkin toimintaympäristön välisessä vuorovaikutuksessa. Asiantuntijuuteen sisältyy tietämyksen ja osaamisen lisäksi myös yksilön arvomaailmaan ja ihmiskäsityksiin liittyviä kysymyksiä. Koulutuksen ja kokemuksen kautta muodostuneen tietämyksen sisällöt ja jäsentyneisyys heijastuvat asiantuntijuuteen. (Karila 1997, 42-43.)

Asiantuntijatiedossa voidaan erottaa toisistaan teoreettinen tieto, käytännöllinen tieto ja itsesäätelytieto. Teoreettinen tieto on usein koulutuksella saatua ja luonteeltaan yleispätevää, formaalia ja eksplisiittistä. Syvälinen käytännöllinen tieto saadaan yleensä vasta työkokemuksen karttuessa, vaikka koulutuksen aikaisissa käytännön harjoitteluissa sitä voidaan kehittää. Käytännöllinen tieto on usein intuitiivista ja äänetöntä, josta englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään nimitystä *tacit knowledge*. Käytännöllisessä tiedossa keskeisiä ovat niin sanotut prosedu-

raaliset tiedot eli taidot. Itsesäätelytiedoilla tarkoitetaan metakognitiivisia ja reflektiivisiä tietoja ja taitoja eli oman ajattelun, oppimisen ja toiminnan tietoista ja kriittistä tarkastelua. Asiantuntijuuden kehittyessä nämä elementit integroituvat toisiinsa hallitukseksi kokonaisuudeksi. Asiantuntijuuden kehittyminen on pitkä prosessi. Asiantuntijuuden eri elementtien integroitumista toisiinsa edistää opetus, jossa asiantuntijuuden osa-alueet yhdistyvät. (Tynjälä 1998, 131-132.)

Monet tutkijat päätyvät varsinkin ammattitaidosta ja ammatillisesta oppimisesta puhuttaessa painottamaan erityisesti hiljaisen tiedon merkitystä. Hiljaisen tiedon käsitteen *tacit knowledge* loi alun perin Polanyi (1966). Vaikka tämä kokemusperäinen tieto on usein tunnistamatonta ja jää artikuloimattomaksi, sillä näyttäisi olevan tärkeä merkitys työn tekemisestä suoriutumisen. (Polanyi 1966; 1969; Schön 1983, viii, 52, 240; 1991, 22-23, 86.) Tähän rinnalle voidaan ottaa reflektiivistä toimijuutta koskeva tarkastelu (Schön 1983; 1991; Pösö 2000, 275; Ruohotie 2000, 138-150). Keskeistä olisi saada selville, mitä asiantuntijat ajattelevat toimiessaan ja miten tuota ajattelua voitaisiin saada näkyviin (Pösö 2000, 275, ks. myös Mezirow 1996, 21-30).

Hiljaiseen tietoon voidaan ymmärtää sisältyvän kaiken sen geneettisen, ruumiillisen, intuitiivisen, myyttisen, arkkityyppisen ja kokemusperäisen tiedon, jota ihmisellä on ja jota ei voida ilmaista verbaalisin käsittein. Hiljainen tieto on ihmisessä läsnä kokonaisvaltaisesti ohjaten monia arjen toimintoja ja sosiaalisia tilanteita. (Koivunen 1997, 78-79.)

Asiantuntijan ratkaisut syntyvät usein intuitiivisesti. Asiantuntijan ei tarvitse välttämättä miettiä, mitä teoriaa hän seuraisi ratkoessaan jotain käytännön ongelmaa. Asiantuntijan äänetön tieto on seurausta pitkäaikaisesta teorian ja käytännön yhteensovittamisesta käytännön tilanteissa. (Tynjälä 1998, 131; Niiniluoto 1990, 51.) Todellisten eksperttien on huomattu noviiseja perusteellisemmin paneutuvan ongelmien hahmottamiseen. Ekspertit myös pystyvät ottamaan monipuolisesti huomioon kontekstit ja käyttämään noviiseja tehokkaampia ratkaisukeinoja. (Chi, Glaser & Rees 1982, 68-72.)

Dreyfus ja Dreyfus (1989) kuvailevat noviisin kehittymisen ekspertiksi viidessä vaiheessa:

1. Noviisi (novice): Vaiheen aikana henkilö oppii tunnistamaan tiettyjä taitoon liittyviä objektiivisia tosiseikkoja ja piirteitä sekä oppii säännöt, joiden pohjalta toiminnot määräytyvät. Tilannetekijät ovat objektiivisesti määrättyjä ja helposti tunnistettavia. Noviisi voi tunnistaa tilannetekijät tuntematta kontekstia (context-free).

2. Edistynyt aloittelija (advanced beginner): Suoritus paranee marginaalisesti hyväksyttävälle tasolle vasta, kun noviisilla on huomattavasti kokemusta todellisista tilanteista. Samalla, kun oppija huomioi enemmän kontekstivapaita seikkoja ja käyttää kehittyneempiä sääntöjä, hänen taitavuutensa laajenee.

3. Kyvykkyys (competence): Kun kokemus lisääntyy, niin todellisissa tilanteissa esiintyvien kontekstittomien tilanne-elementtien määrä ylittää lopulta ymmärryksen. Taju siitä, mikä on tärkeää, puuttuu. Selviytyäkseen tällaisista tilanteista ihmiset oppivat käyttämään hierarkista päätöksentekomenettelyä. Pätevä suorituja ymmärtää monien seikkojen toisistaan riippuvuuden.

4. Pätevyys (proficiency): Suoriutuja on syvästi uppoutunut tehtäväänsä ja kokee tekemisen jostain tietystä näkökulmasta aikaisempien tapahtumien perusteella. Näkökulman mukaan tietyt seikat nousevat pinnalle, toiset jäävät huomiotta. Päätöksenteko ei tapahdu irrallisesti vaan muuttuu vähitellen muuttuvien tilanteiden mukaan. Henkilöllä on jo niin paljon kokemuksia, että tapahtumat herättävät muistoja ja syntyy ajattelun malleja. Henkilö valitsee sen perusteella, mikä on toiminut aikaisemmin. Intuitiivista kykyä ymmärtää kokonaisuutta jakamatta sitä osatekijöihin sanotaan holistiseksi samankaltaisuuden tunnistukseksi ('holistic similarity recognition').

5. Eksperttiys (expertise): Ekspertti yleensä tietää, kuinka pitää toimia. Taito perustuu kypsään ja harjaantuneeseen ymmärtämiseen. Hän ei näe ongelmia irrallisina, vaan huomioi kontekstin. Asiantuntijan taito on tullut tavallaan osaksi häntä itseään. (Dreyfus & Dreyfus 1989, 21-31.)

Hakkarainen, Lonka ja Lipponen (2002, 77-78; 2005, 77-78) viittaavat edellä esitettyyn luetteloon mainiten seuraavia nimityksiä: aloittelija, kehittynyt aloittelija, pätevä taso, taitajan taso ja asiantuntijan taso. Luettelo on jokseenkin sama, jota opettajaeksperttiyttä tutkinut Berliner (1988) käytti: noviisi, kehittynyt aloittelija (advanced beginner), osaava suorittaja (competent performer), taitava suorittaja (proficient performer) ja ekspertti. Hakkarainen ym. (2002; 2005) sanovat Dreyfusin ja Dreyfusin mallin ongelmaksi sitä, että siinä kuvataan asiantuntijuuden kehityksessä toiminnan muuttuvan asteittain helpommaksi ja rutiininomaisemmaksi, eikä mallissa myöskään selitetä asiantuntijuuden kehityksen prosessia.

Asiantuntijaksi kasvamisessa keskeisintä on niin sanottu progressiivinen eli asteittain syvenevä ongelmanratkaisu. Voidaan puhua myös rutiiniasiantuntijoista, joilla kuitenkin tulee helposti vaikeuksia, jos he kohtaavat uudenlaisia tilanteita. Jos kyseessä on asiantuntija, joka näkee ongelmassa paljon enemmän kuin muut ja nauttii ratkaistessaan laajojen tietojensa turvin ongelmia, voidaan puhua adaptiivisesta tai dynaamisesta asiantuntijuudesta. Sellaisessa on tyypillistä oman työtehtävän rajojen rikkominen. Adaptiiviseen asiantuntijuuteen ja progressiiviseen ongelmanratkaisuun edennyttä ihmistä on vaikea korvata toisella. (Bereiter & Scardamalia 1993, 11, 142-144, 153-181; Bereiter 2002; Hakkarainen ym. 2002, 79-82; 2005, 79-83).

Merkityksellinen asia oppimisessa on *kokemus*, josta esimerkiksi Kolb (1984) on esittänyt tunnetun mallin. Kolbin kokemuksellisen oppimisen kehässä oppimisyklin muodostavat välitön omakohtainen kokemus, reflektiivinen havainnointi, abstrakti käsitteellistäminen ja aktiivinen kokeileva toiminta. (Kolb 1984, 21.) Välitöntä omakohtaista kokemusta ovat painottaneet myös muut oppimisteoreetikot (ks. esim. Berliner 1986, 9; Dreyfus & Dreyfus 1989 ja Schön 1983; 1991).

Kokemusoppimisen mallien suhteen on kysytty, miksi monet organisaatiot pysähtyvät paikalleen ja kriisiytyvät innovatiivisuuden puutteessa, vaikka niillä olisi takanaan runsas kokemus? Pitkään työkokemus ei välttämättä johda kehittyneempiin ajattelu- ja toimintamalleihin, vaan voi pikemminkin synnyttää kapeita ja vaikeasti muutettavia rutiineja. (Engeström 1995, 78, 176.) Kaikkia pitkän työkokemuksen omaavia ei voida sanoa eksperteiksi. Jotkut suorittavat työtään rutinoituneesti selviytyen tehtävistään, mutta eivät kehitä työtään. Tällaista toimintatapaa voi ylläpitää vaativissakin ammateissa, ei vain pelkkää rutiinia edellyttävissä. To-

dellinen ekspertti investoi henkisiä resurssejaan uusiin haasteisiin vastaamiseen ja oman pätevyytensä jatkuvaan syventämiseen. (Tynjälä 1999a, 160-161.)

Eksperttiys ja professiot. Asiantuntijuutta on psykologiassa tarkasteltu usein eksperttistutkimuksen nimikkeen alla, sosiologiassa professioteorioiden kautta, ja kasvatustieteessä on tukeuduttu kumpaankin paradigmaan. (Lehtinen & Palonen 1997, 113.) Arkikielessä käsite professionaalinen tarkoittaa ammattitaitoista harrastelijamaisen vastakohtana. Professionaalisuudella tarkoitetaan sitä, että ammatin harjoittaja hallitsee työnsä: hänellä tulee olla tietty pätevyys, mikä tarkoittaa myös legitimitettä tai muodollista pätevyyttä. Professioneja määrittävät tekijät voidaan kiteyttää seuraavasti: teoreettinen tieto ja erikoistava koulutus, pyrkimys yhtenäiseen ammatilliseen oppiin ja käytäntöön, rajanveto suhteessa lähiammattikuntiin sekä näitä asioita ajava itsenäinen ammattijärjestö. Monien sukupolvien ajan yhteiskunta vakiinnutti professionaalistamisprojektia, ja ammattikunnat hankkivat itselleen valtaa ja vaurautta. Ammatillinen asiantuntijuus oli keskeinen tekijä tässä prosessissa. Profession statuksen ensimmäisinä saaneita ammatteja olivat papin, lääkärin ja juristin ammatit. Monien muiden ammattien professiudesta on käyty laajoja keskusteluja. Periaatteessa ammattiosaamista voi olla enemmän tai vähemmän. Usein kuitenkin ajatellaan, että professionaalisuus tai ammatillisuus on absoluuttista, jolloin asianomaisella joko on ammatin harjoittamiseen oikeuttavat meriitit tai niitä ei ole. (Goode 1969, 266-308; Lehto 1991, 46-47; Hautamäki, Lahtinen, Moberg & Tuunainen 1993, 154-157; Karvinen 1996, 33; Abbott 1988; Pirttilä 1993, 199; Johnson 1995, 7-24; Konttinen 1991; 1997, 48-61.)

Läheisiä käsitteitä asiantuntijalle ja asiantuntijuudelle ovat siis ammatti (occupation), ammatilainen, ammatti-ihminen, ammatillisuus tai professio (profession), professionaalisuus ja noviisius – eksperttiys. Käsitteitä on melko helppo tarkastella substantiiveina, mutta jos peruskäsitteistä muodostetaan johdannaisia, silloin käsitteet voivat mennä sekaisin. Esimerkiksi käsite 'ammatillistuminen' liitetään keskusteluissa helposti yhteyksiin, joissa sillä tarkoitetaan 'professionaalistumista'. (Lehto 1991, 46.)

Giddens (1995) huomauttaa, että sekä *asiantuntija* että *maallikko* on ymmärrettävä kontekstuaalisesti suhteellisina termeinä. On olemassa monen tasoista asiantuntemusta. Kun asiantuntija ja maallikko kohtaavat, merkitystä on aina juuri sillä taitojen tai informaation epätasapainolla, joka tekee toisesta toiseen nähden *auktoriiteetin*. Giddens varoittaa, että asiantuntijaa ei tulisi samaistaa ammatinharjoittajaan, asiantuntijuutta professionaalisuuteen. Asiantuntija on kuka tahansa yksilö, joka voi osoittaa, että hänellä on tiettyjä erityisiä taitoja tai tietyn tyyppistä tietoa, joka maallikolta puuttuu. (Giddens 1995, 119.)

Pätevyys liittyy varsinkin erikoistumiseen. Toisaalta erikoistuminen myös rajaa henkilön pätevyyttä asiantuntijana. Henkilö voi jonkun tietyn asiantuntemuksensa perusteella saada julkista arvostusta jossain järjestelmässä, mutta jos siirytään erilaiseen järjestelmään, hänestä voi tulla täysin yhdentekevä. Tällä asetelmalla voidaan nähdä yhteyttä asiantuntijoiden ja maallikoiden välisiin *luottamussuhteisiin*. Voidaan ajatella, että maallikko olisi yhtä hyvin voinut hankkia asiantuntijan hallussa olevat tiedot ja taidot, jos hän olisi käynyt läpi samat oppimisprosessit kuin asiantuntija. Niinpä asiantuntija tuntee, että hänen on meneteltävä tietyn ta-

voin saavuttaakseen asiakkaansa luottamuksen. Hänen on siis jotenkin vakuutettava asiakasta omasta luotettavuudestaan ja pätevyydestään. (Giddens 1995, 126.)

3.2 Ajan haasteet asiantuntijuudelle ja professioille

Moderni ja postmoderni asiantuntijuus. On puhuttu modernista ja postmodernista asiantuntijuudesta, jolloin helposti tulee ajatelleeksi, että asia liittyy aikaan, varsinkin, kun asiantuntijuuden ja professioiden tiedetään muuttuneen ajan myötä. Siitä, mitä aikaa oikeastaan nyt elämme, on käyty runsasta keskustelua, ja nykyistä aikaa on nimetty esimerkiksi postmoderniksi, myöhäismoderniksi, jälkitraditionaaliksi, kypsän modernin ajaksi ja itsestään tietoiseksi tullee moderniksi (ks. esim. Jallinoja 1991, 229; 1995; Giddens 1995, 83-84; Beck, Giddens & Lash 1995, 7; Bauman 1996, 284-285; Aittola 1998, 172-173; Saurama 2005, 274). Painetussa muodossa sana postmoderni esiintyi ainakin jo 1930-luvulla (Calinescu 1977, 132-133). Silti vanha aikakaan ei ole kokonaan poissa. Monia traditionaalin merkkejä on yhä nähtävissä. (Jencks 1987; Giddens 1995, 140.) Asiaa voi lähestyä myös siten, että ei puhutakaan esimerkiksi 'postmodernista ajasta', 'postmodernista yhteiskunnasta' tai 'postmodernismista' vaan käytetään sen sijaan ilmaisuja 'postmoderni', 'postmoderni ajattelu' ja 'postmoderni asenne'. (Pulkkinen 1998, 46-48.) Ihmisillä on tarve jäsentää kokemaansa ja nimetä tämä nykyinen aika joksikin sellaiseksi, joka erottaisi nykyisen murroskaudelta tuntuvan ajanjakson muista aikakausista (ks. esim. Jokinen ym. 1999, 3; Konttinen 1997, 55).

Modernille asiantuntijuudelle on tyypillistä erottelu asiakkaisiin ja asiantuntijoihin, jolloin koulutuksen mukanaan tuoma tieto, valta ja kieli ovat olleet keskeisiä erottajia (Forsberg 1998; Riikonen & Smith 1998, 35). Modernilla kaudella asiakkaiden ongelmien ratkaisussa on luotettu asiantuntijan tietoon, kykyyn määrittää ongelmia ja päättää interventioista. 1990-luvulla yleistyneen postmoderniksi kutsutun ajattelun voidaan nähdä kyseenalaistaneen totuttuja käsityksiä auttamisen käytännöistä ja asiantuntijuudesta. Aikaa ei ehkä silti kannata ajatella kausina, joilla asiantuntijuus olisi tietynlaista, joten jako moderniin ja postmoderniin asiantuntijuuteenkin voi olla kategorinen. Jaotteluilla on silti arvoa. Voidaan esimerkiksi ajatella, että ne kertovat joistakin eri ajoille ominaisista keskustelun painopisteistä. Toisaalta jaotteluja voi käyttää teoreettisina malleina ja keskustelun apuvälineinä tarkasteltaessa asiantuntijuuden luonnetta perhetyössä. (Forsberg 1998, 166-167.) Rautkallio (1997, 5) on kiteyttänyt asiaa toteamalla, että ajattelutavan ja toiminnan muutos modernista postmoderniin tulee näkyväksi kysymyksen "mitä minä nyt teen?" vaihtumisessa kysymykseen "mitä me nyt teemme?".

Perhetyön ammattilaisia, kuten psykologeja, sosiaalityöntekijöitä ja lääkäreitä tutkittaessa on huomattu asiantuntijoiden tulkinnoissa olleen sekä modernin että postmodernin asiantuntijuuden yhtäaikaista läsnäoloa (Ritala-Koskinen 2001, 178, 202). Ilmeisesti elämme monen rinnakkaisen auktoriteetin maailmassa (Giddens 1995, 123-124).

Modernin asiantuntijuuden ja professioiden uudelleenarviointi. Euroopassa ja Yhdysvalloissa tapahtuu professioiden asteittaista rapautumista. Ammatit, jotka vakiintuivat 1850-luvulta lähtien riippumattomiksi, korkean statuksen etuoikeuteiksi professioiksi, ovat nyt muutoksen kourissa. Vanhat professiot joutuvat hakemaan suhdettaan uudensuolaan asiantuntijuuden muotoihin, kun yhteiskunta ja työelämä muuttuvat. (Johnson 1995, 7.) Schön (1983, 3-20) kirjoitti jo yli 20 vuotta sitten, että luottamuksemme professionaaliseen tietämykseen on kriisissä, eli nykyisin länsimaissa jo selvästi havaittavissa oleva asiantuntijuuden murros on ollut pitkään käynnissä. Nykypäivän professioiden kokonaisvaltaista erittelyä varten olisi luotava kokonaan uusi 'professionaalisen järjestelmän' käsite. Muutosten ymmärtäminen edellyttäisi sellaisen tulkintakehikon kehittelyä, joka ottaisi huomioon työmarkkinoiden, tieteen, ammattikuntien ja koko yhteiskuntadynamiikan nykyisen luonteen. (Konttinen 1991, 272; markkinavoimien valta ks. esim. Bauman 1992, 93-112.)

Modernista, maailman hallittavuuteen uskovasta professionaalisuudesta on siirrytty kohti epävarmuutta, joustavuutta, moniammatillisuutta ja vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Enää ei voida puhua modernin professionalismin käsitystavan mukaisesti asiantuntijuuden universaalista tietopohjasta, vaan "uusi asiantuntijuus" rakentuu refleksiivisyydelle ja oman työn kriittiselle analyysille, jotka molemmat pohjautuvat henkilökohtaiseen ja ammatilliseen kokemukseen sekä tieteelliseen tietoon. Vahva tieteelliseen asiantuntemukseen, tutkimustietoon ja menetelmällisyyteen perustuva professionaalisuus on ollut eräänlainen kestounelma, jonka uudelleenmäärittelyyn ovat suunnanneet keskustelut tiedon ja asiantuntemuksen reflektiivisistä ja refleksiivisistä luonteesta sekä konstruktionistiset oppimis- ja tietokäsitykset. Asiantuntemuksen peruspilarit tieteellinen tieto, professiot ja instituutiot sekä niiden suhteet toisiinsa ovat jatkuvan uudelleenmäärittelyn alaisia. (Karvinen 2000, 11; Karvinen-Niinikoski 2005, 78.)

Modernia tietoa on syytetty yksinäisyydestä, monologismista. Suurin osa länsimaisesta akateemisesta kirjallisuudesta on kirjoitettu ikään kuin se voisi määrittellä ja kuvata kaikki ihmiset, ei vain jotain tiettyä ihmisryhmää tietyn kulttuurin piirissä tietynä ajankohtana. Tällaista tietoa voidaan nimittää 'saumattomaksi'. (Riikonen & Smith 1998, 35-36; Vuori 2001, 367.) On tapahtumassa kulttuurinen muutos, jossa aiemmat yhteiset käsitykset ja uskomukset ovat hajoamassa tai hajoaneet. Samassa yhteydessä voidaan puhua *monien äänien esille tulosta*. (Niemi 1998, 67.) Asiantuntijuus ei ole vain yksilön ominaisuus, koska tietopohjalla on jaettu, kollektiivinen luonne (Pösö 2000, 275; Helle, Tynjälä, Lonka & Olkinuora 2007, 299). Uusissa määrittelyissä asiantuntijuus ajatellaan vuorovaikutteisena, verkostoituvana, tietoa tuottavana tai luovana (Laitila 2005, 58). Asiantuntijuuden rooli on muuttunut ja muuttuu koko ajan. Yksilöllisestä lähestymistavasta on siirrytty kohti asiantuntijakulttuurien kuvausta sekä jaetun ja ositetun asiantuntijuuden käsitteitä. (Lehtinen & Palonen 1997, 113-116; Laitila 2004.)

Ammattikunnat ovat joutuneet sovittamaan asiantuntemustaan jatkuvasti muuttuvaan ja yhä monimutkaistuvaan asiantuntijuuksien ja työnjaon kokonaisuuteen. Kansalaisten ja asiantuntijoiden suhde muuttuu. Muutoksen ja epävarmuuden aikana 'oikea ammatillisuus' ei tunnu olevan kenenkään hallussa. Unelma autonomisesta professionaalista asemasta on häviämässä. Vaivoin vakinaistetut

ammattikäytännöt pirstoutuvat, ja perinteinen ammatillinen asiantuntijuus on hajoamassa niin tieto-opillisesti kuin työnjaollisestikin. (Karvinen 1996, 32.)

Moniammatillisuutta tarjotaan ratkaisuksi nykyongelmiin, pääsisimme pois kankeasta professiokohtaiseen osaamiseen perustuvasta reviirijattelusta kohti yhteisöllistä ekspertiisiä. Asiantuntijuus on nykyään yhä vähemmän yksilön hankittu ominaisuus ja yhä enemmän yliyksilöllinen ryhmän tai verkoston toimintakokonaisuus, johon kuuluu myös yhteistyö asiakkaan kanssa. (Engeström, Engeström & Kärkkäinen 1995; Jalava & Virtanen 1995, 160-161; Karvinen 1996, 33-34.)

Nykyisen palveluajattelun on nähty laahaavan modernin maailman rationalismissa, jolloin auttamistyölle ominaiset holhoavat asenteet ja hoivaavat työotteet saattavat heikentää asiakkaan valtaistumisen mahdollisuuksia. Asiakaslähtöisyyttä voidaan pitää postmodernien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen perusvaatimuksena. Tämä merkitsisi moniarvoisuuden, yksilöllisyyden ja itsenäisyyden hyväksymistä, jolloin standardimainen ja professiokeskeinen palvelutuotanto ei kykenisi ottamaan huomioon ihmisten yksilöllisyyttä. (Hautamäki 1997, 106; Järviskoski, Härkäpää & Pättikangas 1999, 114.)

Mäenpää, Pohja, Saastamoinen ja Wahlström (1996) esittelevät perhetyön postmodernia näkökulmaa ja käyttävät esimerkiksi sanontaa ”kielellinen kaupankäynti”. Tällä he tarkoittavat muun muassa sitä, että ammattilaisten ja perheiden kohdatessa kokouksissa sekä perheen että työryhmän jäsenet asettavat esille tulleita ongelmia useisiin eri tulkintakehyksiin. Samalla he myös määrittelevät vaihtoehtoisilla tavoilla omat asemansa ja suhteensa ongelmiin. Keskustelusta muodostuu näin eräänlaista diskursiivista ja sosiaalista kaupankäyntiä erilaisten mahdollisten merkityksenantojen välillä. Perheterapiaa ei tällöin nähdä vain erilaisten tekniikoiden kokonaisuutena, vaan keinona löytää uudenlaisia perspektiivejä perheen tilanteisiin. Postmoderni näkemys perheterapiassa merkitsee ilmiöiden monitulkinnallisuutta. Jokaisella keskusteluun osallistuvalla perheenjäsenellä ja työntekijällä on oma käsityksensä sosiaalisesta todellisuudesta. Omia näkemyksiä peilataan muiden käsityksiin, ja kontekstikin vaikuttaa keskustelujen kulkuun. Näin menetellen ei löydetä yhtä selkeää ratkaisumallia, vaan menettelytavat muotoutuvat neuvotellen ja erilaisia aineksia yhteen sovittaen. (Mäenpää ym. 1996, 108-122.)

Pösö (2000) korostaa tämän päivän auttamistyön ammattilaisten tilanteen vaativuutta. Käytännön tulkinnallisuus on moni-ilmeistä, eikä se nojaudu selkeisiin, staattisiin ja ennalta tiedettyihin ongelmanmäärittäyksiin. Ongelmat eivät ole kadonneet organisaatioista, vaan niillä on muuttuva ja neuvottelullinen luonne. Se edellyttää ammattikäytännöiltä ja palvelujärjestelmältä herkkyyttä toimia sellaisessa tilanteessa, mutta erityisen vaativaa se on työntekijälle, joka ”asettuu jokaisen asiakaskohtaamisen jokaisella sekunnilla kuuntelemaan, mitä asiakas sanoo ja reagoimaan siihen samalla kun reflektoi sitä, mikä häneltä ja asiakkaalta jää sanomatta”. Ilman tukea ja resursseja tehtävä tuntuu kohtuuttomalta sekä asiakkaan että työntekijän kannalta. (Pösö 2000, 273.)

3.3 Valta ja asiantuntijuus

Saurama (2005) on tutkinut vallankäytön toteutumista 1950-luvulta nykyisyyteen asti. Hän ymmärtää paitsi vallankäytön myös vallankäyttöön suhtautumisen muuttuneen. Ennen vallankäyttö saattoi olla ankaraa ja tietoista, mutta kollektiivisessa ymmärryksessä valta oli viranomaisten oikeus ja velvollisuus. Valta ei silloin ollut ongelma kuten nykyään, kun käsitys oikeasta ja väärästä on usein vaikeasti hahmotettavissa. (Saurama 2005, 259-274.)

Valtaa analysoitaessa voidaan erottaa kolme erilaista vallan perusmuotoa: henkilökohtainen valta, hierarkinen tai autoritaarinen valta ja tasa-arvoisuuteen perustuva valta. Henkilökohtaisella vallalla tarkoitetaan yksilön monia kykyjä ja potentiaalistakin mahdollisuutta vaikuttaa ympäristöönsä ja saavuttaa toiminnallaan haluamiansa tuloksia. Hierarkinen tai autoritaarinen valta (power over) on sosiaalista valtaa, joka perustuu hierarkiaan ja eriarvoiseen suhteeseen. Tätä vallan muotoa voi tavata varsin lievänä ja hyväntahtoisessakin muodossa vaikkapa opettajan ja oppilaan suhteessa, mutta myös dominointina esimerkiksi viranomaisten työssä. Hierarkinen ja autoritaarinen valta on tyypillistä moderneille länsimaisille yhteisöille ja organisaatioille, yrityksille, koululaitokselle sekä palvelujärjestelmille, monissa tapauksissa perheillekin. Egilitaarinen valta (power with) on sosiaalista valtaa, joka perustuu yhteisyyteen eli mahdollisuuteen hoitaa yhteisiä asioita ja saavuttaa tavoitteita tasa-arvoisen kumppanuuden pohjalta. (Neath & Schriener 1998, 218-219.)

Yksilöllisessä tavassa säädellä omaa työroolia painopiste voi olla joko valtasenteessa tai luovassa asenteessa. Valta ja luovuus ovat ääripäät, joiden välillä työntekijän on etsittävä tilanteeseen sopiva vaihtoehto. Työntekijän on valittava roolinsa, esimerkiksi ollako kuin vanginvartija, vai ollako taustatukena ja rohkaisijana. Luova vuorovaikutus saa enemmän tilaa, jos vallankäytöstä annetaan periksi. (Wahlbeck 1997, 32.)

Perheet asiantuntijoiden armoilla. 1800-luvun teollisen vallankumouksen ja sosiaalisten uudistusten myötä alkoi syntyä vaatimuksia valtion vastuusta asioissa, joiden aiemmin katsottiin kuuluvan kansalaisille. Perheiden elämästä kiinnostuttiin uudella tavalla. Vanhemmat opetettiin vähitellen riippuvaisiksi ammatti-ihmisten ohjeista, miten kasvattaa omia lapsia. Muodostui ammatti- ja asiantuntijamonopoli, jossa suuri osa professioista kustannettiin valtion varoin. Ajateltiin, että professioiden omistama erikoistietous on hyödyksi yhteiskunnalle ja profession harjoittaja tietää asiakasta paremmin tämän edun. (Määttä 1999, 19-22.)

Siirryttäessä 1900-luvulle alkoi enenevässä määrin olla tavoitteena objektiivisen totuuden löytäminen tieteissä. Syntyi myös lääketieteellinen toimintamalli, joka tarkoittaa sellaista ammatillista orientaatiota, jossa ei keskitytä yleiseen hyvinvointiin, vaan patologiaan, sairauteen ja ongelmien syihin. Lapsen hoitoonkin tuli mukaan lääketiede. Muutenkin lääketiede sai erityisaseman ihmisten elämän hallinnassa. Alkoi medikalisoitumisen aikakausi, jonka myötä perheiden osaksi tuli oppittu avuttomuus. Erityisesti vammaisten lasten perheissä vanhempien näh-

tiin aiheuttavan lapselle hankaluuksia, ja asiantuntijat alkoivat vaatia itselleen enenevässä määrin tehtäviä, jotka ennen olivat kuuluneet vanhemmille. (Määttä 1999, 22-25.)

Medikalisaatiolla tarkoitetaan lääketieteellisen asiantuntijuuden ja käsitteistön ulottamista lääketieteen alan ulkopuolelle (Zola 1972; Riikonen 1992, 12-13; Tuomainen & Myllykangas 1994, 43; Ketola 1995, 78; Metteri 1996, 151-152; Helén 1997, 11; Määttä 1999, 22-25; Tuomainen, R., Myllykangas, M., Elo, J. & Ryyänen, O.-P. 1999). Kahdenkeskisessä tai kasvokkain tapahtuvassa vuorovaikutuksessa medikalisaatio näyttäytyy muun muassa ongelmanmäärittelyvallan epäsymmetriana. Yhteiskunnan kannalta tarkasteltuna lääketieteellistyminen on käsitteellistä ja institutionaalista. Medikalisaatiossa ongelmat määritellään ja käsitetään lääketieteen termein ja lääketieteen viitekehuksesta käsin. Arkielämän ilmiöt saatetaan leimata sairaudeksi, ja poikkeavuutta tarkastellaan lääketieteen näkökulmasta ja lääketieteen käsittein. Institutionaalinen medikalisaatio on johtanut lääketieteellisten laitosten ja henkilöstön vaikutusvallan kasvuun yhteiskunnassa. Vaikka yksilöä itseään pidetään yleensä oman elämänsä parhaana asiantuntijana, niin medikalisoitumisen myötä asiantuntijuus siirtyy pois yksilöltä. Piilossa oleva lääketieteen vallankäyttö toteutuu kansalaisten elämässä. (Riikonen 1992, 12-13; Ketola 1995, 78; Tuomainen ym. 1999, 15.)

Toisaalta voidaan havaita myös tarpeetonta psykologisoitumista, psykokulttuuria ja arjen psykologisoitumisen vaaroja. Psykrokulttuurissa on uhkana, että tieteen varjolla toteutetaan yksiarvoisesti johdettua kulttuuria, jossa psykosektori väittää tietävänsä, mikä on hyvää ja oikein. (Kivivuori 1992, 8, 129-141.)

Perheasiantuntijuuteen liittyvät instituutiot ja ammatit kehittyivät pitkän ajan kuluessa. Pystytettiin instituutioita, laadittiin lakeja ja järjestettiin koulutusta. Samalla luotiin tiedollista ja näkemyksellistä pohjaa äitien ja isien tehtävistä, velvoitteista, ongelmista ja ongelmien ratkaisuisista. Sotien jälkeen tähän päivään asti vanhemmuutta ja lapsuutta koskevan asiantuntijuuden voi nähdä levittäytyneen yhä laajemmalle. Sen voi nähdä paitsi institutionaalistuneen myös erikoistuneen, jolloin ammattilaisten määrä on lisääntynyt ja uusia ammatteja on syntynyt. Tästä on seurannut, että asiantuntijuus on normaalistunut, tavallistunut; emme kohta perheammattilaista ja asiantuntijaa vain erikoistilanteissa ja suurissa ongelmissa vaan arkipäivässämme. Perheammattilaisten ja asiantuntijoiden runsaus on tuottanut ammattilaisten kirjoittamia tekstejä, kuten oppikirjoja, lehtiartikkeleita, mietintöjä ja raportteja. Asiantuntijoiden ja maallikoiden käymään keskusteluun pakostakin törmää myös televisiossa, radiossa ja kirjallisuudessa. Asiantuntijoiden ”alati pulpuavaa valistusta” on vaikea välttää. (Vuori 2001, 18-19.)

Vanhat ajatusmallit ja työkäytänteet yhä rasisiteina. Mattus (1992; 1993; 1994; 2001) on tutkinut tilanteita, joissa työntekijän olisi muutettava toimintaansa tavalla, joka vaatisi uudenlaista asennoitumista asiakasperheisiin. Mattus (1994, 89-90) toteaa, että sosiaalityöntekijöillä, psykologeilla ja muilla ammattilaisilla on usein psykoanalyttinen orientaatio, jonka perusteella nähdään helposti ongelmia asiakkaan psyyksessä. Perheiden arvostaminen omien asioittensa asiantuntijoina voi olla vaikeaa ammatissaan pitkään toimineille ja perinteisen koulutuksen saaneille työntekijöille. Ongelmakeskeinen ja perhettä patologisoiva ajattelu on näyttänyt liiaksi

ohjaavan ammatti-ihmisten ajattelua ja myös toimintakäytäntöjä (Mattus 2001, 30; Rantala 2002, 180-183). Työntekijät saattavat tulkita asiakkaittensa ongelmien johdun perheestä. Samoin työntekijöiden puheissa painottuu ajattelu perheongelmien periytymisestä, jolloin perheongelmien voidaan nähdä kertyvän asiakkaalle elämän negatiiviseksi painolastiksi, ja tämän periytyvyyden voidaan vielä nähdä jatkuvan sukupolvelta toiselle. Työntekijöillä on tapauskuvauksissaan olennaista ymmärtää asiakkaiden ongelmien syy-yhteyksiä ja kuvata niitä. Tällöin työntekijälle muodostuu tärkeäksi toimia ”pinnan alle” näkevästi asiiantuntijana asiakkaan pulmissa. (Forsberg 1995, 61-70.) Ferguson ja Ferguson (1987, 364) ovat todenneet, että tarkasteltaessa ammattilaisten asenteita asiakkaina olevia vanhempia kohtaan psykodynaaminen lähestymistapa on ollut perinteisesti keskeisimminkin esillä.

Käytännön työssä toimivia on kritisoitu siitä, että he saattavat lähestyä perhettä *ongelmakeskeisesti* sekä asettua etäälle perheestä, yläpuolelle, asiiantuntijaksi. He tarkastelevat asiaa viileän objektiivisesti ja käsittelevät perhettä kliinisenä tapauksena, jonka käyttäytyminen on ennakoitavissa, selitettävissä ja hallittavissa selkeän, kaikkiin tapauksiin sopivan teoreettisen mallin mukaan. Tällöin perheestä tehdään toiminnan kohde, objekti. (Forsberg 1995, 71; Tauriainen 1992, 69.) Asiakassuhteissa toimivien työntekijöiden etäisyys asiakkaistaan ilmenee monin tavoin. Esimerkiksi täytettävät paperit ja lomakkeet tarjoavat työntekijän maailmaan järjestystä, monissa tapauksissa myös asioiden etenemisjärjestyksen. Kaavakkeet rajaavat dramaattisesti sitä mahdollisuuksien maailmaa, josta periaatteessa voisi poimia käsiteltävät asiat. Paperit tarjoavat työntekijän kannalta turvallisen rutiinin ja vaikuttavat myös siihen, mihin työntekijän katse kohdistuu. Eli katse siis kohdistuu paperiin! (Eräsaari 2000, 124.)

Asiakkaan subjektius jää helposti tavoitteellisiksi korulauseiksi todellisen ammattikäytännön kohdella asiakasta yksiselitteisen varmasti objektina (Pohjola 1993, 55). Myös perheiden kunnioittaminen omien asioidensa asiiantuntijoina jää usein pelkiksi puheiksi, kun työntekijät määrittelevät toiminnan (Kuronen 1994, 101; Launis 1994, 153-155). Vaikka asiakaslähtöisyyttä on korostettu työtä ohjaavissa tavoitteissa, niin kuitenkin asiiantuntijanäkökulma valta-asetelmiseen ja työntekijän määrittäminen ongelmiseen ja tulkintoineen on ollut vallitseva sosiaali- ja terveydenhuoltoalan asiakassuhteissa. Muutosyritykset ja pyrkimykset yhteistyöhön saattavat vain kärjistä ristiriitoja, jos työntekijä pitäytyy perinteisiin työkäytänteisiin ja katsoo edustavansa oikeaa tietoa nähden asiakkaan samalla avuttomana ja passiivisena ohjeiden vastaanottajana. (Launis 1994, 153-159; Mönkkönen 1996, 51)

Voidaan erottaa toisistaan ongelmia luova ja ongelmia purkava auttamissysteemi (Anderson, Goolishian & Winderman 1986, 1-11; Andersen 1992, 62; Forsberg 1995, 71). Perheiden kunnioitus omien asioidensa asiiantuntijoina on työntekijöille vaikeaa varsinkin silloin, kun vanhempien ajatukset ovat ristiriidassa työntekijöiden ammatillisten näkemysten kanssa. (Corby, Millar & Young 1996, 487-489; Rantala 2002, 175.)

Modernissa asiiantuntijuudessa asiakkuutta ja sitä tuottavia ongelmia on voitu määritellä ja käsitellä melko yksiselitteisinä. Asiiantuntijan rooli on ollut vahva ja perustunut ulkopuolelta tietämiseen. Tähän on kytkeytynyt valta ylhäältä alaspäin. Asiiantuntijat ovat ikään kuin ohjanneet tahdottomia asiakkaita, selvittäneet ongelmat ja määritelleet toimenpiteet ongelmien ratkaisemiseksi. Modernin asiantun-

tijuuden on voitu katsoa perustuvan näkemykseen asiantuntijoista auktorisoidun tiedon hallitsijoina. Postmodernia asiantuntijuutta on pidetty neuvottelevana asiantuntijuutena, jossa tietämisen mahdollisuus on sekä asiantuntijalla että asiakkaalla. (Leonard 1997, 96-100; Pösö 2000, 272; Ritala-Koskinen 2001, 179.) Tärkeää olisi antaa asiakkaalle jo aivan lähtötilanteessa mahdollisuus aktiivisen roolin ottoon. Usein jo heti alussa asiakas asetetaan vastaanottajan rooliin. (Kettunen, Karhila & Poskiparta 2002, 220.)

Vallankäytön tarkasteluissa tulee vastaan myös *auktoriteetin* käsite. Eräsaaren (1997, 68) mukaan asiantuntija turvautuu auktoriteettiinsa legitimoidakseen roolinsa tai asemansa ja tuottaakseen uskottavia, luotettavia tai odotusten mukaisia neuvoja. Voidaan myös ajatella olevan olemassa sellaisia rakenteellisia ja yhteiskunnallisten arvostusten tasolla olevia tekijöitä, jotka pönkittävät ammattilaisten auktoriteettiasemaa. Yhteiskunnassa vallitsee yhä voimakas luottamus ammattilaisten auktoriteettiin. (Puroila 1997, 58; Tauriainen 2000, 210.) Asiantuntijoiden asiantuntemiseen liittyy, että työntekijällä on valtaa ja tietoa tulkita asiakkaan toiminnan tarkoituksellisuutta tai tarkoituksettomuutta. Tieto ja valta kytkeytyvät näin toisiinsa. Lisäksi tulkinnalla ja ongelmanmäärittelyllä voidaan jopa ylläpitää ongelmaa. (Mönkkönen, 1996, 51.)

Piilotettu valta ja retoriset pelit. Vallan käänttöpuolena voidaan nähdä riippuvuus. Mitä enemmän henkilö a on riippuvainen henkilöstä b, sitä suurempi valta b:llä on a:n suhteen. (Salonen 2000, 25.) Onko sitten perhetyössä asiakas riippuvaisempi työntekijästä kuin työntekijä asiakkaasta? Mitä ilmeisimmin työntekijälle asia ei ole siinä määrin hänen omaan henkilökohtaiseen elämäänsä vaikuttava. Asiakas on tilanteissa lähtökohtaisesti enemmän läsnä koko persoonallaan ja omalla itsenään, työntekijä mahdollisesti vain työroolissaan. Ammattilaiset ovat väistämättä eri asemassa kuin asiakkaansa kohdatessaan äitejä ja isiä erilaisissa vanhemmuuden pulmatilanteissa (Ferguson & Ferguson 1987; Vuori 2001, 46; Laitila 2004; 2005, 59). Ellei tätä asymmetriaa tunnusteta tai tunnusteta, niin avoimeksi tarkoitettu asiantuntijuus voi tulla entistä kätkeytyväksi, ja avoimuus on ainoastaan näennäistä. Neuvotteluprosesseissa valta ei aina ole helposti havaittavissa, vaan usein kyse voi olla hienovaraisen, suostuttelevan vallan käytöstä. Työntekijän ja asiakkaan päätyminen yhteiseen sopimukseen ei välttämättä tarkoita sitä, että vuorovaikutus olisi vapaa valtasuhteista. Merkitykselliseksi nousee se, ketkä voivat osallistua asiakastyön määrittelyihin ja neuvotteluprosesseihin. Asemansa puolesta työntekijällä on enemmän määrittelyvaltaa. Siten asiakkaan ongelma ja myös toimenpiteet tulevat usein määritellyiksi organisaation toimintaperiaatteiden ja tulkintakulttuurin suunnasta. (Jokinen ym. 1995, 21-22; Laitila 2005, 59.)

Kätkeytyä valtaa on myös vaikea kontrolloida (Airaksinen 1998, 6-7). Suostuttelevassa vallankäytössä ei ole kyse ulkokohtaisesta käskyvallasta vaan asiakkaan subjektivoinnista, tahdon konstruomisesta. Suostutteleva ja identiteetin konstruoinnin kautta toimiva valta tarvitsee vastinparikseen omaa tahtoaan reflektoidaan suostuvan asiakkaan. Tällöin siis myös niin sanotut antiautoritaariset ja asiakasta subjektivoivat työkäytännöt voivat olla osa valtasuhteita, postmodernin vallan harjoittamista. Tällainen valta jää helposti huomaamatta, varsinkin, jos toimijat jäsentävät omia päämääriään muun periaatteen mukaan, esimerkiksi asiakkaan

auttamisen kautta. Valta sinällään ei ole hyvä tai paha, mutta se on kaksiteräinen miekka, jolloin erityistä huomiota olisi osattava kiinnittää siihen, miten vallankäyttö realisoituu työkäytännöissä, ja millaisia mahdollisuuksia se avaa tai sulkee. Ennen kaikkea työntekijän olisi oltava taitaja, joka kykenee hahmottamaan vuorovaikutustilanteiden ja niissä käytetyn kielen perustavanlaatuisuuden merkitysten tuottamisen prosessissa. (Jokinen 1995, 145-146.)

Julkituotu ideologia perheestä yhteistyökumppanina ja asiantuntijana omasta arjestaan ei välttämättä toteudu käytännössä. Asiakkaiden kohtelu saattaa toistaa enemmänkin perinteistä asiantuntijan toimintamallia, jossa asiakas on kohde. Teoriat, joihin ammattilaiset todellisuudessa toiminnassaan nojautuvat, tulevat usein asiantuntijavallasta ja ammatin vanhoista juurista, joissa ei korostettu asiakaslähtöisyyttä. Puheiden ja tekojen ristiriita on ilmeinen. Puheissa kuuluu toivottu palvelukulttuuri, mutta teoissa ei sellaista näy, vaan vallalla on voimakas asiantuntijaohjaus, jossa työntekijöillä on asiantuntija- ja ongelmakekeinen tapa kohdella asiakkaitaan. (Kairala 1995, 49; Viitanen 1997, 131; Tauriainen 2000, 204.)

Postmodernia asiantuntijuutta on esitetty asiakasmyönteisempänä moderniin verrattuna. Asiakasnäkökulmaa korostava retoriikka ei kuitenkaan takaa asiakkaan osallisuutta asioidensa käsittelyssä. Asiantuntijan valta-asemasta saattaa vain tulla kätkeytympi, sillä valta toimii asiakkaiden subjektiivisuuden konstruoinnin kautta. (Forsberg 1998, 169.)

Tämänsuuntaisten tutkimuslöydösten (ks. esim. Silverman 1987, 156; Corby ym. 1996, 487-489) pohjalta voi kyllä todeta, että ei todellakaan muuta tilannetta asiakkaan kannalta paremmaksi, jos puheisiin otetaan asiakaslähtöisyys, mutta toiminta rullaa entisten valta-asetelmien ja asiantuntijuuskäytänteiden mukaisesti. Päinvastoin tuntuu kierolta kääriä vanha tavara kauniisiin korulauseisiin ja sen lisäksi, että valtaa käytetään asiakkaan yli, vielä suostutellaan hänet uskomaan, että toimitaan asiakaslähtöisesti. Perhekeskeisen ajattelun summittainen soveltaminen asiakastyössä ja sen retoriikkaan takertuminen summentaa silmät ja kapeuttaa luovaa ajattelua ihmistyössä (Virtanen 1995, 87-91).

Asiakas nähdään helposti ongelman kantajana, jolloin hän myös yksilönä jäsentyy ongelman määrittämästä kehyksestä käsin, ja hänet nähdään ongelmasilmälasiensa läpi. Samoin asiakkaista käytetty kieli on tavallisesti ongelmakekieltä. Asiakas ei sovi normaalina pidetyn ja vallitsevan arvojärjestelmän mukaan hyväksytyin elämänsä kehikkoon. (Riikonen 1992; Pohjola 1993, 65; Ritala-Koskinen 2001, 187.)

Tutkijat ovat havainneet, että vaikka työntekijät keskustelevat asiakkaan ongelmista keskenään, niin asiakkaan kanssa keskusteltaessa ongelmien käsittelyä varotaan ja vältellään. Asiakastilanteissa ongelmista puhutaan tavanomaisina ja elämään kuuluvina. Asiakkaiden kanssa siis puhutaan ja toimitaan toisin kuin ammattilaisten kesken. (Kuronen 1994, 102; Forsberg 1995, 56-58.)

Välillä ammattilaisten kieli on sellaista, että sitä ei luultavasti käytettäisi, mikäli asiakkaat olisivat paikalla. Forsberg toteaa kyseessä olevan yleisemmänkin asiantuntijakulttuuriin liittyvän ilmiön: paitsi sosiaalityöntekijät myös psykologit, lääkärit ja opettajat puhuvat keskenään eri tavalla asiakkaistaan, potilaistaan tai oppilaistaan kuin näiden ollessa paikalla. (Forsberg 1995, 71, ks. myös Andersen 1992, 57-58; Rautkallio 1997, 7.) Andersen (1992) puhuu ammattilaisten käyttämistä

kahdesta eri kielestä. *Julkikieltä* ('public' language) käytetään ammattilaisten keskustellessa perheen ollessa paikalla ja *privaattikieltä* ('private' language) ammattilaisten keskinäisissä keskusteluissa. Kun ammattilaiset jäävät keskenään keskustelemaan, he vaihtavat privaattikielille, joka sisältää vihamielisten sanojen lisäksi intellektuaalisia, akateemisia ja vieraita sanoja. Andersen kertoo ihmetelleensä sitä nopeutta ja helppoutta, jolla ammattilaiset vaihtavat puhetyyliänsä. Hän myös pohtii, että jos privaattikielystä olennaisten osien saattamisessa julkikielille sattuisikin olemaan hankaluuksia, niin miten se vaikuttaisi asiakkaiden kanssa käytävään keskusteluun. Andersen näkee, että avoimen refleктоivan tiimin työskentelymalli aiheuttaisi muutospainetta professionaalista kielenkäytöstä kohti päivittäistä kieltä. Silloin puhuttaisiin kaikkien yleisesti käyttämällä kielellä, eikä tämä muutos puheessa olisi pelkkää kielen muuttumista. (Andersen 1992, 58.)

Asiantuntijoiden keskenään käyttämä privaattikieli siis eroaa olennaisesti julkikielystä, jota käytetään asiakkaiden läsnäollessa (Forsberg 1995, 71; Andersen 1992, 57-58; Pösö 1993, 208-209, 259-260). Pösön (1993, 208) mukaan työntekijät saattavat jopa tulkita asiakasneuvottelun jälkeen ja asiakkaan poistuttua tutkijalle, mitä he tarkoittivat viitteenomaisilla vihjauksillaan, joita he olivat asiakasneuvottelun aikana asiakkaalle sanoneet.

Forsberg (1995) kertoo työntekijöiden erilaisista keinoista vakuuttaa tutkijaa perheongelmien olemassaolosta. He vetoavat esimerkiksi lukumääriin, ilmiön toistuvuuteen, itse havaitsemiinsa kausaalisuhteisiin tai paikantavat asian tyypilliseksi tapaukseksi. Tällainen vakuuttelu ei ole välttämättä työntekijän tietoista toimintaa, mutta he tulevat toiminnallaan kuitenkin tuottaneeksi tiettyjä asiantiloja. Joskus työntekijät haluavat paitsi vakuuttaa tutkijan perheongelman olemassaolosta myös saada hänet ymmärtämään asioihin puuttumisen oikeutus puhumalla perheestä todella vaikeana, ehkä jopa mahdottomana tapauksena, jolloin perheellä nähdään monenlaisia elämän ääripään ongelmia. (Forsberg 1995, 59-60.)

3.4 Kohti avoimuutta ja dialogisuutta

Perheiden lähestymiseen voitaisiin entistä enemmän valita perhettä kunnioittavia lähtökohtia. Ajatuksena olisi, että ammattihenkilö ei voi tietää ilman perheen kanssa käytävää vuorovaikutusta, miten tukea perhettä sen ainutlaatuisessa elämäntilanteessa. Perheen ja ammattihenkilön olisi yhdessä luotava se tieto, jota perhe kyseisessä tilanteessa tarvitsee: *subjekti – objekti -suhde* muuttuu *subjekti – subjekti -suhdeeksi*. Tällöin perhe tulisi nähdä yhteiskunnallisten voimien yksisuuntaisen vaikutuksen kohteen ja passiivisen sopeutujan sijasta elämänsä aktiivisena muokkaajana. Myös perheiden yksilölliset tarpeet tulisi ottaa huomioon. (Tauriainen 1992, 71-72; 1994, 14-15; Mäenpää ym. 1996, 109.)

Määttä (1999, 99) käyttää tällaisesta ammatti-ihmisten ja vanhempien välisestä, molemminpuoliseen kunnioitukseen perustuvasta suhteesta sanaa *kumppanuus*. Pohjola (1997) ehdottaa, että ammattilaisen ja asiakkaan välisessä suhteessa tehtäisiin muutos kohtaamisesta kanssakulkijaksi, mikä edellyttää kohtaamisesta pi-

demmälle menemistä. Työntekijöiden kannattaa miettiä, tavoittelevatko he sitä, että asiakkaista tuntuu, että heitä kuunnellaan ja kuullaan, vai sitä, että asiakkaiden ääni todella vaikuttaa palveluprosesseissa. (Pohjola 1997, 179-182.) Voidaan puhua asiakkaiden subjektivoitumisesta ja nähdä sillä yhteyttä lähiajan lainsäädäntöönkin (ks. esim. *Laki potilaan asemasta ja oikeuksista* 785/1993; Pahlman 1996, 2038; Salmela 1997, 61-62). Reilut kymmenkunta vuotta sitten asiakkaasta ei juuri puhuttu, hän oli vain itsestään selvä palvelujen kohde, jonka näkökulma ei ollut kiinnostava (Pohjola 1997, 168-169).

Voidaan sanoa, että asiakas on itse oman ainutkertaisen ja ainutlaatuisen elämänsä asiantuntija (Pohjola 1997, 182; Siikala 1997, 90). Siikala (1997, 91) näkee, että jos asiakas ja asiantuntija kohtaavat toisensa ihmisinä ohi rooliensa, heidän välilleen syntyy solmu, jonka kautta jostain salaperäisestä "elämän lähteestä" virtaa parantavaa voimaa heihin kumpaankin. Martin Buber (1993) ilmaisee asian niin, että ihminen on maailmaan ja toiseen ihmiseen joko Minä-se tai Minä-Sinä-suhteessa. Minä-se-suhteessa ihminen kokee maailmaa, toista ihmistä ja jopa omaa sisäisyyttänsäkin objektina. Vastaavasti Minä-Sinä-suhde aikaansaa yhteyden maailman. (Siikala 1997, 91; Buber 1993, 25-28, 89; ks. myös Värri 2000, 63-92.)

Monet tutkijat ovat olleet huolissaan siitä, että todellinen yhteistyö asiantuntijoiden ja perheiden kesken ei toteudu. Jos näin on, silloin ei ole perheiden kuulemista, asioiden pohdintaa yhdessä, yhteistä tavoitteenmäärittystä ja todellista asiantuntijuuden jakamista. (Ks. esim. Corby ym. 1996; Haarakangas 1997; Oranen 1997; Mattus 2001; Niiranen 2002; Rantala 2002.)

Toiseus. Palvelukulttuurimme voidaan nähdä pitkälle standardoituna, yleisiä palveluja tarjoavana, ja kieli luo avaimen asiakkaan määrittymiseen ja kohtaamiseen. Asiakkaan yksilöllisyyttä ei välttämättä oteta huomioon, vaan leimallista on jonkinlainen 'one-size-fits-all' (ks. Rogers 1995, 6) eli "yksi koko sopii kaikille" -ajattelu. (Pohjola 1997, 184.) Usein asiakastyön kieli erottelee asiantuntijat asiakkaista. Työntekijät saavat kielenkäytöllään asiakkaat olemaan toiminnan kohteita, *toisia*. (Forsberg 1995, 71.) Toiseuden käsitteeseen tuo oman näkemyksensä myös Benhabib (1986, 340-341) esittämällä, että länsimaista kulttuuria hallitsee ihmisen näkeminen ja kohtelemisen 'yleistettynä toisena' eli kenä tahansa epäpersoonana, jolloin hänen yksilöllisyytensä ja ainutlaatuisuutensa ohitetaan. (Ks. myös Benhabib 1987, 77-95; 1996, 3-4.)

Krappala (2004) korostaa, että on tärkeää oppia kuuntelemaan ja tunnistamaan toinen ihminen hänen omilla ehdoillaan (ks. myös Rojola 2000, 313). Toiselle on annettava mahdollisuus olla oma subjektinsa ja sellaisena erilainen itseen verrattuna. Tämä edellyttää paitsi toiseuden hyväksymistä myös oman minuuden tunnistamista. Krappala liittää toiseuden ymmärtämisen oman identiteetin tarkasteluun. (Krappala 2004, 171-172.)

Värri (2000) toteaa, että kasvattajan on tunnettava erityistä vastuuta, kun hän kasvattaessaan kohtaa kasvatettavansa. Kasvattaja ei saisi ajatella kasvatettavaansa pelkkänä kasvatuksen objektina. Kasvatus tulisi nähdä *minän* ja *ei-minän* eli *toisen* suhteena. Kasvattaja ja kasvatettava ovat aina toisilleen *toisia persoonia*, jotka samassa maailmassa eläessään elävät omissa elämäntilanteissaan ja siten myös erilai-

sisä merkitys- ja aikahorisonteissa maailman ollessa viime kädessä mysteeri kasvatussuhteen molemmille osapuolille. (Värri 2000, 14-16.)

Värrin käsitteitä voidaan soveltaa tarkasteltaessa ammattilaisen ja asiakkaan välisiä suhteita. Usein kielteisessä valossa esitetty asiakkaan toiseus voisi siten saada kunnioittavan sävyn, ja ammattilaisen harjoittaman vallankäytön sijasta puhutaisiin mieluummin vastuun tuntemisesta. Värrin pohdinta minän ja ei-minän suhteen muistuttaa Buberin Minä-Sinä-suhteen ajattelumallia.

Dialogisuus. Olennaista on, miten asiakas ymmärretään. Ymmärrämmekö asiakkaan itsemme kaltaisena, toimivana, tuntevana ja ajattelevana ihmisenä, vai onko meillä jonkinlainen yleistynyt kuva asiakkaan kategoriasta, ”yleinen kasvoton asiakas”. (Pohjola 1997, 176.) Samantapaista ajatusta voi havaita Bahtinin (1991) pohdinnoissa Dostojevskin kirjojen hahmoista, jotka esitetään subjekteina, *vieraina tietoisuuksina*, ei äänettöminä orjina, vaan vapaina ihmisinä, jolloin toteutuu tietoisuuksien moneus, täysiarvoisten äänten aito polyfonia. Dostojevskin maailmankatsomuksen periaatteena voi nähdä *toisen minän hyväksymisen toisena subjektina eikä vain objektina*, ja vain *dialogisen läpivalaisun* avulla voi lähestyä toisen persoonan olemusta, jolloin henkilö *itse* vastaa kysymyksiin ja avaa vapaasti itsensä. (Bahtin 1991, 20-26, 94-96.) Bahtinin ajattelu on lähellä Buberin sinä-minä-ajattelua (ks. Peuranen 1991, 5).

Dialogisuus on ehto asiakaslähtöisyydelle. Dialogissa on vähintään kaksi toimijaa, jotka pyrkivät yhteisesti koetun ymmärryksen syntymiseen. Dialogi rakentuu erityisesti ristiriitaisista näkemyksistä, useista eri äänistä eli maailmasta, ’joka ei ole vielä valmis’. (Mönkkönen 1996, 52, 63; ks. myös Peuranen 1991, 9-11.) Sosiaalisesti jaetun kielen muodostuminen on edellytys keskinäiselle yhteisymmärrykselle, joskaan merkitykset eivät ole kiinteitä ja kaikille samoja. Dialogeissa luodaan koko ajan merkityksiä. Dialogisuus on läheisessä suhteessa metaforisuuden kanssa, jolloin juuri metaforiset kuvaukset toimivat yllättävän hyvin kommunikatiivitehtävässään ja luovat osaltaan yhteistä ylisektorista kielialuetta. Kokemus kuitenkin aina hieman muuttuu sekä kielellistettäessä että kuvallistettaessa. (Arnkil 2005, 173-196; ks. myös Bahtin 1991.)

Ammattilaisen työn keskeiset ominaisuudet voidaan jakaa vanhoihin tietäjän tai ymmärtäjän sekä uudempaan taitajan aspekteihin. Tieto ja ymmärrys ovat tämän päivän taitajallakin mukana – ne olisi vain nyt jäsennettävä uudella tavalla. Työntekijän taito on nykyäänkin yhteydessä koulutukseen, ammattikulttuuriin ja kyseisen työalan organisaatioon. Työntekijän on ymmärrettävä asiakkaan kunnioittamisen ja tilan antamisen merkitys asiakkaan omassa asiassa. Keskeistä taitajan työssä on pohtia, mitä vuorovaikutuksessa keskustelullisilla siirroilla kulloinkin tehdään, millaista todellisuutta niillä tuotetaan ja millaisen paikan asiakas tässä määrittelyprosessissa saa. (Jokinen 1995, 145-146.)

Reflektiivinen työote. Reflektiivisessä työotteessa on ennen kaikkea kyse ajattelu-tavasta, jota voi luonnehtia sanoilla dialogisuus, kunnioittavuus, spontaanisuus, positiivisuus, tunteiden kuunteleminen, hiljaisuuden mahdollisuudet ja moniäänisyys. (Rautkallio 1997, 5.)

Rautkallio (1997) kirjoittaa siitä, miten ”reflektiivisen tiimin isä” Tom Andersen on kertonut reflektiivisen tiimin ideasta ja synnystä. Andersen oli aiemmin tuntenut pahoinvointia laatiessaan perheille strategisia interventioita ja kertoessaan ammattiauttajan arvovallalla, kuinka ihmisten tulisi elää elämäänsä. Andersen oli kaivannut muutosta pitkään ja viimein ehdottanut työntekijöille, että keskusteluja perheen tilanteesta käytäisiin perheen kuullen. Asiaa kokeiltaessa Andersen oli aluksi kokenut olevansa alaston ja suojaaton. Sitten kuitenkin oli tapahtunut jotain niin merkityksellistä, että Andersen oli päättänyt jatkossakin työskennellä siihen tapaan. Keskustelun sävy oli muuttunut olennaisesti; näköalattomuuden tilalle ilmaantuikin tulevaisuuden suunnitelmia, ja pessimistinen yleistunnelma väistyi. Uudella tavalla toteutettu keskustelu oli ammatti-ihmisten keskinäistä keskustelua *normaalimpaa*. Kerrotut tapahtumat sijoittuvat jo vuoteen 1985, jota ennenkin Andersen oli keskustellut tällaisten käytäntöjen mahdollisuudesta. (Rautkallio 1997, 7, ks. myös Andersen 1992, 58.)

Myös Schön (1983) on esittänyt ajatuksia reflektiivisestä asiakassuhteesta veraten sitä perinteiseen asiakkuuteen. Perinteisessä mallissa asiakas antaa itsensä asiantuntijan käsiin ja saa uskon perustuvan turvallisuudentunteen. Asiakas tuntee olonsa turvalliseksi toimiessaan asiantuntijan ohjeiden mukaan ja luottaa ammattilaisen asiantuntijuuteen. Reflektiivisessä asiakkaana olemisen mallissa asiakas yrittää yhdessä ammattilaisen kanssa muodostaa tulkinnan tapauksesta ja saa tunteen lisääntyvästä mukanaolosta. Asiakas voi kontrolloida tilannetta, eikä hän ole täysin riippuvainen ammatti-ihmisestä, joka toisaalta on riippuvainen asiakkaan tiedoista ja toimista. Asiakas saa hyötyä asiantuntijan tiedoista ja nauttia omasta osuudestaan prosessissa. (Schön 1983, 302.)

Perinteisessä asiakkaana olemisen mallissa asiakkaalla on sekä mukavuus että vaara tulla kohdelluksi lapsena. Reflektiivisessä mallissa asiakkaan on mahdollisuus kokea tyytyväisyyttä, mutta toisaalta myös pelkoa siitä, että asiakas on aktiivinen osanottaja jaetun keskustelun prosessissa. Sekä ammattilaiselle että asiakkaalle halu siirtyä traditionaalista toiminnasta reflektiiviseen malliin merkitsee ajatusten uudelleen muotoilua. On otettava huomioon vaara, että ammattilainen saattaa menettää asiakkaan luottamuksen, että asiakas voi tuntea uuden käytännön tungettelevaksi tai että tilanteen monimutkaisuuden paljastuminen asiakkaalle voi olla hänelle pelottavaa. Asiakkaankaan ei ole ehkä helppoa hyväksyä uutta mallia. (Schön 1983, 300-303.)

3.5 Voimautuminen

Viime vuosina on nostettu esiin käsite *empowerment*, joka tulee jo 1960-luvun USA:sta, kun käytiin keskusteluja vähemmistöjen epätasa-arvosta ja alistamisesta ja tällaisia vastaan asettuneesta toiminnasta (ks. esim. Freire 1972). Käsitteellä *empowerment* on viitattu prosessiin, jossa yksilön tai ryhmän mahdollisuudet vaikuttaa elämäntilanteensa kannalta merkittäviin henkilökohtaisiin, sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin voimiin vahvistuvat, tai tämän prosessin lopputulokseen.

(Järvikoski ym. 1999, 109; ks. myös Perkins & Zimmerman 1995.) Tutkimusaiheena kiinnostus empowerment-käsitettä, mukaan lukien kantasana 'empower', kohtaan on kasvanut asteittain 1960- ja 1970-luvun suhteellisen vähistä maininnoista tutkimusabstraktien otsikoissa tuhansiksi 1990-luvun alkupuolelle tultaessa (Perkins ja Zimmerman 1995, 571).

Siitonen (1999) on suomentanut käsitettä empowerment sanoilla *sisäinen voimantunne* ja *voimaantumisen*. Sisäinen voimantunne on omia voimavaroja ja vastuullista luovuutta vapauttavaa tunnetta. Sisäisen voimantunteen saavuttaneista voidaan katsoa heijastuvan myönteisyyttä ja positiivista latausta. Näillä voidaan nähdä yhteyttä hyväksyvään luottamukselliseen ilmapiiriin ja arvostuksen kokeamiseen. Voimaantuneella ihmisellä on halu yrittää parhaansa ja ottaa vastuuta myös toisista ihmisistä. Koettu vapaus tukee vastuun ottamista, ja molemmat, vapaus ja vastuu, ovat yhteydessä turvalliseksi koettuun ilmapiiriin, jossa koetaan myös arvostusta, kunnioitusta ja luottamusta. Sisäisen voimantunteen saavuttamisessa kokemus vapaudesta ja itsenäisyydestä ovat tärkeitä. Siitonen mainitsee sisäisen voimantunteen kategorioina vapauden, vastuun, arvostuksen, luottamuksen, kontekstin, ilmapiirin ja myönteisyyden. (Siitonen 1999, 61-78.) Savolainen (2005a, 21) lyhensi Siitosen (1999) käyttöön ottamaa käsitettä voimaantumisen korvaten sen termillä voimautuminen.

Berg (1991) on sanavalinnoissaan tuonut esiin vastaavia käsitteitä kuin Siitonen. Berg kertoo joidenkin henkilöiden *avuttomuuden* tai *voimattomuuden tunteista*, joiden tilalle tulisi saavuttaa *vallantunnetta* ja *kykyä hallita elämäänsä*. (Berg 1991.) Empowerment on usein suomennettu myös käsitteellä *valtaistuminen* tai (*täysi*)*valtaistaminen* (Matikka 1999, 14; Määttä 1999, 102; Tauriainen 2000, 39; Mattus 2001, 23). Suomennokseen valtaistuminen ei sisälly sivumerkitystä toisen aloitteesta tapahtuvasta vallan luovuttamisesta, jollaisina voidaan pitää monia muita käännöksiä kuten *täysivaltaistaminen*, *valtuuttaminen* tai *toimintavoiman tai -vallan saaminen*. (Järvikoski ym. 1999, 103; Pelkonen & Hakulinen 2002, 203-204.)

Empowerment-käsitettä ei ole juuri pystytty operationaalistamaan, ja käsite on aika epämääräinen ja vaatisi oikeastaan tarkasteluissa esiin tuotavaksi sen näkökulman, minkä suhteen asiaa tarkastellaan (Antikainen 1996, 251-274; Pietilä 1999, 258). Vaikka käsitettä empowerment on vaikea määritellä yksiselitteisesti, asian olemassaolon pystyy silti tunnistamaan. Asiaa voi lähestyä käänteisesti powerlessness-käsitteen kautta. Powerlessness-sanalle voidaan myös mainita useita mahdollisia suomennoksia, kuten *voimaton*, *avuton*, *kykenemätön* tai *tehoton*. Empowerment tarkoittaa siis jotain sellaista, joka puuttuu henkilöltä, joka on voimaton, opitun avuton, vieraantunut, elämänkontrollinsa menettänyt tai monin tavoin kykenemätön. Jokaisella voidaan periaatteessa nähdä kyky empowerment-käsitteen tarkoittamaan tilaan, mutta kaikki eivät saa kaipaamaansa vapautusta kyvyllään. Jos kyky vapautuisi, elämän eri osa-alueet olisivat hallinnassa. (Ketola 1995, 85-86.) Viime vuosina empowerment-näkökulma on nostettu keskeiseksi asiantuntijoiden ja vanhempien välisessä yhteistyössä siten, että vanhempien paikka on ammattilaisten rinnalla. Vanhemmat ovat asiantuntijoita oman perheensä asioissa. Empowerment käsitteelle voidaan antaa sellaista sisältöä, että valta palautetaan niille, joilta se tilapäisesti on otettu pois. (Mattus 2001, 23.)

Valtaistumisen katsotaan usein olevan nimenomaan henkilökohtaisen hallinnan vahvistumista. Ajatellaan siis, että yksilön kokemus mahdollisuuksistaan vaikuttaa olosuhteisiin, saavuttaa päämääriään ja saada enemmän valtaa elämäänsä ovat valtaistumisen keskeisiä osatekijöitä. Täten määriteltäessä voidaan nähdä valtaistumisen lähenevän suomalaista sisäisen elämänhallinnan käsitettä. (Järvikoski ym. 1999, 110.) Elämänhallintaa, sisäistä ja ulkoista, ovat pohtineet esimerkiksi Raitasalo (1996, 57-69), Uutela (1996, 49-50), Roos (1988) ja Ruth (1998, 318-326). Elämänhallinta voidaan määritellä tuntemukseksi, jossa yhtyvät kognitiivisesti selkeä kuva psykologisesta todellisuudesta, käsitys itselle relevantin maailman hallittavuudesta, elämän mielekkyyden kokemus sekä elämäntyytyväisyys (Uutela 1996, 50). Ojasen (2001, 156-167) mukaan psykologiassa vallitsee suuri yksimielisyys siitä, että ihmisellä on suorastaan tarve hallita, olla pätevä ja suoriutua erilaisista elämässä vastaan tulevista tehtävistä ja että elämän hallinta ja hyvinvointi liittyvät yhteen.

Yksilön voimavarat ovat keskeistä elämänhallinnan tarkastelussa. Erityisesti voimavaroilla on merkitystä elämänhallinnan suhteen raskaissa tilanteissa. Sisäisiin voimavaroihin katsotaan kuuluvan kognitiiviset ominaisuudet, elämäkokemukset ja tiedot. Ulkoisina voimavaroina voidaan mainita sellaisia kuin siviilisääty, taloudellinen tilanne, elinolosuhteet ja sosiaaliset verkostot. (Ruth 1998, 323-326.) Henkilökohtainen hallinta ei riitä valtaistumisen perustana olevaksi valtakäsitteeksi, vaan keskeisessä asemassa on egilitaarinen valta. Henkilökohtaisen ja egilitaarisen vallan voidaan nähdä kehittyvän vuorovaikutuksessa. Usein siinä prosessissa kyseenalaistetaan myös hierarkisia valtarakenteita, jolloin kaikki kolme esitettyä vallan muotoa kietoutuvat osaksi valtaistumisen prosessia. (Järvikoski ym. 1999, 110; ks. myös Neath & Schriener 1998, 219-220 ja Määttä 1999, 102.)

Valtaistuminen voidaan nähdä sekä prosessina että lopputuloksena (Zimmerman & Warschausky 1998; Järvikoski ym. 1999, 110). Yksilön valtaistumisen ulkoiset puitteet luodaan yhteiskunnassa lainsäädännöllä ja erilaisilla fyysisillä ja sosiaalisilla rakenteilla. Sisäisinä edellytyksinä voidaan mainita arvot ja asenteet, joiden vaikutus näkyy monin tavoin ulkoisestikin. (Järvikoski ym. 1999, 117-118.)

Valtaistumisen yhteydessä voidaan mainita myös englanninkielinen käsite resiliency, jonka suomenkielisiä vastineita ovat sanat vastustuskyky ja sisukkuus. Näitä sanoja voidaan käyttää varsinkin silloin, jos henkilön elämässä on ollut jotain traumaattista, mutta sittemmin henkilö on ikään kuin kääntänyt voitokseen raskaat kokemuksensa. Kaikille ei käy huonosti kurjista lapsuuden kokemuksista huolimatta. Vastustuskyky ja sisukkuus tuntuvat saavan pohjaa monistakin eri asioista. (Furman 1997, 17-37.)

Vanhempien voimavarat voidaan jaotella perheen sisäisiin ja ulkoisiin sekä vanhempien henkilökohtaisiin voimavaroihin. Perheen sisäisinä voimavaroina ajatellaan sellaisia kuin perheenjäsenten väliset suhteet, vanhempien tiedot ja taidot kasvatuksessa, perheen ongelmanratkaisutaidot, elämäntavat ja perheen aineelliset voimavarat. Ulkoisina voimavaroina voidaan mainita sosiaalisista suhteista saatu tuki ja yhteiskunnan perhepoliittiset ratkaisut. Henkilökohtaisia voimavaroja ovat ikä, koulutus, sosioekonominen asema, terveys, tiedot ja taidot sekä itsetunto. (Pietilä 1999, 252-259; Pelkonen & Hakulinen 2002, 207-208.) Persoonallisina voimava-

roina voidaan pitää myös kykyä tunnistaa mahdollisuuksia ja käyttämättömiä voimavaroja. (Connelly, Keele, Kleinbeck, Schneider & Cobb 1993, 297-303).

Voimavarojen lisäksi perheellä on elämänkulussaan myös kuormittavia kielteisesti sävyttyneitä tekijöitä, jotka haittaavat perheen elämää. Voimavarojen ja kuormittavien tekijöiden suhde on olennaista sen kannalta, miten pärjäävä tai haavoittuva perhe on. Voimavaranäkökulma korostaa perheen itsemääräämistä, perheen omia vahvuuksia ja kykyä hyödyntää vahvuuksiaan elämänkulussaan. Voimavarat tukevat yksilöä kehittymään vanhempana, puolisona ja yhteisön jäsenenä sekä auttavat välttämään haitallisia kuormitustekijöitä tai selviytymään niistä menestyksellisesti. Voimavarat lisäävät perheen elämän hallittavuutta ja mielekkyyttä sekä tukevat vanhemmuutta ja koko perheen elämän toimivuutta. (Pelkonen & Hakulinen 2002, 202-208.)

Itsetunto voidaan nähdä minäkuvan osana, johon liittyy kiinteästi itseluottamus. Itsetuntoa on määritelty yksilön minäkuvan myönteisyyden määräksi, ja itsetuntoa voidaan pitää ihmisen keskeisenä voimavarana. Hyvän itsetunnon omaava henkilö on itseensä luottava sekä rajansa tunteva ja hyväksyvä. (Pietilä 1999, 253.) Vanhempien hyvän itsetunnon ja kasvattajana toimimisen voimavarojen voidaan nähdä olevan yhteydessä toisiinsa (Rönkä & Rönkä 1994, 131-163).

Vanhempien itsetuntoa on mitattu merkittävyyden, hallinnan ja kyvykkyyden tunteina. Merkittävyyden tunteella tarkoitetaan tapaa, jolla äiti tai isä hyväksyy itsensä vanhempana ja kasvattajana ja sitä, miten merkittävä hän kokee olevansa. Hallinnan tunteen avulla vanhempi voi vaikuttaa perheensä elämään ja tehdä sitä koskevia päätöksiä. Kyvykkyyden tunteella tarkoitetaan sitä, että vanhempi pystyy toimimaan omien periaatteidensa mukaan. Itsetunto on nähty vanhempien tärkeänä voimavarana. Tutkimuksen perusteella suurin osa (84 %) vanhemmista on tuntenut itsensä tarpeelliseksi perheelleen. Lähes yhtä monella on ollut tunne, että he pystyvät tekemään itseään ja perhettään koskevia päätöksiä. Perheensä elämään on katsonut pystyvänsä vaikuttamaan yli puolet vanhemmista, mutta väittämään 'Minun on helppo hyväksyä itseni sellaisena kuin olen' samaa mieltä on ollut enää vain 42 %. Yli puolet niistä vanhemmista, jotka ovat pitäneet itsensä ja nuorten välisiä suhteita hyvinä, ovat kokeneet myös itsetuntonsa hyväksi. (Pietilä 1999, 264-265.)

Pelkkä voimavarojen olemassaolo ei riitä, ellei ihminen itse usko niihin tai kykene saamaan niitä käyttöönsä. Perheen oma toiminta voi vahvistaa perheen voimavaroja, mutta myös perhetyön ammattilaiset voivat olla tässä apuna. Työntekijä voi vahvistaa perheen voimavaroja esimerkiksi lisäämällä tietoisuutta voimia antavista ja kuormittavista tekijöistä sekä lujittamalla vanhemman itsetuntoa ja henkilökohtaista hallinnan tunnetta. (Pelkonen & Hakulinen 2002, 202-209.) Voimavarasuuntautuneessa asiakastyössä kielteistä minäkuvaa ja kielteisiä uskomuksia itsestä ja omasta elämästä opetellaan muuntamaan myönteisiksi, toiveikkaiksi ja rakentaviksi. Asiaa voi havainnollistaa esimerkiksi seuraavilla 'vastinpareilla': voimaton - vahvistumassa, olosuhteiden uhri - olosuhteisiin suhtautuja, epäonnistumisen pelkääjä - riskin ottaja, ei saa epäonnistua - saa epäonnistua, ei tarpeeksi hyvä - lupa olla oma itsensä, omien tarpeiden vähättely - oikeutus omille tarpeille, oma merkityksellisyys - itsensä arvokkaaksi tunteminen. (Katajainen, Lipponen & Litovaara 2003, 150-153.)

Voimavarakeskeisissä toimintamalleissa asiakkaalle pyritään osoittamaan keskustelun keinoin hänen onnistumisiaan ja kompetenssejaan sekä auttamaan asiakasta havaitsemaan toiminnassaan tavoitteen suuntaisia kehityskulkuja (Järvi-koski ym. 1999, 115-116; ks. myös Riikonen 1992, 8-13; Riikonen & Vataja 1999, 667-674). Asiakkaan voimavarojen havaitseminen ei kuitenkaan ole ehkä mahdollista, ellei työntekijä ensin kyseenalaista omaa asiantuntijuuttaan asiakkaan ongelmiin nähden (Mönkkönen 1996, 60). Perheterapiaan perehtynyt Aaltonen (2002, 155-156) korostaa sitä, että kun etsitään perheiden historiasta, nykyisyydestä tai tulevaisuudesta onnistumisen elämyksiä, niitä löytyy aina, ja itse löytämisprosessi muodostuu usein uudeksi voimavaraksi.

Yksi käytännön keino päästä perheiden kanssa voimavaroja löytävään työkentelyyn saattaisi olla oman tutkimukseni lähtökohtana ollut VHT-menetelmä. Friis, Eirola, Pietilä, Vehviläinen-Julkunen ja Häggman-Laitila (2000) ovat kirjoittaneet tutkimuksensa tuottamina päätelminä, että videoavusteinen perheohjaus antaa perhetyöhön uuden näkökulman ja työvälineen tarkastella perheen arkea sekä etsiä VHT-menetelmää käyttäen perheen vahvuuksia. Kirjoittajien mukaan vanhemmat löysivät videokuvan avulla arjestaan osaamista ja arvioivat saavuttaneensa arjenhallinnan tunteen sekä olivat mielestään saaneet menetelmän käytön myötä uutta voimaa kohdata arkipäivän pulmia. Kirjoittajat myös näkivät, että perheet toimivat VHT-menetelmää käytettäessä oman elämänsä asiantuntijoina. (Friis ym. 2000, 66.)

Savolaisen (ks. 2005a, 2005b, 2006) esimerkin viitoittamana valitsin tutkimuksessani empowerment-termin keskeiseksi suomennokseksi käsitteen *voimautuminen*. Savolaisen käyttöön ottama ”voimauttavan valokuvan” käsite on idealtaan vahvasti samansuuntainen kuin mitä tarkoitan ilmaisulla ”voimauttava video”. Termi valtaistuminen viittaisi ennen kaikkea tilanteeseen, jossa ihminen on ollut alisteisessa asemassa jonkin asian tai jonkun henkilön suhteen. Valtaistumisen käsite sopisi kyllä sellaisiin kohtiin, joissa tarkastellaan asiakkaan suhdetta työntekijään. Kuitenkin tässä tutkimuksessa perehdytään keskeisesti myös videokuvan kautta saavutettavaan sisäisen voimantunteen tilaan, jolloin voimautuminen on terminä kuvaavampi.

4 KUVAN NÄKEMINEN JA TULKINTA

Videointi ja videokuva ovat väitöskirjassani keskeisessä asemassa. Visuaalisuutta ja kuvaa tarkastellaan tutkimuksessani toisaalta laajasti ja toisaalta pelkistetysti. Perimmältään tämän tutkimuksen kuva-asiassa ei ole kyse juuri ja ainoastaan videokuvasta, vaan yleensä kuvasta, etenkin ihmisen kuvasta ja vielä erityisesti omakuvasta, on se sitten maalattu kuva, valokuva, peilikuva, heijastuma veden pinnalta tai vaikkapa ihmismielen tallettama muistikuva. Ajatuksellisesti, ihmisen tajunnassa, erilaiset kuvat ja ”kuvat” ovat hyvin lähellä toisiaan, ja kuvan käsitteen voi ymmärtää hyvin laajasti (ks. esim. Barthes 2000, 141; Damasio 2001, 102-109; Melchior-Bonnet 2004, 160-184; Elo 2005, 40-46). Kuvat ja ”kuvat” ovat merkityksellisiä myös ihmisen identiteetin kannalta.

4.1 Kuvamerkityksen muodostuminen

Ihmissilmä kykenee aistimaan suuria valon voimakkuuden vaihteluita. Silti näkökykymme on myös rajallinen. Kaikki nähtäväksemme asettuva ei muodostu havainnoksi, vaan ihminen valikoi näköhavaintojen kohteet biologisesti, psykologisesti ja kulttuurisesti. (Seppänen 2001a, 93-96.) Visuaalinen kuva lomittuu mielesämme eri aistien välittämään tietoon, erilaisiin koodijärjestelmiin, yleisiin kulttuurissa esiintyviin tulkintoihin, kokemuksiin, mielikuviin ja tunteisiin. Visuaalisessa havaitsemisessa ovat mukana ajattelu, muisti ja mielikuviutus. (Seppänen 2001a, 40; Brusila 2003, 17; Salminen 2005, 133; Sava 2007, 57.)

Katsominen ei ole kokonaan ohi, kun kohde on poistunut näkyvistä. Visuaalinen muisti palauttaa kuvia mieliimme, unissammekin. Kuvat elävät konstruktioina mielessä, havaitsemiseen vaikuttavina metaforina tai kuvien katselutilanteeseen liittyvissä sosiaalisissa sidoksissa. Katsominen on jatkuva ja muokkautuva prosessi, jossa mielikuvat ja kulttuurinen kokemus lomittuvat toisiinsa. Valokuvan voi ajatella olevan toisaalla kuin kaksiulotteisen kuvan pinnassa. Kuvaa voi katsoa ikään kuin sitä ei olisi olemassa. (Seppänen 2001a, 97; 2001b, 8-9.)

Antonio Damasio (2000) käyttäessä termiä kuva hän tarkoittaa ”mielen kuvaa” eli ”mielen hahmoa”. Mielen hahmojen rakenne perustuu kunkin aistin merkkeihin eli näkö-, kuulo-, haju-, maku- ja kosketusaistimuksiin. Kaikkien aistimusten kuvat ’piirtävät’ erilaisia prosesseja ja asioita, konkreetteja ja abstrakteja. Tietoisuus on jatkuva kuvien virta. Sanalla ajattelu voidaan tarkoittaa juuri kuvavirtoja. Rakennamme kuvia ja kuvavirtoja koko ajan. Kuvat eivät läheskään aina ole tietoisia. Mielen kuvan tai neuraalisen hahmon käsitteiden sijasta voi käyttää myös sanaa *representatio*. (Damasio 2000, 287-289.) Myöskään Ronald Barthes ei tee jyrkkää eroa kuvan ja muun näkemisen välille. Hän puhuu esimerkiksi avaimenreiästä katsomisen myötä piirtyvästä näystä kuvana, joka on avaimenreiän muodostamissa kehyksissä. (Barthes 2000, 141.)

Toisinaan puhutaan myös visuaalisesta lukutaidosta, jolla voidaan tarkoittaa medialukutaidon lisäksi myös ihmisten välistä kanssakäymistä, interaktiota ja nonverbaalia viestintää. On jonkin verran kiistanalaista puhua visuaalisesta lukemisesta samantapaisena ilmiönä tekstin lukemisen kanssa. (Saraste 1980, 193; Seppänen 2001a, 19-24; Kupiainen 2007, 39). Toisaalta kuvista ja visuaalisuudesta yleisemminkin voidaan erotella puhutun tai kirjoitetun kielen tai muun merkkijärjestelmän mukaisia sopimuksenvaraisia ja käyttäjiensä yhteiseen kulttuuritaustaan perustuvia koodeja (vrt. Fiske 1992, 86-87). Toisaalta esimerkiksi Barthes (1984, 124-125; 1986, 72) puhuu myös koodittomasta kuvasanomasta, johon ei sisälly Fiske tarkoittamaa merkki- tai merkitysjärjestelmää. Jos kuitenkin käytetään käsitettä visuaalinen lukutaito, se on ymmärrettävä laajempina käsitteenä kuin vain kuvallinen lukutaito (Kupiainen 2007, 39). Myös Messaris (1994) on havaintofysiologisiin tutkimuksiin pohjautuen todennut, että vaikka kerrotaan esimerkiksi afrikkalaisäidistä, joka aluksi ei kuvasta kyennyt tunnistamaan omaa poikaansa, kyse ei kuitenkaan ollut siitä, ettei nainen olisi kyennyt ymmärtämään kuvamediaa. Kysymys oli mieluumminkin siitä, että paperista katsominen ja koko sellainen katsomistilanne oli naiselle outo. Sama nainen kykyyn kuvan katsomisen ohjausta saatuaan tunnistamaan kuvan esittämän henkilön. Messaris päätyi siis olettamaan, että kuvaa havainnoidaan lopultakin samaan tapaan kuin luonnollisia esineitä. (Messaris 1994, 60-61, 165; vrt. Mitchell 1987, 43.)

Seppänen (2001a) pohtii Platonin ideaoppia. Platon epäilee näköaistin antamaa tietoa ja kritisoi kuvallisuutta tavalla, jolla on merkitystä myös visuaalisen lukutaidon ilmiön kanssa. Voidaan näet paradoksaalisesti ajatella, että silmien sulkeminen ja ajattelun käyttö ovat keskeisiä visuaalisen lukutaidon osia. Platonin luolanäkymä voidaan ymmärtää juuttuneisuutena totuttuihin visuaalisiin ajattelutapoihin. Luolasta ulos tuleminen ja häikäistyminen voidaan ajatella tilaksi, jossa ihminen alkaa ymmärtää näkemäänsä toisin. (Seppänen 2001a, 56-57; ks. myös Platon 1981, 243-260.)

Valokuvaa on pidetty toisinaan maagisena, toisinaan realistisena. Näiden ääripäiden väliin mahtuu tulkintoja valokuvan monimerkityksisyydestä ja monitasoisuudesta. (Vanhanen 1991, 28.) Kamerahan rekisteröi todellisuutta sellaisenaan, valikoimatta ja muuntelematta. Retusoimattoman tai tietokoneteknisesti muuntelemattoman valokuvan voi ajatella esittävän todellisuutta ja olevan realistinen ja objektiivinen. (Hietala 1996, 43; Saraste 1996, 149.) Oikein valittu hetki voi olla ”totuuden hetki”. Yhden otoksen perusteella voi joskus päätellä paljon tilan-

netta edeltävistä ajoista tai tulevista. Tehokkaasti valikoitu yksityiskohta voi kertoa laajemmasta kokonaisuudesta. (Saraste 1996, 149-160.)

Itse omin silmin nähty tuntuu todelta. Näkemisen ajatellaan olevan *tietämistä*, varmuutta. Näkeminen on myös *kokemista*: muiden kertomat asiat eivät ole itse koettuja, mutta "näkiä on kokija". (Hietala 1996, 22.) Kuvien sanotaan "tarttuvan" katsojaan sanoja tehokkaammin. Ihmiset uskovat tietävänsä jostakin ilmiöstä helpommin kuvan kuin sanojen avulla – kuvat luovat "syvällisen" tietämisen illuusion. (Eräsaari 2000, 120.) Usein valokuvia otetaankin juuri vakuuttamistarkoituksessa todellisuuden tallenteiksi. Kuvat ovat tällöin muisti, läsnäolo ja todellisuuden jälki. (Saraste 1996, 185.) Jo 1800-luvulla valokuvaa käytettiin todisteena esimerkiksi poliisityössä. Valokuva on todistus olleesta tai olevasta. (Sontag 1978, 5.)

Toisaalta voidaan ihmetellä valokuvan tai videokuvan todistusvoimaisuutta. Valokuvasta on muodostunut autenttisen kuvan perustyyppi. On normaalia osoittaa oman äidin kuvaa ja sanoa 'katso, tämä on äitini'. Barthes ilmaisi valokuvan 'todellisuusefektin' sanoilla 'tämä on ollut' ja nimesi ilmiön valokuvan *noemaksi*. (Elo 2005, 47; ks. myös Barthes 1985.) Myös Laakso (2003) pohtii valokuvan olemusta sanoen, että vaikka valokuvalla ei ole varsinaista olemusta, valokuva kuitenkin ehdottomasti on. Vaikka voidaan ajatella, että valokuva ei ole jotain, se ei kuitenkaan ole ei mitään. (Laakso 2003, 413.)

Ihminen näkee kuvassa helposti enemmän tai vähemmän kuin mitä se objektiivisesti tarjoaa. Ihminen näkee niin kuin osaa ja järjesteleee hajanaisista elementeistä kokonaisuuksia. Kuvan katsoja siirtää elämän täyteydestä irrotetun osasen omaan kokemuspääpiiriinsä. Kuvien katsomisessa on mahdollista kehittyä. (Saraste 1980, 176; 1996, 170-172.)

Seppänen (2001a) tarkastelee kuvaa neljällä tavalla suhteessa totuudellisuuteen. Ensinnäkin kuvan voidaan ajatella heijastavan perimmäistä totuudellisuutta. Tämä lienee yleisin, yksinkertaisin ja ikään kuin naiivin realistinen ajattelutapa, josta käytetään nimitystä valokuvallinen realismi. Toisaalta voidaan lähteä oletuksesta, että kuva ehkä peittää tai vääristää todellisuutta. Kolmas malli katsoo, että kuva peittää sen asian, ettei perimmäistä totuutta ole olemassa. Neljäs näkemys on se, ettei kuva kannakaan minkäänlaista suhdetta mihinkään todellisuuteen. Jatkuvasti kuitenkin kiistellään siitä, miten hyvin kuvat vastaavat todellisuutta. (Seppänen 2001a, 73-74.)

Yhtä hyvin peilikuvaa voi pitää totena tai epätotena. Platon (1981, 349) arvosotelee, ettei heijastus vastaa mitään todellisuutta – peilin avulla voi kyllä "tehdä" auringon, itsensä tai mitä tahansa, mutta kohteet eivät ole todellisia vaan näennäisiä. Vanhat tarinat kuvaavat usein ihmisten ajattelumalleja. Mielenkiintoinen rinnastus totuusarvon kannalta onkin pohtia, miksi esimerkiksi Lumikki-sadun kuvastin esitetään sadun juonessa todenpuhujana. Sadun tulkinnassa taikapeilin totuudellisuutta on tosin asetettu kyseenalaiseksi (Bettelheimin 1998, 249). Oscar Wilde rakentaa kuuluisan tarinansa Dorian Graysta sen varaan, miten taiteilijan tekemän taulun Dorian ja oikea Dorian muuntuvat tarinan käännteissä. Kirjassa on kohta, jossa päähenkilöt keskustelevat siitä, kumpi on todellinen Dorian, taulussa kuvattu vai elävä Dorian. Taulun maalannut henkilö pitää kuvaa todellisena. (Ks. Wilde 2000.)

Valokuvaa voidaan syyttää totuuden vääristelystä myös hetkellisyytensä takia. Hetki ei ole satunnainen, vaan kuvaaja tulkitsee maailmaa näkemyksensä spontaaniudella sekä silmillään ja jaloillaan etsiessään näkökulmaa. (Saraste 1980, 161.) Näkökulma voidaan ajatella paitsi teknisesti kuvauskulmana myös tarkastelutapana ja suhteena kuvattavaan. Kameralla saadaan ajallisesti ja paikallisesti rajoittunut dokumentti (Eräsaari 2000, 120).

Kuvan totuudellisuus ei riipu siitäkään, onko kuvaaja valinnut aiheen tietoisesti vai ei. Kuvan autenttisuutta voidaan epäillä sikäläkin, että kuvaajan tuleminen paikalle voi vaikuttaa kuvattavien käytökseen (Saraste 1996, 149-160), ja siihen, miten kuvaaja siis välittää todellisuutta, millaisen osan todellisuudesta hän on valinnut ja miten sen käsitellyt. Kuvan kieli, valokuvaajan käsiala, on melko tutkimatonta aluetta. (Saraste 1980, 194.)

Myöskään elokuvakamera ei ole objektiivinen todellisuuden tallentaja. Kuvaaja valitsee kuvattavan objektin ja kuvaamisen keston. Muu informaatio jää filmin ulkopuolelle. Kuvattu todellisuus on linssin muovaamaa elokuvaa ja siinäkin tapahtuu eräänlainen valikoituminen. Kuvattu materiaali vielä leikellään ja järjestetään esitettävään muotoon. Lopputulos näyttää kyllä todellisuuden piirteitä, mutta mukana on paljon subjektiivisen valinnan tuottamaa materiaalia. (Balicki 1975, 193-194.)

Weiserin (1999) mielestä olisi väärin pitää valokuvausta keinona dokumentoida maailmaa juuri sellaisena kuin se todella on. Weiser näkee valokuvallisen todellisuuden hyvin persoonakohtaisena ja yksityisenä. Valokuvauksessa, niin valokuvan ottamisessa kuin katsomisessakin, ollaan helposti tekemisissä syvien sisäisten tunteiden kanssa. Mieleemme näkymiä ei voida koskaan suoraan tarkastella. (Weiser 1999, 343-344.) Myös Mannermaan (2000, 61) mukaan valokuvissa on pintaa syvempi taso, jonka tavoittaminen vaatii uudenlaista ajattelua, mutta avautuu, jos asiaan paneutuu. Valokuva on helposti myös transitionaaliobjekti. Toisin sanoen kuva sisältää konkreetin kuvatallenteen ohella muistoja, tunnelmia, unelmia, kokemuksia, uskomuksia, ihmissuhteita ja tunnetta. Henkilökohtainen valokuva luo sillan objektiivisen ja subjektiivisen todellisuuden välille. Kokemus on ihan eri sen mukaan, mitä tai ketä valokuva esittää. Jos kuvassa on henkilö itse tai itselle läheisiä ihmisiä, tunnereaktiot voivat olla hyvin voimakkaita. Transitionaaliobjektiin liittyvät henkilökohtaiset merkitykset eivät välttämättä välity toisille ihmisille. (Mäkipää 1997, 9-10.)

Kuvissa voidaan erottaa ydinmerkitys eli denotaatio, joka on periaatteessa sama kaikille katsojille kokemuspiiristä ja kulttuurista riippumatta. Konnotaatio eli sopimuksenvarainen sivumerkitys on kulttuurisidonnainen. Esimerkkinä voisi tarkastella vaikkapa kuvaa, jossa on nainen ja lapsi. Kristinuskoisella henkilöllä nainen-lapsikuva voi saada madonnamerkityksen; muussa kulttuurissa sama voidaan tulkita sukulaisuussuhteeksi. Lisäksi jokainen kuvan katsoja saa kuvasta yksilöllisiä assosiaatioita. (Saraste 1980, 178.) Mitchell (1987, 43-49) pohtii myös kuvan toisaalta luonnollista, toisaalta kulttuurista olemusta, ja arvelee kuvan kaikessa epäkommunikatiivisuudessaankin sisältävän latentin merkityksen, joka periaatteessa olisi käännettävissä myös jopa kielelliseen muotoon.

Barthes (1984) pitää valokuvaa ainoana viestirakenteena, jolla on kyky muodostua yksinomaan denotaatiivisesta sanomasta. Valokuvan denotaation tunne eli

analogian runsaus on niin voimakas, että valokuvan kuvaileminen sanallisesti on mahdotonta. Kuvaileminen lisäisi mukaan toisen, kielen koodista peräisin olevan sanoman, joka aiheuttaisi väistämättä konnotaation suhteessa valokuvan analogiaan. Näin kävisi, vaikka yritettäisiin olla täsmällisiä kielellisessä kuvailussa. Kuvaileminen siis merkitsee rakenteen muuttamista ja muiden kuin kuvan esittämien asioiden osoittamista. (Barthes 1984, 123-124.) Kuva on merkityksen raja. Kuva antaa mahdollisuuden palata merkityssisällön todelliseen ontologiaan. Voidaankin esimerkiksi kysyä, miten merkitys syntyy kuvaan ja missä merkitys loppuu. (Barthes 1986, 72.)

Barthes (1984) päätyy näkemykseen, että valokuvan puhtaan denotatiivinen status on helposti myytti. Vaikkei konnotaatiota olisi löydettävissä sanomasta itsestään, niin sitä voidaan havaita jo joko tuottamisessa tai vastaanottamisessa. Kuvahan on jo ottohetkellä rajattu, ja kuva vielä usein muokataan (ks. myös Sontag 1978, 88-89). Vastaanottotasollakin kuvaa tulkitaan, ja se sijoitetaan enemmän tai vähemmän tiedostetusti osaksi kulttuurista merkkivarastoa. Merkki taas edellyttää koodin muodostamista. Tässä Barthes näkee valokuvaan liittyvän paradoksin: valokuvassa on samanaikaisesti kaksi sanomaa, kooditon (valokuva-analoginen eli denotatiivinen) ja koodillinen (konnotatiivinen). Denotatiivinen sanoma on pysyvä, ensimmäisen sanoman merkkiyksiköitä ei voi hakea mistään. Konnotatiivisella sanomalla on ilmaisutaso ja sisältötaso, merkkien taso ja merkitysten taso. (Barthes 1984, 124-125.) Symbolit ovat yksi Barthesin mainitsema merkityksellistämistapa. Kohde muuttuu symboliksi, jos se alkaa edustaa jotain aivan muuta. Esimerkiksi Rolls-Royce voi esiintyä vaurauden symbolina. (Fiske 1992, 122.)

Rakenteellinen paradoksi muodostuu siitä, että konnotatiivinen eli koodattu sanoma kehittyy koodittomasta sanomasta. Tähän liittyy myös eettinen paradoksi. Vaikka pyrittäisiin puhtaan objektiiviseen kuvaamiseen, jäljentämään todellisuutta uskollisesti, niin kuitenkin arvottaminen liittyy asiaan, ja valokuvasta tulisi kuitenkin yhtäaikaan arvottava ja objektiivinen, kulttuurisidonnainen ja luonnollinen. Kysymykseksi jää, miten denotatiivinen ja konnotatiivinen sanoma kietoutuvat kuvassa toisiinsa. (Barthes 1984, 124-125.)

Konnotaatiokoodi ei ole sen enempää 'luonnollinen' kuin 'keinotekoinenkaan', vaan se on tarkasteltavissa historiallisena tai kulttuurisena tuotteena. Konnotaatiokoodin löytämiseksi olisi eristettävä ja hahmotettava kaikki valokuvan 'historialliset' ainekset, kaikki valokuvan pinnan osat, joiden epäjatkuvuus perustuu tulkitsijan tietoon ja kulttuuritaustaan. Tulisi myös selvittää kaikki valokuvan vastaanottamiseen liittyvät mekanismit. Emme vielä tiedä paljoakaan, miten otamme vastaan, missä järjestyksessä, millä perusteella tai mitä edes vastaanottaminen on. (Barthes 1984, 132.)

Voidaan myös ajatella, ettei ole vastaanottamista ilman välitöntä kategorisointia. Jos näin on, valokuva verbalisoituu sillä hetkellä, kun se vastaanotetaan, tai oikeammin se on vastaanotettu vasta, kun se on verbalisoitu. Näin ajatellen kuvalla, jonka heti valtaa sisäinen metakieli, joka on kieli itse, ei oikeastaan olisi denotatiivista tilaa. (Barthes 1984, 132.) Ihmisen mielessä käsitteet ovat yhtä lailla visuaalisia hahmoja kuin kielellisiä merkkejäkin, ja kielellinen ja kuvallinen yhdistyvät. Esimerkiksi tekstiä luetaan silmin, ja sanoilla kuvailen voi rakentaa visuaalisia näkymiä. Keskusteltuaan näkemästään elokuvasta toisen kanssa, ihminen saattaa

vasta ymmärtää näkemäänsä. Kykyä kielellistä visuaalista kokemusta ja kommunikoida siitä toisten kanssa voidaan osaltaan nimittää visuaaliseksi lukutaidoksi. (Seppänen 2001a, 19-24.)

Kielellä voi selittää kuvallista kokemusta, mutta jotain jää silti kielen ulottumattomiin. Kaikki kuvissa näkyvä ei ole verbaalisesti esitettävissä. Kuvia voidaan pitää omana käsitejärjestelmänään, jolla on verbaalisen kielen koodeista eroavat koodinsa ja merkitystasonsa. (Saraste 1980, 193; Vanhanen 1991, 33; Seppänen 2001a, 21-22.) Sontagin (2003) mukaan valokuvaan kiteytyy tunne (*sentiment*) toisin kuin sanoihin. Valokuvat eivät tarinoiden tapaan välttämättä auta meitä ymmärtämään asioita. Kuvat tuottavat myös tunteita, jotka ovat jonkinlaisen kollektiivisen oppimisen tulosta, eräänlaista kollektiivista muistia. (Sontag 2003, 84-89.) Sontagin ajatukset kuvasta tuovat mieleen jungilainen sielun syvyyksien teorian ja arkkityypin käsitteen, joka liittyy juuri ajatukseen kollektiivisesta piilotajunnasta ja siellä esiintyvistä teemoista. Jung ymmärsi arkkityyppien ilmenevän usein juuri kuvina, esimerkiksi unikuvina tai kuvitelmina, joihin liittyy hyvin voimakkaita tunnesävyjä. (Jung 1966, 115-121; 1985, 433-434; Hall & Lindzey 1978, 120-123.) Tällaista näkemystä, jonka mukaan kuvat olisivat ikään kuin lähempänä tunnetta kuin sanat, ovat Sontagin lisäksi esittäneet valokuvaterapian kehittäjät (ks. esim. Spence & Martin 1988, 161-165).

Barthes (1984) pitää puhdasta denotaatiota eli eräänlaista "kielen tällä puolen" -tilannetta miltei mahdottomana. Puhtaan denotaation voisi ajatella olevan jotain hyvin neutraalia, objektiivista ja *merkityksetöntä*. Barthes esittää kuitenkin päinvastaisen kannan: jospa puhdas denotaatio ilmeneekin puhtaan *traumaattisissa* kuvissa! Todella traumaattinen valokuva on hyvin harvinainen ja edellyttää täyttä varmuutta siitä, että kohtaaminen on todella tapahtunut, aito ja tosi. Valokuvat tulipalosta, haaksirikosta tai väkivaltaisesta kuolemasta ovat kuvia, joista ei ole mitään sanottavaa. Valokuvashokki on rakenteeltaan merkityksetön: ei mikään arvo, tieto tai sanallinen kategoria pysty käsittämään prosessia, joka rakentaa merkityssisällön. Barthes luokii tähän määritelmän: "mitä suurempi trauma, sitä vaikeampi konnotoida". (Barthes 1984, 135-136; 2000, 141.)

Denotaation ja konnotaation tarkastelun rinnalle voidaan tuoda laajemmassa perspektiivissä tarkastellen se, miten ihmisen kokemus yleensäkin muodostuu. Perttula (2005) tarkastelee merkityssuhteita fenomenologian näkökulmasta ja toteaa, että kokemus sisältää sekä tajuavan subjektin ja hänen tajunnallisen toimintansa että kohteen. Kokemusta voi kutsua merkityssuhteeksi. Kokemuksen rakenne on suhde, joka liittyy subjektin ja objektin yhdeksi kokonaisuudeksi. Voidaan suhtautua epäillen sellaiseen kokemuksen tutkimiseen, joka supistaa kokemuksen rakenteen vain toiseen, joko kokevaan subjektiin tai koettavaan kohteeseen. (Perttula 2005, 116-117.) Perttulan lausumaa voi pitää sitä ajatusta vahvistavana, että kuvaa katsottaessa konnotaatio on jokseenkin väistämätöntä.

Perttula (2005) tähdentää, että jokainen merkityssuhde on alkuvaiheessa psykologisesti tiedostamaton ja vain osa merkityssuhteista täydentyy elämyksellisesti valmiiksi. Ne merkityssuhteet, jotka eivät täydenny elämyksellisesti valmiiksi, ovat fenomenologisesti tarkastellen tiedostamattomia kokemuksia. Tiedostamattoman ja tietoisien kokemusten välinen ero on elämyksellisesti hämärä, kuten on rakenteellisesti keskeneräisen ja täydentyneen merkityssuhteen välinen erokin. Teoreet-

tisesti tarkastellen ero on selvä: kyse on merkityssuhteen täydentymisen asteesta, siitä miten selkeän merkityksen tajunnallisten aktien seuraanto on aiheestaan luonut. Merkityssuhteen täydentymisen aste ei kuitenkaan määrää kokemuksen elämyksellistä merkittävyyttä. Tiedostamaton kokemus voi olla tärkeä siinä missä tiedostettukin. (Perttula 2005, 118-119.)

Merkityksellistyminen liittyy elämäntilanteeseen ja ymmärtäminen tajunnalliseen toimintaan. Kokemuksen rakenteeseen kuuluvat sekä merkityksellistyminen että ymmärtäminen. Kokemus on siis ymmärtävä ja merkityksellistynvä suhde tajuavan ihmisen ja elämäntilanteen välillä. Todellisuus merkityksellistyy vasta kun se sisältyy elämäntilanteeseen. Ilman suhdetta todellisuuteen tajuavakin olento on ilman ymmärrystä eli tajuamaton. Elävä sidos arkeen on kokemuksen edellytys. (Perttula 2005, 119.)

Valokuva on representoiva esine ja myös tapahtuma ja suhde – kuvalla on tapahtumaluonne. (Laakso 2003, 413.) Kuvaaminen on merkityksen antamista ja usein myös samalla kohteesta esitettyä arviointia (Sontag 1978, 28, 88).

4.2 Kuvan ja katseen voima

Kuvien valtavan käytön ja voiman takia voidaan ottaa kantaa kuvien eettiseen puoleen. Kuvien katsojassa herättämiä assosiaatioita voidaan säädellä, ja kuvilla pyritään usein laskelmoidusti vaikuttamaan. Ennakkoasenne, mieliala tai harjaantuneisuus kuvien katseluun voi määrätä, mitä nähdään. Uskottavuutensa perusteella valokuva on omiaan esimerkiksi propagandakäytössä. Kuvilla voidaan muokata asenteita. Kuva saadaan sopivilla sanoilla höystettynä esittämään melkein mitä tahansa. Kuva ja siihen liitetty kielellinen informaatio otetaan helposti totena. Toistoilla voidaan tehostaa vaikutusta. Vaikka kuva pysyisi samana, katsoja muuttuu uusintakatselujen myötä. (Saraste 1980, 177-179, 181, 185-190; Barthes 1994, 145-147.) Sarasteen (1996, 169) mukaan yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa, mutta asiaa auttaa kovasti, jos kertomus on autettu alkuun edes parilla sanalla.

Eräässä kokeessa näyttelijän kasvot kuvattiin ilmeettöminä. Sitten kuvaa näyttettiin kolmeen eri kuvaan yhdistyneenä: ruokalautaseen, lapsen kuvaan ja avoimen haudan kuvaan. Kuvien arvioijat ihastelivat näyttelijän taitoa esittää nälkää, hellyyttä ja surua. Ajallisesti peräkkäiset ja paikallisesti päällekkäiset kuvat koetaan vielä helpommin yhteenkuuluviksi kuin vierekkäiset valokuvat. Mainoskuvissa on tyypillistä näyttää yhdistyneenä ruma ja onneton ennen tuotteen käyttöä ja kaunis ja onnellinen tuotetta käytettäessä. Katsoja voidaan saada uskomaan monimutkaisiakin asioita. Kahdellakin kuvalla voidaan saada mielikuva jostain muusta, kuin mitä kumpikaan kuva yksinään tuo mieleen. Kahden kuvan muodostamaa uutta ajatusta sanotaan ideogrammiksi. (Saraste 1980, 180-181; 1996, 172.) Kuvilla on suora ja epäsuora sekä välitön ja hidas vaikutus. Suora vaikutus kohdistuu katsojan tunteisiin ja ajatuksiin välittömästi. Kuvat kuitenkin elävät muistissa, ja vaikutuskin voi tällöin olla muu kuin suora ja välitön. On syytä ottaa

huomioon kuvavirta ja se miten kuvat vaikuttavat toisiinsa. (Saraste 1980, 195; 1996, 185.)

Valokuvaaminen voidaan myös nähdä kuvattun kohteen esineellistämisenä ja alistamisena, vallankäyttönä. Valokuvat ovat osoittelevia silloinkin, kun kuvaus on suhteellisen sattumanvaraista ja tarkoituksetonta. Kuvattavalle ihmiselle voidaan ajatella tehtävän väkivaltaa, kun hänet nähdään tavalla, jolla hän itse ei näe itseään. Hänestä tiedetään jotain, mitä hän itse ei voi tietää. Ihminen muuttuu esi-neeksi, joka vertauskuvallisesti voidaan omistaa. (Sontag 1978, 4-7, 14-15.)

Valokuvalla on eettinen perusta: valokuva on suhde toiseen. Kuvat yhdessä kielellisen ilmaisun kanssa ovat osallisena ihmisten välisessä yhteisöllisyydessä. (Laakso 2003, 414.) Rossin (1995, 10) mukaan pelkässä toisen katsomistapahtumasakin on kysymys vallankäytöstä. Ratkaisevaa on, onko valta tuolloin yksisuuntaista ylivaltaa, vai onko se vuorovaikutusta, jossa osallistujien asemat vaihtelevat subjekti- ja objekti-asemien välillä. Kuvien suhteen valtaa voidaan tarkastella ainakin merkitysprosessiin osallistuvien aktiivisten toimijoiden eli representaation tekijöiden kannalta. (Rossi 1995, 10.)

Seppänen (2001a) korostaa katseen sosiaalista voimaa. Samalla, kun katse rakentaa subjektien välistä vuorovaikutusta ja sosiaalista sidosta, se rakentaa vuorovaikutuksen osapuolten minuutta, subjektiutta. (Seppänen 2001a, 93-101.)

Bell hooks (1995) esittää katseen voimasta toisenlaisia esimerkkejä. Joissain kulttuureissa lapsia on kielletty rangaistuksen uhalla katsomasta aikuisia intensiivisesti ja suoraan. Aikoinaan valkoiset orjanomistajat rankaisivat mustia orjia, mikäli he katsoivat kohti. Toiselta ihmiseltä saatetaan näin riistää oikeus katseeseen. Katse voi tehdä katsotusta objektin, miehen katse voi tehdä naisesta objektin. Miehen ja naisen tai mustan ja valkoisen ihmisen katseilla on erilaiset rajat. Asiaan voidaan liittää rasistisen tai seksistisen näkökulman lisäksi myös sosiaalisen statuksen näkökulma, luokkakysymys. (hooks 1995, 19-32.) Valokuvauksen historiasa kuvaajat ovat lähes aina olleet miehiä, eli vallankäytön kannalta asia voidaan nähdä miehen katseen valta-asetelmana suhteessa kuvattaviin, usein naisiin (Solomon-Godeau 1991, 38-39). Monissa 1500- ja 1600-luvuilta peräisin olevissa aviopareja esittävässä maalauksissa vaimon silmät katsovat alas maahan merkkinä nöyryydestä patriarkaalisessa yhteiskunnassa (Utrio 1998, 182).

Kuvat voidaan nähdä vallan välineinä, jolloin visuaalinen ideologia esitetään kuvissa (Vanhanen 1991, 97-98). Vallankäytön kannalta on merkitystä paitsi sillä, mitä kuvataan, myös sillä, mitä ei kuvata. Yksi tapa marginalisoida esimerkiksi vammaiset tai muut vähemmistöt, on jättää heidät pois kuvista. On kyse tietynlaisesta vallankäytöstä, kun vaikkapa mainoskuviin valitaan tietyn tyyppisiä henkilöitä. (Seppänen 2001a, 45-46.) Aiemmin tässä tutkimuksessa on Martta Wendingin tuotannosta kerrottaessa tuotu esiin kuvan voimakasta vaikuttavuutta.

Eräsaari (2000) käytti videointia asiakastyötä koskeneessa tutkimuksessaan. Hän kertoi oppineensa jotain kuvaamisesta sen myötä. Ensinnäkään videokameran ei pidä tuijottaa aivan suoraan kuvattavan kasvoihin, eikä asiakkaista saa ottaa liian ”intiimejä” kasvo-otoksia. Toiseksi on tärkeää huomata, että vain sosiaalisesti alhaalla olevia ihmisiä on sekä maalaustaitteessa että valokuvauksessa kuvattu suoraan kasvoista tai jopa yläviistosta. Yläluokkaisen ihmisen kuva taas kohdistuu kuvattavaan viistosti tai ylöspäin. (Eräsaari 2000, 127.)

Kuvan keinoin alistamisena voidaan nähdä sekin, että kuvaamisen kautta asiat ja myös ihmiset siirtyvät osaksi tietojärjestelmää, jota voidaan paitsi tallentaa myös luokitella, tutkia, lähettää ja käyttää monin muin tavoin. Kuvalliseen tallentamiseen on mahdollista liittää myös valvontaa. (Sontag 1978, 155-157.)

Magi Viljanen (2000) korostaa kuvaajan vastuuta sen suhteen mitä ja miten kuvaa. Hän kertoo ymmärtäneensä ihmisen haavoittuvuuden kuvattuaan mielisairaalan potilaita. Mielisairaalat olivat kuvaushetkellä kuvaajan ja kameran edessä Viljasen mukaan täysin avoimia ilman pienintäkään suojamuuria. (Viljanen 2000, 78.) Kuvaaminen ei ole vain passiivista havainnointia, vaan kuvaamalla saatetaan tunkeilla, häiritä, vääristellä ja riistää ja siten aiheuttaa tuhoa kuvattavalle. Kuvaamisessa voi nähdä jopa saaliinhimoisuutta, ja kameraa voi verrata aseeseen. Kuvattavalle voidaan ajatella tehtävän väkivaltaa, kun hänet nähdään siten, ettei hän itse voi nähdä itseään. Hänestä tiedetään jotain, mitä hän itse ei tiedä. Ihminen muuttuu silloin vertauskuvallisesti esineeksi, joka voidaan omistaa. Jos kuvaa ihmistä vastoin hänen tahtoaan, voi tekoa verrata varastamiseen. (Sontag 1978, 12-15, 171.)

Kuvattuna olemisessa voidaan nähdä myös se konkreetti omistamisen ongelma, että kenen omaisuutta on kuvaamisen myötä syntyvä kuvamateriaali. Kuka omistaa kuvan, kuvaaja vai kuvattu? (Barthes 1985, 18-19.)

4.3 Omakuva ja identiteetti

Identiteettiä on eri tieteissä määritelty eri tavoin. Identiteetin voidaan yleisesti ottaen ajatella sisältävän itseä koskevia käsityksiä, mielikuvia, asenteita ja tunteita. Identiteetti rakentuu esimerkiksi samastumalla, rooleihin sitoutumalla ja haasteita työstämällä. Identiteetti voidaan nähdä minäkuvan abstraktiona, jossa erotetaan toisistaan persoonallinen ja sosiaalinen osa-alue. Minäkuvalla on myös tunneperäinen, arvioiva ulottuvuus, josta voidaan käyttää nimitystä itsearvostus. (Mustonen 2001, 119-120.)

Vuorinen (1995) esittää, että identiteetti lienee eniten käytetty minään liittyvä käsite. Yksilön pyrkimys säilyttää identiteettinsä eli säilyä itsenään ylläpitää yksilön minäkokemusta, joka puolestaan on hallitsevana tekijänä ihmisen persoonallisuudessa. (Vuorinen 1995, 20, 141.) Minuus voidaan määritellä yksilön refleksiiviseksi tietoisuudeksi itsestään ja identiteetti vastauksiksi kysymyksiin 'kuka minä olen' ja 'mihin kuulun'. (Ojanen 1994; 31; Saastamoinen 2006, 170.) Usein käsitteitä minuus ja identiteetti käytetään synonyymisesti. Nykykäsityksen mukaan niitä on mahdollista tietoisesti pohtia ja tuottaa identiteettityön keinoin. Minuutta ja identiteettiä ei siis voi pitää annettuina. (Saastamoinen 2006, 170.) Minuus ymmärretään ihmisen sisäisenä elämysmaailmana, kokemuksena itse tuotetuista havainnoista omassa mielessä ja omassa määräysvallassa olevista tapahtumista. Minuuden ja minän tehtävänä on saada hallintaan ne ajatukset ja tunteet, joita ympäristö ja elimistö aiheuttavat yksilössä. Eheän minäkokemuksen kautta ihmisen psyyke on

tasapainossa. Minuuden käsitteeseen sisältyvät minäkäsitys, minäkuva, ideaalimi-nä, ruumiinkuva, itsetunto ja identiteetti. (Koivisto 2003, 61.)

Käsite "itse" voidaan nähdä psyyken sisäisenä rakennelmana, joka koostuu sisäistetyistä oman itsen representaatioista eli sisäisistä kuvista omasta itsestä sekä näihin liittyvistä taipumuksista kokea ja tuntea oma itse ja ulkomaailma tietyllä tavalla. Itsen representaatio edustaa sellaisia affektiiviskognitiivisia rakennelmia eli sisäisesti tajuttuja tunnekuvia, jotka liittyvät siihen, miten ihminen havaitsee ja kokee itsensä sekä todellisissa että omien mielikuviansa vuorovaikutustilanteissa. (Hägglund 1985, 47-48.)

Kieli on keskeisessä roolissa rakentaessamme käsitystä omasta itsestämme ja ympäröivästä todellisuudesta (Shotter 1993; Gergen 1994; Burr 1995; Jokinen 2000, 132). Kielenkäytöllä muotoilemme identiteettiämme ja toimijuuttamme erilaisissa sosiaalisissa verkostoissa ja teemme tulkintoja myös tulevan toiminnan mahdollisuuksista (Jokinen 2000, 132). Toisaalta on mahdollista ajatella myös siten, että identiteetti on jotain, jota käytetään puheessa arjen eri tilanteissa, eli identiteetti ikään kuin ilmenee puheessa (Antaki & Widdicombe 1998, 1). Puheetkin ovat tekoja (Marshak 1998).

Jo pieni vauva löytää itsensä siinä, minkä näkee heijastuvan äitinsä silmissä kuin peilissä. Siten syntyvässä sosiaalisessa dialektisessä prosessissa minuus ja toiseus luovat toinen toisensa, ja ne myös edellyttävät toinen toistaan. Lapset kertovat omaa kehitystarinaansa, kun he määrittelevät identiteettiään. Lapsi tavallaan luo itsensä ja identiteettinsä. Vanhemmalla on tärkeä osuus lapsen minuuden luomisessa. (Järventie 2001, 109, 115.)

Stuart Hall (1999) määrittelee, että identiteetti muodostetaan siinä epävakaassa pisteessä, missä ääneen lausumattomat subjektiviteettia koskevat tarinat tapaavat historian ja kulttuurin kertomukset. Subjekti on aina 'jossain muualla', siirrettyinä paikaltaan jonnekin toisaalle, kuin missä on tai mistä voi puhua. Oma lapsuudenperhe on aina 'läsnä', muuttipa ihminen siitä miten kauas hyvänsä. Minuus rakentuu ensin suhteessa lapsuudenperheeseen, sitten kaikkiin muihin 'toisiin' – siis poissa- ja läsnäolevassa kiistasuhteessa johonkin muuhun, johonkin toiseen, 'todelliseen minään', joka on sekä paikalla että poissa. Identiteetit kumpuavat minän muuttamisesta kertomuksiksi, ja identiteetit rakennetaan diskurssin sisällä. Tämä on fiktiivinen prosessi. (Hall 1999, 11, 251.)

Identiteetti rakentuu aina eron kautta, sillä identiteetti sijaitsee siirtymissä. Identiteetin etsintä sisältää itsensä erottamisen siitä mitä ei ole. (Benhabib 1996, 3-4; Hall 1999, 11-12.) Jamaikalta kotoisin oleva Hall (1999) ei lapsuudessaan ajatellut olevansa 'musta', mutta muutettuaan Englantiin hän huomasi eron mustien ja valkoisten välillä. *Musta* on identiteetti, joka täytyy oppia. Maahanmuuttaja oli toinen Hallin omassa elämässään kohtaama identiteetti. Tässä oli kuitenkin hänen mukaansa identiteetin kannalta se ongelma, että kun ihminen huomaa olevansa maahanmuuttaja, hän ei enää olekaan maahanmuuttaja. Maahanmuuttajuus ei ole erityisen "varma tila". Jossain vaiheessa ihminen ehkä kuitenkin kokee löytäneensä 'todellisen minänsä'. Hall esittää, että identiteetistä puhuttaessa asiantilat eivät ole ikuisesti, totaalisesti tai universaalisti tosia. (Hall 1999, 11-12.)

Hall (1999) esittää kolme käsitystä identiteetistä: valistuksen subjekti, sosiologinen subjekti ja postmoderni subjekti. Valistuksen subjekti pysyi samana koko

yksilön olemassaolon ajan. Sosiologinen subjektikäsitelmä heijasti modernin maailman kasvavaa mutkikkautta. Subjekti muodostui suhteessa merkityksellisiin toisiin ja yhteiskuntaan. Postmodernien subjektien ja sosiaalisten maailmojen voi sanoa olevan liikkeessä. Identiteetti ei enää ole yksi ja sama, vaan pirstoutunut tai monta identiteettiä, jotka eivät myöskään ole pysyviä. Identiteetit saattavat myös olla ristiriidassa keskenään. (Hall 1999, 21-22.) Identiteettiä voidaan pitää kulttuurisesti rakentuvana. Tällöin voidaan sanoa, ettei minuutemme koskaan ole yhtenäinen, lukkoon lyöty tai valmis (Rossi 1995, 10). Valokuvaterapian uranuurtajat Spence ja Martin (1988) sanovat moneen kertaan todistaneensa, ettei ole vain yhtä itseä, vaan monia sirpaloituneita.

Jälkmoderni identiteetti tarjoaa entistä väljemmän mahdollisuuden tuottaa elämäntilanteisiin liittyviä merkityksenantoja yhtenäisen ja staattisen minuuden sijaan. Voidaan puhua hetkellisestä ja tilanteeseen suhteutetusta *identiteettivalinnasta*. Jälkmoderni identiteetti on vaeltelua ja turismia siinä missä moderniin ihmis-käsitykseen kuului ajatus ihmisen aidosta eliniän olennaisesti samasta ydinminuudesta. Nyt identiteettityö voi olla kuin leikkiä kokeilla ja rakennella eri tilanteissa erilaisia minärooleja ja ottaen vaikutteita mediasta, muodista ja vaihtuvista virtauksista. Voidaan myös kysyä, onko *vaelteleva minuus* mainonnan, median ja muiden olosuhteiden keskellä eläen oma valinta. Nykyään merkityksettömyyden tunteet ja masennus ovat huomattava psyykkis-kulttuurinen ongelma. Elämänhallinnan tunteen menettänyt ihminen on tilassa, josta on leikki kaukana. (Sava & Katainen 2004, 22-24; Tikka 2004, 157; ks. myös Bauman 1996.)

Hall (1999) päätyy toteamaan, ettei kyse ole siitä, 'keitä me olemme' tai 'mistä me tulimme', vaan siitä, keitä meistä voi tulla, kuinka meidät on esitetty, ja mikä kaikki vaikuttaa siihen, kuinka mahdollisesti esitämme itsemme. Identiteetit muodostuvat esittämisen eli representaation sisällä, eivät sen ulkopuolella. Identiteetit kumpuavat minän muuttamisesta kertomuksiksi. Identiteetit rakennetaan eron sisällä, ei sen ulkopuolella. Kaikilla identiteeteillä on 'marginaalinsa', ylijäämänsä, joka on muu kuin se itse. Siten jokaisessa identiteetissä tulee nimetyksi sen itsensä vaiettuna toisena se, mikä siitä 'puuttuu'. Identiteettejä voi myös "lukea" vastakarvaan – toisin sanoen "ei jonakin". (Hall 1999, 250-252.)

Myös visuaalisuudella voi olla suurta merkitystä sen suhteen, miten ja millaiseksi yksilön käsitys identiteetistä muodostuu. Toisten katseet ovat yksi keskeinen identiteetin muodostumisen perusta. Toisten katseet vaikuttavat oman minuutemme, subjektiutemme rakentumiseen. (Seppänen 2001a, 19-24; 2005, 240.)

Peilikuva, valokuva tai muotokuva itsestä mahdollistaa sen, että subjekti pystyy objektivoimaan itsensä, yhdistämään ulkoiset havainnot sisäisiin aistimuksiinsa. Henkilön on mahdollista edistyä ruumiin tiedostamisesta itsen tiedostamiseen. Itsen suhde itseen ja itsen tuttuus eivät synny välittömästi, vaan ne jäävät alussa näkemisen ja nähdyksi tulemisen ansaan. Kuvassa tietoisuus erotetaan identiteetistä. Kuva on monitulkintainen, yhtäaika samanlainen ja erilainen kuin se, jota se heijastaa. (Melchior-Bonnet 2004, 13-16; Barthes 1985, 18-20.)

Melchior-Bonnet (2004) tulkitsee Johannes Gumpin vuonna 1646 maalaamaa Omakuva-teosta. Gump esittää maalauksessa itsensä kolmesta kuvakulmasta. Ensinnäkin takaapäin maalaamassa kuvaansa, sitten sivukuvana peilissä - siinä hän näyttää tarkastelevan maalaustelineellä olevaa kuvaansa ja kolmanneksi maa-

latussa puolivartalokuvassa, josta hän tuijottaa kohti katsojaa. Melchior-Bonnet sanoo kuvan esittävän, miten minä-subjekti, minä-objekti ja itse erottuvat kuvassa erilleen. Gump oli näin halunnut muistuttaa, että identiteetti on ennen kaikkea ihmisen henkisistä ominaisuuksista johdettu abstraktio, suhteellinen ja ajallinen 'näkökulma', yksi monista mahdollisuuksista. (Melchior-Bonnet 2004, 177-179.)

Monet taiteilijat ovat tuottaneet omakuvia. Voidaan pohtia, mitä he niillä ovat tahtoneet kertoa, mitä representoida itsestään sekä miten hyvin he ovat kokeneet onnistuneensa pyrkimyksissään. Helene Schjerfbeck maalasi uransa aikana nelisenkymmentä omakuvaa. Schjerfbeckin omakuvissa ei korostu mikään ulkoinen realiteetti, kuten sukupuoli, yhteiskunnallinen asema tai kansallisuus, vaan kuvat tuovat korostuneesti esiin ihmisen mielen. Kuvissa voi nähdä taiteilijan tavoitelleen kulloisenkin sisäisen tilansa esittämistä. Kuitenkin Schjerfbeck kirjoitti ystäväelleen Elin Elmgrenille kirjeessään vuonna 1932: "Ajattele Elin, jos saisit koko elämäsi lukea millainen olet. Ja kukaan ei tiedä millainen olen." (Ahtola-Moorhouse 2000.)

Valokuvauksen kaltaisesta taidosta haaveiltiin jo kauan ennen kuin sellainen oli teknisesti mahdollista. Roomalaistarussa Cupido sai kauniin nuorukaisen kuvan säilymään peilissä. Keskiajalla noitien uskottiin kykenevän jäädyttämään ihmisen kuvajaisen veden pintaan metalliastiaan. Intian fakiireilla on väitetty olleen taito vangita kuva. Varhaisessa tieteiskirjallisuudessa kerrottiin valokuvan tapaisesta ilmiöstä, joka todellisuudessa mahdollistui vasta 1800-luvun alkukymmenillä. (Saraste 1980, 17.)

Niin pian kuin valokuvaustaito kehittyi riittävästi, ihmisten kuvaamisesta tuli kannattavaa liiketoimintaa. Ihmiset halusivat tulla ikuistetuiksi. Kuvaamoja perustettiin hiljalleen vuoden 1840 alusta lähtien. Pian niitä oli kaikkialla 'sivistyneessä maailmassa'. (Saraste 1980, 61.) Aluksi oli tärkeää, että kuva oli näköinen. Pian kuitenkin kuvissa haluttiin näyttää yhä paremmilta, esimerkiksi todellista ikää nuoremmita. Retusointi tuli jopa niin suosituksi, ettei kuvista usein enää ollut tunnistettavissa henkilöiden persoonallisia piirteitä. (Saraste 1980, 61-62; 1996, 55-58.)

Nykyäänkään monet eivät halua tulla kuvatuiksi sen vuoksi, että pelkäävät kameran paljastavan heistä jotain epähyväksyttävää. On tavallaan luotu ihanne siitä, millaisena kameralle pitää näyttäytyä. Kuvattava haluaa kuvaan edustavan ilmeen ja olemuksen, jolloin kuva välittäisi hyvän ulkonäön lisäksi vaikutelmaa tavoitelluista luonteenominaisuuksista. Sekä kuvaajalla että kuvattavalla on omat käsityksensä siitä, mitä he arvelevat kuvattavan oikeasti olevan ja mitä asioita he haluavat kuvan esittävän. Kuvatun ihmisen 'minä' ei silloin useinkaan ole yhtä kuvan kanssa. (Sontag 1978, 85-86; Barthes 1985, 17-20.)

Kasvot ovat ihmisen sosiaalisen identiteetin peili (Tuori 2001, 82; Rinnekangas 2002, 16). Tuori (2001) kertoo 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun vankien kuvaamisesta rikosrekisteriin. Aluksi otettiin kokovartalokuvia, mutta sitten alettiin kuvata etenkin kasvoja. Kun rikollinen kuoli, poliisi saattoi sutata tai raaputtaa kasvot pois kuvasta. Henkilöt jäivät silloin rekisteriin, mutta "ilman identiteettiä". Vankien sosiaalisen identiteetin vaikutelmaa loivat osaltaan vangin puku, kaulasta riippuvat numerolaatat ja kahleet. Vankikuva erosi suuresti saman ajan muotokuvissa yleensä välittyvistä identiteetillisistä merkityksistä. (Tuori 2001, 82-86.)

Kasvoissa erityisesti silmiä pidetään paljon puhuvina. Sanonta ”silmit ovat sielun peili” voidaan ymmärtää siten, että silmät saattavat kertoa henkilön sisäisyydestä jotain, mitä on vaikea sanoin kuvata. Pösö (2004) havahtui tähän asiaan kohdattuun tutkimustyössään koulukotinuoria. Pösö koki, ettei hänellä ollut sisäänpääsyä siihen, mitä nuoret todella sisällään olivat. Hän päätyi käyttämään ilmaisua ”vakavat silmät”. Siten hän koki tavoittavansa paremmin kuin vaikkapa käsitteellä masennus sitä, mitä nuoret viestittivät silmillään omasta itsestään. (Pösö 2004, 66-72.)

Peili, valokuva ja yleensäkin monet kuvat tuovat ihmisen ruumiillisuuden eri tavalla ihmisen tietoisuuteen kuin ilman kuvia olisi mahdollista. Peilin yleistymisen käyttöesineenä sai psykologit jo kauan sitten huomaamaan peilikuvan suuren merkityksen ihmisen persoonallisuuden eriytymiselle ja subjektin henkisen rakenteen kehittymiselle (Melchior-Bonnet 2004, 13-15).

Ihmisyys, itseys tai subjektina olon kokemus liittyvät vahvasti ihmisen ruumiillisuuteen ja aistimuksiin. Ruumiinsa kautta ihmisen minä on olemassa, kokee asioita ja elää. (Merleau-Ponty 1993, 20-33; Pasanen 1993, 84-85, ks. myös Montaigne 1960, 352-361.) Siten esimerkiksi tietoisuus on vain yksi subjektin ominaisuus ja siten Descartesin ”ajattelen, olen siis olemassa” -kaava on väärä. (Merleau-Ponty 1993, 20-33; Pasanen 1993, 84-85; Heinämaa 2000, 48-51, 108-114; ks. myös Damasio 2001.) Ihmisen ruumiillisuuden ja henkisyyden kokemusten suhde on askarruttanut tutkijoita satoja vuosia (Airaksinen 1999, 59-61; Järvilehto 2003, 243-275).

Ruumiinkuva määritellään yksilön *tieto- ja tunnepohjaiseksi mielikuva*ksi omasta ruumiistaan ja sen toiminnoista. Työ ja ruumiinkuva ovat keskeisiä aikuisen ihmisen identiteetin kannalta, ja ihmisen työ on aina jollain tapaa yhteydessä ihmisen ruumiillisuuteen. Blinnikka ja Uusitalo (1988) tekivät tutkimusta ammattilaisista, joilla oletettiin olevan edellytyksiä hyvään ruumiintuntemukseen. Rikkaita ja monipuolisia ruumiinkuvia tuottivat fysioterapeutit, taidemaalarit ja tanssijat, kun taas niukkoja ja kapeita ruumiinkuvia oli kirurgeilla, patologeilla, orkesterimuusikoilla, lihanleikkaajilla ja kehonrakentajilla. Psykologit, näyttelijät, mallit ja kosmetologit sijoittuivat ääripäiden välille. Tutkimustulosten perusteella ruumiillisuuden kanssa tekemisissä olo ei sinänsä rikasta ihmisen ruumiinkuvaa, vaan vasta mielikuvien tuomat kytkennät vaikuttavat asiaan. Koulutustaso ja ikä eivät selitä eroavuuksia. Naisten ruumiinkuva on keskimäärin huomattavasti rikkaampi ja tunteulottuvuusiltaan monipuolisempi kuin miesten. (Blinnikka & Uusitalo 1988.)

Eräsaaren (2000, 121) mukaan kaikkialle levittäytyvä kuva muuttaa ihmisten arkea ja ajattelua. Sontag (1978, 87) sanoo, että valokuvat eivät vain tallenna todellisuutta, vaan niistä on tullut ohjesääntö sille, miltä kuuluu näyttää. Televisiomainoksia tutkineen Rossin (2003, 11) mukaan mainontaa voi pitää länsimaissa yhtenä keskeisenä identiteetin ja toimijuuden muokkaajana. Yksilön identiteettiä muotoilevat peilistä nähdyn kuvan lisäksi myös kaikki ne tuhannet kuvat, joille yksilö jo varhain altistuu (Solomon-Godeau 1991, 37).

Narkissos-myytti on yksi osoitus omakuvan voimasta, sen pelottavasta kyvystä katsoa takaisin katsojaan ja kaapata tämä otteeseensa. Tarinan Narkissos on kaunis, mutta itseriittäinen, toisista ihmisistä piittaamaton nuorukainen. Hän ihasuu niin omaan kuvaansa, ettei voi lakata katselemasta vaan näännyy nälkään. Narkissos elää yhä narsismin käsitteessä ja identiteettiin liittyvissä pohdiskeluissa,

joissa toisten ihmisten, ”peilien”, merkitys on keskeinen. (Seppänen 2001a, 53; ks. myös Laakso 2003, 332-335.) Peilikuvan varassa elää ja kärsii myös Lumikki-sadun kuningatar, joka jatkuvasti kysyy kuvastimelta omaa kauneuttaan, arvoaan (Bettelheim 1998, 244). Mielenkiintoisesti joissain sadun versioissa taikapeili hajoaa palasiksi pahan kuningattaren kuollessa. Oscar Wilde (2000) kirjoittaa narkissosteemaisessa teoksessaan ”Dorian Grayn muotokuva” oman kuvansa näkemisen valtavasta kokemuksesta: ”Silmiin tuli iloinen ilme, aivan kuin hän olisi ensi keran tajunnut oman todellisen minänsä.” (Wilde 2000, 32.)

Myös Savolainen (2005a) toteaa, että omakuvien katsominen on kiinnostavaa. Ihminen saattaa omakuvaa katsoessaan nähdä itsestään puolia, joita ei ole koskaan ennen nähnyt. (Savolainen 2005a, 48.) Itsestä otettu kuva voi tuntua vieraan näköiseltä. Olemme tottuneet peilikuvaan, joka näyttää epäsymmetriset kasvomme käänteisinä sille kuvalle, jonka kamera tallentaa. Toiset ihmiset puolestaan näkevät meidät siten kuin valokuvat esittävät. (Palin 1997, 257.)

Perhekuvat ovat osa perhe-elämää. Perhealbumi on muotokuvakertomus perheestä. (Sontag 1978, 8-9.) Perhealbumien ja kotivideoiden otokset ovat tavallisten ihmisten omaa kuvatuotantoa, itserepresentoimisen muoto. Kuvattaviksi valikoituvat usein elämän käännekohtat. Harvoin kuvattuja, saati sitten tuttavien kesken katseltuja ovat perheriidat, itkevät lapset tai edes arjen askareet. Myöhemmin katsottavaksi halutaan säilyttää onnellisen perheen ideaali (Korhonen 1994, 84; Seppänen 2001a, 75-76). Kuvaaminen ja katseltavaksi valikoitu osuus on oikeastaan *esitys perheestä pienoisjulkisuutta* varten. Albumien katselua yhdessä voidaan pitää sosiaalisena riittinä, jossa kuvien esittelijä tiedostaa sen, että antaa kuvansa vieraiden katseiden nähtäviksi. (Seppänen 2001a, 75-76.) Muodolliset kuvat, kuten hää- tai ylioppilaskuvat, toimivat todistuskappaleina perheen saavutuksista ja yhteenkuuluvuudesta. Epämuodollisiin perhekuviin on tullut ’hauskuuden’ pakkoa. On olemassa hiljaista normistoa sen suhteen, *miten* perhettä kuvataan. Perhekuvaus ja käsitys nykyaikaisesta perheestä ovat syntyneet rinnakkain, ja perhekuvat ovat perheideologian kahleissa. (Williamson 1988, 16-17, 21-22.) Jos kuvan tiedetään päätyvän yleiseen katseluun, vaikkapa lehteen, niin vieläkin tärkeämpää on kuvassa hymyillä loistavasti ja antaa ideaalin onnellisesta perheestä välittyä lukijoille (Luukkonen 2003, 81). Jo 1800-luvulla kiinnitettiin huomiota siihen, miten perhe esitettiin. Tärkeää ei siis niinkään ollut perheen todellinen arjen elämä, vaan ulospäin näkyvä perherepresentaatio. Perheen yhtenäisyys piti näyttää muille, mutta asia toimi myös toisinpäin, eli perheyhteisyyden tunteen voitiin ajatella vahvistuvan esillepanossa. (Houghton 1957, 341-348; Sontag 1978, 8-9; Corbin 1990, 463-465; Perrot 1990, 97-239; Gillis 1996.)

Slater (1997) kertoo vuoden 1982 tutkimuksesta, jossa 39 prosenttia tutkimukseen osallistuneista arvioi perhekuvansa kaikkein arvokkaimmaksi omaisuudekseen. Noista ajoista Slater uskoo perhealbumien menettäneen arvoaan ihmisten oman identiteetin tai perheidentiteetin rakentajana. Televisio ja muut kuvat tarjoavat tähän tarpeeseen korvaavaa materiaalia. Slaterin mainitsemassa tutkimuksessa 79 prosenttia vastanneista ilmoitti katselevansa perhekuvia harvemmin kuin keran puolella vuodessa. Huima arvostus ei näyttäisi vastaavan tapamme käyttää kuvia. Monet eivät edes lainkaan tee albumin kaltaista esitystä kuvistaan, vaan säilyttävät niitä valokuvausliikkeen kuorissa. Ilmeisesti merkitystä onkin sillä, että

tiedämme kuvien olevan olemassa. (Slater 1997, 32-33.) Seppäsen (2001a, 78-79) mielestä tietoisuus perhekuvien olemassaolosta sekä niiden suuri arvostus kielivät kuvien keskeisestä roolista identiteetin kannalta, vaikkei albumeja otetakaan usein katseltaviksi. Sarasteen (1980, 10) mukaan henkilökohtainen muistokuva säilyttää arvonsa ihmisen eliniän ja ylikin.

4.4 Kuvattavana olemisen kaipuu ja kammo

Näkeminen ja nähdyksi tuleminen ovat vastavuoroisia tapahtumia. Ihmisellä on tietoisuus siitä, että samalla, kun hän kykenee näkemään, myös hän itse voi tulla nähdyksi, ja hänen ruumiinsa on osa näkyvää maailmaa. (Berger, Blomberg, Fox, Dibb & Hollis 1991, 9; Merleau-Ponty 1993, 22; Savolainen 2005a, 78.) Minätietoisuus edellyttää näitä kahta seikkaa: yksilö on tietoinen itsestään, mutta lisäksi hän tiedostaa olevansa jonkun toisen tarkkailtavana. Missä määrin ihminen kokee olevansa tarkkailtavana, vaihtelee yksilöittäin aina psykiatrisiin äärimmäisyyksiin asti, joissa henkilö luulee olevansa kaiken aikaa tarkkailun alaisena. (Laing 1971, 99-111.) Silmäläsiliikkeet runsaine kehysvalikoimineen ovat hyviä esimerkkejä sekä näkemiskyvyn että myös oman näkymisen tärkeydestä ja jatkuvan korjaamisen tarpeesta (Seppänen 2001a, 75).

Barthes (1985) arvelee kuvattavan saavan pienen kokemuksen kuolemasta, hengen irtautumisesta ruumiista, hetkellä, jolloin subjekti alkaa muuttua objektiksi. Sekä kuvattava että kuvaaja tiedostavat tämän ilmiön. (Barthes 1985, 18-20.) Antropologit ovat kertoneet primitiivisistä alkuasukkaista, jotka pelkäsivät kameran varastavan kuvattavan sielun (Eräsaari 2000, 120-121). Peilikuvaan on myös liitetty ajatuksia ihmisen sielun näkyväksi tulemisesta (Melchior-Bonnet 2004, 114). Vaikka nykyään tuskin enää ajatellaan valokuvaa osaksi ihmistä, niin kaikuja tuosta "taiasta" yhä on jäljellä. Olemme esimerkiksi vastahakoisia repimään tai heittämään pois valokuvan, joka esittää meille rakasta ja ehkä jo kuollutta henkilöä. Se tuntuisi armottomalta hylkäämiseltä. (Sontag 1978, 160-161.)

Peilikuvaankin liittyy "taikakokemuksia" ja outoja ilmiöitä, joita on kuvattu niin tarinoissa kuin psykiatrian potilaskuvauksissakin. Esimerkiksi Lewis Carrollin (1974) Liisan seikkailut ihmemaassa kirjan jatko-osa Liisan seikkailut peilimaailmassa vie Liisan peilin takaiseen maailmaan, jossa on paljon ihmeellisyyksiä näkymän käänteisyyden lisäksi. (Carroll 1974, 141-142.) Carrollilla olikin erityistä kiinnostusta kuvien maailmaan, olihan hän yksi aikansa huomattavista muotokuvaalokuvauksen kehittäjistä (Saraste 1980, 80; 1996, 79). Skitsofreniapotilaiden sairauskertomuksissa esitetään peilikuvan toimineen jollekin potilaalle olemassaolon takeena ja toiselle näkymättömyyden varmistajana. (Laing 1971, 49, 109.) Wilden (2000) romaanissa muotokuvasta käytetään nimitystä *taikapeili*, ja kuva näyttää totuuden Dorianin ruumiin ja sielun rappeutuvasta tilasta. Taulu on Dorianin *sielun kuvastin, eräänlainen omatunto*. (Wilde 2000.)

Kosonen (1997) kirjoittaa nähdyksi tulemisen kaipuusta ja häpeästä. Jo lapsena ihmisellä on halu tulla nähdyksi. Esimerkiksi uimassa oleva lapsi pyytää vähän

väliä äitiä katsomaan sukeltamistaan tai uintiaan. Toisaalta taas oman ruumiin näkymiseen liittyy usein häpeäntunteita, joita moni aikuinen muistaa esimerkiksi koulunsa liikuntatunneilta. Kosonen toteaa, että häpeän kokemukset ovat naisilla yleisempiä kuin miehillä. Naisten erityinen häpeän aihe on vartalo, joka ei koskaan sovi sille määrättyihin 'standardeihin'. (Kosonen 1997, 21-40.)

Häpeä ja nolostuminen ovat tunteita, jotka liittyvät itsetietoisuuteen. Ihminen ajattelee, että syy häpeäntunteeseen on hänessä itsessään. Nolostumiseen liittyy se, että tilanteella on yleisö. Yksilön ala-arvoisuus tulee siten julkiseksi. Häpeäntunteen yhteydessä ryhmän hyväksyntä tuntuu menetetyltä. Häpeän eleet, kuten kasvojen peittäminen, heijastavat alistumisen tai piiloutumisen taipumusta. (Jacob & Pelham 2005, 2513.)

Häpeä on hyvin tuskallinen tunne. Siksi se halutaan torjua. Se johtaa toimimaan siten, ettei asioita jouduta mitenkään läpikäymään. (Lounavaara-Rintala, Varilo, Vuornos & Wahlbeck 1999, 33.) Häpeän myötä elämän arvo alenee tuntuvasti. Häpeä johtaa ajattelemaan, ettei ihminen itse ole mitään, hänestä ei tule mitään ja että hän on pilalla. (Ijäs 2003, 170.) Lastensuojeluperheissä häpeä on usein hyvin keskeinen perheen hyvää toimintaa estävä voima. Perhe ei helposti löydä keinoja työstää häpeäänsä esimerkiksi syyllisyydeksi tai suruksi. (Varilo, Lounavaara-Rintala, Varilo, Vuornos, Wahlbeck, Anttila, Berglund, Ingi, Kankaanpää, Koskinen, Peltonen, Pietiläinen & Rantaniemi 1999, 53.) Kirjallisuudessa puhutaan sisäistetystä häpeästä, häpeäidentiteetistä ja häpeäpersoonasta. Häpeä voi olla niin voimakasta, että se alkaa ohjailta ja kahlita ihmisen elämää. Häpeä kulkee usein suvuittain. Omilta vanhemmilta opitut kasvatustenetelmät uusintavat sukupolvesta toiseen syyllisyyteen ja häpeään perustuvia käytänteitä. Monet 1900-luvun alun lapset on opetettu häpeämään. On ollut sangen tavallista, että myönteisyyttä, kehuja ja kiitosta, ei ole pidetty sopivana kasvatuksessa. Moitteita on jaeltu runsaasti. Asiaan on usein liittynyt myös tunteiden, erityisesti negatiivisten tunteiden kieltämisen vaade tai hylkäämiskokemuksia. (Malinen 2003, 11-27.)

Syyllisyys on seurausta siitä, että teemme jotain tai jätämme jotain tekemättä. Häpeä sen sijaan syntyy siitä kokemuksesta, mitä olemme tai emme ole. Syyllisyys ei ole niin tuskallista kuin häpeä. Häpeä liittyy kokonaisvaltaisesti elämiseemme ja olemukseemme. Häpeä on syvää arvottomuuden ja riittämättömyyden kokemista, jopa olemassaolon oikeutuksen epäilyä. Häpeän kahlitsemana ihminen tuntee olevansa epäonnistunut ja huono. Syyllisyys voidaan teoilla sovittaa, ja syyllisyys on normaali ihmisyyteen liittyvä tunne. (Malinen 2003, 185-187.)

Videokuvattavaksi asettumisen vastenmielisyys saattaa liittyä häpeäntunteisiin. Fyysinen minäkuva on identiteetin haurasta, herkkää ja epävarmaa aluetta (Mustonen 2001, 131). Naisen osaksi on tullut altistua jatkuvasti mainonnan kuvatulvalle, joka lanseeraa muodinluojien ihanteita niin, että jo pikkutyöt tuntevat vartalonsa jotenkin vääränmallisiksi. Naisruumiilla mainostetaan melkein mitä tahansa, ja mainonta normittaa naisen ruumiinkuvaa. Mainosten naiskuvat aiheuttavat naisille huonouden tunnetta ja kollektiivista häpeää sekä surua siitä, ettei kelpaa itselleen. Media vääristelee naisen ruumiinkuvaa tarjoamalla normien lisäksi myös ikä- ja sukupuolirasismia sen sijaan, että loisi lempeän ja sallivan katseen naisruumiiseen. (Karvonen, Korhonen, Rosenholm ja Wager 1988, 4-7; Luostarinen 1997; Airaksinen & Kapanen 2000; Männistö 2003; Rossi 2003, 11; Halonen 2005;

Nikunen 2005; Savolainen 2005a, 40; ks. myös Berger ym. 1991, 138.) Asiaa ei taida suuresti auttaa se, että viime aikoina on alkanut ilmetä myös miesten ahdistumista ulkonäkönsä takia.

Martta Wendelinin runsas kuvallinen tuotanto postikorteissa, aapisissa ja lehtien kansissa vaikutti vuosikymmenien ajan naisen kuvaa muokkaavasti ja normittavasti. Wendelinin kautta ihanteeksi piirtyi työteliäs ja uhrautuva kotiäiti, joka sai välillä suorastaan madonnamaisiakin piirteitä. Minkään ikäiset naiset eivät Wendelinin kuvastossa ole avoimen seksuaalisia, vaikkakin nuorissa neidoissa tosin on seksuaalisen latauksen symboliikkaa arkkityyppisinä merkkeinä. Vanha nainen on Wendelinin kuvastossa harvinaisuus ja usein vielä oudon noita-akkamaisella tavalla esitetty. (Karjalainen 1993.)

Jotkut ihmiset välttelevät kovasti joutumista kameran eteen kuvattavaksi. Usein tämä johtuu siitä, että kamera on kuin toisen ihmisen katse. Varsinkin jos ihmisen psyykkinen tai kehollinen minäkuva on heikko, hän voi kokea toisten katseiden kohteena olemisen tukalaksi. (Seppänen 2005, 238; Savolainen 2005a.)

Savolaisen (2005a) mukaan hyväksyvä ja rakastava katse vahvistavat ihmisen tunnetta olemassaolon oikeutuksesta. Hyljeksimisen, ohittamisen ja vertailun kokemukset puolestaan synnyttävät häpeän tunnetta. (Savolainen 2005a, 77.)

5 VIDEOAVUSTEINEN PERHEOHJAUS

Mannerheimin Lastensuojeluliitto toi Video Home Training -menetelmän Suomeen vastaten koulutuksista sekä toiminnan käynnistämisen suunnittelemisesta ja järjestelyistä. Menetelmän alkuperämaassa Hollannissa oli silloin jo ehtinyt muotoutua mittavat organisaatiot sekä erilaisia vakiintuneita käytäntöjä ja sovelluksia. Suomessa aloitettiin alusta, jolloin mukaan lähtevistä työntekijöistä, kouluttamisesta, työnohjauksesta, perheiden valitsemisesta asiakkaiksi sekä resursseista, kaikesta jouduttiin päättämään ensimmäistä kertaa. Tätä moni-ilmeistä opettelu vaihetta olen yksityiskohtaisesti kuvannut lisensiaatintyössäni (ks. Lehtonen 2003).

5.1 Videoavusteisen perheohjauksen taustaa

Menetelmän perusmuoto on Video Home Training, jota on Hollannissa käytetty yli 20 vuoden ajan. Käyttö on siellä jo kauan ollut maanlaajuista. Menetelmä tarkoitettiin alun perin tueksi perheille, joilla on ongelmia lasten ja vanhempien vuorovaikutussuhteissa. Usein vuorovaikutusongelmista kärsivissä perheissä on juututtu kielteisten keinojen käyttöön. Vanhemmilla on itselläänkin saattanut olla negatiivissävyinen kotikasvatus (ks. esim. *negatiivinen sukupolvi-perimä* Bardy & Barkman 2001, 200). Video Home Training -menetelmällä pyritään murtamaan mahdollisesti sukupolvien ajan vallalla ollut kielteisyyskehä. Aluksi Hollannissa menetelmää käytettiin asiakasperheiden kodeissa. Sittemmin käyttö laajeni esimerkiksi kouluihin, päiväkoteihin ja sairaaloihin. Menetelmällä havaittiin olevan paljon sovellusmahdollisuuksia. (Biemans 1991b; Weiner ym. 1994.) Video Home Training -menetelmästä käytetään myös lyhennettä VHT (Jansen & Wels 1995).

Video Home Training -menetelmässä lähdetään liikkeelle perheen määrittämistä tavoitteesta tai perheen nimeämästä ongelmasta. Perheiden kotitilanteita videoidaan, ja kotiohjaaja pyrkii löytämään nauhalta sellaisia kohtia, joissa vanhemmat käyttävät myönteistä tapaa ratkaista tilanteita. Työntekijä editoi nauhan ja katsoo perheen kanssa valikoimansa osuudet, jotka hän on arvioinut onnistuneiksi ja

joista hän saattaa antaa rakentavaa palautetta perheelle. VHT-menetelmää on sanottu lyhytkestoiseksi perhetyömenetelmäksi, jossa pyritään positiivisten vuorovaikutuskontaktien maksimoimiseen ja vanhempien piilevien kasvattajantaitojen löytämiseen vuorovaikutusanalyysin avulla.

VHT-menetelmän erityispiirre on visuaalisuus. Koko menetelmä perustuu toistuviin videokuvauksiin ja nauhojen katseluun. Silloin puheella ei ole sitä valta-asemaa, joka yleensä on hallitsevana tarkasteltaessa henkilöiden välistä vuorovaikutusta. VHT:ssa huomio kiinnitetään suurelta osin eleisiin, ilmeisiin ja ruumiin kieleen. Menetelmää voidaan ajatella erityisen suositeltavaksi silloin, jos perheessä on henkilöitä, joiden on vaikea ilmaista ajatuksiaan tai tunteitaan toisille ihmisille. Tällaisia ihmisiä voivat olla esimerkiksi vauvat, autistit tai puhumattomat kehitysvammaiset. Jos ajatusten ilmaiseminen puheena on hankalaa, visuaalisuuteen pohjaava menetelmä tarjoaa uudentyyppisen mahdollisuuden kommunikointiin. Videoinnin katsottiin tuovan ratkaisevaa apua myös monentyyppisissä muissa perheiden vuorovaikutusongelmissa.

Video Home Training -menetelmästä on Hollannin kokemusten perusteella kerrottu, että apua on löydetty sellaisissakin tilanteissa, joista perinteisin menetelmin ei oltaisi selviydytty. On sanottu, että esimerkiksi lasten huostaanottoja ja sijoittamista lastenkoteihin on Hollannissa video-ohjausmenetelmällä vähennetty runsaasti. Erityistä merkitystä menetelmällä on kerrottu olleen myös hyvin pieninä syntyneiden keskoslasten ja heidän perheenjäsentensä välisen vuorovaikutuksen luomisessa. On huomattu, että laitoshoidossa oleva erittäin pieni keskonenkin voi omalla tavallaan kommunikoida perheensä kanssa, kun hänen viestinsä vain osataan ottaa vastaan. (Ks. esim. VHT in a hospital 1992.)

Menetelmän kehittäjiksi Hollannissa mainitaan Harrie Biemans ja Saskia van Rees. He alkoivat analysoida nauhoituksia, joita oli tehty tavanomaisesta arkisesta perhe-elämästä. Alkuvaiheessa analysoitiin tavallisia ja siinä mielessä ongelmattomia kasvatustilanteita. Tässä työssä Biemans ja van Rees tekivät yhteistyötä äidin ja imeväisikäisen lapsen vuorovaikutusta tutkineen Edinburghissa työskennelleen Colwyn Trevarthenin kanssa. Vuonna 1982 Harrie Biemans ja Ria Aarts aloittivat kotiohjauksen vaihtoehtona lastensuojelun käyttämille hoito- ja sijoitusmenetelmille. (Hoogland & Biemans 1988.)

Täysautomaattisten ja kevyiden kameranauhureiden tulo markkinoille vuonna 1986 helpotti kotiohjauksen toteutusta huomattavasti, ja toiminta lisääntyi välittömästi. Vuoden 1987 alussa oli olemassa viisi niin sanottua Orion-metodia käyttävää koeprojektia, ja kaikissa niissä alettiin järjestelmällisesti videoida perheenjäsenten välistä kanssakäymistä. Kokemukset olivat lupaavia yhtä lailla vanhempien kuin ohjaajien ja työnohjaajienkin kannalta. Aarts ja Biemans tutustuivat saatavilla olevaan alan tutkimustietoon ja olivat yhteyksissä C. Trevartheniin Edinburghista, mutta jossain määrin myös H. ja M. Papousekiin Münchenin Max Planck -instituutista ja D. N. Sterniin New Yorkista. (Biemans 1989.)

Trevarthenilta saatiin videota ja filmiä hyödyntävää lasten ja vanhempien väliseen kommunikointiin liittyvää tutkimustietoa. Papousekit ja Stern olivat tutkineet lasten ja vanhempien välisiä spontaaneja kontakteja, ja myös tähän tutkimusmateriaaliin VHT-menetelmän kehittäjät viittaavat. Perheenjäsenten välisestä vuorovaikutuksesta tulikin VHT-menetelmän keskeinen osa-alue. (Biemans 1989;

ks. myös Papousek & Papousek 1981; Papousek ym. 1986; Trevarthen 1993; Stern 1985a; 1985b).

Vuoteen 1988 mennessä Hollannissa oli 48 laitosta ja organisaatiota, jotka käyttivät työssään kotiohjausta Kansallisen Kotiohjauskeskuksen SPIN:in valvonnassa (Hoogland & Biemans 1988). Biemans kertoi kolmea vuotta myöhemmin, että silloin kotiohjausta opetettiin, kehitettiin ja tutkittiin yhteistyössä SPIN:in kanssa noin 80:llä lasten- ja nuortenhuollon taholla. Silloin kotiohjaukseen osallistui vuosittain noin 2000 perhettä. (Biemans 1991a)

Videoavusteinen perheohjaus on saanut Hollannissa huomattavan aseman perhetukityössä. Suomessa kouluttajana käynyt hollantilainen asiantuntija on ker-tonut sikäläisestä Video Home Training -toiminnasta. Siellä on valtava organisaatio video-ohjauksen ympärillä. Maa on jaettu alueisiin, jotka taas jakaantuvat pienempiin yksiköihin. Näissä eri portaissa on järjestetty varsinainen perhetyö ja työnhjaus perhetyön tueksi sekä koulutus menetelmän uusille käyttäjille. Menetelmä on saanut siellä valtion ja kuntien hyväksynnän toisin kuin Suomessa, jossa metodia ei laajasti tunneta. Hollannissa suorastaan velvoitetaan työntekijöitä ainakin kokeilemaan menetelmää tapauksissa, joihin se saattaisi sopia. Menetelmän suosion kerrotaan johtuvan juuri tuloksellisuudesta ja toisaalta siitä, että menetelmä on suhteellisen lyhytkestoinen. Se on myös taloudellinen muihin menetelmiin verrattuna.

Erilaiset toteutusmuodot, lähtökohdat ja taustaorganisaatiot. Jo vuosia sitten Video Home Training -menetelmää kehiteltäessä mukaan käsitteistöön tuli nimitys *Video Interaction Guidance* (Simpson, Forsyth & Kennedy 1994). Tämän lyhenne on VIG ja sitä on käytetty VHT-lyhenteen rinnalla. USA:n SPIN-järjestön verkkosivustoilla esitellään yhä nimenomaan Video Home Training (VHT) perhetyön muotona ja Video Interaction Guidance (VIG) VHT:n kaltaisena, voimavarasuuntautuneena tukena sellaisiin käyttötarkoituksiin, joissa ei ole kyse perheiden kanssa tehtävästä työstä. VIG:n ajatellaan siis olevan työmuoto, joka soveltuu lukuisille ammatillisille toimijoille kuten erilaisille henkilöstöille, ammatinharjoittajille, johtajille tai kouluttajille. VIG mainitaan myös apuna sellaisiin käyttötarkoituksiin kuin luokkahuoneet, lasten, nuorten ja perheiden tukipalvelut, neuvolat, sosiaalipalvelut, huostaanotokodit, ryhmäkodit. (Huom. amerikkalaisia tukimuotoja, joille ei ole tarkkaa suomalaista vastinetta, ks. SPIN/USA 2007.)

Käsitteellistä sekavuutta aiheuttanee jonkin verran se, että videoavusteista perhetyömenetelmää on lähdetty sekä Hollannissa että muualla toteuttamaan eri organisaatioiden suojissa. Vanhimmat tunnetut organisaatiot ovat yhä laajatoimintainen SPIN (ks. esim. SPIN/Deutschland e.V. 2007; SPIN/USA 2007) ja hyvin pian rinnalle tullut ja moniin maihin levittäytynyt Marte Meo. Marte Meo -suuntauksen kehitti ruotsalaissyntyinen Maria Aarts, joka oli toiminut myös Video Home Training -menetelmän kehittelyvaiheessa Harrie Biemansin työtoverina. Marte Meolla on yhteyttä systeemiseen perheterapiaan ja varhaislapsuuden tutkimuksiin. Menetelmässä painotetaan yksilön henkilökohtaisia vahvuuksia. Marte Meoa on sanottu enemmän kliinisesti orientoituneeksi verrattuna perustyyppiseen Video Home Training -toteutusmuotoon, jota taas pidetään enemmän pedagogisesti orientoitu-

neena. (Aarts 1996, 14-16; Malmberg 1996, 12; Øvreeide & Hafstad 1996; Eirola 2003, 42.)

Jo 1990-luvulla Israelissa kokeiltiin ns. Orion-projektin toteutusta, joka alkoi hyvin perusmuotoisella Video Home Training -toiminnalla. Erityyppiset videoavusteisen perheohjauksen muodot ovat levinneet Hollannin lisäksi Euroopassa ainakin Englantiin, Saksaan, Sveitsiin, Ranskaan, Unkariin, Puolaan, Tsekin tasavaltaan, Tanskaan, Norjaan, Ruotsiin, Viroon ja Suomeen. Myös Yhdysvalloissa on huomattavan laajaa VHT- ja VIG-toimintaa. (Weiner ym. 1994; Aarts 1996, 14-16; SPIN/Deutschland e.V. 2007; SPIN/USA 2007; ks. myös Eirola 2003, 42; Friis, Eirola & Mannonen 2004, 162.) Marte Meon kaukaisia levinneisyysalueita ovat Intia ja Costa Rica (Aarts 1996, 14).

Tutkimuksellista hankaluutta on tuottanut se, että videoavusteinen perheohjaus lähti nopeasti leviämään ja monimuotoistumaan käytännön työtoimintana erilaisissa toimintakulttuureissa, mutta VHT-menetelmällä kokonaisuudessaan ei ollut aukikirjoitettua teoreettista perustaa. Menetelmän toteutustavat muotoutuivat käytännössä ilman systemaattista tutkimuksellista seuranta. Suurin osa menetelmän teoreettisia lähtökohtia selvittävistä materiaaleista oli saatavana ainoastaan dutchinkielisinä. (Uittenbogaard 1992; Wels 1996.) Menetelmän toteutustavat kehittivät käytännön sovellutusten myötä, ja mukaan sekoittui vaikutteita monista teoreettisesti eripohjaisista toimintakäytänteistä.

Kun menetelmä tuli Suomeen, koulutuksissa ja esitteissä kerrottiin menetelmän pohjautuvan tieteelliseen tutkimukseen. Tässä mielessä mainittiin tunnettuja tutkijoita eri maista, esimerkiksi sellaisia lasten ja vanhempien vuorovaikutusta selvittäneitä tutkijoita kuin H. ja M. Papousek, D.N. Stern ja C. Trevarthen. Trevarthen lienee heistä merkittävin teoreettisen pohjatietouden kannalta. Tutkimustuloksia on käytetty VHT-menetelmän kehittelyn alkuvaiheen lähtökohtina soveltuvin osin (ks. esim. Papousek & Papousek 1981; Papousek ym. 1986; Trevarthen 1993; Stern 1985a; 1985b).

Videoavusteisen perheohjausmenetelmän taustalla vaikuttavina voidaan itse asiassa nähdä hyvin monia erilaisia teorioita ja lähestymistapoja, kuten sosiaalioppimiseen liittyvät teoriat (ks. esim. Bandura 1977), kognitiiviset mallit, kiintymysteooriat (ks. esim. Papousek & Papousek 1981; Papousek ym. 1986; Stern 1985a; 1985b) sekä kehityspsykologiset, systeemiteoreettiset ja käyttäytymisterapiain lähestymistavat (Eirola 2003, 42; Friis ym. 2004, 162).

5.2 Video Home Training -menetelmän alkutaival Suomessa

Suomeen Video Home Training -menetelmän toi Mannerheimin Lastensuojeluliitto. MLL:ssa tiedettiin videon käyttämisestä perheiden kanssa tehtävässä työssä jo kauan ennen suomalaiskokeilujen alkua. MLL:n työntekijöitä oli mukana vuonna 1978 Ateenassa järjestetyssä Kansainvälisen lapsen vuoden 1979 valmistelukouksessa, jossa amerikkalaistutkijoilla oli orastavaa ideaa jonkinlaisesta videomenetelmästä – ei tietenkään silloin vielä Video Home Training -menetelmästä, joka

kehitettiin Hollannissa vasta myöhemmin. Ajatus videomenetelmän saamisesta myös Suomeen virisi jo tuolloin. Joukko japanilaisia henkilöitä alkoi valmistella vauvan kehityksen ja perheen videointimenetelmää, mutta Hollannissa tehtiin menetelmän varsinainen kehittelytyö.

Vuonna 1992 hollantilainen kouluttaja tuli Suomeen pitämään ensimmäistä Video Home Training -koulutusta, ja siitä alkoi Kotiohjaus videon avulla – Perhetyön kehittämis- ja koulutusprojekti. Koulutusprojektille tehtiin tavoite- ja toimenpidesuunnitelma vuosille 1992-1995. Projektin tavoitteena oli saada videon avulla toteutetusta kotiohjauksesta suomalaisia kokemuksia, kehittää tehokas perhetyön muoto päivähoitoon, neuvoloihin, kotipalveluun, lastensuojeluun ja erityistä tukea ja ohjausta tarvitsevien lasten perheiden ohjaukseen sekä saada Suomeen pätevä joukko kouluttajia ja työnohjaajia. Alkuvaiheessa kokeilussa oli Suomessa mukana seitsemän kuntaa. Kokeilukunnat olivat viiden eri läänin alueelta silloisessa läänijaossa. MLL järjesti kokeiluprojektiin mukaan lähteneille henkilöille VHT-menetelmään perehdyttämiseksi kaikkiaan 11 koulutus- tai informaatiotilaisuutta vuosina 1992-1996 eri puolilla Suomea.

Suomalaisittain VHT-menetelmässä on uudenlainen yhdistelmä eri ideoita: pyrkimys suhteellisen nopeaan ja tehokkaaseen työskentelyyn perheiden kanssa, videotekniikan hyväksikäyttö, positiivinen, tulevaisuususkoinen ja asiakasta kunnioittava lähestymistapa, asiakkaan tavoitteista liikkeelle lähteminen, nonverbaalin viestinnän poikkeuksellisen tarkka erittely ja joustavat, mutta kuitenkin raamit antavat ohjeet sille, miten käytännössä toimitaan perhetilanteissa.

Suomessa Video Home Training -menetelmä on toteutunut joiltain osin erilaisena kuin muualla. Se, että Mannerheimin Lastensuojeluliitto toi menetelmän Suomeen, on saattanut osaltaan aiheuttaa Suomen sovellukseen omaleimaisuutta. Esimerkiksi voimavarasuuntautuneisuus, ratkaisukeskeisyys ja ohjaava kasvatus olivat jo ennen VHT-menetelmän käyttöönottoa MLL:n toiminnassa mukana, ja aiempaa kokemusta hyödynnettiin uutta menetelmää opeteltaessa. Monet suomalaiset työntekijät vierailivat 1990-luvulla eri maissa tutustumassa erilaisiin videoavusteisen perheohjauksen muotoihin, eli vaikutteita on voitu saada muunkin tyyppisestä toiminnasta kuin mitä MLL oli meille tuomassa. Suomessa on myös joitakin kansallisia sosiaali- ja terveystoimen käytäntöjä. Esimerkiksi Jokinen, Juhi-la ja Pösö (1999, 3) ovat todenneet, että on hyvä muistaa eri hyvinvointivaltioidenkin kulttuurinen erilaisuus, jonka myötä tavataan erilaisia traditioita, eri tavoin rakentuneita tehtäviä sekä paikallisia nyansseja.

Perusmuotoa ja sovellusta. Suomalaistyöskentelyn lähtökohta oli aivan perusmuotoinen Video Home Training. Pian kuitenkin sovellukset muualla kuin asiakaiden kodeissa alkoivat Suomessa lisääntyä, eikä kotiohjaus nimenä ollut enää kuvaava. Aloin käyttää menetelmästä nimitystä *videoavusteinen ohjaus perhetukityössä* tai *videoavusteinen ohjaus perheiden auttamisessa*. Myöhemmin monissa teksteissä käytettiin nimitystä *videoavusteinen perheohjaus* (ks. esim. Taajamo 1999; Kokkonen 1999; Friis 2000; Karjalainen 2000). Käytin *videoavusteinen ohjaus-* tai *Video-Aided Guidance* -nimitystä myös useissa julkisissa esityksissäni (ks. esim. Lehtonen 1996; 1997a; 1997b; 1997c).

Tutkimukseni lähtökohtana olevasta menetelmästä tai sen muunnelmista on Suomessa käytetty esimerkiksi seuraavanlaisia nimityksiä ja kirjoitusasuja:

Video Home Training tai VHT
Kotiohjaus videon avulla
Kotiohjaus
Video-ohjaus
Video Interaction Guidance tai VIG
Videoavusteinen perheohjaus

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat olleet kaikenlaiset VHT-menetelmän suomalaissovellukset sekä työntekijöiden ajattelu- ja toimintamallit. Olivatpa suomalaisversiot onnistuneita tai eivät, ne kertovat kuitenkin siitä, miten kaikki Suomessa tapahtui.

Kotiohjaus videon avulla. Video Home Training suomennettiin nimeksi Kotiohjaus videon avulla. Sanaa *koti* painotettiin alussa menetelmään olennaisesti kuuluvana ja tärkeänä. Koulutustilaisuuksissa olleiden työntekijöidenkin kesken oli välillä kuultavissa puhetta siitä, miten tärkeää menetelmän nimessä on pitää mukana sana koti. Kotiohjausta toteuttava henkilö oli siten kotiohjaaja. Siihen aikaan Hollannin mallia haluttiin seurata tarkasti. Silloin myös pidettiin tärkeänä, että työntekijät todella menevät asiakasperheiden koteihin.

Koulutustilaisuuksissa kotiohjauksen perusmuotona esitettiin perheen kodissa arjen tilanteessa tapahtuva kuvaaminen siten, että kaikki perheenjäsenet olisivat paikalla. Ideaan kuului, että kotiohjaaja valitsee nauhoituksesta kohtia, joita sitten näyttää seuraavalla tapaamisella perheelle. Myös tämä uusi tilanne oli tarkoitus videoida. Videointikertojen välillä kotiohjaajalla piti olla yhteys työnhjaajaan, ja myös työnhjaustilanteita oltaisiin voitu videoida. Kotiohjauksen ajateltiin tapahtuvan perheen määrittämän tavoitteen suunnassa.

Osa koulutuksissa olleista työntekijöistä lähtikin kokeilemaan kotiohjausta perustyyppin periaatteiden mukaisesti. Joskus mukana perheessä oli kotiohjaajan lisäksi kuvaaja erikseen. Hollantilainen kouluttaja suositteli yksinään perheeseen menoa, mutta monet suomalaistyöntekijät tunsivat olevansa vielä niin kokemattomia menetelmän suhteen, että työparin kanssa yhdessä toimiminen tuntui hyvältä ratkaisulta. Kun videolaitteiden käyttö ja muu menetelmän hallinta tuotti ongelmia, toinen antoi turvaa. Nauhoituksia katsoi yleensä myös työnhjaajaksi nimetty henkilö, joka ei henkilökohtaisesti tavannut perhettä. Työnhjaustilanteita nauhoitettiin joskus, mutta ei aina. Kotiohjaaja ja kuvaaja saattoivat tehdä ensimmäisen kotikäynnin ilman kameraa. Myös kuvauskerroilla perheessä saatettiin viettää jonkin verran aikaa perheen kanssa keskustellen ja videoimatta.

Vuorovaikutuksen ohjaus videon avulla. Video Interaction Guidance (VIG) tuli kotiohjauksen rinnalle alkuperäisiä kotiohjauksen ideoita toteuttavana, mutta muualla kuin asiakasperheen kotona tapahtuvana työmuotona. Erilaisissa sovelluksissa jotkut VHT-koulutustilanteissa painotetut asiat toteutuivat ja jotkut eivät. Laituskokeilut saivat osakseen myös arvostelua. Kokeilut johtivat pohdintoihin,

voiko lainkaan puhua kotiohjauksesta ja kotiohjaajasta, tai onko enää edes kysymyksessä se sama VHT-menetelmä.

Perheissä tehtävä kotiohjaus ei ollut kaikilla työntekijöillä lainkaan mukana toiminnoissa. VHT-menetelmän ajatuksia toteutettiin muun muassa kuntoutus- ja kehittämiskeskuksessa. Sopeutumisvalmennuskurssit ja muut perheiden lyhytaikaiset laitosjaksot mahdollistivat sen, että perhettä voitiin kuvata. Kuvausten jatkuminen niin kauan, että perhetyöprosessin oltaisiin voitu VHT:n periaattein katsoa olleen lopussa, oli hankalaa tai mahdotonta. Perheet olivat lyhyillä kursseilla laitoksessa ja palasivat koteihinsa, joihin ei monessa tapauksessa enää ulotettu VHT-toimintaa.

Yksi menetelmän alkuvaiheen keskeisistä periaatteista koulutusten mukaan oli, että asiakasperheellä ei saisi olla samanaikaisesti menossa jotain muuta terapiaa. Kuntoutus- ja kehittämiskeskuksessa perheille järjestettiin video-ohjauksen lisäksi myös muita perheen tueksi tarkoitettuja toimintoja. Siksikin on perusteltua pohtia, miten alkuperäinen menetelmään liittyvä idea toteutui vain osana muita interventioita. Menetelmän nimi joka tapauksessa vaihtui.

Menetelmällä katsottiin olevan laajat sovellutusmahdollisuudet. Erilaisia keinoja järjestettiin eri paikkakunnilla. Tällöin toteutettiin videonauhan analysoinnissa, työhohjauksessa ja palautetilanteissa kotiohjauksen monia periaatteita. Laitossovelluksessa työskennelleet kertoivatkin, etteivät he toteuttaneet menetelmää kaikilta osin siten kuin koulutuksissa oli esitelty, vaan työssä toteutui lähes ainoastaan vuorovaikutusanalyysin käyttö. Kuntoutus- ja kehittämiskeskuksessa videoitiin myös eri perheiden lasten keskinäisiä toimintahetkiä. Perheiden lasten videointia oli tehty myös päiväkodissa ja koululuokassa, joissa paikalla oli eri perheiden lapsia opettajineen.

Työntekijöiden suhtautuminen menetelmän sovellukseen vaihteli. Siinä missä toinen työntekijä katsoi laitossovelluksessa voitavan noudattaa samoja periaatteita kuin kotiohjauksessakin, toinen olisi halunnut opetella menetelmän alkuperäismuodossaan ensin kunnolla. Vaatii rohkeutta irtautua organisaation yleisestä linjauksesta (ks. Juhila & Pösö 2000a, 57). Sekin oli kuitenkin yksi vaihtoehto, jos halutunlaiseen toteutukseen ei ollut mahdollisuutta. Joku päätyikin lopettamaan koko menetelmän käytön.

Perheiden tuleminen asiakkaiksi. VHT-menetelmän koulutuksissa oli työntekijöitä sekä MLL:n omistamista laitoksista että kunnallisista sosiaali- ja terveysalan toimipisteistä eri paikkakunnilta. Siten myös perheiden valikoituminen asiakkaiksi tapahtui eri paikoissa eri tavoin. MLL:n asiakkaat olivat osaksi tavallaan "keitä tahansa", jotka olivat halunneet osallistua MLL:n tarjoamiin palveluihin. Osittain myös kunnat kustansivat erilaisia tuki- ja valmennustoimia, jotka jokin MLL:n toimintayksikkö järjesti. Asiakkaina oli myös, esimerkiksi perheneuvolatyössä, toimintayksikön tavallisia asiakkaita, joille oli arvioitu VHT-menetelmästä olevan hyötyä. VHT:n asiakkuus saattoi siis olla kunnan järjestämää ja kunnan toimipisteessä tapahtuvaa, kunnan tai KELA:n kustantamaa ja MLL:n toimipisteessä tapahtuvaa tai kokonaan MLL:n toimintaa.

Monissa tapauksissa perheen tulo VHT-toimintaan liittyi lapsen vammaisuuden tai muuhun vastaavaan avun tarpeeseen. Tällaisina mainittiin esimerkiksi lap-

set, joilla oli koulunkäynnin ongelmia, monivammaiset, kehitysvammaiset ja autistiset lapset sekä lapset ja nuoret, joilla oli käyttäytymishäiriöitä. Jotkut perheet nimettiin lastensuojelu- tai moniongelmaperheiksi, joilla saattoi olla lapsiin liittyvää avun tarvetta sekä vanhempien eriasteisia mielenterveys- ja päihdeongelmia. Myös VHT-koulutusprojektin tavoitteissa mainittiin toive kehittää menetelmästä tehokas perhetyön muoto muun muassa erityistä tukea ja ohjausta tarvitsevien lasten perheiden ohjaukseen. Kuntoutus- ja kehittämiskeskuksessa VHT-menetelmän periaatteita kokeiltiin vammaisten lasten perheille tarkoitetuilla sopeutumisvalmennuskursseilla.

Joillain käytännön harjoittelua halunneilla työntekijöillä oli vaikeuksia saada mukaan asiakasperheitä, joissa olisi voinut kokeilla VHT-menetelmän käyttöä. Keinoja yritettiin sitten keksiä esimerkiksi yhteistyöstä sellaisen tahon kanssa, jossa asiakkaat olisivat mahdollisesti suostuvaisempia. Esimerkiksi lastensuojeluperheitä toivottiin voitavan ottaa mukaan. Lastensuojeluasiakkaita oli menetelmän kokeiluun tarjolla enemmän kuin voitiin ottaa. Paitsi että asiakaskunnassa ei kaikilla työntekijöillä ollut VHT-toimintaan sopivia perheitä, toinen este saattoi olla juuri se, että perhe ei suostunut ottamaan työntekijöitä kotiinsa.

5.3 Video Home Training -koulutus ja menetelmän oppiminen

Tutkimukseni osallistujilla VHT-menetelmän opiskelun prosessissa oli kysymyksessä asiantuntijuuden edelleen kehittäminen sekä asiantuntijuustietojen ja -taitojen päivittäminen. Siihen liittyi monenlaista uusien asioiden oppimista, mikä vaati syvää oman työn reflektointia ja koko oman asiantuntijuuden prosessointia (ks. esim. Järvinen, Koivisto & Poikela 2000, 67-133; Ruohotie 2000; Niemelä 2001, 15-25).

Monet työntekijät ajattelivat aluksi, että VHT-menetelmää on todella helppo toteuttaa. Kun menetelmän käyttö sitten piti aloittaa, monet asiat kuten koteihin meno, myönteisyydessä pysyminen tai videointiin liittyvät asiat tuntuivatkin äkkiä erittäin vaikeilta. Näitä hankalilta tuntuneita menetelmän aineksia voitiin kuitenkin harjoitteleamalla oppia.

Pahimpien käytännön ongelmien VHT-menetelmän käytön suhteen koettiin alkuvaiheessa aiheutuvan ajanpuutteesta sekä työnohjauksen toimimattomuudesta. Myös tekniikan kanssa oli varsinkin aluksi ongelmia. Hankaluudet eivät kuitenkaan lannistaneet kaikkia mukaan lähteneitä työntekijöitä.

Koulutukset. Video Home Training -koulutukseen hakeutumisen syynä monilla oli toive saada käyttöön uusi perhetyömenetelmä. VHT-koulutuksiin osallistuttiin vaihtelevasti. Useimmat osallistuivat vain vähän koulutuksiin, jotkut tosin kymmenenkin kertaa.

Suomessa ei ollut aluksi minkäänlaisia Video Home Training -traditioita. Kirjallista materiaalia ei aluksi ollut juuri lainkaan. Vähitellen onnistuttiin suomennuttamaan muutamia keskeisiä menetelmään liittyviä ohjeita. Hollannin kieli vaikeut-

ti etenemistä. Ruotsia ja englantia osaava hollantilainen kouluttaja oli siten tärkeä tekijä alun hankalassa tilanteessa. Suomessa ei 1990-luvun alussa ollut ketään menetelmään syvästi perehtynyttä henkilöä. Kaikki mukana olleet, yhtä hyvin työnohjaajat, perhetyöntekijät ja myös perheet, opettelivat uusia käytäntöjä.

Perinteistä koulumaista opetusta VHT-koulutuksissa ei tarjottu. Koulutustilaisuudet perustuivat koulutettavien omaan aktiiviseen osallistumiseen kuten harjoitteluun ja keskusteluun. Koulutustilaisuuksien osanottajille jaettiin Hollannista saatuja ja suomennettuja materiaaleja, joihin perehdyttiin yhdessä. Katseltiin myös näyteltyjä tai aitoja perhekuvausanalysoiden ja etsien merkkejä myönteisyydestä tai onnistuneesta vuorovaikutuksesta. Kuvakulmia ja muita videointiin liittyviä kysymyksiä myös pohdittiin yhdessä.

Käytännöllinen tieto tuli siis koulutusten myötä vahvasti mukaan, samoin itsesäätelytiedolle metakognitiivisine ja reflektiivisine aineksineen oli keskustelun ja videointien myötä hyvät mahdollisuudet. Vähimmälle jäi teoreettisen tiedon tarjoaminen. (Vrt. Tynjälä 1998, 131-132.) Ilmeisesti lähtöajatuksena oli, että kaikki ovat jo koulutettuja ja kokeneita perhetyöntekijöitä. Myös tutkimuksen osallistujat korostivat aiemman tietämyksen tärkeyttä, ettei menetelmän käyttö muodostuisi vain tiettyjen temppujen tekemiseksi.

Opetuksen ja oppimisen onnistumisen kannalta voidaan pitää hyödyllisenä, että opettajilla olisi mahdollisuus osallistua samantapaiseen oppimisyhteisöön kuin mitä he yrittävät tarjota oppilailleen (Prawat 1990, 47). Jos ajatellaan VHT-menetelmään kouluttamista eri tasoilla, työnohjausta ja VHT-menetelmän käyttöä perhetyössä, niin näissä kaikissa tähdättiin VHT-menetelmälle ominaiseen voimavaroautuneisuuden yleishenkeen, minkä asian myös jotkut koulutettavista panivat merkille. Hollantilaiskouluttajakin poimi monesti suomalaistyöntekijöiden asiakasnauhoituksista juuri sellaisia kohtia, joista oli erityisen hyvää sanottavaa.

Koulutustilaisuuksien jälkeen työntekijät palasivat tahoilleen ja harjoittelivat mahdollisuuksiensa mukaan menetelmän käyttöä työssään. Tämän myötä osallistujille kertyi kysymyksiä, joita he ottivat esiin seuraavassa koulutuksessa.

Oppiminen ja motivaatio VHT-opiskelussa. Kokeilujakson aikana suomalais-työntekijät arvioivat itse oman tietämyksensä VHT-menetelmästä kaikkiaan varsin vähäiseksi. Monilla työntekijöistä oli kokemusta kotiohjauksesta vain yhdestä tai kahdesta perheestä, toisilla ei yhtään.

Suoritetun kyselyn perusteella selvisi, että tutkimuksen osallistujat arvostivat suuresti VHT-menetelmän käytännön harjoittelua. Sitä pidettiin koulutuksissa tärkeänä, ja koulutustilaisuuksien välilläkin nähtiin tärkeäksi harjoitella. Menetelmän omaksuminen tapahtui suurelta osin ”learning by doing”-tyylisesti kokemuksellisuuteen perustuen (ks. esim. Dewey 1931; 1938; Kolb 1984).

VHT-menetelmän koulutuksissa oppijoiden aktiivisuus oli peruslähtökohtana. Tilaisuuksissa keskusteltiin koulutettavien esittämien kysymysten pohjalta ja pohdittiin yhdessä nauhoituksiin liittyviä aiheita. Tällaisten seikkojen puolesta voidaan ajatella koulutusten toteutuneen varsin kehittyneiden oppimiskäsitysten mukaisesti ja sisältäneen myös esimerkiksi tutkivan oppimisen piirteitä. (Ks. Olson & Bruner 1998, 16-23; Tynjälä 1999b; Kurki 2000, 111; Hakkarainen ym. 2002; 2005.) Koulutustilaisuuksissa ja harjoitteluvaiheissa oli nähtävissä kokemuksellisen op-

pimisen kehän kaltaisia siirtymisiä kokemusten kautta reflektointiin, käsitteellistämiseen, aktiiviseen kokeiluun ja jälleen kokemuksiin (ks. Kolb 1984, 68-69). VHT-menetelmän opettelijat rakensivat yksin ja yhdessä tulkiten ja analysoiden käsitystä uudesta työmenetelmästä, tekivät havaintoja menetelmästä ja omasta oppimisestaankin. Menetelmää opittiin paljolti omassa työssä ja elävissä tilanteissa oikeiden asiakasperheiden kanssa. Sekä materiaalit että ympäristöt olivat siten monesti aivan autenttisia. Uuden oppiminen oli perhetyön kokeneille ammattilaisille todellisuuden kuvan (re)konstruointia jo olemassa olevan tiedon pohjalta. Täten myös konstruktivistisen oppimiskäsityksen mukaiselle oppimiselle oli mahdollisuuksia. (Ks. esim. Tynjälä 1998, 129-130; 1999b, 14-19; Rauste-von Wright & von Wright 2000, 157-158; Uusikylä & Atjonen 2000, 124-139.) Kokemuksellisen oppimisen henki ja periaatteet käyvät pitkälti yksin konstruktivistisen oppimiskäsityksen kanssa paradigmojen erilaisesta historiallisesta taustasta huolimatta (Sutherland 1997; Väisänen 2000, 46).

Työnohjauksessa sovellettiin samoja ideoita kuin perheen kanssa työskennellessä, kuten myönteisyyttä, kannustamista, vuorovaikutuksen taitojen esiin nostamista ja yhdessä asioiden työstämistä. Työnohjauskäytäntöjä sovittiin luontevasti yli toimipaikkarajojenkin.

Vastuuta omasta oppimisesta ajateltiin olevan työntekijällä itsellään. Tähän työntekijät yleisesti ottaen olivatkin valmiita. Aiempi kouluttautuneisuus ja työkokemus antoivat pohjaa opiskelulle. Kun työnohjaus ei ajoittain tuntunut työntekijöistä riittävältä, osa työntekijöistä järjesti keskenään työnohjausistuntoja, joissa mietittiin yhdessä ratkaisuja pulmiin sekä katseltiin ja analysoitiin videonauhauksia. Työntekijöiden motivaatio VHT-toimintaan pysyi yllä ilman ulkoista tukea. Tätä voidaan kuvata käyttämällä käsitettä *autotelinen toiminta* (kreikk. auto 'itse', telos 'tavoite, päämäärä'), johon liittyy usein virtauskokemus *flow*. (Ks. Tynjälä 1999b, 106-107; Csikszentmihalyi 1990; 1998.) Monet työntekijöistä olivat erittäin innostuneita ja motivoituneita VHT-menetelmän opettelusta.

Osa työntekijöistä teki vierailuja Hollantiin, Norjaan ja Belgiaan. Näiltä matkoiltaan kävijät toivat näkemyksiään yhteisiin tilaisuuksiin. Löytynyttä tai itse tehtyä materiaalia jaettiin toisillekin. VHT-menetelmän kokeileminen vei työntekijät ongelmanratkaisuprosessista toiseen. Ongelmia yritettiin ratkoa sekä yksin että ryhmässä. Työnohjaussysteemi, vaikka siinä omat hankaluutensa olikin, toi tähän vielä oman täydennyksensä. Video antoi välineen myös oman työn reflektointiin (ks. esim. Ruohotie 2000, 138-155). Siinäkin kerrottiin opitun katsomaan ja analysoimaan vähitellen yhä paremmin omaa toimintaa, eli voidaan hyvin huomata metakognitiivistenkin taitojen olleen tietoisesti käytössä ja karttuneen (ks. Tynjälä 1999b, 17-19). Kaiken tämän perusteella voi katsoa oppimisen toteutuneen varsin kehittyneiden (esim. sosiokonstruktivistinen) oppimiskäsitysten mukaisesti. (Ks. esim. Tynjälä 1999a, 160-165; 1999b, 37-108; Rauste-von Wright & von Wright 2000; Ruohotie 2000, 118-123; Uusikylä & Atjonen 2000, 124-139.)

5.4 Työnohjauksen toteutuminen

Työnohjauksen suhteen kokeiluvaiheessa oli vaikea tilanne. Hollannin oppien mukaisesti menetelmään olisi ensin pitänyt perehtyä kunnolla ja vasta sitten alkaa toisille työntekijöille työnohjaajaksi. Menetelmää Suomeen tuotaessa kaikki olivat lähes vasta-alkajia. Yksi työntekijä, tämän tutkimuksen ensimmäinen avaininformantti, oli jonkin verran toisia kokeneempi. Hän toimikin sitten työnohjaajana muille, mutta ei voinut palvella riittävästi kaikkia työntekijöitä eri paikkakunnilla, varsinkin kun hänellä oli myös muuta työtä.

Työnohjauksen toteutuneet muodot. Työntekijät yrittivät keksiä jotain ratkaisua työnohjauksen ollessa niin puutteellista. Yksi keino selviytyä oli se, että työntekijät koettivat olla toisilleen työnohjaajina erilaisin järjestelyin. Työparit saattoivat olla toinen toisilleen työnohjaajina, ja työpaikan sisäiset tiimit saattoivat ylläpitää jonkinlaista kiertävää työnohjaajuutta, jossa kukin vuorollaan yritti ottaa työnohjaajan roolin. Välillä työntekijät joutuivat toimimaan ilman minkäänlaista työnohjausta. Se oli työntekijöille huomattavan raskas kokemus. Varsinkin alussa työnohjauksen tarve oli suuri. Työnohjaukseen toivottiin prosessinomaisuutta ja jatkuvuutta.

Koska eri työpaikkojen työntekijät tunsivat toisensa jo ennalta tai tutustuivat koulutuksissa, heidän välilleen virisi muutakin yhteyttä. Siten esimerkiksi työnohjaajuus saattoi ylittää työpaikkarajat, eli ohjaaja haettiin sieltä mistä saatiin, esimerkiksi kokonaan eri hallinnon alaisesta työyksiköstä. Yhden paikkakunnan työntekijät alkoivat tavata toisiaan noin kerran kuussa järjestetyissä työnohjausistunnoissa, joissa saattoi olla kerralla paikalla yli kymmenenkin ihmistä.

Käytännössä työnohjaus tapahtui suurelta osin niin, että yhdessä ohjaajan kanssa katsottiin työntekijän kuvaamaa videomateriaalia. Työntekijä oli yleensä itse jo katsellut kuvauksensa ja miettinyt, mitä siitä voisi perheelle sanoa. Sitten työnohjaaja ulkopuolisena perhetapahtumaan nähden katsoi saman nauhan ja keskusteli työntekijän kanssa siihen liittyvistä kysymyksistä.

Käsitykset työnohjauksesta. Alkuvaiheessa oli aika vähän tietoa siitä, mitä oikeastaan on VHT-menetelmän mukainen työnohjaus. Koska opetusmateriaalia työnohjauksesta ei juuri ollut, ohjeina pidettiin lähinnä hollantilaisen kouluttajan antamia neuvoja. Korostettiin, että työnohjauksessa on noudatettava samoja Video Home Training -menetelmän periaatteita, joita perheiden kanssa toteutettiin. Näitä olivat esimerkiksi myönteisyys ja vuorovaikutuksen huomioiminen. Työntekijät yrittivät myös pitää kiinni siitä, ettei työnohjaaja tutustuisi asiakasperheeseen henkilökohtaisesti, vaan katselisi vain nauhoituksia ja keskustelisi työntekijöiden kanssa.

Työntekijöillä oli jo ennen videoavusteista perhetyötä ollut työnohjausta, ja heillä saattoi vanhan pohjalta olla käsityksiä siitä, miten työnohjauksen pitäisi toteutua. Vaikka työnohjaus ei VHT-toiminnan alkuvuosina oikein onnistunutkaan, niin työntekijät osasivat luetella monia asioita, jotka kuuluisivat työnohjaajan tehtäviin. Työnohjaajalta ajateltiin voitavan kysyä neuvoa, jos tuntisi olevansa epävarma. Työnohjauksella nähtiin olevan myös koulutuksellista merkitystä. Tärkeä-

nä työnhajaajalle kuuluvana asiana pidettiin huolehtimista menetelmän pysymisestä oikeaoppisena. Myös motivoinnin kannalta työnhajausta pidettiin tärkeänä. Ajateltiin niinkin, että jos työntekijä katselisi nauhoja vain yksikseen, niin hän saataisi esimerkiksi urautua tai muulla lailla alkaa nähdä jotenkin väärin asioita. Myös työnhajaajana oloon toivottiin koulutusta.

5.5 Mahdollisuudet ja resurssit VHT-menetelmän käyttöön

Tiedon saanti VHT-menetelmästä ja -koulutuksista kulki eri teitä. Tiedottaminen ei aluksi ollut systemaattista. Hanke oli ensin lähes MLL:n sisäinen. MLL:n työntekijät tai muuten MLL:n toiminnassa kiinteästi mukana olleet saivat kuulla VHT-menetelmästä ensimmäisinä. Ihan alussa kenellä tahansa ei siten oikeastaan käytännössä ollut mahdollisuutta edes saada tietää menetelmästä. Vähitellen toimintaan ja koulutuksiin tuli mukaan myös esimerkiksi kuntien työntekijöitä. Varsinaista karsintaa osallistujien suhteen ei jouduttu tekemään, koska ilmoittautuneita ei kuitenkaan ollut enempää kuin koulutukseen voitiin ottaa.

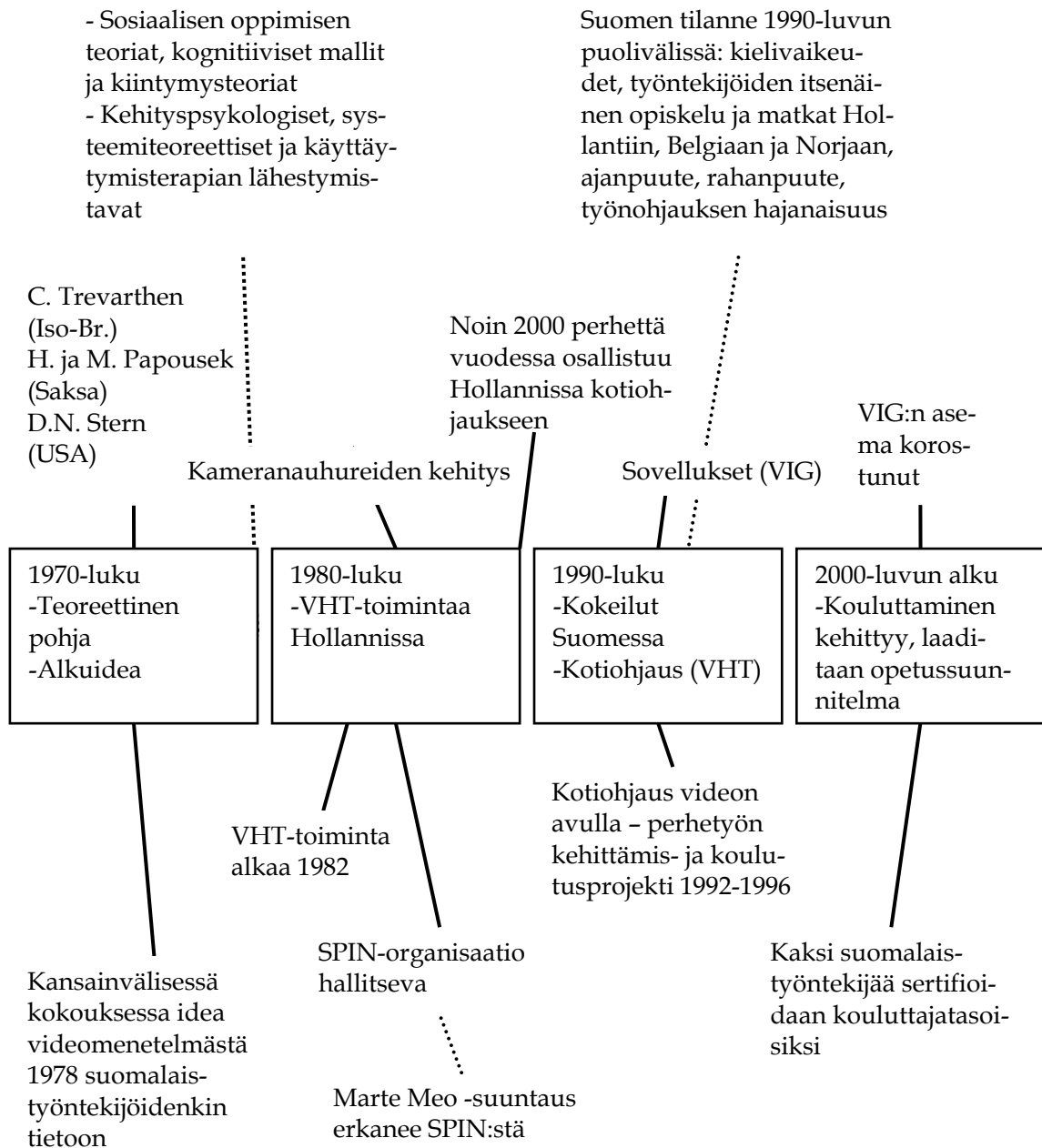
Yleisesti arvioiden VHT-asia lähti hyvin liikkeelle. Työntekijät olivat tavattoman innostuneita, ja MLL:n tekemää suunnitelmaa vuosille 1992-1995 toteutettiin. Matkan varrella tuli vastaan monenlaisia uusia käännteitä. Esimerkiksi laman jälkeinen aika tuotti talouteen liittyviä seuraamuksia, ja Hollannista menetelmän tuomiseen liittyi haasteellisia kysymyksiä. Joidenkin mukaan lähteneiden työntekijöiden muut tehtävät ja pitkät matkat hankaloittivat heidän osallistumistaan. Monien vaiheiden jälkeen viimeinen kokeiluvaiheen koulutus järjestettiin helmikuussa 1996. Kaikkiaan mukana oli ollut jopa yli 50 työntekijää, joskin menetelmän käyttö oli monella hyvin vähäistä. Verrattaessa toteutuneita asioita alkuperäiseen suunnitelmaan voitiin nähdä, että koulutustilaisuuksia oli järjestetty ja monet mukaan lähteneet työntekijät olivat jatkaneet toimintaa, mutta esimerkiksi joidenkin paikkakuntien alueellisessa kehityksessä ja työnhajauksen järjestämisessä oli vielä pohdittavaa.

Toimintaan mukaan lähteneillä ajan puute osoittautui kaikkein vaikeimmaksi käytännön järjestelyihin liittyväksi asiaksi. Ajan riittämättömyyteen voi nähdä useitakin syitä. Ehkä suurin syy oli se, että Video Home Training -menetelmä oli kokonaan uusi ja alusta lähtien opeteltava. Menetelmää kokeiltiin monessa tapauksessa lähes kaiken entisen työn ohella ja lisänä. Aikaa vievää oli myös työnhajauksen toimimattomuus. Myös taloudelliset resurssit kannattaa tässä yhteydessä tuoda esiin. Videoavusteinen perhetyö vaatii aikaa työntekijältä. Asiakasperheiden koteihin matkustelut, varsinkin jos kotiohjaajia on harvassa ja matkat pitkiä, vievät aikaa ja rahaa. Työnhajausjärjestelytkin tuottavat kustannuksia. Suomessa menetelmää opiskeltiin paljon siten, että kotiohjaajan mukana oli erikseen vielä kuvaaja. Varsinkin alkuvaihe koulutuksineen ja harjoitteluineen voi olla todella hidasta ja kallista.

Kotiohjauksen taloudellisuuden laskeminen on hankalahkoa. Työntekijän kouluttaminen menetelmän käyttöön tuottaa kustannuksia. Myös jos ajatellaan

sitä, että esimerkiksi kunta maksaa asiakasperheen osallistumisen VHT-toimintaan, siitä koituu huomattava maksu suhteellisen pieneltä ajalta. Kuntien sosiaali- ja terveystoimen suunnittelussa Video Home Training -työskentelyn kustannukset voivat tuntua liian suurelta summalta yhtä perhettä ajatellen. Kotiohjaus saattaa kuitenkin olla muihin perheen auttamismahdollisuuksiin verrattuna sittenkin lyhytkestoinen ja lopulta halpa. Uuden menetelmän kyseessä ollen lyhyellä ajalla suurilta vaikuttavien kustannusten perustelevuus päättäjille voi olla hankalaa. Hollannissa, missä systeemi on vakiintunut, menetelmää pidetään edullisena.

VHT-menetelmässä videon käyttö on keskeisessä asemassa. Videolaitteita on monenlaisia ja niiden käyttö vaatii jonkin verran teknistäkin osaamista. Juuri silloin, kun menetelmä kaikinensa on uusi, myös tekniikan aiheuttamat taloudelliset ja ajankäytölliset ongelmat ovat ilmeisesti suurimmillaan. Alkuhankintojen jälkeen sekä laitetietouden ja käyttötaitojen karttuessa nämä hankaluudet tullevat koko ajan vähäisemmiksi. Toisaalta nämä ongelmat on otettava aina huomioon, kun uusia ihmisiä tutustutetaan VHT-menetelmään.

KUVIO 1 Videoavusteisen perheohjauksen Suomeen tulo ja vakiinnuttamisen vaiheet

6 TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN

Väitöskirjani on laadullinen tutkimus, jonka tekemisen aloitin vuonna 1993 eli pian sen jälkeen, kun VHT-menetelmän kokeilut Suomessa käynnistyivät. Aluksi opetelin menetelmän perusteita, keräsin koulutusmateriaaleja ja tein muistiinpanoja tutkimukseni pohjaksi. Myöhemmin suoritin haastatteluja ja nauhoitin pienryhmi- en keskusteluja, keräsin aineistoa syksyyn 2003 asti. Laadullinen tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedon hankintaa, jossa aineisto kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa (ks. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 160).

Suoritin aineiston analysoinnin pääasiassa laadullisen tutkimuksen sisällön- analyysina (ks. Tuomi & Sarajärvi 2006). Otin myös mukaan diskurssianalyysin analysointikeinoja (ks. esim. Jokinen ym. 1993; Potter & Wetherell 1987) sellaisissa kohdissa, joissa tarvitsin tarkkaa puheen vivahteiden tarkastelua. Näin ollen tutkimukseni voi nähdä myös useampimetodisena tutkimuksena (ks. Teddlie & Tashakkori 2003). Tutkimukseni hyödyntää etnografista ymmärrystä sekä sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapaa. Kvalitatiiviselle tutkimukselle ei ole olemassa yhtä yhtenäistä käsitystä luotettavuuden arvioimiseksi (Tuomi & Sarajärvi 2006, 139). Valitsin tutkimukseni luotettavuuden tarkastelun lähtökohdiksi Lincolnin ja Guban (1985) esittämät laadullisissa tutkimuksissa usein käytetyt kriteerit, mutta tutkimukseni luonteesta johtuen toin mukaan täydentäviä luotettavuuden kriteereitä.

6.1 Metodinen lähestymistapa

Tutkimukseni on lähinnä etnografista tutkimusta vastatessaan kuvaileviin kysymyksiin käytännöistä sekä niihin liittyvistä arvoista ja uskomuksista. Tutkimuksessani käytetty varsin strukturoimaton haastattelu, osallistumiseni koulutuksiin ja kokouksiin sekä kenttämuistiinpanot sopivat tähän käsitykseen. Sitä, että tutkin asiantuntijuus- ja toimintakulttuuria, voidaan verrata antropologiseen tutkimukseen. Tutkimuksessani on etnografisen tutkimuksen piirteitä siinäkin mielessä, että

kokosin aineistoani pitkään osallistuen kaikkeen mahdolliseen, mikä aiheeseen liittyi ja mihin ennätin. Tutkimus lähti liikkeelle tutkittavien ilmiöiden sisällöistä. Etukäteen en voinut tietää, millaisia kehityssuuntia, työkäytänteitä tai perheiden ja työntekijöiden kohtaamisia VHT-menettelyn opettelussa ja käyttämisessä alkaisi ilmetä. En odottanut saavuttavani lopullisia totuuksia tutkimuksellani. (Ks. Morse 1994, 224; Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari 1996, 68; Metsämuuronen 2000, 46-47.)

Pösö (1996) on luokitellut etnografisen tutkimuksen tunnusmerkit seuraavasti:

- 1 Tutkitaan yhteisöä, jonka jäseniä yhdistää jokin tekijä. Esimerkkeinä voisi mainita tikanheittäjät, päiväkotilapset tai alkoholistit.
- 2 Tutkittavissa ilmenee toisenlaisuus tutkijaan nähden.
- 3 Tutkimuksen aineisto koostuu monenlaisin menetelmin kootuista monenlaisista aineistoista.
- 4 Tutkimusaineisto saa muodon tekstinä.
- 5 Toteutuu suuri henkilökohtaisuus. Tutkija on näkyvä toimija. Tämä voi olla vahvuus, mutta myös kritiikin kohde.

Näiden Pösön (1996) mainitsemien kriteereiden perusteella oma tutkimukseni näyttäytyisi seuraavasti:

- 1 Tutkimukseni osallistujia yhdistää VHT-menettelyn opiskelu ja käyttäminen perheyössä.
- 2 Tutkittavani ovat perhetyöntekijöitä ja soveltavat käytännössä VHT:n työtapoja.
- 3 Tutkimusaineistoa on hankittu monin eri tavoin, ja se on yhteismitatonta ja keskenään erilaista aineistoa.
- 4 Aineisto on saanut tekstimuodon.
- 5 Olin läsnä VHT-koulutuksissa, ja julkaisuni ovat olleet tutkimukseni osallistujien luettavana. Olen myös saanut palautetta kirjoituksistani. Aivan ilmeisesti olen ollut vaikuttamassa asioiden kulkuun ainakin jossain määrin.

Kaiken tämän perusteella voi sanoa, että olen saanut vaikutteita etnografiselta tutkimustyyppiltä. Juhilan ja Pösön (2000b, 171) termejä käyttäkseni voisin määritellä tutkimukseni ainakin hyödyntävän etnografista ymmärrystä.

Laineen (2001) mukaan sekä kielelliset että keholliset ilmaisut kantavat merkityksiä, joita voidaan lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla. Ilmaisut eivät ole sillä tavalla faktisia kuin luonnontieteiden tutkimat materiaaliset kappaleet tai prosessit. Siksi ilmaisujen merkityksiä on usein lähestyttävä muulla tavalla kuin luonnontieteellisissä tutkimuksissa tutkimuskohteita lähestytään. (Laine 2001, 29.)

Aineistoni on suurimmalta osin puheesta kirjoitettua tekstiä. Tutkimukseni osallistujat ovat puhuneet sekä haastatteluissa että keskenään keskustellen. Laadullisen aineiston sisällönanalyysi antoi mekaaniset keinot käsitellä laajaa aineistoa, mutta se ei riittävästi antanut aineksia ymmärrykselle tulkita ja jäsentää löydöksiä. Luodakseni ymmärrystä aineistoni suhteen jouduin pohtimaan erilaisia totuusteorioita ja valitsemaan suhtautumistani kulloisiinkin puheisiin. Tutustutuani diskurssianalyttiseen lähestymistapaan koin saavani herkkyyttä aineiston pienten vivahteiden ja nyanssien erotteleminen suhteen.

Diskurssianalyysi pureutuu erityisesti siihen, miten kielenkäyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta. Diskurssianalyysi on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. (Suoninen 1997, 14.) Diskurssianalyysissä tekstejä käsitellään *sosiaalisena todellisuutena* (Jokinen 1999, 38), ja kielellisissä tarkastelutavoissa sosiaalista todellisuutta puolestaan voidaan pitää relativistisena (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; ks. myös Raatikainen 2004, 42-45). Tutkimuksessani henkilöiden puheet olivat tietyssä kontekstissaan syntyneitä, ja puheilla konstruointiin eli merkityksellistettiin 'kohteita', joista puhuttiin. (Ks. Wetherell & Potter 1992, 92; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18, 29-31.) Diskurssianalyysiä pidetäänkin usein sosiaalisen konstruktionismin mukaisena lähestymistapana, vaikka Burr (1995, 163) esittää, ettei näin välttämättä aina ole. Tässä tutkimuksessani kuitenkin voi nähdä taustalla sosiaalisen konstruktionismin mukaista ajatusmaailmaa niiltä osin, missä on diskurssianalyysin vaikutusta.

Diskurssianalyysi toteutuu aineistolähtöisesti, jolloin aineistoa ei jäsennetä ennalta rakennetun teorian mukaisesti. Diskursseja ei ajatella yksilön tuotoksina, vaan yhteiskunnassa levinneinä tapoina hahmottaa ilmiöitä. Sosiaaliseen konstruktionismiin liittyy muitakin menetelmällisiä suuntauksia, kuten etnometodologia ja keskusteluanalyysi. Toisinaan diskurssianalyysi lainaa ja soveltaa sukulaistraditioiden käsitteitä ja ideoita. (Jokinen 1999, 38.) Diskurssianalyysi itsessäänkin toteutuu siis monesti aika väljärajaisena. Esimerkiksi Willig (2001, 90) on korostanut, että diskurssianalyysi on pikemminkin teoreettinen lähestymistapa kuin menetelmä ja sallii hyvin myös erilaisia sovelluksia. Hepburn ja Potter (2004, 180-181) niin ikään ilmoittavat, että vuosi vuodelta alkaa olla yhä vaikeampaa määritellä, mitä diskurssianalyysillä oikeastaan tarkoitetaan – jos jonkinlaisia tyyppisiä ja orientaatia on jo kaikkiaan tullut esitellyiksi.

Diskurssianalyysistä (ks. esim. Suoninen 1990; Jokinen ym. 1993; Potter & Wetherell 1987) hain pohjaa esimerkiksi silloin, kun tekstin hyvin pienten vivahdeerojen tarkastelun tuloksena päädyin pitämään joitain tekstiosioita erilaista ajattelua ilmentävänä toisiin verrattuna. En kuitenkaan voi sanoa varsinaisesti tehneeni tutkimustani diskurssianalyysin mukaisesti. Diskurssianalyysin vaikutukset näkyvät ehkä selkeimmin luvussa 10, jossa koko ajan pureudun tarkasti sanojen vivahteisiin tarkkaillen myös, millaista vuorovaikutus keskustelun aikana oli. Myös luvussa 7 on hyvin tarkkaa yksittäisten sanojen ja ilmausten tulkintaa, esimerkiksi kertomuksissa työntekijän rooleista perheiden kanssa toimittaessa ja koteihin menettäessä.

Diskurssianalyysin kiinnostus ei yllä 'pään sisäisiin' mielteisiin tai toimijoiden intentioiden jäljittämiseen. (Jokinen 1999, 45). Diskurssianalyysi oli tutkimuksessani tarpeellinen näkökulmien avaajana, huomioiden suuntaajana ja työkalujen tarjoajana, ja diskurssianalyttisen ajattelutavan voi katsoa antaneen herkkyyttä lukea aineistoja tarkemmin. Diskurssianalyysi ei kuitenkaan ole riittävä lähestymistapa tutkimuksessani, jossa selvitän koko uuden perhetyömenetelmän käyttöönottoa.

Yritän tutkimuksessani nähdä keskustelullisten siirtojen taakse ja saada mahdollisimman kattavan kuvan menetelmän käyttöönoton kokonaisuudesta. Sitä

paitsi koska videoavusteiseen perhetyömenetelmään liittyy nonverbaliikka olennaisena osana ja tutkimukseni aineisto on kaikkiaan runsas, moniaineksinen ja eri tavoin saatu, oli tutkimukseen syytä valita kokonaisvaltaisempi lähestymistapa. Tutkimuksellani pyrin kartoittamaan koko sitä ilmiöiden kirjoa, joka Video Home Training -menetelmää käytettäessä ilmenee. Yritin löytää kaikki erilaiset mallit, toimintatavat ja -tyypit, joita menetelmää käyttöön otettaessa tuli esiin tutkimustehtävien rajaamalla alueella (ks. esim. Alasuutari 1994, Bogdan & Biklen 1992; Patton 1990; Strauss & Corbin 1990; Eskola & Suoranta 2000). Vaikka sain vaikutteita muista laadullisen tutkimuksen menetelmistä, varsinaisesti tutkimukseni analysointi eteni laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysina siten kuin Tuomi ja Sarajärvi (2006) kuvaavat. Laadullisen aineiston sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä (Tuomi & Sarajärvi 2006).

Teddlien ja Tashakkorin (2003, 10-11) mukaan valitsemaani lähestymistapaa voidaan luonnehtia monimetodiseksi (multimethod) tutkimukseksi, koska siinä on vaikutteita ja piirteitä useammasta kuin yhdestä laadullisen tutkimuksen suuntauksesta. Monimetoditutkimusta voidaan lyhyesti kuvata toimintana, jossa käytetään erityyppisiä tai erityylisiä tiedonkeräysmetodeja saman tutkimuksen sisällä (Hunter ja Brewer 2003, 577-578). Väitöskirjaa edeltäneen lisensiaatintyön suoritin sekametodisella (mixed methods) lähestymistavalla yhdistäen kvantitatiivista ja kvalitatiivista lähestymistapaa (ks. Lehtonen 2003; ks myös Teddlie & Tashakkori 2003, 10-11). Molemmista lähestymistavoista voi käyttää yläkäsitettä useampimetodinen (multiple method) tutkimus (ks. Teddlie & Tashakkori 2003, 10-11).

Monet tutkijat ovat todenneet, että väitöskirjani kaltaisissa tutkimuksissa, kuten esimerkiksi sosiaalityön tai kokemuksen tutkimisessa, tutkittavana olevat ilmiöt ovat niin moni-ilmeisiä, että niiden tutkimiseen tarvitaan useita erilaisia strategioita, lähestymistapoja ja menetelmiä. Monimetodisuuden tekee tutkijalle hankalaksi se, että yhden sijasta joutuu perehtymään useisiin tutkimusmenetelmiin. Vaikka monimetodisuus on tutkijalle vaativaa, niin juuri erilaisin menetelmin voidaan tavoittaa tärkeää tietoa. Voidaan päästä vastaamaan sellaisiin kysymyksiin, mihin muuten ei voitaisi vastata. Monimetodisuuden heikkoutena puolestaan voi olla menetelmien yhteensopimattomuus. Menetelmien yhdistäminen saattaa olla kokonaan mahdotontakin. (Riessman 1994, xii; Juhila ja Pösö 2000b, 171; Teddlie & Tashakkori 2003, 14-19; Lukkarinen 2005, 249-250.)

Toisaalta Hunter ja Brewer (2003) näkevät asian niinkin, että monimetodisuus auttaa voittamaan kunkin metodin heikkouksia ja rajoituksia yhdistämällä tarkoituksellisesti samassa tutkimuksessa useampia metodeja. Menetelmät monimetoditutkimuksissa ovat yleensä tavanomaisia sen aikaisia (sosiaalisen) tutkimuksen metodeja. Siitä näkökulmasta tarkastellen monimetoditutkimuksessa on hyvin vähän mitään uutta. Sellaista on lähinnä suunniteltu ja järjestelmällinen eri tutkimusmenetelmien synteesi. (Hunter & Brewer 2003, 577-578.)

6.2 Tutkimuksen osallistujat

Kvalitatiivisessa tutkimusotteessa puhutaan mieluummin tutkimuksen osallistujista kuin koehenkilöistä tai kohderyhmästä, ja näin menetellen tiedonmuodostuksen interrelationaalinen luonne korostuu (Wahlström 1992, 48). Väitöskirjavaiheittani edelsi lisensiaatintutkimus, jonka osallistujista valikoitui myöhemmin väitöstyön osallistujajoukko. Suunnittelin aluksi, että tutkimukseeni osallistuisivat jollain tavalla kaikki ne henkilöt, jotka olivat olleet edes osittain mukana Suomessa järjestetyissä Kotiohjaus videon avulla -koulutuksissa kouluttajina, koulutettavina tai molempina VHT-kokeilujakson loppuun mennessä helmikuussa 1996. Heitä oli yhteensä 52 henkilöä. Potentiaalinen osallistujamäärä kasvoi 54:ksi, koska haastateluissa kävi lisäksi kaksi sellaista henkilöä, jotka eivät olleet osallistuneet koulutuksiin, mutta olivat käytännössä toimineet VHT-metodia käyttävässä työryhmässä. Tämä 54 henkilön ryhmä oli heterogeeninen tutkimuksen kannalta ajatellen. Osa oli alusta lähtien mukana ja käytti metodia. Jotkut olivat kerran koulutuksessa, mutta siirtyivät muihin tehtäviin. Yksi henkilö kuoli. Mukaan yritettiin saada nekin 11 henkilöä, joita alettiin kouluttaa metodin käyttöön vasta joulukuussa 1995. Vuoteen 1996 mennessä tuosta 54 henkilön joukosta oli tavoitettavissa 51.

Video Home Training -toiminnassa vuoteen 1996 mennessä mukana olleet edustivat pohjakoulutukseltaan useita eri ammatteja. Suuri osa heistä oli psykologeja, mutta VHT-menetelmään tutustuneiden joukossa oli myös lääkäri, terveydenhoitaja, sosiaalityöntekijä, sosiaaliskasvattaja, nuoriso-ohjaaja, kehitysvammaisten hoitaja ja lastentarhanopettaja. Kaikki kotiohjaajiksi koulutetut olivat tavalla tai toisella työskennelleet lapsiperheiden kanssa. Monien työpaikkana oli perheneuvola, terveyskeskus tai kuntoutuskeskus. Kaikkiaan henkilöitä oli seitsemältä eri paikkakunnalta.

Kaikille VHT-toimintaan vuoteen 1996 mennessä mukaan lähteneille 51 henkilölle suunnattiin postikysely, joka on kokonaisuudessaan raportoitu lisensiaatintyössäni (ks. Lehtonen 2003). Samasta perusjoukosta valittiin myös haastateltavat. Periaatteena haastatteluun valikoinnissa oli ottaa mukaan kaikki VHT-menetelmään Suomessa eniten tutustuneet henkilöt. Täten valikoiden haastateltavaksi päättyi 13 perhetyössä toimivaa henkilöä. Kaksi erittäin kokenutta VHT-menetelmän osaajaa valittiin avaininformanteiksi, ja heille tehtiin vuoden 1995 haastattelujen lisäksi vielä syvälliset haastattelut syksyllä 2003.

6.3 Aineiston keruu

Alun perin aineisto koottiin väitöskirjatyötä varten. Henkilökohtaisista syistä tuli tarpeelliseksi tehdä lisensiaatintutkimus välityönä, ja lisensiaatintutkimusta varten aineistokokonaisuudesta irrotettiin osuus. Kyselyä lukuun ottamatta kaikki aineistot ovat käytössä väitöskirjassa. Lisensiaatintyössä seikkaperäisesti esitelty kyselyosuus on väitöstyössä vain tärkeimmiltä osiltaan referoituna. Samoin monenlaiset

liseniaatintyössä tarkasti esiteltyt alkuvaiheen koulutukselliset ja käytäntöihin liittyvät ratkaisut ovat väitöstyössä esillä suppeasti.

Aineiston keruu tutkimusta varten alkoi lokakuussa 1993, jolloin osallistuin tutkijana, mutta samalla itsekkin menetelmän opiskelijana MLL:n järjestämään Kotiohjaus videon avulla -koulutukseen. Tuolloin tapasin ensimmäistä kertaa melkein kaikki ne henkilöt, joista tuli tutkimukseni kannalta keskeisiä. Saman tien aloitin tutkijan päiväkirjan pitämisen. Viimeiset 1990-luvun merkinnät tutkijanpäiväkirjassa aineiston keruuseen liittyen ovat kesäkuulta 1997. Lokakuun 1993 koulutuksesta lähtien kesään 1996 asti olin mukana periaatteessa kaikessa VHT-metodiin liittyvässä toiminnassa, mikäli suinkin ennatin.

Keräsin myös kaiken saatavilla olevan kirjallisen materiaalin. Aloin käydä säännöllisesti työnohjausistunnoissa, joita yhden paikkakunnan VHT-metodin käyttäjät järjestivät noin kerran kuukaudessa vuosina 1994-1995. Läsä oli kerrasta riippuen kuudesta yhdeksään kaikkiaan 15:sta paikkakunnan työntekijästä. Sen lisäksi seurasin jatkuvasti yhden työpaikan kolmen henkilön keskinäisiä työnohjaustapaamisia ja kävin toisen työyhteisön työnohjausistunnoissa. Osallistuin muihinkin tapaamisiin mahdollisuuksieni mukaan. Esimerkiksi toisinaan Mannerheimin Lastensuojeluliiton eräät työntekijät tapasivat kotiohjauskokeilua toteuttavia henkilöitä neuvotteluissa tai työnohjausistunnoissa. Näistä kaikista istunnoista minulla on omia muistiinpanojani ja ääninauhoitteita.

Osallistuin lokakuun 1993 koulutustilaisuuden lisäksi vielä kolmeen MLL:n järjestämään VHT-koulutukseen: vuonna 1994 huhtikuussa hollantilaiskouluttajan johdolla toteutettuun, 1994 lokakuussa suomalaiskouluttajien järjestämään ja vuonna 1996 helmikuussa hollantilaisen kouluttajan johdolla järjestettyyn koulutustilaisuuteen. Kaikista koulutustapahtumista, neuvotteluista ja työnohjaustapaamisista tein muistiinpanoja ja mahdollisuuksien mukaan ääninauhoitin tilanteita. Kouluttajille ja kokeiluun osallistuneille työntekijöille tehtiin alusta lähtien selväksi, että olin tutkijana mukana VHT-tilaisuuksissa. Kuitenkin Video Home Training-menetelmä oli minullekin alun perin vieras metodi. Siksi olin koulutustilaisuuksissa tutkijan roolin lisäksi myös oppijana. Tein samoja harjoituksia kuin tutkimukseni osallistujat, ja kävin kokeiluvuosien aikana läpi melkoisen oppimisprosessin.

Kirjoitin muistiin kouluttajien puheita koulutustilaisuuksissa ja työntekijöiden puheita työnohjaus- tai vapaamuotoisemmissa keskusteluissa. Kirjasin myös erilaisia huomioitani keskustelujen kuluessa. Ensinnäkin muistiinpanot toimivat varmistuksina ja lisäinformaatioina nauhoituksille. Laitoin esimerkiksi aina paperille, keitä oli läsnä. Näin pystyin paremmin seuraamaan nauhoilta, kuka kulloinkin puhui. Muutenkin nauhoitukset ja muistiinpanot yhdessä ovat luotettavampia kuin kumpikaan yksinään. Toisaalta omat muistiinpanoni muodostavat tutkijan päiväkirjan, johon olen kirjannut erilaisia huomioitani, vaikutelmiani ja päätelmiäni, joita olen havainnut tilanteiden kuluessa. Tämä tutkijan päiväkirja, niin itse omista vaikutelmistani lähtien kirjattua kuin onkin, muodostaa osan tutkimusaineistoani, koska se on autenttista tilanearviota.

Lokakuuta 1993 edeltävältä ajalta minulla ei ole muistiinpanoja tai nauhoitteita. MLL:lta olen saanut tietoa koulutuksista ja tapaamisista, joissa en ole ollut läsnä. Kokemusperäistä tietoa vuoden 1992, alkuvuoden 1993 ja muista minulta osallistumatta jääneistä tapaamisista olen saanut myös postikyselyn ja haastattelujen

myötä sellaisilta henkilöiltä, jotka ovat Suomessa varhaisimmin olleet tekemisissä VHT-metodin kanssa. Huhtikuussa 1992 hollantilainen kouluttaja kävi kouluttamassa suomalaistyöntekijöitä, vuonna 1993 toukokuussa järjestettiin valtakunnallisen kehittämistyöryhmän koulutus, elo- ja lokakuussa järjestettiin informaatiotilaisuudet ja marraskuussa valtakunnallisen kehittämistyöryhmän koulutuspäivä. Huhtikuussa 1994 pidettiin kouluttajien koulutuspäivä hollantilaisen kouluttajan johdolla. Nämä luetteleman tilaisuudet ovat sellaisia, joihin en henkilökohtaisesti osallistunut, mutta joista olen saanut tietoa tutkimukseeni osallistuneilta henkilöiltä. Joulukuussa 1995 ja tammikuussa 1996 MLL järjesti vasta-alkajille koulutuksen. Osa näistä koulutettavista oli mukana kevään 1996 postikyselyssäni.

Vaikka osallistuin mahdollisuuksieni mukaan kaikkeen, mitä VHT -metodiin ja sen kokeiluun Suomessa liittyi, en voinut olla seitsemällä paikkakunnalla samanaikaisesti. Läheisesti seurasin vain yhden paikkakunnan työntekijöitä. Toisia tavoitin postikyselyllä, haastattelumatkoja tehden tai näin ja kuulin heitä koulutus-tilaisuuksissa, mikä on kyllä monen osalta aika vähäinen kontakti.

Ajalla 15.6.1995 - 28.2.1996 haastattelin kaikkiaan 13 henkilöä, joista kuusi vastasi myös kyselyyni. Haastattelut olivat hyvin avoimia. Pieni kysymysrunko minulla oli mukana (ks. liite 1), mutta esitin runsaastikin lisäkysymyksiä vastaajasta riippuen. Haastateltavat toimivat toisiinsa nähden erilaisissa tehtävissä, ja heillä oli kokemusta erilaisista töistä ja myös VHT:sta eri tavoin, joten haastattelut etenivät keskustelunomaisesti. Pisimmät haastattelut kestivät yli kaksi tuntia, lyhin oli noin puolen tunnin mittainen. Vuoden 1997 jälkeen en pitkään aikaan kerännyt uutta aineistoa. Licensiaatintyöni tarkastettiin kesäkuussa 2003. Syksyllä 2003 tein syvälliset haastattelut tutkimuksen kahdelle avaininformantille.

Avaininformanttien vuoden 2003 haastattelut olivat varsin vapaita. Minulla oli tutkijana vain muutama kysymys (ks. liite 2), joilla oli tarkoitus innostaa haastateltavia muistelemaan ja kertomaan vapaasti kokemuksiaan ja näkemyksiään siitä ajasta, jonka he ovat olleet VHT-menetelmän kanssa tekemisissä. Tiittulan ja Ruusuvooren (2005, 12) mukaan täysin strukturoimatonta haastattelua ei olekaan ja siten avaininformanttieni haastattelu oli vähäisesti strukturoitu, mutta tutkijana pyrkimyksenäni oli ohjailla haastateltavia mahdollisimman vähän.

Aineistoa on siis kaikkiaan kerätty

- osallistuen koulutuksiin ja muihin tapaamisiin ”kokijana” ja oppijana
- monistemateriaalia kooten
- muistiinpanoja tehden
- tutkijanpäiväkirjaa kirjoittaen
- ääninauhoittaen koulutus-tilaisuuksia ja työntekijöiden keskinäisiä vapaamuotoisia sekä työnohjauskeskusteluja
- haastatellen (ääninauhoitettu)
- postikyselyinä.

Laadullisessa tutkimuksessa on luonteenomaista kokonaisvaltainen tiedon hankinta ja aineisto kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa (Hirsjärvi ym. 2007, 160).

6.4 Aineiston kuvaus

Edellä kuvatuin keinoin kertyi koulutus-, työnohjaus-, keskustelu- ja haastattelutilanteissa tehtyjä ääninauhoituksia noin 50 tuntia. Siitä vuosina 1995-1996 tehtyjen haastattelujen osuus on noin kolmannes, josta kirjoitettuun muotoon purettuna tuli noin 300 sivua konekirjoitustekstiä rivivälillä 1,5. Muut nauhoitukset ovat tekstiksi purettuna noin 500 sivun laajuiset ja vuosien 2003 haastattelut 85 sivua.

Vuosien 1995-1996 aikana 13 henkilölle tehtyihin haastatteluihin ei tullut mukaan yhtään VHT-menetelmän käytön vasta-alkajaa. Vähiten kokeneellakin oli ollut VHT-toimintaa 10 kuukautta, neljällä kokemusta oli reilun vuoden ajalta, kolmella noin kahden vuoden ajalta, kahdella noin kolmelta vuodelta ja kolme oli sellaisia, joilla kokemusta oli jo noin neljän vuoden ajalta. Kokeneisuuden tavat ja intensiteetti vaihtelivat. Kaikilla haastatelluilla oli myös aiempaa työkokemusta. Osalla haastatelluista oli kokemusta VHT-menetelmän käytöstä tavallisessa perheen kotona tehtävässä kotiohjauksessa, yksi oli toiminut koko maan koti- tai video-ohjaajille työnohjaajana ja osalla oli kokemusta video-ohjauksen käyttämisestä perhekuntoutuskeskuksessa. Valtaosa haastatelluista oli psykologeja, mutta oli myös muita pohjakoulutuksia, kuten lastentarhanopettaja, sosiaalityöntekijä, yhteiskuntatieteiden maisteri, lääkäri ja kehitysvammaisten hoitaja. Pohjakoulutuksensa jälkeen monet haastateltavista olivat käyneet erilaisia kursseja ja täydennyskoulutuksia, ja monilla oli useanlaista työkokemustakin. Kaikkiaan voi todeta, että kyseessä oli vankkaa perhetyön kokemusta ja pätevyyttä edustava ryhmä.

Kokeneimman haastateltavan (*haastateltava 7 vuonna 1995*) haastattelusta kertyi 43 konekirjoitusliuskaa, ja hänestä tuli tutkimukseni ensimmäinen niin sanottu avaininformantti. Vuonna 2003 haastattelin tämän saman henkilön uudelleen (*haastateltava 7 vuonna 2003*). Vuoden 2003 haastattelujen aikaan toinenkin suomalaishenkilö (*haastateltava 5 vuonna 1995*) oli edennyt hyvin pitkälle VHT-osaamisessaan. Hänestä tuli toinen avaininformantti tutkimukseeni (*haastateltava 5 vuonna 2003*). Syrjälä ym. (1996, 86) ovat kertoneet, että laadullisessa tutkimuksessa joku tutkittavista saattaa osoittautua toisia merkittävämmäksi tutkimuksessa. Silti kaikkien toistenkin haastattelut olivat tutkimuksen kokonaisuuden kannalta tärkeitä, koska heidän kauttaan saatiin puolestaan erilaista näkökulmaa ja kokeneisuutta esiin.

Vuoden 2003 haastatteluissa ajatuksiaan kertoneet tutkimukseni avaininformantit olivat olleet mukana Suomen VHT-toiminnassa lähes alusta lähtien eli tuolloin jo yli kymmenen vuoden ajan. He olivat osallistuneet lukuisiin koulutuksiin, työskennelleet yhdessä hollantilaiskouluttajan kanssa pitkiä aikoja ja järjestäneet monia koulutustilaisuuksia aiheesta. He olivat työskennelleet suoraan lukuisien asiakasperheiden kanssa, mutta myös toisten työntekijöiden työnohjaajina ja kouluttajina. Haastattelun aikoihin heillä oli työn alla VHT-aiheisen opetus suunnitelman kehittäminen. He siis olivat menetelmään kaikkein perehtyneimmät henkilöt Suomessa ja vuonna 2003 jo pitkällä omassa prosessissaan. Tutkimukseni avaininformanttien tasoa kuvaa sekin, että he olivat Suomessa ainoat, jotka hollantilaiskouluttaja oli sertifioinut kouluttajatasoisiksi menetelmän osaajiksi.

Haastateltavien puheista sanatarkasti poimitut osuudet on kirjoitettu ”kursiivilla ja eristetty muusta tekstistä lainausmerkein”. Muutamia sanoja pidempään lainauskatkelmiin on lisäksi perään sulkuihin kursiivilla kirjoitettu sana haastateltava sekä kyseisen haastattelun järjestysnumero, esimerkiksi (*haastateltava 8*). Suorissa lainauksissa nimet on muutettu tunnistettavuuden estämiseksi. Kyselytutkimuksen tuottama materiaali on kokonaisuudessaan lisensiaatintutkimuksen aineistona (ks. Lehtonen 2003).

Minulla oli lisäksi käytettävissäni vuosilta 1994-1996 eri kokoonpanoisten ryhmäistuntojen ääninauhoituksia, joissa menetelmän aloittelijat tai aloittelijat yhdessä pidemmälle päässeiden kanssa keskustelevalta. Ryhmäistuntoja oli periaatteessa kahdenlaisia. Ensiksikin oli tapaamisia, joissa mukana oli paljon väkeä, yli kymmenenkin osanottajaa kerralla. Tällöin edustettuina saattoi olla useita työyhteisöjä ja osallistujien joukossa oli harjaantuneempia ja kokemattomampia VHT-menetelmän käyttäjiä. Ison ryhmän istunnoissa keskusteltiin mahdollisuudesta auttaa toisia työntekijöitä esimerkiksi työnohjauksen muodossa, menetelmään yleisesti liittyvistä asioista sekä joskus katsottiin jonkun työntekijän mukanaan tuomaa asiakasnauhaa. Yhteiskatselutilaisuudet olivat ainakin osalle mukana olleista työhönohjausta, toisaalta kaikilla oli mahdollisuus oppia menetelmää, joka oli silloin vielä kovin uusi. Toisaalta seurasin lähemmin kahden työyhteisön sisäistä toimintaa, joista minulla on myös aineistona nauhoituksia pienryhmätapaamisista, joissa 3-4 henkilöä keskustelelee asiakastapaamisista.

Ryhmäkeskusteluissa ei ollut mitään haastattelullista ainesta, vaan keskustelu eteni ryhmäläisten keskustelunaloitusten varassa. Joku ryhmäläisistä saattoi toimia ainakin alussa hieman puheenjohtajamaisesti, keskustelua vetäen tai viritellen, toisaalta keskustelut etenivät hyvin spontaanein puheenvuoroin. Ryhmäkeskustelujen tutkimusmetodologista käsittelyä kuvaava Valtonen (2005) on esitellyt tutkimusjulkaisuissa käytettyjä ryhmäkeskustelutyypityksiä. Niinpä oman tutkimukseni ryhmäkeskusteluiden voi katsoa lähinnä olevan tyyppiä *group discussion*, ei *group interview* tai edes *focus group interview*, vaikka osallistujilla oli tietoisuus keskustelujen nauhoittamisesta tutkimuskäyttöä varten ja minä tutkijana olin tavallaan osallistumassa keskusteluun. Minun osuuteni jäi kuitenkin lähes vain alku- ja lopputervehdyksiin ja keskusteluihin joistain käytännön järjestelyistä nauhoitusten ja tapaamisten suhteen. (Ks. Valtonen 2005, 223.)

VHT-koulutuksissa saadulla monistemateriaalilla oli merkitystä lähdeaineistona, mutta myös tulkintojeni rakentamisessa sekä koko VHT-menetelmän ymmärtämisessä. Koulutustilaisuuksissa kirjoittamiani muistiinpanoja käytin haastattelu- ja kyselyvastausten tulkinnassa. Erityisesti viimeisin koulutus, jossa oli hollantilainen kouluttaja, oli tässä mielessä antoisa. Tutkijanpäiväkirjasta olen tehnyt monia tarkistuksia. Päiväkirjamerkinnot auttoivat muistamaan ja ymmärtämään tilanteita, joista on myös nauhoituksia. Tutkijanpäiväkirja auttoi ennen kaikkea tutkimuksen tekovaiheessa antaen varmistuksia ja näkökulmia asioihin, mutta joitain poimintoja tutkijanpäiväkirjasta olen ottanut lopulliseen raporttiini.

Tutkimukseni aineistosta postikyselyn osuutta käytin vain lisensiaatintyössäni, vuosien 1993-1996 ryhmäkeskustelut ja vuoden 2003 haastattelut ovat yksinomaan väitöskirjatyön aineistona. Muut aineistot ovat olleet käytössä sekä lisensiaatintyössä että väitöskirjassa. (Ks. taulukko 1.)

TAULUKKO 1 Tutkimuksen aineistot

Aineisto	Lisensiaatintyö	Väitöskirja
Ryhmäkeskustelut 1993 - 1996		X
Koulutukset 1993 - 1996	X	X
Muistiinpanot 1993 - 1996	X	X
Haastattelut 1995 - 1996	X	X
Kysely 1996	X	
Haastattelut 2003		X

6.5 Aineiston analysointi

Aineiston analyysi on toteutettu yleisesti ottaen sisällönanalyysinä siten kuin Tuomi ja Sarajärvi (2006) esittävät teoksessaan Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tuomi ja Sarajärvi esittävät muokattuna alkuaan Timo Laineen (2001) laatiman rungon laadullisen tutkimuksen analyysin etenemisestä:

- 1 Päättää, mikä aineistossa kiinnostaa, ja tee vahva päätös.
- 2 a Käy läpi aineisto, erota ja merkitse ne asiat, jotka sisältyvät kiinnostukseesi.
- 2 b Kaikki muu jää pois tutkimuksesta.
- 3 Luokittele, teemoita ja tyypittele tms. aineisto.
- 4 Kirjoita yhteenveto.

Omassa tutkimuksessani työn etnografisesta luonteesta johtuen kohdan 1 vahva päätös ei aivan heti ollut mahdollinen, vaan alussa kaikkeen kertyvään materiaaliin suhtauduttiin potentiaalisena käyttöön tulevana aineistomateriaalina, ja aineistoa kertyi alussa jatkuvasti. Pian kuitenkin alustavat tutkimustehtävät muotoutuivat esiyymmärryksen (ks. Laine 2001, 30) ja vähäisten alkutietojen pohjalta, minkä jälkeen aineistoa lähestyttiin tutkimustehtävien määrittämässä suunnassa. Kaikkiin ajallisesti pitkässä ja monivaiheisessa tutkimustyössä on alun päätösten jälkeen tehty vielä myöhempiäkin aineiston rajauspäätöksiä. Muuten luokittelu, teemoittelu ja tyypittely on edennyt Tuomen ja Sarajärven (2006, 94) esittämällä tavalla.

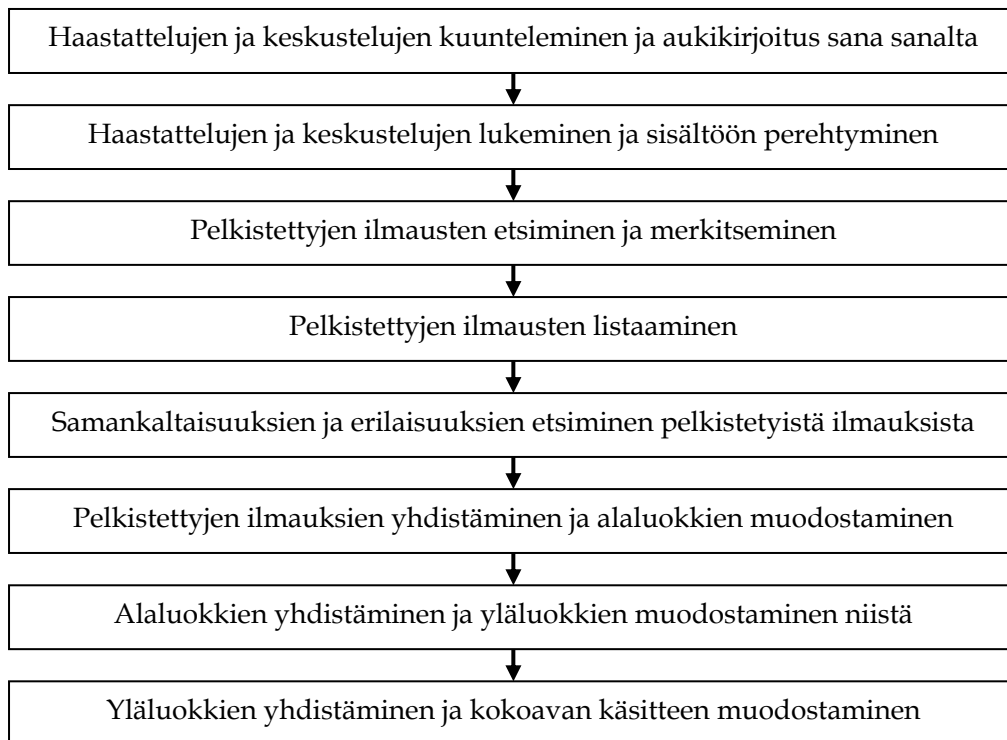
Ryhmäkeskustelujen ja haastattelujen ääninauhat purettiin aluksi teksteiksi. Tekstissä käytettiin suorasanaisten kirjoittamisen ja tavallisten välimerkkien lisäksi muutamia sovittuja merkintätapoja:

H	haastattelija
tt	työntekijä (tt1, tt2 tt3 jne., jos työntekijöitä on monta)
/	puheen rytmistä erottuva tauko
lihavointi	erityisen painokkaasti tai kuuluvasti sanottu kohta
"hiljaa"	hiljaa, varovasti tai ääntä madaltaen sanottu kohta
(naurua)	puhuja nauraa
(mutinaa)	puhuja mutisee
(???)	nauhalla ei voi kuulla sanoja, täysin epäselvä kohta

Tutkimukseni litteroinnissa merkittiin huolellisesti muistiin kaikki huomionarvoinen. Kaikki sanottu kirjoitettiin tekstiksi mahdollisimman tarkasti. Litteroidussa tekstissä on diskurssianalyysin tapaan luettavissa varsinaisen puhetekstin lisäksi erilaisia huomioita, kuten kesken jääneitä sanoja ja sulkeisiin kirjoitettuja huomioita. On merkintöjä päällekkäispuheesta, mutinasta, naurusta ja epäselvistä kohdista. Näitä ei kuitenkaan ole kirjattu sellaisin ohjein kuin esimerkiksi Seppänen (1997, 22-23) tai Raevaara, Ruusuvuori & Haakana (2001) esittävät, vaan hieman yleisemmällä tasolla. Tutkimusaineistoni ei-kielellisen aineksen litteroinnilla yritin välttää sitä vinoumaa, jota tutkimuksissa on sanottu olleen juuri siitä syystä, että on liiaksi keskitytty vain kielelliseen ainekseen (ks. Haakana 2001, 73). Tutkimuksessani on hyvin tarkasti tarkasteltu myös sanojen ja kieliopillisten muotojen valintoja. Analysoinnissani olen kiinnittänyt huomiota puheen yksityiskohtiin, joiden kautta on saatu käsitystä asioiden tilasta yleisemminkin. (Ks. Raevaara ym. 2001, 21-28.)

Ensi vaiheessa analysoin vuosina 1995-1996 tehdyt 13 tutkimushaastattelua. Kävin haastattelutekstit lause lauseelta, jopa monessa kohdin sana sanalta läpi ja kirjasin ylös asiat, mitä, mistä ja miten haastateltavat puhuivat. Tässä vaiheessa työn tuloksena syntyi valtavan pitkiä listauksia erilaisista aiheista. Tämän induktiivisen analysoinnin myötä aloin lopulta löytää teemoja, joiden suhteen taas eri vastaajilta ja eri kohdista vastauksia löytyi erilaisia näkemyksiä. (Ks. esim. Eskola & Suoranta 2000, 174-188.)

Käytännössä tein niin, että siinä vaiheessa, kun asiat olivat vielä pitkinä sekavina listauksina, käytin aluksi värikyniä ja merkkisymboleja voidakseni erottaa eri aiheita sekä yksityiskohtia, mistä kaikesta puhuttiin. Tein leveisiin marginaaleihin runsaasti merkintöjä. Sitten aloin koota tietyn värin tai symbolin saaneita asioita katsoakseni, mitä teemoja kaikkiaan löytyy ja mistä ne koostuvat. Palasin vielä lukemattomia kertoja alkuperäisiin haastattelulauseisiin etsien vahvistuksia tai poikkeuksia syntyneisiin käsityksiini. Kaiken aikaa käytin hyväksi teoretietoa saadakseni ymmärrystä, mistä oikeastaan on kysymys. Kuviossa 2 esitän aineistolähtöisen sisällönanalyysin etenemisen vaiheittain tutkimuksessani.

KUVIO 2 Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen tutkimuksessani (Tuomea & Sarajärveä 2006, 111 mukailten)

Minun oli kuitenkin aluksi kovin vaikea hahmottaa laajan aineistoni kokonaisuutta ja löytää siitä luokkia tai mitään rakennetta. Siksi aloin tässä välivaiheessa tehdä mind map -piirroksia kaikista keskeisimmiksi ajattelimistani teemoista. Esimerkkejä mind map -piirroksista olen esittänyt liitteissä (ks. liitteet 3 ja 4). Tein ensin suunnitelman, mistä aiheista tekisin mind map -luonnoksia eli mitkä asiat tuntuivat keskeisiltä. Joitakin sakaroita pystyin piirtämään kuvioihin muistinvaraisesti. Sitten luin taas asialistausta, palasin monia kertoja alkuperäisiin haastatteluihin ja teorialähteisiin sekä täydensin kohta kohdalta miellekarttapiirroksiani. Mind map -luonnoksia oli alun alkaen työn alla parikymmentä, mutta niitä tehdessäni jo huomasin, että jotkut kartat menevät keskenään yhteen ja jostain aiheesta ei kannata tehdä omaa piirrosta ollenkaan, vaan se on vain sivujuonne johonkin toiseen. Osa miellekartoista jäi muutaman sakaran tähdiksi, vaikka asia oli saattanut olla keskeisesti esillä tutkimuksessa. Esimerkiksi resurssien pohdinta ei tuottanut kovin moni-ilmeistä keskustelua, vaikka ajan puutteesta ja teknisten taitojen heikkoudesta valiteltiin yleisesti. Sen sijaan teoreettisesti hyvin keskeisiksi nousseet kysymykset, kuten videokuvan käyttö, työntekijän roolit, asiakkaan kotiin meno sekä voimavarasuuntautuneisuus ja myönteisyys olivat aiheita, joiden mind mapit eivät olleet mahtua paperille. Väriytykset ja miellekartat olivat tutkimukseni välivaiheita, joita kylläkin visuaalisen havainnollisuutensa vuoksi pidin pitkään saatavilla. Aivan loppuun asti alkuperäiset haastatteluaineistot olivat myös käytössä. Tein piirrosten ja symbolien avulla alustavaa temoittelua, minkä jälkeen pohdin myös sitä, miten voisin tyypitellä löydöksiäni ja miten kirjoittaisin lopullisen raportoinnin.

Varsin verrannollista tilannetta kuin minun tutkimuksessani on kuvannut Pösö (1993) väitöskirjassaan. Hän toteaa, että aineiston moniaineisuus toisaalta rajoittaa ja toisaalta rikastuttaa analyysimahdollisuuksia. Moninaista, monitilanteista ja yhteismitatonta aineistoa ei voi sellaisenaan analysoida täysin samalla tavalla. Pösö on todennut omasta etnografiseksi luokittelemastaan tutkimuksestaan, että jo aineiston keruu oli moniselitteinen ja -vaiheinen prosessi. Aiemmin tehty tulkinta ohjasi myöhempää tiedon hankkimista ja myöhempää tulkintaa. Varsinkin aineiston keruun aikaista analysointia oli vaikea palauttaa ajattelu- ja päättelyketjuiksi, kun analysointia oli tapahtunut tutkijan sitä oikeastaan huomaamatta. Monet vuorovaikutukselliset tilanteet vaikuttivat aineiston luonteeseen. (Pösö 1993, 33.) Vastaavanlaiset ominaispiirteet seuraamuksineen näkyvät omassa tutkimuksessani. Vuosia kestäneessä tutkimushankkeessani on ollut monenlaisia sivupolkuja ja etsintävaiheita, joilla on varmasti oma merkityksensä lopputuloksen kannalta, mutta joita enää ei pysty tavoittamaan.

Vuosien 1995-1996 haastatteluista olisi voinut tehdä henkilöittäin kuvauksen. Se olisi ollut myös antoisa tapa, koska haastateltavista olisi voinut löytää tyyppikategorioita. Tällaisesta tarkastelutavasta luovuin jo tutkimuseettisistä syistä, koska henkilöt olisi saattanut siinä tunnistaa. Myöskään tutkimustehtäväni eivät ole sellaiset, että haluaisin saada selville jotain erilaisista työntekijätyypeistä tai miten erilaiset persoonat toteuttavat perhetyötä. Mielenkiinnon kohteena oli uuden menetelmän käyttöönoton muodot ja menetelmää käytettäessä esille tulevat ilmiöt.

MLL:lta saamiani VHT-menetelmään liittyviä monistemateriaaleja käytin toisaalta lähdemateriaalina, toisaalta ne auttoivat alkuvaiheen tutkimustehtävien hahmottelussa sekä vuosien 1995-1996 haastattelu- ja kyselykysymysten laatimisessa. Samoja materiaaleja hyödynnettiin myös VHT-koulutustilaisuuksissa. Koulutustilaisuuksissa tekemäni muistiinpanot samoin kuin monet eri yhteyksissä käytyt nauhoittamattomat keskustelut ja monet tutkijanpäiväkirjani kirjoitukset olivat merkityksellisiä ajatteluni kehittymisessä tutkimukseni kuluessa, mutta en ole niitä enää erikseen analysoinut tutkimusaineistona. Ainoastaan muistiinpanoni kevään 1996 koulutustilaisuudesta, jossa oli hollantilaiskouluttaja paikalla, ovat sellaisia, että olen käyttänyt niitä verrantaen haastatteluvastauksiin ja saaden sitä kautta tutkimukseni tulososaan arvokasta näkökulmaa. Tutkijanpäiväkirjaani olen lukenut koko ajan muun materiaalin rinnalla saadakseni varmuutta muistilleni ja päätelmilleni.

Vuoden 2003 avaininformanttien haastattelut purettiin nauhoilta tekstiksi ja litteroitiin samoin kuin aiemmat haastattelut. Jälleen käytin värikyniä sekä symboleja ja kirjoitin konekirjoitusliuskojen marginaaleihin tekstistä esiin nousevia asioita. Kävin läpi kaikki uudet haastatteluaineistot merkiten tarkasti marginaaleihin kaikki esiin nousevat asiat. Nyt olin kuitenkin jo entistä varmempi sen suhteen, mitä olin tekemässä. Oma taitoni asioiden havainnoijana ja analysoijana oli kehittynyt, mutta myös jotkut asiat olivat muuttuneet. Huomio kiinnittyi esimerkiksi siihen, mikä oli erilaista lisensiaatintyöni aikaisiin tietoihin verrattuna. Minulla oli käytettävissäni lisensiaatintyöhön tekemäni analyysi, joten käytin sitä runkona ja aloin lisäillä täydennyksenä uusia löytöjä sopiviin kohtiin.

Selkeimmin lisensiaatintyöni vaiheesta muuttui käsitykseni kuva-asiasta. Sii- tä tein uuden mind mapin (ks. liite 3), jonka pohjalta rakensin uuden pelkistetym-

män (ks. liite 4) ratkaisevasti täydentyneiden teorian tietojen ja uusimpien haastattelujen perusteella huomioiden lisensointivaiheessa ilmi käyneet asiat. Liitteeksi sijoittamastani mind map-kuviosta (ks. liite 3) lukija voi päätellä, miten kirjain kaikki tiettyyn aihekokonaisuuteen liittyvät asianhaarat yhdelle paperille. Mind map -kuvioita voi lukea molempiin suuntiin, yksittäisistä havaintoyksiköistä yhä suurempiin juonteisiin ja päinvastoin. Kuviosta voi myös tarkistaa, kuka haastateltavista, kuinka monennessa haastattelukoosteessa ja monennellako rivillä (esim. 7-3-339) on mitäkin asiaa tuonut esiin. Mind map -kartat antoivat alustavaa pohjaa sille luokittelulle, jota olen kuvannut taulukossa 2.

Vuoteen 1996 mennessä nauhoitetut pienryhmäistunnot ja työnohjauskeskustelut sekä muut nauhoitetut keskustelutilaisuudet purettiin nauhoilta tekstiksi ja litteroitiin samoin kuin yksilöhaastattelut. Periaatteessa analysointikin oli samantapaista. Samalla tavoin tein konekirjoitusliuskosten marginaaleihin merkintöjä ja luokittelin löytämiäni asioita eri otsikoiden alle.

Koska ryhmäkeskustelut etenivät osallistujien eivätkä tutkijan vetäminä, nauhalle ja myöhemmin litteroituna paperille tuli paljon puhetta, jonka analysoinnin suhteen minulla ei aluksi ollut selvää päämäärää. Kuten Valtonen (2005, 239) kuvaa, ryhmäkeskustelun tuottamaa aineistoa voi lähestyä monin tavoin, ja mikä määrittäytyy lopulliseksi analyysin kohteeksi, on usein yllätys tutkijallekin. Päädyin vuosina 1994-1996 tehtyjen ryhmäistuntojen lopulliseen analysointiin vasta vuosina 2006-2007, kun tutkimus muuten oli jo lähes valmis. Etsin ryhmäkeskusteluista tiettyjä asioita, esimerkiksi sitä, mitkä tekijät ilmensivät vaihetta, jossa työntekijät VHT-menetelmän käyttöönoton prosessissaan olivat. Toinen asia, mihin keskitin huomiota, oli kuvan katsominen. Tarkastelin myös ammattikäytäntöjen muuttamiseen liittyviä seikkoja verrantaen asioita koko ajan vuoden 2003 haastattelujen tuomaan tietoon. Muutenkin kävin ryhmäkeskustelut vielä läpi sitä silmällä pitäen, tuottavatko ne jotain lisäarvoa vuonna 2003 lisensointityössäni jo raportoimilleni asioille. Erityisesti vuosina 2006-2007 suorittamissani ryhmäkeskustelujen analysoinneissa toteutin Tuomen ja Sarajärven (2006, 94) mainitsemaa vahvan päätöksen taktiikkaa hakiessani tiettyjä asioita tekstistä.

Sisällönanalyysin (ks. Tuomi & Sarajärvi 2006) mukaisesti tutkimusaineistoni jäsenyi eritasoisiksi luokituksiksi jokaisen tutkimustehtävän osalta. Taulukossa 2 esitän tutkimustehtävää 1 esimerkkinä käyttäen, miten alaluokat muotoutuivat yläluokiksi, pääluokiksi ja lopulta yhdistäväksi luokaksi. Väitöskirjani raportointi vastaa tätä luokitusta. Tuloslukujen 7-10 otsikot on muodostettu tutkimustehtävien pohjalta, eli ne vastaavat yhdistäviä luokkia. Pää-, ylä- ja alaluokat ovat löydettävissä sivu- ja kappaleotsikoinnissa sekä erillisten tekstikappaleiden asiasisällöissä. Taulukko 3 näyttää esimerkin avulla, miten alaluokat muodostettiin aineiston pohjalta.

TAULUKKO 2 Analyysin vaiheet tutkimustehtävässä 1

	Alaluokat	Yläluokat	Pääluokat	Yhdistävä luokka
TUTKIMUSTEHTÄVÄ 1	Reviirin ylitys Kulttuurishokki: eri aika, kieli ja lait, oudot tavat Pelottavuus	Kuin vieraaseen valtioon	Koti vs toimisto	Perhelähtöisyyden toteutuminen videoavusteisessa perheohjauksessa
	Fyysinen koti ja irtaimisto Arjen tilanteet Mukautuminen perheen tapoihin	Kodin arki		
	Vastakkainasettelu Läheisyys vs etäisyys Hallittavuus vs arvaamattomuus Puhuva pää vs koko ihminen Kokemus kotikäynneistä	Työntekijän oma työpaikka vs perheen oma koti		
	Työntekijällä kokonaisvastuu Entiset työkäytännöt Valtasuhde asiakkaaseen Työntekijäjohtoisuus Työntekijän määrittämä tavoite Ei toimi VHT:n mukaan	Roolit kohdattaessa: 1. Moderni asiantuntijusrooli	Työntekijöiden ja vanhempien yhteistyö	
	Asiantuntijuudesta luopuminen Työntekijä ei ota kokonaisvastuuta Ei toimi VHT:n mukaan	2. Asiantuntijuuden sivuuttava rooli: palvelija, kyläilijä, matkatoveri		
	Työntekijä opastaa perhettä Työntekijä pyrkii vallankäyttöön Asiakkaalla ei aktiivista toimintaroolia Postmodernia asiantuntijuutta	3. Jännitteinen asiantuntijusrooli		
	Työntekijällä kokonaisvastuu Asiakkaalla aktiivinen rooli Asiakkaallakin vastuuta ja valtaa Yhteistyö, kumppanuus Postmodernia asiantuntijuutta	4. VHT:n mukainen asiantuntijusrooli: vanhempia ohjaava muoto, vanhempia vastuuttava muoto		
	Puhumattomuus, vähäeleisyys Etäällä pysyttely Työntekijä yrittää aktivoida Miesnäkökulma Video hyvä juuri isille Sapluunan käyttö	Isien asiakkuus		
	Perheen kotona: kiinnostus, aika, olosuhteet, luottamus, dialogi, perhelähtöisyys, kunnioitus Toimistossa: virkavelvollisuus, kankeus, asiakkaan alistuminen, rutinointuminen, työntekijäkeskeisyys	Valtasuhteet		
	Työntekijöiden keskinäinen yhteisyydentunne Koko perhe, ei vain yksilö Perhe omien asioidensa asiantuntija Perheen nimeämä tavoite	Asiakkaan asema		

TAULUKKO 3 Alaluokkien muodostaminen: esimerkkinä taulukon 2 yläluokan "Kuin vieraaseen valtioon" jäljittäminen aina alkuperäiseen aineistoon asti

Esimerkkejä alkuperäisestä aineistosta	Alaluokka	Yläluokka
<p>– "kun lähtee kotiin, niin siinä on aina se semmonen reviiiriylytys, että perhe päästää sinne omalle alueelleen." (haastateltava 7 vuonna 1995)</p> <p>– "mennä toisten kotiin, toisten reviiirille, löytää siellä se, millä tavalla tähän perheeseen, koska" (haastateltava 1)</p> <p>– "onpahan siellä seisottu oven takana, ettei oo kukaan tullu aukasemaankaan, että ei oo muistettukaan sitä, että on tultu" (haastateltava 5 vuonna 1995)</p> <p>– "mä tunsin, että me ollaan vähän niinku tunkeilijoita" (haastateltava 2)</p> <p>– "Se, että siellä ollaan perheen maaperällä. He ei tuu mihinkään toimistoon vieraaksi, vaan et he päästävät tän työntekijän vieraaks omaan kotiinsa." (haastateltava 12)</p>	Reviirin ylytys	Kuin vieraaseen valtioon
<p>– "siellä eletään sitä päivää ja sitä hetkeä. Noustaan ylös sängystä, ollaan unenpöpperöisiä" (haastateltava 3)</p> <p>– "kun ajatteli, että okei, kuvataan joku varttitunti, että pääsee sieltä tunnissa pois. Eihän siitä tullu mitään." (haastateltava 3)</p>	Kulttuuri-shokki: - Eri aika	
<p>– "mitenkä minä tänkin perheen kans puhun ja miten toimin ja mitä he hyväksyy. Yhteisen kielenkin löytäminen" (haastateltava 1)</p> <p>– "Se täs on ollu mielenkiintoinen asia, mikä on vaikea asia, et oppii puhumaan ihmisten kans niitten omalla kielellä." (haastateltava 12)</p>	- Eri kieli	
<p>– "Et se on niinku vaikee niitten rajojen laittaminen, et miten kauan me ollaan tässä ja miten kauan kuunnellaan" (haastateltava 3)</p> <p>– "Tai siis sillai että kun on sen suunniteltu kauheen "hienosti" mitä meinaa niille kertoo, niin sitte tulee odottamatta just niitä tilanteita, että lapset hermostuu ja muuta, niin se on kyl jälkeinpäin justin tajunnu, että pitäis pystyä niinku enemmän elämään sen perheen ehdoilla." (haastateltava 5 vuonna 1995)</p> <p>– "että pakkohan sitä on kunnioittaa heidän perhe-elämänsä ja heidän tapansa" (haastateltava 5 vuonna 1995)</p>	- Eri lait, oudot tavat	
<p>– "Et sillon aluks se tuntu, et se olis vähä ollu pelottavaakin mennä yksin" (haastateltava 12)</p> <p>– "kun menee sinne perheeseen, niin siellä sä oot sen perheen armoilla." (haastateltava 3)</p> <p>– "Ne on vahvoilla, jotka siellä on kotona." – "Että siellä joutuu kyllä mielikuvitustaan käyttää ja kekseliäisyyttä, että mitenhän mä nyt tästä tilanteesta selviän." (haastateltava 1)</p> <p>– "Jotku ei varmasti suostu kotiinkaan lähtemään tai jotenkin se voi olla jollekin aika iso askel jotenkin." (haastateltava 12)</p> <p>– "On niinku vieras henkilö. Kokonaan vieras ja sitte myöskin, et on perhetyöntekijä. Ja on se kamera. Ja mä voin tavallaan niinku alkuun mä ainakin ajattelin ja pelkäsin, että mut koetaan semmoseks tunkeilijaks, että nyt tänne tulee joku ja vielä oikein kameran kanssa." (haastateltava 7 vuonna 1995)</p>	Pelottavuus	

6.6 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuutta arvioidessani pohdin ensin yleisemmin ontologisia ja epistemologisia lähtökohtiani. Ontologia selvittää, mitä todellisuus on, mitä on olemassa ja millä tavalla. Realismin mukaan todellisuus on olemassa ihmisen tajunnasta ja tietämisestä riippumatta, jolloin ihmisillä olevan tiedon voi nähdä vastaavan enemmän tai vähemmän todellisuuden tosiasioita. Tieteessä on kuitenkin siirrytty vähittäin kohti konstruktivismia, jonka mukaan tieto rakentuu ihmisten mielissä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Konstruktivismi on erilaisia suuntauksia kuvaava sateenvarjokäsite, jossa voidaan tausta-ajatuksina nähdä totuuden korrespondenssiteoriasta poikkeavia totuusteorioita. Näiden mukaan totuus voi olla onnistunutta käytäntöä (pragmatistinen totuuskäsitys), ymmärrystä avaavaa (hermeneuttinen totuuskäsitys), vallan tuottamaa (kriittiset teoriat), yhteensopiavuutta (koherenssiteoria) tai yhteisymmärrystä (konsensusiteoria). (Heikkinen, Huttunen, Kakkori & Tynjälä 2006, 163-182; ks. myös Wilenius, Oksala, Mehtonen & Juntunen 1978, 58-61; Tuomi & Sarajärvi 2006, 131-133.)

Kvale (1996) pohtii tieteessä vallinneita totuuskäsityksiä ja toteaa, että usko objektiiviseen maailmaan on ollut pohjana modernin ymmärryksen mukaiselle totuudelle ja luotettavuudelle. Postmodernissa ajattelussa käsitys objektiivisesta todellisuudesta totuuden ja luotettavan tiedon perustana on purkautunut, ja tilalle on tullut ajatus todellisuuden sosiaalisesta konstruoinnista. Käsityksen totuudesta ajatellaan syntyvän dialogin kautta. (Kvale 1996, 238-239.)

Myös tässä laadullisessa tutkimuksessani voidaan nähdä lähentymistä konstruktivismiin suuntaan, jos tosin en kuitenkaan ole kokonaan hylännyt realismin lähtökohtana olevaa oletusta ihmistajunnan ulkopuolisesta todellisuudesta (vrt. Heikkinen, Huttunen, Kakkori & Tynjälä 2006, 163-164). Totuuskäsitystä voi tässä tutkimuksessa lähestyä siten kuin Tuomi ja Sarajärvi (2006, 131-133) esittävät, eli että laadullinen tutkimus on 'totta' konsensusiteoriaan perustuvan teorian ja pragmaattisen totuusteorian mielessä, ja toisaalta se teorianmuodostuksessaan tarvitsee totuuden koherenssiteoriaa. Omassa tutkimuksessani on vahvasti läsnä pragmatistinen totuuskäsitys, kun arvioin uuden työmenetelmän käyttöönottoa suhteessa postmodernin asiantuntijuuden edellyttämiin kriteereihin. Kuvan merkitys työkäytännöissä haastaa tutkijaa uutta ymmärrystä avaavaan pohdintaan ja hermeneuttisen totuuskäsityksen alueelle. Tutkimuksen tarkasteluja asiantuntijavalasta voi katsoa myös kriittisten teorioiden valossa.

Kvalitatiiviselle tutkimukselle ei ole olemassa yhtä yhtenäistä käsitystä luotettavuuden arvioimiseksi. Laadullisen tutkimuksen epistemologiset eli tietoteoreettiset perusteet ovat erilaiset kuin määrällisen tutkimuksen, jolloin kvantitatiivisen paradigman mukaiset luotettavuustarkastelutkaan eivät suoraan ole siirrettävissä kvalitatiiviseen. Kvantitatiiviselle tutkimukselle kehitetyt luotettavuuskriteerit perustuvat oletukseen yhdestä konkreettisesta todellisuudesta, jota tutkimuksessa tavoitellaan. Tämä perustuu epistemologiaan, joka on sitoutunut totuuden korrespondenssiteoriaan ja edellyttää uskoa objektiiviseen tietoon. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on suuntauksia, erityisesti esimerkiksi etnografia ja antropologia,

joiden edustajistossa on ollut sellaisia kannanottoja, että reliabiliteetti ja validiteetti ovat irrelevantteja laadullisen tutkimuksen kannalta. Osa tutkijoista näissäkin suuntauksissa pitää validiteettia tärkeänä, mutta ei reliabiliteettia. Joidenkin mielestä asiat sinällään olisivat tärkeitä, mutta mahdottomia arvioida. (Tynjälä 1991, 387-389; Tuomi ja Sarajärvi 2006, 133-135.)

Monet laadullisen tutkimuksen edustajat ovat ehdottaneet käsitteiden validiteetti ja reliabiliteetti hylkäämistä tai korvaamista laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa. Tutkimuksen luotettavuutta kuvaavat käsitteet ovat saaneet laadullisen tutkimuksen piirissä monenlaisia tulkintoja ja suomalaisessa kirjallisuudessa lisäksi erilaisia käännöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 134; Heikkinen & Syrjälä 2006, 148.)

Pyrkiessään tuomaan laadulliselle tutkimukselle vastineita kvantitatiivisen tutkimuksen käsitteille sisäinen validiteetti, ulkoinen validiteetti, reliabiliteetti ja objektiivisuus, Tynjälä (1991, 390) esittää suomennokset neljästä uskottavuuden (trustworthiness) käsitteestä, jotka Lincoln ja Guba (1985, 290-301) ovat alun perin ottaneet käyttöön: totuusarvo, sovellettavuus, pysyvyys ja neutraalisuus. Seuraavassa tarkastelen oman tutkimukseni luotettavuutta Lincolnin ja Guban (1985) esittämien käsitteiden sekä Tynjälän (1991) ja Syrjälän ym. (1996) niistä käyttämien suomennosten ja selitysten mukaan.

Totuusarvon kriteerinä mainitaan käsite vastaavuus (credibility). Tutkimuksessa tuotettujen rekonstruktioiden olisi vastattava alkuperäisiä konstruktioita. Totuusarvon toteutumista on tässä tutkimuksessa pyritty varmistamaan monipuolisella aineistonkeruulla, triangulaatiolla (ks. myös Tuomi & Sarajärvi 2006, 142).

Sovellettavuus voidaan ymmärtää tutkimustulosten siirrettävyytenä (transferability). Sovellettavuuden saavuttamiseksi olen yrittänyt kuvata aineistoani, tehdyn tutkimuksen vaiheita, käsitteitä ja käytettyä teoriaa mahdollisimman tarkasti, jotta lukija voisi sitten tehdä päätelmät tutkimustulosten sovellettavuudesta muihin konteksteihin.

Pysyvyyden tarkastelussa voidaan puhua tutkimustilanteen arvioinnista (debendability). Tutkimuksen kuluessa voi kuitenkin tapahtua vaihtelua joko tutkijassa, ympäröivissä olosuhteissa tai tutkittavassa ilmiössä. Tällöin pysyvyyden tarkastelu ei ole edes oikein relevanttia. Tässä tutkimuksessa aivan ilmeisesti tapahtui tällaista vaihtelua siitä syystä, että uutta menetelmää on otettu käyttöön vaiheittain, ja koko ajan osallistujien tietämys ja käsitykset ovat muuttuneet. Olen tutkimukseni aineiston pohjalta kirjoittanut työntekijöiden muutoksen prosessista artikkelissani vuodelta 1998 (ks. Lehtonen 1998). Paitsi että työntekijät kävivät omaa VHT-menetelmän käyttöönoton prosessiaan läpi, koko VHT-menetelmä kävi Suomeen tulemisen prosessiaan, ja olin itsekin mukana prosessissa. Vuosien 1995-1996 aikana tutkimuksessani ei tehty kuin yksi haastattelu kullekin vastaajalle, ja kyselytutkimus oli miltei samanaikainen, joten pysyvyyden selvittäminen tyhjentävästi siltä osin on hankalaa. Niiden osalta, jotka vastasivat sekä kyselyyn että haastatteluun, en havainnut vastauksissa ristiriitaisuuksia. Lisäksi voi mainita sen, että tunsin haastateltavani haastattelujen vaiheessa jo aika hyvin, enkä huomannut mitään epäluotettavuuteen viittaavaa. Haastatteluissa tosin mentiin huomattavasti syvemmälle asioiden pohdinnassa, joten sikäli kyselyn ja haastattelun vastausten

vertailu ei juurikaan ole mahdollista. Vuoden 2003 haastattelut ovat myös tässä mielessä vaikeasti verrannettavissa mihinkään.

Neutraalisuuden kriteerin täyttymistä voidaan arvioida vahvistettavuuden (confirmability) saavuttamisen suhteen. Jos neutraalisuutta pidetään kvalitatiivisessa tutkimuksessa samansuuntaisena kuin objektiivisuutta kvantitatiivisessa tutkimuksessa, niin on kuitenkin huomattava laadullisessa tutkimuksessa lähtökohdaisesti vallitseva subjektiivisuus. Tässä tutkimuksessani olen pyrkinyt tuomaan tarkasti esiin kaiken sen teorian tiedon, jonka valossa olen tutkimustani kehittänyt, ja samoin olen yrittänyt kertoa kaiken tutkimusaineiston suhteen tekemäni työn mahdollisimman seikkaperäisesti, jotta lukija voisi varmistua myös neutraalisuuden riittävydestä tässä tutkimuksessa. (Edellä käytetyt käsitteet ja arviointiperusteet ks. Lincoln & Guba 1985; Tynjälä 1991; Syrjälä ym. 1996.)

Tutkimukseni erityisluonteen vuoksi toin luotettavuuden tarkasteluun myös Heikkisen ja Syrjälän (2006) Steinar Kvalen (1996) ajatusten pohjalta tekemän validointiluokituksen. Olin tietoinen siitä, että Heikkinen ja Syrjälä olivat kehittäneet käsitteitä ja tarkastelun ideaa ennen kaikkea narratiivisen toimintatutkimuksen luotettavuuden arviointiin. Ajattelin sellaisen tarkastelun kuitenkin tuovan lisää näkemystä tutkimukseni luotettavuuden erittelyyn, koska oma tutkimukseni oli niin pitkäkestoinen ja monivaiheinen, monen tieteenalan teorioihin tukeutuva, moniaineellinen sekä vahvasti käytäntöön ja kehittyvään toimintaan pureutuva kokonaisuus, jossa on myös keskeisesti etsitty ymmärtämystä kuvamerkityksiin ja visuaalisuuteen tähänastisesta kasvatustieteellisestä tutkimus-traditiosta poikkeavalla tavalla. Heikkisen ja Syrjälän (2006, 159; ks. myös Patton 2002, 547-548) esiin nostamat käsitykset tieteen ja taiteen lähentymisestä sopivat siten myös omaan tutkimukseeni. Samoin Kvalen (1996) sekä myös Tuomen ja Sarajärven (2006) painottamat tutkimuseettiset kysymykset niin ikään täydentävät luotettavuustarkastelun kokonaisuutta.

Kvalen (1996) esittämään tapaan Heikkinen ja Syrjälä (2006) ehdottavat käytettäväksi validiteetin (validity) käsitteen sijasta validoinnin (validation) käsitettä. Tällöin ei etsitä pysyviä totuuksia tai tosiasioiden tiloja, vaan validoinnilla tarkoitetaan prosessia, jossa ymmärrys maailmasta kehkeytyy vähitellen ja inhimillinen tieto perustuu kielen välityksellä tapahtuvaan tulkintaan. Edelleen Kvalen innoittamina Heikkinen ja Syrjälä päätyvät esittämään viittä periaatetta tutkimuksen arvioimiseksi: 1. historiallista jatkuvuutta, 2. reflektiivisyyttä, 3. dialektisuutta, 4. toimivuutta ja 5. havahduttavuutta. Tutkimuksen laatua ei usein voida tai ole mielekästä arvioida modernin tutkimuksen tapaan kriteeri kerrallaan ja toisistaan erillään. Kokonaisuuden ajatellaan olevan toisenlainen kuin osiensa summa. Laatuperiaatteet voivat myös limittyä keskenään. (Heikkinen & Syrjälä 2006, 144-161; ks. myös Kvale 1996, 236-252.)

Tarkastelen seuraavassa edellä esitettyjä laatukriteereitä (ks. Kvale 1996; Heikkinen & Syrjälä 2006) sekä omaa tutkimustani niiden valossa:

1. Historiallinen jatkuvuuden periaatteen mukaan toiminta ei ala tyhjästä eikä myöskään pääty koskaan, ja tutkimusprosessi sijoittuu tiettyyn historialliseen yhteyteensä. Oman tutkimukseni taustaosuudessa on lähdetty tarkastelemaan Video Home Training -metodin kehittelyä varsin kaukaa, aina Hollannin vaihetta edeltävältä ajalta ja myös Suomeen tulon alkuvaiheista asti. Tutkimukseni prosessikin on

kaikkiaan yli kymmenen vuoden pituinen. Tarkasteluissa olen pitänyt tärkeänä nähdä asiat taustoineen, ja siksi historiallista kuvausta on aika laajasti mukana loppuraportissa. Tutkimukseni haastavin osuus on ollut kuvan ymmärtäminen kokonaisuudessaan sekä voimautumisprosessin liittäminen kuvaan. Tähän tarkasteluun olen tuntenut tarpeelliseksi liittää myyttien, satujen ja kaunokirjallisuuden sekä kuvataiteen ihmisiä puhutelleita teemoja, jollaiset eivät tuota pelkästään tietämystä vaan puhuttelevat ehkä enemmänkin tunteen ja esteettisten vaikutelmien kautta. Postmodernistisessä lähestymistavassa tutkimusten arviointi on kokonaisvaltaista, jolloin tärkeinä voidaan pitää myös tunteita ja esteettisiä vaikutelmia (Lincoln & Denzin 2000, 1052; Rosenblatt 2002, 907-908; Tuomi & Sarajarvi 2006, 55-57).

2. Reflektiivisyyden periaate liittyy tutkimuksen läpinäkyvyyteen. Olen kuvannut tutkimukseni aineiston, menetelmät ja etenemisen mahdollisimman tarkasti, jotta lukija voisi arvioida ajatusteni kulkua ja aineistosta tehtyjen päätelmien pitävyyttä. Tutkimuksessani on ollut useita erilaisia vaiheita, joissa ajatus on kehittynyt. Kaikkea tätä kuvaan tässä raportissani.

3. Dialektisuusperiaate perustuu ajatukseen sosiaalisen todellisuuden muodostumisesta keskustelussa dialektisena prosessina, jossa on tilaa erilaisten näkemysten ilmitulolle ja moniäänisyydelle, ristiriitaisuuksillekin. Tutkimuksessani esitän esimerkiksi puhetta, jossa samakin henkilö kesken kaiken vaihtaa puhettaan eri aikakausien tai eri valtasuhteiden käytäntöjä ilmentäväksi. Sosiaalinen konstruktionismi, jonka kanssa tutkimukseni on monelta osin yhtenevä ajattelun lähtökohdiltaan, sopii hyvin dialektisuuden periaatteeseen.

4. Toimivuusperiaatteen kannalta tutkimusta tarkasteltaessa voidaan sanoa, että onnistunut tutkimus saa aikaan toimivuutta. Tutkimuksen osallistujat esimerkiksi voimautuvat ja alkavat luottaa kykyihinsä. VHT-menetelmä on nimenomaan voimauttava, mutta se ei vielä saa aikaan tutkimukseni voimauttavaa vaikutusta. Tutkimukseni on kuitenkin ollut osaltaan kehittämässä VHT-menetelmän käyttöä ja jalkauttamista Suomeen. Ainakin sikäli tutkimukseni voi katsoa täyttävän myös toimivuusperiaatteen vaateita. Myös tutkimuseettiset tarkastelut liittyvät toimivuusperiaatteeseen. Olen tutkimuksessani häivyttänyt osallistujien tunnistettavuuden. Olen myös pyrkinyt monin sitaatein antamaan mahdollisuuden tutkimukseni osallistujien oman äänen kuulumiselle. Koko pitkän prosessin keskeisenä kannustimena on toiminut halu auttaa perhetyöntekijöitä kehittämään työtään, jota suuresti arvostan. Sen kautta haluaisin tutkimukseni omalta osaltaan auttavan myös perheitä.

5. Havahduttavuus on tutkimuksen arviointikriteerinä tiedettä taiteeseen lähentävä. Hyvä tutkimus havahduttaa kuin taide-esitys tai herättää ajatuksia ja tunteita taiteen tapaan (Patton 2002, 547-548; Atkinson, Coffey & Delamont 2003). Tutkimukseni keskeisimmät asiat, videon voimauttamisvaikutus vuorovaikutuksessa, tämän voimauttamisilmiön syvätarkastelu ja voimauttavan videon idean perhetyöhön juurtumisen seuranta, ovat kaikki hätkähdyttävän uutta löydöstä. Mitään aivan vastaavaa ei Suomessa ole tutkittu tähän mennessä. Myös poikkitieteellistä ja taiteenkin tuotoksia hyödyntävää tarkastelutapaani voi kasvatustieteellisessä tutkimustraditiossa pitää ajatuksia ja tunteita herättävänä. (Edellä käytetyt käsitteet ja arviointiperusteet Heikkinen & Syrjälä 2006; ks. myös Kvale 1996.)

Pohtiessani tutkimustani yleisesti katson merkittäväksi luotettavuutta parantavaksi asiaksi sen, että olin mukana VHT-toiminnassa vuosina 1993-1997 niin intensiivisesti, monipuolisesti ja pitkään. Kun vielä tein viimeiset haastattelut kymmenen vuotta tutkimuksen aloituksen jälkeen, ja sen jälkeen kohensin ratkaisevasti teoreettista tietämystäni varsinkin kuva-asiasta, niin ymmärrän perehtyneeni aiheeseen todella syvästi. Prosessissa mukana eläminen antoi nähdäkseni itselleni pohjaa arvioida eri asioiden merkitystä kokonaisuuden kannalta. Myös se, että kehittelin tutkimukseni raportointia kauan ja kuitenkin koko ajan pitäen sitä vireillä ja lukien alan tutkimustietoa jatkuvasti, on käsittäkseni linjannut tutkimustani parempaan päin luotettavuudenkin suhteen. En usko aineistoni sikäli vanhentuneen tutkimukseen käytettynä aikana, että uudelle aloittelijalle VHT-menetelmän opettelu voi hyvinkin tuottaa samantapaisia vaiheita, kuin mitä olen tutkimuksessani kuvannut. Aineistojen vanhuus aiheutti kyllä sitä, että osalle tiedoista ei oikeastaan enää ole tarvetta ja käyttöä. Sikäli edellä kerrottu toimivuusperiaate kärsi jonkin verran. Toisaalta tutkimukseni havahduttavuus on näin tehden kattavuudessaan ja syvyydessään varmasti suurempi.

Yleisenä tutkimustani koskevana asiana korostan vielä kautta koko työn toteuttamaani mahdollisimman korkeaa tutkimuseettisyyttä (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2006, 138). Asemani tutkijana oli sikäli kaksijakoinen, että osallistuin VHT-koulutuksiin yhdessä tutkimukseni osallistujien kanssa ja toisaalta koko ajan olin myös tutkijana tilanteissa. Pyrkimyksenäni oli olla objektiivinen ja säilyttää roolini tasaisesti tutkijan roolina, mutta vietin paljon aikaa tutkittavieni seurassa, matkustin, majoituin ja ruokailin heidän kanssaan, ja tunsin osan haastateltavistani myös yksityiselämän puolelta, joten oma persoonani saattoi vaikuttaa jollain tavalla prosessin kuluessa. Siitä pidin tiukasti kiinni, etten kenellekään kertonut mitään tutkimuksen myötä tietooni tullutta kehenkään henkilöön liittyvää asiaa.

Kvalen (1996, 111-116) mukaan tutkimuksesta ei saa koitua haittaa tutkittaville. Koen, että vastuuni tutkijana ulottui paitsi osallistujina olleisiin työntekijöihin, myös heidän asiakasperheisiinsä. Siksi päädyin jopa jättämään raportoinnista pois joitain keskustelunpätkiä, jotka olisivat olleet oivallisia esimerkkejä, mutta olisivat nimettöminäkin voineet olla tunnistettavissa. Häivyitin raportoinnin teksteistä myös kaikki mahdollisesti tunnistettavat nimet. Tutkimusluvut hoidin myös asianmukaisesti.

7 PERHELÄHTÖISYYS

Laitos tai toimisto on perhetyöntekijöille vanhastaan tuttu perheiden kohtaamisen paikka, mutta Video Home Training -menetelmän käyttöönotto asettaa työntekijät uuteen tilanteeseen. Tässä luvussa kerron teoreettisesti perustellen, millaisena perheiden koti sinne sijoittuvine arkirutiineineen näyttäytyy perhetyön toimintaympäristönä sekä millaisia edellytyksiä tämä ympäristö tarjoaa asiakaslähteiselle toiminnalle. Tarkastelussa on merkittävänä taustateorianä ekokulttuurisen teorian mukainen näkemys perheen huomioonottamisesta jaetun asiantuntijuuden ja kumppanuuden saavuttamiseksi. Erikseen tarkastelen, millaisiin rooleihin työntekijä päätyy perheiden kanssa toimiessaan, millaista asiantuntijuutta hän toteuttaa sekä millainen asema perheelle toiminnassa muotoutuu. Isien asiakkuuden toteutumisessa on omanlaisiaan erityispiirteitä. Kaikella tällä pyrin vastaamaan ensimmäiseen tutkimustehtävään eli siihen, miten perhelähtöisyys toteutuu videoavusteisessa perheohjauksessa.

7.1 Arjen arvo – työskentely perheen kotona

Jokapäiväisessä arkielämässä ihminen muotoilee maailmaansa ja välitöntä ympäristöään sekä siinä samalla myös itseään. Arkielämä sisältää sekä kasvamisen että kasvuun saattamisen, ja arkipäivä on kaiken sosiaalisen toiminnan perusta. (Tedre 1999, 41.) Voidaan ajatella, että ideaaleilla on vaikutuksensa siihen, mitä käytännön arki on. Ideaalit antavat suuntaa käytännölle. (Värri 2000, 30-31; Ahlman 1993, 35.) Kotien arjen toiminnat ovat kompleksisia, samanaikaisia ja vuorovaikutteisia. Kodeissa eletävän arkipäivän tarkastelu on myös tutkimusmielessä arvokasta. (Palojoki 1997, 213-215.)

Kodeissa arkea uusinnetaan paitsi kielellisesti myös fyysisin toiminnoin. Ruumiillisista tekemisistä puhutaan usein rutiineina. Työskenneltäessä ihmisten kodeissa todellisuus kohdataan siellä monin tavoin myös fyysisesti: fyysisinä ympäristöinä, fyysisinä ihmisinä ja toimintana. (Tedre 1999, 118-119.) Giddens (1995)

esittää, että arki olisi mahdotonta, ellemmme rakentaisi rutiineja. Rutiinit taas muodostuvat siitä, kun teemme niistä suhteellisen pitkiksi ajoiksi "itsestänselvyyskäsiä". Joka tapauksessa päivästä toiseen toistuvilla rutiineilla on suuri merkitys ihmisen turvallisuudelle. (Giddens 1995, 106-108, 142.)

Mutta mitä on arki? Toisaalta se on kaikille tuttu itsestänselvyys, toisaalta sitä ei saa kiinni kuin hajanaisina, irrallisina ja keskenään erimitallisina pätkinä, erilaisten ihmisten erilaisina tekemisinä ja ajatuksina. Arki on sekä pinnallista että painavaa. Sitä on kaikkialla, mutta kaikki ei ole arkea. Arkea ylistetään ja halveksitaan. Arki ja arjen velvollisuudet liittyvät usein sukupuoleen. Toistaminen, rutiinit, kotityöt, kodintuntu ja tavanomaisuus ovat käsitteitä, jotka helposti liitetään arjen käsitteeseen. Myös tavallinen työpäivä sisältää arkea. (Jokinen 2005, 7-121, 158.) Vanhemmuuden arki liittyy vahvasti kotiin ja perheeseen. Tavallista perheiden arkea tarkastellaan usein kaavamaisesti yleistäen ja samalla monia ihmisiä loukkaavalla tavalla, kun ilman muuta pidetään normeina esimerkiksi hyvää vanhemmuutta, ydinperhettä ja (hetero)parisuhdetta. (Jokinen 2005, 122-139.)

Peltomäki, Harjumäki ja Husman (2002, 93) ovat esittäneet, että arjen ongelmat ovat usein huomattavasti konkreettisempia kuin niitä koskevat yleistävät määritelmät. Jokisen (2005) tutkimukseen liittyivät osallistujien piirtämät niin sanotut "arjen pysäytyskuvat". Näinä kuvina ihmiset tuottivat paljon perheiden arkea ilmentävää konkretiaa, esimerkiksi piirroksia monista erilaisista ruokailutilanteista. Muita arkisina tilanteina esitettyjä olivat esimerkiksi onnellisena kuvattu loikoilu (äiti ja lapsi), lautapelin pelaaminen (vanhemmat ja lapset), sohvalla istuminen kirjan ääressä (äiti lukee lapsille), perheenjäsenten loikoileminen aurinkoisella kuistilla, yhteinen kikattelu (vanhemmat ja lapset) ja imettävä äiti. Arjen tilanteina esitettiin kyllä myös aamuhässäkkä (neljä ihmistä sotkuksessa kodissa) ja aikuinen kiroilemassa puhelimeen lapsen roikkuessa käsipuolella (kuvassa myös televisio). (Jokinen 2005, 176-177.)

Ekokulttuurinen teoria. Bronfenbrennerin (1979) ekologisessa teoriassa lähestytään perhettä osana yhteiskuntaa ja tarkastellaan kehittyvän lapsen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutusta mikro-, meso-, ekso- ja makrosysteemien sisäkkäisinä kehinä. Tässä rakenteessa sisin osa eli mikrosysteemi on lapsen lähin konteksti, johon voidaan katsoa oman kodin lisäksi kuuluvan eräitä muita hyvin läheisiä, "face to face" -vuorovaikutuksen tahoja, jollaisista esimerkkeinä Bronfenbrenner mainitsee päiväkodin ja leikkikentän. Mesosysteemiä tarkasteltaessa voidaan nähdä lapsen yhteyksiä sellaisiin tahoihin kuin koulu tai naapurusto. (Bronfenbrenner 1979, 3-25.) Vammaisilla lapsilla mesosysteemisellä tasolla voidaan mainita myös viranomaiskontaktit (Määttä 1999, 77). Eksosysteemi koostuu yhdestä tai useammasta kontekstista, jossa yksilö itse ei ole aktiivisena osallistujana, mutta jonka tapahtumat vaikuttavat yksilöön. Toisaalta yksilö voi myös vaikuttaa tavalla tai toisella eksosysteemiin. Esimerkkeinä lapsen eksosysteemisestä tasosta voisi mainita vanhempien työpaikat, sisarusten koululuokat ja vanhempien ystävien verkostot. Makrosysteemi on rakenteen uloin kehä, jossa vaikuttavat erilaiset yhteiskunnalliset asiat kuten lainsäädäntö tai kulttuuriset tavat. (Bronfenbrenner 1979, 25-26.)

Ekologiset teoriat eivät riittäneet Los Angelesin yliopiston CHILD-tutkijaryhmälle, joka kehitti oman vaihtoehdonsa, jonka he nimesivät ekologis-kulttuuriseksi

(ecological/cultural) eli *ekokulttuuriseksi teoriaksi (ecocultural theory)*. Tämä teoria alkoi muotoutua John ja Beatrice Whitingin (ks. esim. Whiting & Whiting 1975) kollegoidensa kanssa 1970-luvulla kehittämän psykokulttuurisen mallin perustalle UCLA:n professoreiden Gallimoren ja Weisnerin tutkiessa kehityksessään viivästyneiden lasten perheitä ja perheiden arkirutiinien järjestelyjä. (Gallimore ym. 1989, 216-218; Gallimore ym. 1993, 186; Määttä 1999, 77-79.)

Tutkijaryhmä kritisoi sellaisia teorioita, jotka patologisoivat kehityksessään viivästyneiden lasten perheitä tai kohdistuvat huomiotaan vain lapseen eikä koko perheen tilanteeseen. (Bernheimer & Keogh 1995; Määttä 1999, 78-79). Ryhmä kyllä arvosti ekologisia teorioita nähden niiden huomioivan tärkeällä tavalla olosuhteet ja ympäristötekijät perheen tilanteessa ja lapsen kehityksessä. Kuitenkaan Bronfenbrennerin malli ja sen rakenne ei kuvaa eri komponenttien ja tasojen keskinäistä vuorovaikutusta ja dynamiikkaa, eikä se myöskään auta täysin ymmärtämään, mitä tapahtuu tai miksi. Bronfenbrennerin teorian kaikenkattavuudessa kaikki liittyy kaikkeen ja kaikki vaikuttaa kaikkeen, mikä juuri tuo ongelmia ymmärtää lapsen ja perheiden elämän kannalta tärkeitä eri tasojen eri komponenttien vaikutuksia. CHILD-tutkijaryhmä halusi ymmärtää mekanismeja tarkemmin, jotta tiedettäisiin, mihin puuttua lapsen ja perheen elämässä muutoksia toivottaessa. (Gallimore ym. 1989, 217; Bernheimer ym. 1990, 220-221; Bernheimer & Keogh 1995; Määttä 1999, 78.)

Ekokulttuurisen teorian kehittäjät nostavat keskeisesti esiin sen, että perhe ei vain passiivisesti adaptoidu, vaan kyseessä on ennemminkin akkommodoitumisprosessi (*family accommodation*), jossa perhe on monin tavoin aktiivinen toimija (Gallimore ym. 1993, 186; Weisner & Gallimore 1994, 13-14). Perheet reagoivat aktiivisesti ja proaktiivisesti, ennakoivasti, olosuhteisiin, joissa he elävät sekä rakentavat ja järjestävät ympäristöjä, jotka antavat merkitystä ja suuntaa heidän elämänsä (Weisner 1984; Gallimore ym. 1989; Bernheimer ym. 1990; Bernheimer & Keogh 1995).

Ekokulttuurisen teorian kehittelyn myötä on tullut kootuksi myös luettelo osa-alueista, jotka muodostavat ekokulttuurisen ympäristön (*ecocultural niche*) eli perheen arkirutiinien kannalta olennaisen resurssien ja toimintatapojen kokonaisuuden, jonka piirissä akkommodoituminen tapahtuu. Ekokulttuurisen teorian mukaiset 10 muutoksen aluetta ovat: 1) Perheen toimeentulo ja taloudellinen perusta, 2) Kasvatuksen, opetuksen ja terveydenhuollon palvelut, 3) Kodin ja lähiympäristön sopivuus ja turvallisuus, 4) Kotityöt ja perheen työnjako, 5) Lastenhoidon järjestäminen, 6) Lapsen leikkimahdollisuudet ja kaverit, 7) Aviolliset roolisuhteet, 8) Sosiaalinen tuki, 9) Isän/ puolison rooli ja 10) Vanhempien tiedonlähteet ja tavoitteet. (Gallimore ym. 1993, 186-187; Bernheimer & Keogh 1995; Määttä 1999, 82.) Neljä vuotta aiemmin Gallimore ym. (1989) olivat esittäneet suunnilleen saman luettelon siten, että se sisälsi lisäksi sellaiset kohdat kuin Lapsen vaikuttavat kulttuuriset tekijät ja Yhteisön heterogeenisuus ja yhdeksäs kohta oli muodossa Isän ja äidin rooli lastenhoidossa. Weisnerin vuonna 1984 esittämässä 12-kohtaisessa muutenkin joiltain osin erilaisessa listauksessa isän osuus painottui vuoden 1993 esitykseen nähden tavallaan vähän enemmän, kun kohta oli muodossa Isän ja muiden roolit lastenhoidossa. (Weisner 1984; Bernheimer ym. 1990.)

Ecocultural niche, ekokulttuurinen ympäristö, on suomennettu myös käsitteellä elämänpaikka (ks. Veijola 2004, 27). Varsinkin tämä suomennos muistuttaa meitä siitä tarkastelusta, jota Bernheimer ja Keogh (1995) esittävät artikkelissaan käsitteestä place. He viittaavat esitelmään, jonka Elliott West oli pitänyt vuonna 1993. West tarkasteli paikan käsitettä metaforana (place as a metaphor). Paikka voidaan ajatella kolmella tavalla: 1. sijaintina kartalla 2. fyysisinä ja kulttuurisina tekijöinä, jotka muodostavat paikan ja ympäröivät sitä 3. paikka voidaan kuvata (erityisesti siellä paikassa asuvien henkilöiden) näkökulmien, asenteiden ja uskomusten kautta. Bernheimer ja Keogh kuljettavat läpi koko artikkelin juuri Westin mallin mukaista paikan käsitettä painottaen sitä, että perheiden kanssa työskennellessä olisi otettava huomioon kaikki Westin mainitsemat aspektit. (Bernheimer & Keogh 1995)

Ekokulttuurisessa ajattelussa annetaan paljon huomiota päivittäisten rutiinien merkitykselle (Gallimore ym. 1993, 186). Teorian mukaan ekologiset vaikutukset välittyvät arkipäivän toimintatilanteiden (*activity settings*) kautta. Lapsille arkitilanteet antavat monia erilaisia oppimisen ja kehittymisen mahdollisuuksia. Tilanteet ovat yleensä tuttuja ja kotoisia päivittäisen perhe-elämän osia, eivät niinkään tarkoituksellisesti opetukselliseksi rakennettuja. Ruoanlaitto, syöminen, pöydän tyhjentäminen ja monet muut arkipäiväiset askareet ovat niitä tilanteita, joissa aikuisten ja lasten vuorovaikutus toteutuu tahattomasti. Joskus perheissä rakennetaan myös tarkoituksellisia opetustilanteita. Esimerkiksi sadunlukutuokioita voidaan pitää siinä tarkoituksessa, että halutaan edistää lasten kognitiivista tai puheen kehitystä. Tällaisia aktiviteetteja on kodeissa riippumatta siitä, onko perheessä kehityksessään viivästyneitä lapsia vai ei. (Gallimore ym. 1989, 217.)

Ekokulttuurisen teorian yksi merkittävä sanoma on se, että lapsen vammaisuus, kehitysviivästyminen tai muu erillaisuus eivät sittenkään selitä hyvin paljon siitä, millaista elämää perhe omassa arjessaan elää. Paljon määräävämpiä ovat esimerkiksi asuinpaikka ja kulttuuri, joiden keskellä perhe elää (Gallimore ym. 1993, 188; Mattus 1999, 10.) Omassa kulttuurissa opitut ja arvostetut tavat määrittävät perheen suosimia kasvatuspäämääriä. Vanhempien tiedot, uskomukset ja arvot ohjaavat perheen toimintaa. Ammattilaisten ja vanhempien arviot lapsesta saattavat poiketa toisistaan huomattavasti. Perheillä on myös oma sisäinen perhekulttuuri, jonka seurauksena samantapaisiksi jossain mielessä luokiteltavat perheet käyttäytyvätkin ihan eri tavoin. Koko käsitys perheestä ja elämästä perheessä voi olla hyvin erilainen vanhempien erilaisista kulttuuritaustoista johtuen. Kodin kulttuurin tuntemuksen perusteella voidaan myös paremmin ymmärtää ja ennustaa lasten käyttäytymistä ja reaktioita. (Axia & Weisner 2002; Lowe & Weisner 2004; Weisner 2005; Janhonen-Abuquah 2006; ks. myös Harwood, Miller & Irizarry 1995.)

Ekologiset vaikutukset välittyvät viime kädessä perheen jokapäiväisiin arki-rutiineihin. Niinpä sitten toisaalta lapsen kasvuympäristöä päästään arvioimaan sellaisin konkreetein kysymyksin kuin: 1) keitä on läsnä, 2) millaisia ovat aikuisten arvot ja päämäärät, 3) mitä tehdään, 4) miksi tehdään ja 5) mitkä tottumukset ja säännöt (*scripts*) ohjaavat toimintaa. (Gallimore ym. 1989, 217; Määttä 1999, 79-81.) Samanlaisessa taloudellisessa tilanteessa olevilla perheillä voi olla hyvin erilainen elämä käytännössä. Pienetkin yksityiskohdat eri perheiden päivärutiineissa kertovat perheen järjestyksenpidosta, tai epäjärjestyksenpidosta.

Rutiineja voidaan pitää empiirisinä ilmauksina siitä, mitä lapsilta ja muilta perheenjäseniltä odotetaan. Jotta voi ymmärtää ongelmaisen lapsen ja hänen perheensä kehityksen kulkua, pitää siirtyä yli laajoista väestötieteellisistä kuvaustavoista. On ymmärrettävä, miten perhe ja lapsi toimivat omassa luontaisessa ympäristössään, millainen on perheen fyysinen ja sosiaalinen konteksti. (Bernheimer & Keogh 1995.)

Perheen arjen tunteminen on tärkeää, mikäli aiotaan tehdä jotain todellista perheen hyväksi. Asiantuntijan perheen parhaaksi tarkoittama tuki voi kääntyä perhettä vastaan, jos toimet eivät sovi yhteen perheen ekokulttuuristen olosuhteiden kanssa. Interventiot onnistuvat parhaiten silloin, mikäli ne limittyvät osaksi perheen tavallista elämää ja arkirutiineja. Silloin tulevat huomioonotetuiksi perheen omat näkemykset, uskomukset ja arvot. (Bernheimer & Keogh 1995; Lowe & Weisner 2004.) Arjen aktiviteetteihin kiteytyvät niin kulttuuri, arvot, tavoitteet ja resurssit kuin myös ihmisten väliset suhteet. Ekokulttuurisessa teoriassa on ajatus paikallisesti järkevästä toiminnasta tietyllä rajatulla alueella. Toimijat käyttävät kytkeytyä ja skematisoitua yhteistä tietoa sopeutuakseen ja tehdäkseen monimutkaisia päätöksiä paikallisessa yhteisössä. Tässä mielessä kulttuuri on ensisijainen väline, jonka lapset oppivat sopeutuakseen elämään. Lasten osallistuminen rutiineihin ja aktiviteetteihin on hyväksi lapsille ja tuottaa hyvinvointia (well being). Aktiviteettien kautta lapsi saa paljon kokemuksia. Aktiviteetit määräytyvät sen mukaan, mitä kulloisessakin kulttuurisessa yhteisössä pidetään toivottavina. (Weisner 2002.)

Ekokulttuurisen ajattelun mukaan perheen arkipäivässään tekemät ratkaisut ovat lapsen kehityksen kannalta olennaisempia kuin arjesta erillään olevat yksittäiset ohjelmat ja terapiat. Samalla vanhemmat nähdään asiantuntijoina siinä kuin ammatti-ihmisetkin. (Määttä 1999, 54.)

Työskentely perheen kotona. Sana koti herättää meissä mielikuvia. Se on tuttu ja tuttuudessaan itsestäänselvä käsite, samalla hyvin monimerkityksinen ja venyvä. Asunto on fyysinen tila, spatiaalinen käsite. Koti on eletty ja koettu tila, tunneltautunut käsite. (Granfelt 1998, 103.) Koti syntyy myös ihmissuhteissa, viihtymisessä, kuulumisessa ja kodin tekemisessä. Oikeassa kodissa on omaa tilaa konkreettisesti ja mentaalisesti. Sieltä löytyy sellaisia kuin 'oma huone' ja 'omia tavaroita'. Koti on emotionaalisisessa ja sosiaalisessa mielessä kiinnittymisen paikka. Sanaa 'kodintuntu' voidaan käyttää tarkoittamaan omaa tilaa, merkityksellisiä ihmisiä ja yhdessä jaettuina arkisia tehtäviä. Kodin piiriin kuuluvien henkilöiden vuorovaikutuksella on huomattavan suuri merkitys kodintunnon syntymisessä ja säilymisessä. (Granfelt 2004, 75-76.)

Kotona ihminen murtautuu kapeuttavasta, esimerkiksi jotenkin poikkeavan ihmisen kategoriasta kokonaiseksi ihmiseksi: hän tietää, kuka on ja miten on, tulee nähdyksi kokonaisena ihmisenä. Koti on aina suhteessa ympäröivään sosiaaliseen maailmaan. (Huttunen 2002, 332-337; Granfelt 2004, 76.) Psykologisesti ajatellen koti on minän jatke, osa ihmisen identiteettiä ja itseilmaisua. Kotona fyysinen ja mentaalinen sekoittuvat toisiinsa. (Friis ym. 2004, 159.)

Tila täytyy ensin ottaa emotionaalisisessa mielessä omaksi, ennen kuin se voi toimia kotina. Kodin ensimmäinen taso on siis sekä elämyksellinen että ruumiilli-

nen kokemus tilasta. (Granfelt 1998, 104; Huttunen 2002, 336-337.) Toiseksi koti on suhde, joka muodostuu ihmisen ja hänelle rakkaan toiminnan ja sitä symboloivan spatiaalisen tilan välille. Kodin kolmas taso on sisäinen koti. (Granfeltin 1998, 104-105.) Sisäinen koti on sellainen eheyden, elävyyden ja psyykkisen autonomian kokemus, että se mahdollistaa sisäisten mielikuvien tuottamisen sekä kyvyn puolustautua ja suojautua suhteellisen hyvin ulkomaailman hyökkäyksiltä. Sisäiseen kotiin voi vetäytyä, kun maailma murjoo. Sisäisessä kodissa saa uudelleen tuntumaa siihen, mitä oikeastaan ajattelee, tuntee tai mihin haluaa pyrkiä. Sisäiseen kotiin ei ulkopuolinen pääse ilman lupaa. Kukin rakentaa sen sellaiseksi kuin itse haluaa, se on oma sisäinen maailma. Sinne voi sijoittaa kalleimmat aarteensa, joita toiset eivät näe ja joista ei tarvitse koskaan luopua. (Granfelt 1998, 105-106; Bardy 2000, 151.) Sisäisen kodin keskeinen elementti on hiljaisuus. Hiljaisuus merkitsee eheyden kokemusta. (Granfelt 1998, 105-106; Koivunen 1997, 61.) Sisäinen koti on ihmiselämän ydinainesta ja dramaattisen merkityksellistä (Bardy 2000, 154).

Arki ei perheissä aina suju ja perhe saattaa tarvita ulkopuolista apua. Rantala (2002) esittää Hermannsin vuonna 1996 käyttämää, Bronfenbrennerin ekologiseen teoriaan nojautuvaa luokitusta perheiden elämän riskitekijöistä ja niihin liittyvistä palvelutarpeista. Kyseessä on kolmijako: 1. Lapsesta johtuva tuen tarve, jolloin tarkasteluun nousevat häiriöt lapsen perimässä, fyysisessä, psyykkisessä tai sosiaalisessa kehityksessä. 2. Vanhemmista johtuva tuen tarve, jolloin huomion kohteina ovat vanhempien kasvatustaitojen puutteet sekä vaikeudet selviytyä erilaisista elämän muutoksista ja kriiseistä. 3. Yhteiskunnasta johtuva tuen tarve, joka usein epäsuorasti vaikuttaa lapsen elämään, esimerkkinä vaikkapa köyhyys. (Rantala 2002, 28-31, ks. myös Bronfenbrenner 1979; 1997.)

Auttaessaan toisia ihmisiä näiden omassa kodissa työntekijä astuu konkreettisesti yksityiselle alueelle. Koska koti mielletään asiakkaan autonomian ja intimitetin alueeksi, työntekijä voi kokea vaikeaksi kodin sisäisiin asioihin puuttumisen. Koti suojaa asiakkaan intimiteettiä. Siellä ei ole muita asiakkaita eikä monenlaista vaihtuvaa henkilökuntaa. Koti on kuitenkin lähtökohtaisesti hyvä paikka lähestyä avun tarpeessa olevaa ihmistä. Sanaan koti liitetyt myönteiset assosiaatiot ovat syvät. Pelkästään siitä voisi johtua, että kodeissa toteutettu ammattityö saa myönteisen sävyn. (Tedre 1999, 87, 129.)

Kodin kynnyksen yli menemistä on saatettu arastella, koska silloin on tunkeuduttu yksityisyyteen. Keskeinen työntekijään kohdistuva vaatimus asiakkaan kotiin mentäessä onkin joustavuus. Asiakkaiden yksilöllisyys ja omat tavat on kyettävä ottamaan huomioon. Työntekijällä on oltava valmiutta neuvotella asiakkaiden asioille antamista merkityksistä. Ihmisten arjessa tehtävä työ mahdollistaa asiakkaiden antamien merkitysten huomioonottamisen, kun taas laitoksissa ammatillisella auktoriteetilla on etusija. Kodeilla on omat arjen merkitysjärjestelmänsä, jollaisia ei ole laitoksissa ja virastoissa. (Tedre 1999, 152-153)

Kuronen (1994) on neuvolatyötä koskevassa tutkimuksessaan selvittänyt kotikäyntien merkitystä. Tutkimuksen mukaan työntekijät halusivat tehdä kotikäyntejä ennen kaikkea havainnoidakseen ja arvioidakseen koteja ja perhesuhteita. Toisaalta tutkimukseen osallistuneet terveydenhoitajat pitivät kotikäyntejä merkittävänä, erityisinä ja ainutlaatuisina, jos tosin myös raskaina ja aikaa vievinä. Koteihin meneminen oli työntekijöille sekä aivan erilaista että myös ilmeisesti vaativampaa

työtä kuin tavalliset vastaanotot, joista työntekijät puhuivatkin tavanomaisena ruutiinina. (Kuronen 1994, 35-37.)

Suomen Mielensterveysseuran Perheterapiakeskus lisäsi 1990-luvulla tuntuvasti asiakasperheiden kotona tehtävää perhetyötä. Kotikäynnit aloitettiin vuonna 1994 siitä syystä, että Suomen Mielensterveysseura oli saanut jatkuvasti toivomuksia joustavammasta perhetyöstä. Julkisen palvelusektorin apu ei ollut riittävän nopeaa eikä riittävää. Kokemukset kotona tehtävästä perhetyöstä ovat olleet monin tavoin hyviä. Kotona päästään hyvin sisään asiaan, kun perheiden tarpeetkin ovat kovin erilaisia. Terapiatyö ei ole ollut sitä, että olisi tarjottu oivallusta ulkoapäin, vaan lähtökohtaisena ajatuksena on ollut se, että luotetaan ratkaisun löytyvän perheestä. Perheiltä on saatu hyvää palautetta. Eräs perhe oli esittänyt asian siten, että heidän mielestään tärkeätä on tunne, että apu on lähellä ja kuitenkin riittävän kaukana. (Vainio 1997, 18-19.)

Jokinen (1995, 146) esittää näkemyksen, että tarkasteltaessa ammatillisuutta ja ammattilaisen taitoja työssään, pitää keskeiseksi kriteeriksi nostaa se, missä määrin asiakkaan ja ammattilaisten vuorovaikutuksessa rakentuneet asiat auttavat asiakasta hänen jokapäiväisessä elämässään.

7.2 Asiakaslähtöisyys puhe- ja toimintakulttuureissa

Potilaat, perheet, alkoholiongelmaiset ja lapset voidaan rinnastaa siinä mielessä samaan kategoriaan kuuluviksi, että heistä voidaan käyttää yleisnimitystä asiakas. Asiakaslähtöisyydellä tarkoitetaan tapauksesta riippuen esimerkiksi potilaslähtöisyyttä, lapsilähtöisyyttä tai perhelähtöisyyttä (Huttunen 1989, 44-47; Pohjola 1993, 55; Mönkkönen 1996, 57; Viitanen 1997, 131; Forsberg 1998, 166-170; Määttä 1999, 99; Kovero & Launis 1999; Tauriainen 2000, 34-37).

Asiakaslähtöisyys käsitetään väärin, jos ymmärretään, että pitää tehdä juuri niin kuin asiakas haluaa. Työntekijä on pikemminkin kanssakulkija ja avustaja matkalla, jota toinen tekee. (Friis ym. 2004, 174.) Ohjaavan kasvatuksen voidaan nähdä edustavan lapsilähtöistä toimintatapaa (ks. esim. Gordon 1978, 1979; Pulkkinen 1977, 1984, 1997; Kempainen 2001, 19). Asiakaslähtöisessä toiminnassa asiakkaan tarpeet, toiveet ja odotukset ovat ammattilaisten toiminta- ja ajattelutavan perustana. Asiakasta palvellaan hänen esille tuomiensa lähtökohtien eikä esimerkiksi organisaation työjärjestelyjen mukaan. Asiakas osallistuu palvelujen suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Asiakaslähtöisyydessä asiakkaan toimintaa kuvaavina verbeinä voidaan mainita sellaisia kuin päättää, vaikuttaa, määrätä ja valita. (Holma 1999, 27.) Asiakkaalle on tärkeää, että häntä todella aidosti kuunnellaan. Tämä edellyttää joskus asiantuntijalta esimerkiksi empatian ilmentämistä. Jos asiakkaan tärkeä viesti sivuutetaan tai siihen reagoidaan pinnallisesti, asiakkaalle saattaa jäädä tarve palata siihen yhä uudelleen. (Ruusuvaori 2005; 204-221; 2007, 128-129.)

Asiakas on se, joka joutuu tekemään muutoksia ratkaistakseen ongelman. Lähtökohdaksi on siis perusteltua ottaa juuri asiakkaan määrittelemä ongelma.

Asiakas on mukana myös toimenpiteiden suunnittelussa. Kun asiakas osallistuu tavoitteenasetteluun ja suunnitteluun, onnistumisprosentti paranee. (Berg 1991, 16, 131.)

Sosiaalihuollon, päivähoidon ja lastensuojelun asiakkaiden uudenlaista asemaa painottavat lait tulivat voimaan 1980-luvulla. Samoihin aikoihin kentällä aktualisoitui asiakaslähtöisyydestä puhuminen. (Vuori 2001, 28.) Ammatilliseen puhokulttuuriin alkoi tulla ihmistä arvostavia ja patologisoimattomia sanavalintoja. Ongelmat otettiin huomioon erillisinä asioina. Silloin asiakas saatettiin nähdä oman elämänsä asiantuntijana, jolla on kykyjä ja vahvuuksia myös vaikeuksien voittamiseen. (Morgan 2004, 10-11.)

Asiakaslähtöisyys voidaan ajatella asiakkaan tarpeista lähtevänä, asiakasta arvostavana ja kunnioittavana lähestymistapana. Termi asiakaskeskeisyys sen sijaan voisi viitata tilanteeseen, jossa ammattilainen väistää vastuutaan ja siirtää päätöksentekoa asiakkaalle silloinkin, kun ammattilaisen tulisi ottaa vastuu ja antaa omaa asiantuntijuuttaan asiakasta palvelevaan tarkoitukseen.

Tässä tutkimuksessa asiakaslähtöisyys on nimenomaan perhelähtöisyyttä. Perhelähtöisyyteen siirtymisen historiassa voidaan erottaa neljä vaihetta. 1) Ammatillislähtöinen (professional-centered) toiminta, jossa ammattilaiset nähdään asiantuntijoina. 2) Perheiden näkeminen liittolaisina (family allied), jolloin vanhemmilla on eräänlainen apulaisen rooli. 3) Perheisiin kohdistettu (family-focused) toiminta, jossa vanhemmat otetaan mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. 4) Perhelähtöisessä (family-centered) toiminnassa valtaa siirretään ammattilaisilta vanhemmille. Tällöin palveluja suunniteltaessa vanhemmat itse määrittelevät tarpeitaan, vahvuuksiaan ja elämäntyyliään, ja siten saadaan lähtökohdat suunnittelulle. Vanhemmat ja ammattilaiset ovat tasavertaisia vaikuttajia suunnittelussa ja päätöksenteossa. (Tauriainen 2000, 37-38; Dunst, Johanson, Trivette & Hamby 1991, 118-119.)

Launis (1994) esittää neljä erilaista asiakasyhteistyön tyyppiä, joissa voi nähdä analogiaa edellä kuvattuihin vaiheisiin: A) asiantuntijakeskeisen yhteistyön malli, B) asiakaskeskeisen yhteistyön malli, C) vuorovaikutteinen malli ja D) yhteisen työstämisen malli. Yhteisen työstämisen malli D tulee lähelle ensin esitetyn luokituksen perhelähtöisen toiminnan luokkaa 4. Yhteisen työstämisen malliin kuuluu, että asiakkaan kanssa yhdessä pohditaan ja vertaillaan erilaisia toimintavaihtoehtoja. Asiakas pohtii itse ongelmiaan ja niiden mahdollisia ratkaisuja. (Launis 1994, 153.)

Perhelähtöisyys on VHT-menetelmän ja koko tämän tutkimuksen yksi tärkeä lähtökohta. Ekokulttuurisen teorian, joka on tämän tutkimuksen keskeinen teoreettinen perusta, voi nähdä toteutuvan monessa mielessä juuri perhelähtöisyyden hengessä. Ekokulttuurisen teorian mukaan kaikenlaisten perheisiin kohdistettujen interventioiden tulee perustua mahdollisimman hyvälle perheen kulttuurin, arjen ja rutiinien huomioonottamiselle sekä perheen ottamiselle mukaan toimintaan aktiivisena vaikuttajana. (Ks. esim. Gallimore ym. 1993; Weisner & Gallimore 1994; Axia & Weisner 2002; Weisner 2002.) Dunst ja Paget (1991) ovat tuoneet tarkasteluun käsitteen partnership, josta Määttä (1999, 99) on käyttänyt suomennosta kumppanuus. Kumppanuudessa perhe ja ammatti-ihmiset toimivat yhteistyössä sovitujen roolien puitteissa yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. (Dunst & Paget

1991, 29; Mattus 2001, 26.) Kumppanuudessa vallitsee molemminpuolinen kunnioitus perheen vanhempien ja ammatti-ihmisten välillä, jolloin kumpaakaan tahoa ei ajatella ainoaksi oikeaksi asiantuntijaksi (Määttä 1999, 101). Sitoutuminen ja suunnitelmien tekeminen sekä toteuttaminen ovat myös molemminpuolisia, mutta yhteistyöhön ei silti painosteta (Mattus 2001, 26-27).

7.3 Kodin korkea kynnyks

Video Home Training -menetelmän alkuperäinen perusmuoto piti sisällään ajatuksen siitä, että työntekijä menee perheen kotiin kotiohjaajana. Vuosien 1995-1996 tutkimushaastatteluuissa työntekijät toivat monin tavoin esiin juuri kotiin menemisen teemaa. Asiaan sisällytettiin paljon tunteita koskevia ilmauksia, ja kaikkiaan koti-teema tuotti haastattelussa pitkiä ja värikkäitä selostuksia. Mikä siis on tuo perheen koti, jonka pohtimiseen kokeneet työntekijät keskittyivät niin antaumuksella?

Perheen kotiin kuin vieraaseen valtioon. Työntekijä saattaa mennä perheen kotiin vain jos sinne päästetään.

– – *”kunlähtee kotiin, niin siinä on aina se semmonen reviiriylitys, että perhe päästää sinne omalle alueelleen.”* (haastateltava 7 vuonna 1995)

– – *”onpahan siellä seisottu oven takana, ettei oo kukaan tullu aukasemaankaan, että ei oo muis-tettukaan sitä, että on tultu”* – – (haastateltava 5 vuonna 1995)

Joskus meneminen asiakkaan kotiin on työntekijälle lähes kuin siirtyminen vieraaseen valtioon. Mainittu *”reviiriylitys”* on hyvinkin kuin rajanylitys. Perheen koti täyttää työntekijöiden kertomuksissa monia tunnusmerkkejä, jotka usein yhdistetään vieraalla maalla oloon, kuten eri aika, eri kieli, oudot tavat sekä vieraat lait ja käyttäytymisen normit, joihin työntekijän toimivalta ei yllä.

– – *”siellä eletään sitä päivää ja sitä hetkeä. Noustaan ylös sängystä, ollaan unenpöpperöisiä”* – – (haastateltava 3)

”Se täs on ollut mielenkiintoinen asia, mikä on vaikea asia, et oppii puhumaan ihmisten kans niitten omalla kielellä.” (haastateltava 12)

– – *”mennä toisten kotiin, toisten reviirille, löytää siellä se, millä tavalla tähän perheeseen, koska et mee samalla tavalla eri perheeseen. Sun pitää tavallaan tunnustella, että miten tässä perheessä ollaan. Että miten tulen hyväksytyksi.”* (haastateltava 1)

– – *”kun ajatteli, että okei, kuvataan joku varttitunti, että pääsee sieltä tunnissa pois. Eihän siitä tullu mitään.”* – – *”Sitä olis jatkunu vaikka kuinka kauan. Et se on niinku vaikea niitten rajojen laittaminen, et miten kauan me ollaan tässä ja miten kauan kuunnellaan”* – – (haastateltava 3)

Työntekijän menemistä perheen kotiin kuvaillaan siis monesti aikamoisena kulttuurishokkina. Tämä on mielenkiintoinen kohta tässä tutkimuksessa, jos tarkasteluun tuodaan löydösten rinnalle ekokulttuurinen teoria. Teorian mukaan työntekijöiden nimenomaan pitäisi tutustua perheen omaan kulttuuriin, jos ammatillisten

interventioiden tuloksellisuudesta halutaan varmistua (ks. esim. Axia & Weisner 2002; Bernheimer & Keogh 1995; Lowe & Weisner 2004). Koteihin mennessään työntekijät ainakin tunnistavat perheen oman kulttuurin ilmenemismuotoja. Tämä tapahtuu siitäkin huolimatta, että osa työntekijöistä kokee koteihin menemisen selvästi ahdistavana ja pelottavana. Asia nähdään jopa suoranaisena selviytymiskamppailuna.

*"Et sillon aluks se tuntu, et se olis vähä ollu pelottavaakin mennä yksin" – – (haastateltava 12)
 – – "kun menee sinne perheeseen, niin siellä sä oot sen perheen armoilla." (haastateltava 3)
 "Ne on vahvoilla, jotka sielä on kotona." – – "Että sielä joutuu kyllä mielikuvitustaan käyttää ja kekseliäisyyttä, että mitenhän mä nyt tästä tilanteesta selviän." (haastateltava 1)*

Esitetään myös epäilyjä, suostuvatko kaikki työntekijät lainkaan kotikäyntejä tekemään. Kodin kynnys on todellakin korkea!

"Jotku ei varmasti suostu kotiinkaan lähtemään tai jotenkin se voi olla jollekin aika iso askel jotenkin." (haastateltava 12)

Työntekijöiden huoli sen suhteen, puhutaanko perheen kanssa samaa kieltä, on paikallaan. Haarakangas (1997, 105) on tutkimuksessaan esittänyt, että jos työntekijöiden ja perheen merkityssystemit jäävät erillisiksi, jolloin työntekijät ja perhe puhuvat ikään kuin eri kieltä, ei keskustelussa ole edellytyksiä uusien merkityksiä luovaan yhteiseen dialogiin. Tämän asian tiedostaminen on siten perheen outoa kieltä kohtaavalle työntekijälle todellinen haaste.

Perheen kotiin tulevan työntekijän asemaa horjuttaa huomattavasti vielä entisestään se, että työntekijällä on kamera mukanaan. Kameran mukana kuljettaminen ei ole ennen kuulunut ammattilaisten työkäytäntöihin, ja saattaa olla, että työntekijät kokevat niinkin, ettei perhe näin menetellen välttämättä vakuutu työntekijän pätevyydestä (vrt. Giddens 1995, 126). Perhetyöntekijäthän ovat useimmissa tapauksissa videokuvaajina varsin amatöörejä. Jos koteihin meno ilman kameraakin olisi jo monille työntekijöille vieraalle alueelle *tunkeutumista*, niin kameran mukaan ottaminen koetaan tilannetta entisestään hankaloittavana.

*"Kyllä me kotikäyntejä on tehty, mutta ei kameran kanssa." (haastateltava 1)
 "Mennään kotiin ja kamerat on mukana..." (haastateltava 2)
 "On niinku vieras henkilö. Kokonaan vieras ja sitte myöskin, et on perhetyöntekijä. Ja on se kamera. Ja mä voin tavallaan niinku alkuun mä ainakin ajattelin ja pelkäsin, että mut koetaan semmoseks tunkeilijaks, että nyt tänne tulee joku ja vielä oikein kameran kanssa." (haastateltava 7 vuonna 1995)*

Jotkut työntekijät eivät koe perheen kotiin menemistä ja siellä kuvaamista niin vaikeana. Perheen motivaatiolla ja asian valmistelulla ainakin tuntuu olevan yhteyttä onnistumiseen.

"Mä ainakin ite oon päässy niinku hyvin sisään siihen perheeseen. Että ei oo sellasta tunnetta tullu, että ei mua haluta tänne tai muuta. Kyllä ne on ollu niinku motivoituneita ne perheet." (haastateltava 6)

"Tuota, mun on tietyllä tavalla ollut helppo mennä, kun ne on ollut sillai etukäteen jotenkin valmisteltuja." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Perheen kotiin vai sittenkin laitokseen? Video Home Training -menetelmän tullessa Suomeen monilla työntekijöillä oli alussa huomattavia vaikeuksia mennä perheiden koteihin. Edelleen nykyään, jos joku työntekijä ei ole tottunut tekemään kotikäyntejä, alku voi olla hankalaa.

"Et se nyt on ehkä semmone hankaluus jos nyt joku on hankalaa että varmaan siin kohtaa kun sillon alotettiin niin monille varmaan kotiinmeno ei ollut ihan yksinkertainen asia että." (haastateltava 7 vuonna 2003)

Kokeneellekin työntekijälle perheen kotiin meneminen voi olla vaikeaa, jos työntekijällä ei ole aiempaa kokemusta nimenomaan kotikäynneistä. Asiaa ei auta juuri sekään, vaikka työntekijällä olisi kokemusta muista VHT-menetelmän mukaisista työtavoista.

-- "yksi työntekijöistä sano, että kun he aloitti projektin, et he menee" -- "sairaala tekee kotiavopalvelua, että kyl se on ollut aika vaikeeta (naurua). Joo sit kauheeta, et sit nyt pitää vielä viii se kameraki sinne (naurua). Nii eli eli kysymys ei oo mistään, on hyvin ratkasukeskeinen ja on perheterapeutti ja on kokenu työntekijä, että kyllä se on semmonen." (haastateltava 5 vuonna 2003)

Kokemusten karttuessa asiakasperheiden koteihin meneminen näyttää tulevan helpommaksi. Kotikäyntien tekemistä voitaisiin mahdollisesti helpottaa koulutuksen ja työnohjauksen avulla.

"Joo kyl ne tekee kotikäyntejä. Mut tota myöskin sitä, että, et siinä sitä tarvitaan sitä työnohjausta ja kouluttamista, et kauheen mielellään ne ottas sinne laitoksiin ne ja sitten siellä et oli niinku paremmat tilat ja niil o ni ankee koti ja, ja niin pois päin. Mutta tota, huomaa vaan sen, että sitte kun jonkun kynnyksen ylittää, niin sitten se kotiameno on paljon kivempaa." (haastateltava 5 vuonna 2003)

Jos kotikäynti tuntuu työntekijästä hankalalta, hän helposti luovuttaa juuri tässä vaiheessa ja keksii monia selityksiä sille, miksi sittenkin olisi parempi tavata asiakkaita toimistossa tai laitoksessa. Työntekijän halukkuus työskennellä itselleen turvallisuudessa, tutussa ja ennalta arvattavassa ympäristössä on ymmärrettävää. Jos työntekijä ei siinä vaiheessa saa koulutuksellista tai työnohjauksellista tukea ja jos mahdollisesti vielä työtoveritkin haluavat välttää kotikäyntejä, niin hyvin helposti toiminta siirretään pois asiakkaiden kodeista ja näin juuri on hyvin paljon tapahtunut. Perusteluina esitetään monia äkkiseltään hyviltä kuulostavia argumentteja, mutta selityksissä on sellaisiakin, jotka juuri osoittavat kaikkoamista VHT-menetelmän keskeisistä hyvistä ideoista. Perheen vastahakoisuus kotiohjauksen aloittamiseen on hyvinkin riittänyt syyksi sille, että työntekijät ovat halunneet toiminnan joko alkavan tai kokonaan toteutuvan laitosoloissa.

Vähäkalusteisen kodin toimelias arki. Työntekijät kiinnittävät vain hyvin vähän jos lainkaan huomiota kodin ulkoiseen olemukseen. Vuosien 1995-1996 lukuisien kuvausten joukossa on vain yksi yleisluontoinen maininta kodin laadusta: *"Se oli*

hyvin kaunis koti." (haastateltava 2). Kodin sisustus ja esineistö piirtyvät työntekijöiden lausumissa esiin vain joinakin satunnaisina konkreetteina tavaroina kuten "sänky", "peitto", "pöytä", "lattia", "ovi", "kahvimuki", "muovimuki", "sohvat". Kodissa on myös "toinen huone" ja "ulko". Nämäkin harvat näkymät koteihin paljastuvat ainoastaan jonkin tapahtuman kautta, sivuseikkoina. Jos kyseessä olisi teatteriesitys, voisi sanoa, että lavastus on äärimmäisen niukkaa ja pelkistettyä. Tapahtumat ja toiminnot saavat päähuomion esityksessä.

"Ja äiti anto semmosta muovimukia, niin se vaan heitti sitä pois." (haastateltava 5 vuonna 1995)

"Nehän juoksenteleo lapset toiseen huoneeseen." (haastateltava 1)

-- *"lapset viuhtoo jossain ulkona..."* (haastateltava 3)

-- *"sohvat olikin kaikki kolmenistuttava ja kahenistuttava rivissä"* -- (haastateltava 5 vuonna 2003)

Kokeneelle videoavusteisen menetelmän käyttäjälle on jo kehittynyt näkemystä sen suhteen, että perheen kotiin tutustumalla voisi tulla ilmi jotain tärkeää tietoa perheen elämästä. Tämän taustalla voi nähdä pyrkimystä tutustua perheen omaan kulttuuriin, jota myös ekokulttuurinen teoria hyvin keskeisesti painottaa (ks. esim. Axia & Weisner 2002; Lowe & Weisner 2004; Weisner 2005).

-- *"perheen se arjen ympäristö ei välttämättä vaan seinät ja verhot vaan se miten ne ihmiset siellä on ja elää."* (haastateltava 7 vuonna 2003)

Perheen kotona työntekijä kohtaakin kodin arjen erilaisia tavallisia tilanteita, kuten nukkumista, pukeutumista, syömistä, sängystä nousemista, aamutoimien tekemistä, petaamista ja lasten leikkimistä.

"Et kyl sä ihmisten arkeen joudut siinä mukautumaan." (haastateltava 3)

Koteihin mennessään työntekijät eivät siis pelkästään havainnoi perheiden arkisia käytänteitä, vaan myös joutuvat mukautumaan kunkin perheen tapoihin, aikatauluksiin ja perhekulttuureihin kokonaisuudessaan. Tilanne on silloin juuri päinvastainen verrattuna niihin kauan vallinneisiin työkäytänteisiin, joissa asiakkaiden on edellytetty sopeutuvan virastojen ja laitosten ehtoihin ja käytäntöihin.

Työntekijän mennessä perheen kotiin ei ole kysymys vain ulkokohtaisesta perheen tapoihin mukautumisesta, vaan vieläkin syvällisemmästä ja vaativammasta valmiudesta kohdata perhe heidän omanlaatuisuuttaan arvostavalla tavalla.

-- *" et sä voi mennä sinne kun Euroopan omistaja, et sun täytyy mennä sinne sillä tavalla ... Sillä tavalla tätä ... perhettä kunnioittaen."* (haastateltava 11)

Toimisto kodin vastakohtana. Perheen kodin vastakohtana esitetään usein toimisto. Vastakkainasettelu on hyvin selkeä. Esimerkiksi sanoilla "oma" ja "vieras" tuodaan selvästi ilmi tunnesuhteita toimistoon ja perheen kotiin nähden. Koti näyttäytyy selvästi perheen omana maaperänä ja perheen reviirinä, jossa työntekijä on vieras henkilö. Toimisto puolestaan on työntekijän oma paikka, jossa hänellä saattaa

olla käytössään varsin omalta tuntuva huone. Huone saa haastateltavien puheissa kalusteikseen työntekijän oman tuolin ja oman pöydän.

"Et onhan se aina täällä toimistossa, sitä itse (???) tuossa omassa tuolissaan (naurahdus). Siellä on toisten kodissa." (haastateltava 1)

"Se, että siellä ollaan perheen maaperällä. He ei tuu mihinkään toimistoon vieraksi, vaan et he päästäväät tän työntekijän vieraaks omaan kotiinsa." (haastateltava 12)

Työntekijän paikka on toimistossa eri puolella pöytää kuin asiakkaan paikka.

-- "turvallista jos istus vielä sen pöydän toisella puolen." (haastateltava 12).

Eräsaari (2000, 122) on tutkimuksessaan tuonut esille tätä, millaisin keinoin työntekijä rakentaa pienessä huoneessaan psyykkisen etäisyyden asiakkaaseen ja miten tämä etäisyyden rakentaminen on tärkeä asia työntekijälle.

Työntekijät esittävät liudan rinnastuksia, joissa kuvastuu toimiston järjestys ja rauha ja sen vastakohtana asiakkaan kodin arvaamattomuus.

-- "siellä sä oot sen perheen armoilla. Että kun tänne (toimistoon) tulee, niin täällä on huone varattu ja sä oot itte varautunut ottamaan ihmiset vastaan. Mutta siellä" -- (haastateltava 3)

"Että kyllä musta tää, kun perheisiin sitte menee, niin aina tulee yllätyksiä." (haastateltava 1)

Siinä missä koti täyttyy toiminnasta ja elämänmenosta, toimistossa sitä vastoin pelkästään istutaan ja keskustellaan. Vaikka toimisto levollisine istuskeluineen ja keskusteluineen toisaalta esitetään rauhan tyyssijana, jossa työntekijä kykenee hallitsemaan tilanteiden etenemistä, niin toisaalta asiassa ymmärretään asiakkaan kannalta ajatellen olevan myös kielteisiä puolia. Nähdään, että perheitä, joilla on joitain ongelmia, vaivataan ylen määrin saapumaan erilaisiin toimistoihin hoitamaan asioitaan, ja sellaisten istuntojen hyödyllisyys saattaa olla kovin kyseenalainen.

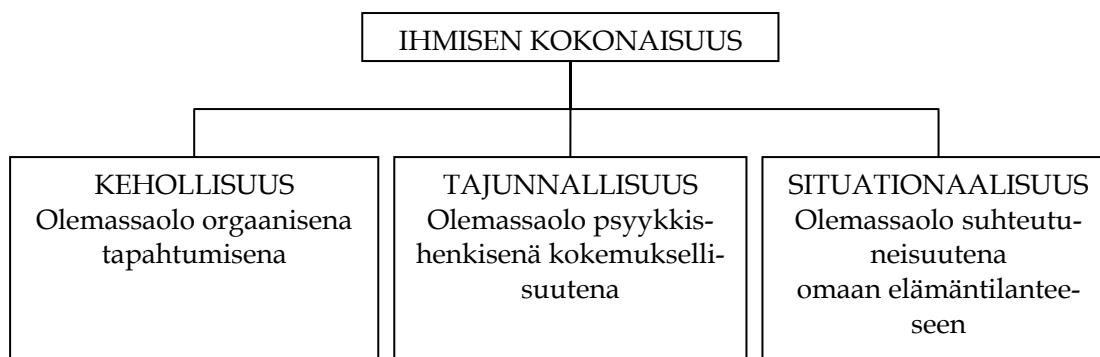
-- "nääh nykyaajan perheet, missä on vielä ongelmia, niin ... ne on saanu toimistossa istuu ja olla ja keskustella." (haastateltava 6)

Ruumiillisuus ja monenlainen fyysinen tekeminen osoittautuvat olevan selvästi enemmän läsnä kodeissa kuin toimistotyöskentelyssä (ks. myös Tedre 1999, 118-119).

"Ja poika oli sängyssä peiton alla. Ja mun piti jotenkin se saada sieltä pois" -- (haastateltava 1)
-- "pikkunen oli jätetty sinne lattialle. Mä hain sen siihen pöytään." (haastateltava 1)

Ruumiillisuus, fyysiset toiminnot ja erilaiset sijoittumiset ja liikkumiset tilassa tulevat siis perheiden kodeissa työskenneltäessä esiin sekä perheenjäsenten että työntekijöiden osalta. Työntekijälle entistä fyysisempi läsnäolo asiakastilanteessa on muutos aiempaan toimintakulttuuriin nähden, kun pelkkä istuminen ja puhuminen vaihtuvat liikkumiseksi ja tekemiseksi. Rauhala (1989; 1995) puhuu holisti-

sessä ihmiskäsityksessään ihmisen kokonaisuudesta, johon kuuluvat kehollisuus, tajunnallisuus ja situationaalisuus.

KUVIO 3 Holistinen ihmiskäsitys (Rauhala 1989; 1995)

Rauhalan (1989; 1995) termejä käyttäen perheiden kodeissa työntekijät joutuvat toimistotyöskentelyyn verrattuna eri tavoin ottamaan huomioon sekä asiakkaidensa kehollisuuden että myös oman kehollisuutensa. Voidaan ajatella, että ainakin asiakkaiden osalta myös situationaalisuus on kodeissa lähempänä. Siinä missä toimistotyöskentelyssä asioiden hoitoon tarvitaan vain puhuvia päitä, kodeissa ihmiset ovat kokonaisempia, ehyempiä (ks. myös Huttunen 2002, 332-337; Granfelt 2004, 76). Myös työntekijälle tulee oikeastaan pakolliseksi perheen kodissa olla entistä eheämpi ihminen asiakkaidensa nähden. Tällaisen tilanteen myötä ollaan entistä lähempänä ihmisen kokonaisuuden ymmärtämistä ja huomioonottamista, eli vertailtaessa kotityöskentelyä toimisto- tai laitostyöskentelyyn voidaan nähdä eroavuutta vallitsevassa ihmiskäsityksessä. (Vrt. Rauhala 1989; 1995.)

Perhelähtöisyys kodin arjessa. Paitsi tämän tutkimuksen tuloksina, myös aiempaan teoriaan tukeutuen voidaan havaita painavia syitä, miksi työntekijöiden kannattaisi läpikäydä perheen kotiin menemisen vaihe, vaikka siinä olisi alussa hankaluuksiakin.

Vanhasta tutusta omasta arjestaan perhekin saattaa VHT-menetelmän myötä löytää uusia asioita, työntekijät saattavat ymmärtää ja hahmottaa perheen tilannetta paremmin, perheenjäsenet ovat vahvoilla kotonaan ja lapsen näkeminen aidossa ympäristössä on hyödyllistä.

*"Et siinä oli varmaan niinku yks semmonen lisää auttava, kun me todella mentiin kotiin. Että käytiin kotona tää keskustelu. Että oli mahdollista nähdä sitä lasta niinku siinä kotioloissa." --
"Et tietysti se, et se kotitilanteeseen osallistuminen oli minusta semmonen asia, josta oli apua." (haastateltava 2)*

Perheen kotiin meneminen avaa konkreettisesti suoran näkymän perhekulttuuriin, jonka tuntemisen ja huomioonottamisen merkitystä myös ekokulttuurinen teoria painottaa (ks. esim. Axia & Weisner 2002; Lowe & Weisner 2004; Weisner 2005; Janhonen-Aburuah 2006). Perheen kotona työntekijä saa itse havaita perheen ru-

tiinit, ja hän saa kohdata perheen toimimassa omassa luontaisessa ympäristössään, jossa siis myös fyysiset ja sosiaaliset kontekstit tulevat esiin (ks. Bernheimer & Keogh 1995). Perheen omassa kodissa työntekijällä on mahdollisuus suhteuttaa omia toimiaan perheen arkirutiineihin, jolloin perhetyön onnistumismahdollisuudet paranevat (ks. Bernheimer & Keogh 1995; Lowe & Weisner 2004). Ekokulttuurinen teoria antaa perheiden koteihin menemisen käytännölle vahvan teoreettisen taustan ja tuen.

Myös erään VIG-menettelystä tehdyn tutkimuksen (ks. Hynd, Khan, Tilley & Chambers 2004.) johtopäätökset laittavat pohtimaan, että työskennellessä tilanteissa, joissa on jollain tavalla kysymys vanhemmuudesta ja perheestä, perheen kulttuuriin syvällisemmin tutustuminen toisi parempaa ymmärtämystä kokonaistilanteeseen. Mainitussa tutkimuksessa yritettiin VIG-menettelmää käyttäen parantaa synnytyksen jälkeistä masennusta potevien äitien tilannetta. Tutkijat päätyvät suhtautumaan VIG:n lähestymistapaan yleisesti ottaen positiivisesti ja näkevät mahdolliseksi, että äideille voidaan saada VIG:n keinoin aikaiseksi myönteisempää minäkuvaa masennuksessa vallinneen negatiivisen tilalle. Tutkijat kuitenkin epäilevät, mahtaako VIG pystyä riittävästi huomioimaan asiakkaan tarpeita, jotka eivät ilmene videokuvatussa viitekehyksessä. Tutkijat saattavat näillä kommentaareillaan kaivata analyttisempää lähestymistä äiteihin, koska tutkijat myös toteavat, että menneet ihmissuhteet ja identiteetit muodostavat oleellisen osan osallistujan tämänhetkisistä identiteettirakenteista. Joka tapauksessa äitien elämänpiiri olisi VHT-tyyppisessä lähestymisessä VIG-työskentelyä paremmin tullut näkyviin. Äitien tarpeista olisi voinut välittyä rikkaampi kuva VHT-työskentelyssä, kun nykyiset keskeiset ihmissuhteet ja elämän kokonaistilanne olisi kyetty paremmin ottamaan huomioon.

Eirola (2003) on tutkimuksessaan todennut, että perheet tulivat videoitujen kotitilanteiden katselun ja siihen liittyneen ohjauksen myötä tietoisiksi olemassa olevista elämänhallintavalmiuksistaan. Perheiden halukkuus ottaa käyttöön omat valmiutensa vahvistui, elämä alettiin mieltää aiempaa johdonmukaisempana ja ennustettavampana, ja myös usko omiin voimiin vahvistui ajateltaessa tulevia elämän haasteita. (Eirola 2003, 151.)

7.4 Työntekijöiden ja asiakkaiden roolit menetelmää opeteltaessa

Työntekijät ymmärtävät oman roolinsa Video Home Training -menetelmää käytettäessä eri tavoin. Perheiden kohtaaminen elävissä tilanteissa saa aikaan sen, että työntekijä todella joutuu hakemaan omaa tapaansa olla läsnä. Monessa tapauksessa työntekijä ottaakin selvän roolin. Vaihtelua on sen suhteen, miten aktiivisesti työntekijät osallistuvat perhetilanteisiin ja millä tavoin he osallistuvat. Joissain tapauksissa työntekijä tuntuu ottavan oman toimintaroolinsa määrätietoisesti ja varmasti, toisissa syntyy vaikutelma, että työntekijä ikään kuin liukuu siihen rooliin, mikä perheessä hänelle annetaan. Tosin ainakin yhdessä näistä tapauksista

tulee esille tietoinen halu kunnioittaa asiakkaan näkemyksiä ja antaa paljon tilaa asiakkaalle. Tämä varmasti vaikuttaa siihen, että työntekijä ei voimallisesti ja näkyvästi ota omaa rooliaan.

Mihin rooliin työntekijä perheessä asettuukin tai joutuukin, vaikuttaa kokonaistilanteeseen ja muuhun roolijakoon. Toisin päin voidaan myös ajatella: mikä tilanne perheeseen mentäessä kokonaisuudessaan onkaan, se suuntaa roolijakoja tavalla tai toisella. Joissain tapauksissa työntekijän rooli vaihtuu välillä toiseksi ja saattaa taas palata alkuperäiseen. Roolin valinnan ja roolivaihdon syytäkin voi hakea joissain tapauksissa haastattelukuvauksista. Tässä tutkimuksessa jää kuitenkin lopullisesti toteennäyttämättä se, miksi mikäkin rooli kenellekin tulee valituksi tai annetuksi. Sen sijaan tässä tutkimuksessa voidaan tyypitellä erilaiset esillä olleet roolit.

Vuosien 1995-1996 haastatteluista voidaan erotella kertomuksia neljästä erilaisesta perusroolityypistä, joissa työntekijät ovat asiakasperheissä toimineet. Roolia voi tarkastella ensinnäkin kokonaisvastuun toteutumisen kannalta. Joissain rooleissa työntekijä ottaa vastuun kokonaan itselleen tai jakaa sen vanhempien kanssa, jolloin molemmissa tapauksissa vastuunjako on selkeä. Toisissa rooleissa puolestaan kokonaisvastuu jää jollain tavalla epämääräiseksi. Roolia voidaan tarkastella myös sen mukaan, toteutuuko niissä postmoderni asiantuntijuus. Kuviossa 4 esitän roolityypit nelikenttänä kokonaisvastuun ja postmodernin asiantuntijuuden toteutumisen suhteen.

		Postmodernin asiantuntijuuden toteutuminen	
		-	+
Kokonaisvastuun toteutuminen	-	2 Asiantuntijuuden sivuuttava rooli A Kuin palvelija B Kuin kyläilijä C Kuin matkatoveri	3 Jännitteinen asiantuntijuusrooli
	+	1 Moderni asiantuntijuusrooli	4 VHT:n mukainen asiantuntijuusrooli A Vanhempia ohjaava B Vanhempia vastuuttava

KUVIO 4 Työntekijöiden roolit VHT-menetelmää käytettäessä

Moderni asiantuntijuusrooli edustaa vanhan mallin mukaista työskentelytapaa, josta työntekijän pitäisi luopua videoavusteista menetelmää käytettäessä (ks. esim. Rautkallio 1997, 5; Forsberg 1998; Riikonen & Smith 1998, 35). Asiantuntijuuden

siuuttavan roolin voi ajatella välitulana siirryttäessä kohti VHT:n mukaista asiantuntijuusroolia. Siinä ei ole mitään uuden menetelmän mukaista, muttei toisaalta vanhojen käytänteiden hankalimpia puoliakaan. Jännitteinen asiantuntijuusrooli on myös välivaiheen rooli. Siinä on jo joitain uuteen asiantuntijuuteen tarvittavia aineksia. Video Home Training -menetelmä edellyttää VHT:n mukaista asiantuntijuusroolia. (Ks. kuvio 4.)

Kun työntekijä toimii omassa roolissaan tavalla tai toisella, perhe joko saa ottaa itselleen mieluisan roolin tai perheenjäseniä pakotetaan johonkin jäljelle jääneeseen tai työntekijän toivomaan rooliin. Saako perheen isä tai äiti käyttää asiantuntijuuttaan ja ottaa aktiivisen toimijan roolin? Joissain tapauksissa perheenjäsenille ei jää valinnanvaraa roolinsa suhteen, vaan työntekijä ajaa heitä joihinkin rooleihin, kenties avustajiksi itselleen. Esitän tässä työntekijäroolien perustyyppit, joihin liitän jonkin verran tarkastelua sen suhteen, millaisia rooleja asiakasperheille mahdollistuu työntekijän roolin rinnalla.

Tyyppi 1 Moderni asiantuntijuusrooli. Työntekijä kokee, että hänellä on täysi vastuu kaikesta. Hän ottaa aktiivisesti ohjat käsiinsä ja toimii hyvin määrätietoisesti hyväksi kokemallaan tavalla ja asiantuntijuuteensa luottaen. Toiminta viestii vahvasti ajatusta, että ellei hän tekisi tätä, kukaan paikalla olevista ei pystyisi tekemään asioita oikein, ja tehtävässä onnistuminen olisi kyseenalaista. Työntekijän toiminta on valtaa käyttävää, perheen äidin kykyjä vähättelevää ja paljon tilaa ottavaa. Sitä työntekijä ei varmaankaan edes huomaa, että hän tulee näin toiminnallaan mitätöineeksi videoavusteiseen perhetyöhön liittyviä keskeisiä periaatteita.

”No, hirveen aktiivinen täytyy olla, koska tuota äiti on aika passiivinen. Hän on mukana, mutta hän ei osallistu tavallaan niitten lasten kanssa kovin paljo siinä yhdessäölooon. Mutta jos hänen kanssaan keskustele, niin siihen keskusteluun hän lähtee. Mutta silloin kun ollaan yhdessä. On semmonen 6-vuotias poika ja 8-9 kk se tyttö. Niin tuota siinä aika paljon tapahtuu niitten lasten kanssa. Eli mun roolihan alusta asti oli niinkun olla niin aktiivinen, että sais siihen poikaan kontaktin, koska äiti ei siinä pystynyt auttamaan. Et mun täytyy se tehdä itse. Ja poika oli sängyssä peiton alla. Ja mun piti jotenkin se saada sieltä pois ja yrittää saada joku kontakti, koska silloin esittelykerralla poika ei tullu ollenkaan sisälle. Hän oli ulkona. Ja niin mä jouduin siinä paneen kaiken mielikuviuksen ja mä kysyin siltä äidiltä, että saaks ton pienen ottaa syliin. Joo saa, ei se vierasta. Ja niin mä nappasin sen pienen tytön ja sen kautta lähestyin sitten. Menin sinne makuuhuoneeseen ja sen pienen sängyn luo ja rupesin tavallaan hänen kanssaan leikkimään. Silloin poika lähti mukaan. Silloin syntyi se ensimmäinen kontakti.” (haastateltava 1)

Työntekijä rakentaa aktiivisesti omaa suhdettaan perheen lapsiin. Kontaktin saanti poikaan tuntuu olleen toiminnan tavoitteena työntekijällä, ja vielä hän näkee tärkeäksi mainita, ettei äiti pystynyt siinä auttamaan. Työntekijällä vaikuttaa olevan toiminnan tavoite selkeänä mielessään, mutta äidin hän kokee jotenkin saamattomaksi. Poika sentään saadaan houkuttelemalla suostumaan kontaktiin työntekijän kanssa. Pojalta ja äidiltä tässä mallissa selvästi odotetaan jotain. Se, pystyvätkö he toimimaan rooliodotusten mukaan, on sitten eri asia. Voidaan myös nähdä asia niin, että äiti ei ota tarjottua roolia vastaan. Esimerkki ei kerro sitä, millaisen roolin työntekijä olisi ottanut, jos äiti olisi ollut toisenlainen.

Työntekijän rooli riippuu myös siitä, millaiseen tilanteeseen työntekijä perheeseen menee. Työntekijä kokee joskus, että hänen on otettava hyvin aktiivinen

rooli, jos perheessä on sellainen tilanne, että siihen täytyy aktiivisesti puuttua, esimerkiksi riita tai asian etenemistä haittaava toimetttömyys ja hiljaisuus. Kuitenkaan tällöinkään työntekijä ei saisi viedä vanhemman paikkaa.

Esimerkkitapauksesta on vaikea sanoa, olisiko asiakas saattanut nousta tilaa ottavampaan asemaan. Vaikutelmaksi jää, että työntekijä ottaa niin nopeasti niin määrätietoisen ja aktiivisen roolin, ettei asiakkaalle jää mahdollisuutta muuhun kuin tottelevaiseen rooliin, johon hän ei sitten kuitenkaan ryhdy. Työntekijän mukaan asiakas ei pystynyt auttamaan siinä, että työntekijä saisi poikaan kontaktin. Ilmaisuu on omiaan luomaan asiakkaasta kuvaa avuttomana ja kykenemättömänä. Voidaan kysyä, mitä intressejä asiakkaalla olisi voinut olla siihen, että hän olisi ottanut tarjotun roolin vastaan.

Tyyppi 2 Asiantuntijuuden sivuuttava rooli. Asiantuntijuuden sivuuttavissa roolimuo-doissa vastuunotto tilanteista on epäselvä. Työntekijästä ei ole asiakkaalle VHT:n tarkoittamassa mielessä hyötyä, mutta ei hänestä paljon haittaakaan ole. Rooli on videoavusteisen perheohjaustyön kannalta mitäänsanomaton.

2A Työntekijä kuin palvelija. Työntekijät ryhtyvät toisinaan kovin palvelijamaiseen rooliin ollen kovin vaatimattomia, nöyriä, työteliäitä ja auttavaisia. Työntekijä suorittaa vain arkisia toimia perheen apuna. Hän tarttuu työhön pyytämättä, eikä muutenkaan kaipaa huomiota osakseen saati sitten vaadi yhtään mitään.

"No, se aika nopeesti niinku alko mennä jotenkin paremmin, kun saatiin kontakti lapsiin ja siinä oli aamutoimet vielä kesken ja menin auttamaan äitiä, petaamaan sänkyä ja toinen meistä alkoi puuhastella lasten kanssa. Siinä oli kaks lasta paikalla." - - "Että me tullaan täällä niinkun / et niinku tavallaan enemmän osallistumaan ja olemaan mukana siinä hetken aikaa siinä arjessa, eikä niinkään niinku perinteisesti työntekijänä, et tullaan arvioimaan. Et me ei vaadita huomiota, vaan että me voidaan auttaa siinä" - - (haastateltava 2)

Tässä työntekijä ikään kuin alleviivaa omaa alamaisuuttaan. Palvelijalle sopivaan tapaan lapsiin luodaan kyllä kontakti ja puuhastellaankin, mutta suhde perheen äitiin on kuin apulaisen suhde Rouvaan.

Tässä toimintamallissa asiakkaalla on mahdollisuus luoda oma roolinsa varsin vapaasti; lähes kaikki roolit ovat vapaina valittaviksi. Tämä malli on kyllä kiltti asiakkaalle, mutta työntekijän asiantuntijuutta aivan liian vähän arvostava.

2B Työntekijä kuin kyläilijä. Joissain tapauksissa työntekijä ajautuu asiakasperheen luona sellaiseen rooliin, kuin hän olisi vierailulle saapunut omainen tai perhe-tuttu. Hän saa osakseen kestitystä, häntä varten on nähty vaivaa, ja niin hänkin sitten on kohtelias vuorostaan kestitönsijöilleen. Aikaa kuluu seurustellessa ja vieraanvaraisuudesta nautittaessa. Työntekijälle tämä ensin varsin miellyttävänäkin näyttänyt rooli saattaa olla pidemmän päälle aika hankala. Työntekijät välillä ihan tosissaan miettivät keinoja, miten voisivat vältyä päätymästä tähän. Ehkä jo kolmannella kerralla saatettaisiin jotenkin onnistua selittelemään tilanne niin, ettei kestitykselle jäisi aikaa.

"Nää on sellasia ohjeellisia, mutta tuota, et just tää kahvin keitot ja kaikki ja... tuntuu, et se ei oo semmonen kyläreissu, vaan se on semmonen työkäynti. Että sitte kun menee toisen ja kolmannen kerran sinne, kun on jo vähän tuttu, niin justinsa päästä siihen ammattirooliin... kahvit on keitetty. Että vaikka yhenkin kerran sanoin, että seuraavalla kerralla ei tarvi kahvii laittaa. Et sitte oli niinku helpompi, kun oli niinku sanonu, sano heti tullessaan, et joo, et mun mies tulee sitte hakemaan mut sillon ja siihen aikaan, että tota mä en... toivottavasti et oo laittanu kahvia, että mä en kerkee juomaan tai... Et nää oli musta niinku semmosia. Kai sitä on oppinu niin kauheen kohteliaaksi, että tuota kauheen vaikee, jos toinen on laittanu kahvit, niin sit sitä... kahvipöydässä siinä menee kato aikaa puoli tuntia ja sitte... Niin se oli musta semmonen vaikeempi asia." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Työntekijä päätyy joskus sellaisiin sosiaalisiin rooleihin, joihin ei ole suinkaan tarkoittanut mennä. Silloin varsinainen päämäärä uhkaa hämärtyä.

"Ja ehkä vähä semmonenki, et kerran yhdes perhees oli sit ollu synttärit ja tää menee sit sinne ja juo kahvia ja kuuntelee äidin ja tyttären välistä keskustelua, eikä välttämättä oo siinä niinku... ei kuvaakaan välttämättä, mut et on siinä niinku läsnä. En oo koskaan ajatellu, et miks sitä sitte nimittäis, mut kuitenkin semmonen. Et yllättävään helppo sielä on olla, mitä mä alunperin ajattelin (mutinaa). Mut et siinä voi olla niinku houkutuskiakin moneen suuntaan. Lähtee vaikka mammaks taikka anopiks taikka mummiks taikka niinku kaveriks. Että onhan siinä niinku varmaan ihan sama, kun yleensäkin perheitten kanssa. Et siihen perheen imuun niinku voi mennä ja meneekin usein. Ja sit perhe voi niinku haluta sut johonkin kohta" - - (haastateltava 7 vuonna 1995)

Paitsi että työntekijä kokee mummina tai kaverina olemisen kiusallisena, sellaisesta roolista käsin on aika mahdotonta pitää yllä ammatillisuutta. Tämä tavallaan lähtökohtaisesti syö työntekijän asiantuntijuuden toteutumista.

2C Työntekijä kuin matkatoveri. Palataan tapaukseen, jossa työntekijän rooli oli modernin asiantuntijuuden mukainen. Hän todella ottaa ensin määrätietoisesti tilanteen hallinnan itselleen, mutta rooli muuttuukin toiseksi kesken kaiken. Työntekijä on hetkeä aiemmin kertonut tapauksesta, jossa hän itse on ollut hyvin aktiivinen. Sen jälkeen hän alkaa kertoa tilanteesta, joka vallitsi sen jälkeen, kun videointi oli sillä kertaa perheessä jo lopetettu.

"Jonkun verran sitte tietysti, kun kuvaus oli lopetettu, niin sitte juteltiin pojan kanssa. Oli semmosta tavallista yhdessäoloa, et siinä ei tarvinnu..." (haastateltava 1)

Lause jää kesken, mutta työntekijä ehtii sanoa, että kuvauksen jälkeinen aika on "tavallista yhdessäoloa". Videoinnin aika ei siis ehkä ole tavallista yhdessäoloa ja ilmeisesti silloin on myös "tarvinnu" ... mitä? Tarkoittaako haastateltava tässä aktiivisuuden vaadetta? Siitähän hän on juuri vähän aiemmin puhunut: "hirveen aktiivinen täyty olla". Työntekijän videokuvauksen aikainen rooli vaikuttaa aivan erilaiselta kuvauksen jälkeiseen rooliin verrattuna. Tämä tulkinta saa vielä vahvistusta, kun työntekijä palaa jälleen kertomaan videoinnin aikaisista tapahtumista.

"Joo, kyllä sitten tuota, sitten kun se, mentiin varsinaisesti sinne kuvaamaan sitte sitä tilannetta, kun oli sovittu ruokailutilanne. Niin siinä mä jouduin aika paljo ohjailemaan, että millä tavalla siinä niinku ollaan ja..." (haastateltava 1)

Videoinnin aikana työntekijällä korostuu valtaa käyttävä rooli, ja jostain syystä hän aivan ilmeisesti ymmärtää kuvaamistilanteen vaativan sitä. Kun kuvaustilanne päättyy, työntekijä ikään kuin rentoutuu ja palaa ehkä enemmän omaksi itsekseen. Silloin ollaan lähinnä kuin matkatovereita. Matkatoverimainen rooli ei enää oikeastaan ole työtä tekevän ihmisen rooli, vaan mieluumminkin työstä vapaalla olevan ihmisen rooli. Matkatoverimaista roolivalintaa voisi pitää luontevana tapana toimia perheen kanssa. Se ei kuitenkaan ole kyseisen työntekijän työrooli, eikä rooli myöskään mitenkään nosta esiin vanhempien kunnioittamista omien asioidensa asiantuntijana. Matkatoverin roolin kautta olisi ehkä saattanut alkaa löytyä tasa-vertaista yhdessä tekemistä ja toimiva roolijako, jos siinä olisi piirtynyt esiin sopiva rooli perheen vanhempiin nähden.

Tyyppi 3 Jännitteinen asiantuntijuusrooli. VHT-menetelmään kuuluu, että joskus perhettä voidaan opastaa jossain asiassa, esimerkiksi huomaamaan joitain lapsen normaaleja kehitysvaiheita. Tällöin työntekijä voi koulutuksensa tai kokemuksensa perusteella antaa vanhemmille arvokkaita tietoja, eli työntekijän ammattitaito ja asiantuntemus tulevat käyttöön perheen hyväksi. Tämä rooli on kuitenkin kokonaisuuden kannalta riittämätön ja vaatisi työntekijää siirtymään jossain toiminnan vaiheessa selkeämmin perheen yhteistyökumppaniksi.

Vastaavanlaisen opastavan roolin voi katsoa olevan käytössä esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, kun VHT:sta tiedotetaan perheelle tai kun keskustellaan käytännön asioista. Opastettaessa ei kuitenkaan pitäisi sekaantua asiakkaiden keskinäisiin asioihin eikä käyttää valtaa heihin nähden.

Seuraavassa esimerkissä rooli ei ole aivan yksiselitteinen. Työntekijä antaa ymmärtää, että hän olisi lähinnä sellaisessa roolissa, jota opastaessa voisi käyttää. Työntekijällä on kuitenkin pyrkimystä vallan käyttöön. Työntekijä hakee sanamuotoa, jolla hän yrittää muuttaa asiakkaan käyttäytymistä. Neuvo kuulostaa ensin liian määräälevältä, ja siksi pitää miettiä pehmeämpi ilmaus.

”On joissakin tilanteissa tilannetta ohjaavaa ollu. Että yleensä semmosissa tilanteissa sitä joutuu sanomaankin, että tulee semmonen asia esimerkiks mieleen, kun oli semmonen pieni mies, joka halus kahvipöytään tietysti samalla tavalla kun vanhemmat ja kauheesti siinä niinku... se ei osanu puhua, vaan komenteli kauheesti. Ja äiti anto semmosta muovimukia, niin se vaan heitti sitä pois, se vaan ähersi, niin mä vaan just sitä sanoin, että se haluaa samanlaisia ... et voisitsä antaa samanlaisen mukin, että... tai en mä näin sanonu... että se varmaan haluaa samanlaista kun toisilla, että lapset on niin älykkäitä, et se tietää et sä annat sille erilaisen. Kun meillä oli semmoset kahvimukit. Että vähän tällasta näin, että tuota ... ja joitakin tällasia samanlaisia vinkkejä, et miten sen saa rauhottuun tai kun katotaan jotain palautejuttua, että jos sillekin antas jonkun kaukosäätimen tapasen tai jotain muuta tällasia näin, että ihan tämmösiä ... pieniä huomioita siinä tilanteessa, että ... tuota aika varovasti tietyllä tavalla. Sillä tavalla varovasti, että pakkohan sitä on kunnioittaa heidän perhe-elämäänsä ja heidän tapaansa ja tuota hirovasti en oo niinku tosisaan... Oon niinku antanu äitin puhua, että tietysti joskus kysyy jotakin välillä isän mielipidettä asiasta, jos ei tuota isä saa suunvuoroa.” (haastateltava 5 vuonna 1995)

Ongelmaksi tässä tulee se, että työntekijä tietää, ettei hänellä ole käskyvalta-asemaa perheeseen nähden. Hän mielellään komentaisi ihan suoraan, mutta hän ei ole siinä asemassa, ”pakkohan” hänen on kunnioittaa asiakkaidensa perhe-elämää. Tässä tilanteessa työntekijä pyrkii saamaan hyväksi näkemänsä menettelytavan

läpi suostuttelemalla ja perheen vanhempia vähän mairittelemallakin, *"lapset on niin älykkäitä"*.

Edellä kerrotussa perheen vanhempien osaksi jää olla aika passiivisessa roolissa. Heidä ei esitetä sillä tavoin taitavina, että heidän voisi olettaa itsenäisesti selviytyvän kovinkaan vaativista tehtävistä. Mikään ei viittaa siihen, että heillä olisi asiantuntemusta puheena olevan asian suhteen. Sen sijaan työntekijän luottamus omaan asiantuntemukseensa on ilmeinen. Hänen keskeinen pyrkimyksensä onkin opettaa vanhemmille pieniä *"vinkkejä"* sitä ajatellen, miten tilanteissa pitäisi toimia.

Tekstiesimerkin lopussa olevaa osuutta voi edellä esitetyn valossa vielä ottaa tarkempaan tarkasteluun: *"Oon niinku antanu äitin puhua, että tietysti joskus kysyy jotakin välillä isän mielipidettä asiasta, jos ei tuota isä saa suunvuoroo."* Siinä työntekijä jälleen tulee paljastaneeksi todellisen ajatuksensa. Hän on *"niinku antanu äitin puhua"*, eli työntekijä tosiasiallisesti onkin se, joka katsoo oikeudekseen antaa jonkun puhua tai ei. Tämä viittaa rooliin, jonka haltijalla on määräysvalta tilanteessa. Samantyylinen ajatuskulku oli tulollaan jo aiemmin esimerkkipätkässä, mutta siinä nopea korjaus muutti tilanteen: *"... et voisitsä antaa samanlaisen mukin, että... tai en mä näin sanonu..."* Esimerkin alun *"voisitsä"* on tulkittavissa pehmenneeksi käskyksi. Vaikka selvää mielitekoa määräilevään rooliin on nähtävissä, työntekijä ei kuitenkaan aivan suoraan ota määräilevää roolia. Hän on ohjaava vain *"joissakin tilanteissa"*, hän puhuu *"vinkkien"* antamisesta ja *"varovasti"* tehtävistä *"pienistä huomioista"*. Nämä kaikki viittaavat mieluummin opastavaan rooliin kuin mihinkään selvästi valtaa käyttävään rooliin. Huomionarvoinen kohta on se, jossa työntekijä toteaa: *"pakkohan sitä on kunnioittaa"*. Pakko ei kuvasta omaehtoista valintaa. Toisaalta pakon edessä työntekijä kuitenkin kunnioittaa asiakkaitaan.

Työntekijän olisi VHT-menetelmässä kunnioitettava asiakasta, mutta jos työntekijä ei ole täysin valmis luopumaan vallasta, hän saattaa yrittää turvautua asiakasta subjektivoivaan ja suostuttelevaan eli postmoderniin vallankäyttöön (ks. Jokinen 1995, 145-146; Jokinen ym. 1995, 21-22; Forsberg 1998, 169; Laitila 2005, 59). Lopputulos on lähellä sitä, jos työntekijä olisi näkyvästi määrävissä roolissa: Asiakas ei saa aktiivista toimintaroolia, eikä hänen asiantuntemuksensa omiin asioihinsa nähden tule lainkaan huomioiduksi.

Tyyppi 4 VHT:n mukainen asiantuntijuusrooli. VHT:n mukaisessa asiantuntijuusroolissa vastuunkanto on hallittua ja tasapainossa. Työntekijällä on oma asiantuntijuutensa ja vastuut siihen liittyen. Perheen vanhemmilla on oma asiantuntijuutensa vastuineen. Perheohjaus toteutuu postmodernin asiantuntijuuden mukaisesti työntekijän ja perheen yhteistoimintana.

4A Vanhempia ohjaava muoto. Työntekijä ottaa vastuun itselleen, mutta on valmis yhteistyöhön perheen kanssa. Työntekijän rooli mahdollistaa asiakkaalle myös toimijan roolin. Perheen äiti tai isä saa mahdollisuuden huolehtia asioista, jotka kuuluvat heidän asiantuntijuutensa alaan. Tällaista roolivalintaa voidaan luonnehtia postmodernin asiantuntijuuden mukaiseksi.

Työntekijä antaa joskus ohjeita ja neuvoja perheelle, mutta usein hän tekee sen niin, että hän pyytää toista menettelemään samalla tavalla onnistuneesti, kuin mitä toinen on jo tehnytkin. Neuvo on oikeastaan huomion kiinnittämistä hyvin

tehtyyn suoritukseen. Voisi sanoa, että neuvo on samalla kiitos hyvästä menettelystä.

"Ainakin must tuntu sillon alkuun, että meillä kuitenkin aatellaan, et me voidaan antaa ohjeita ja neuvoja, niin nousee niistä ihmisten tekemisistä." – "yks esimerkki, että kun sillä äidillä on hyvä kontakti siihen lapseen ja se kattoo sitä... et sitä kannattaa tehdä enempi, koska näkee et se toimii." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Joskus tilanteeseen sopiva tapa ohjata perheenjäsenen toimia voi olla kysymyksen esittäminen.

"Se on kans yks, et miten näitä interventioita tekee siellä kameran takana, että se riippuu sit siitä tilanteesta. Että joskus on niinku sillä lailla hyväkin mennä tekemään, kun näyttää et se tilanne ei niinku oikein etene. Että joku kysymys tai joku tämmönen, niin vähä niinku vie sitä tilannetta eteenpäin." (haastateltava 11)

Työntekijä kantaa kokonaisvastuun ja ottaa johtajuuden VHT-menetelmän toteutumisesta, mutta hänellä on tärkeänä yhteistyökumppaninaan perheen äiti tai isä. Vanhemmalla on omat vastuunsa vanhemmuudessaan. Ammatilainen ei ota äidin tai isän paikkaa, vaan kunnioittaa heidän ratkaisukykyään omiin asioihinsa nähdessä ja vanhempien johtajuutta suhteessa omiin lapsiinsa. Tällaisen toimintasäännön mielessä pitäminen ja toteuttaminen voi toisinaan olla työntekijälle vaikeaa.

"... työntekijä auttaa sitä vanhempaa olemaan vanhempi ja ylläpitämään sitä johtajuutta siinä perheessä olemaan se vanhempi." – "sillä jotenkin jos ajattelis, et siinä vois parhaimmillaan olla sen vanhemman tämä yhteistyökumppani." – "Mut ei vie myöskään niinku vanhemman paikkaa siinä. Ettei rupee ratkaseen jotakin asiaa vanhempien niinku puolesta. Ja se on minusta se semmonen niinku aika vaikea kohta." – "Mut se ettei ratkase sen toisen puolesta sitä tilannetta. Et miten se siinä osaa... jonkun semmonen kohta, mis mä oon ainakin nähny kun on näitä katottu. Mutta että kai se on semmonen mihin kannattais paljo satsata, koska se on kuitenkin sit se, että sä jätät sille sen vastuun sille vanhemmalle. Mut se, että jos ajattelee se kotiohjaustilanne, niin sillon se johtajuus on sillä kotiohjaajalla kuitenkin. Ettet sä niinku kotiohjaajana sitte vaan anna mennä sen kuin vaan, että sulla on niinku se johtajuus siitä tilanteesta, mutta vanhemmalla on johtajuus niistä omista lapsista" – (haastateltava 7 vuonna 1995)

Työntekijä ei myöskään tyydy hoitamaan pelkästään yksittäisiä tilanteita vanhempien kanssa, vaan toivoo todellista yhteistyötä ja syvempää keskustelua sekä pidemmän ajan tarkastelua ja toimien arviointia. Tällainen toiminta on hyvinkin tasavertaista asiantuntijoiden ajatusten vaihtoa, jossa työntekijän subjektiivisuus tai auktoriteettiasema eivät ole määräävinä tekijöinä. Tässä mallissa ammatilainenkin kysyy tietoja perheen äidiltä ja isältä, ja heillä ajatellaan olevan tärkeää tietoa.

– "se oma rooli asettuu siihen ja tuota toisaalta se, että se ei oo vaan pelkästään sitä, vaikka se on toisaalta sen vuorovaikutuksen niinku analysointia, mut kuitenkin, että se on niinku laajempi asia, ettei vaan tuijoteta siihen (mutinaa), vaan myöskin että keskustellaan niitten vanhempien kanssa niistä kasvatusasioista. Et se ei oo vaan pelkkä se tilanne, et se on sillä lailla semmonen vähä niinku muutenkin perheen kans työskentely. Et semmonen tyydyttäisi varmaan näitten vuosien aikana, että se ei oo niin kapeasti sitä, vaan se (mutinaa) Et keskustellaan myöskin, et minkälaiset (mutinaa) on ja miten se on muuttuu paremmaksi." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Hyvässä vanhemman ja työntekijän kumppanuudessa tavoitteiden asettaminen yhtä hyvin kuin VHT-toiminnan lopettaminenkin sitten aikanaan tapahtuvat yhteisymmärryksessä kummankin osapuolen mielipidettä kunnioittaen.

"Mutta sitte taas jos ajattelee, että mihin pyritään siinä kotiohjaukset, niin se on sitte työntekijä ja perhe yhdessä muotoilee sen." (haastateltava 7 vuonna 1995)

"Me käytiin siellä seittemän kertaa. Ja sitte lopetettiin siinä vaihees kun sitte yhdes päätettiin ja äiti oli sitä mieltä, että (mutinaa) tai se tilanne oli hyvä." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Työntekijän vastuisiin ajatellaan kuuluvan myös henkisestä ilmapiiristä huolehtiminen. Samoin hänen on tehtävä tarvittavat toimenpiteet, jos joku epäilee toiminnan tarkoituksenmukaisuutta. Epävarmuuden hetkellä työntekijä tukee ja motivoi jatkamaan yhteistä päämäärää kohti.

"Mut se, että on semmonen kiva ilmapiiri. Ja tuota se on tiettenkin se kotiohjaajan vastuullakin." – "Sitä tilannetta siihen, et on niinku hyvä tunnelma. Et jos esimerkiks vanhemmat on varauksellisia, niin se on sen työntekijän vastuulla saada heidät niinku vakuuttuneiks siitä, et se on hyvä homma." (haastateltava 12)

Työntekijä suo mielihyvin myös perheelle valtaa ja vastuuta perheen asioissa. Työntekijällä voi silti olla tärkeä merkitys kokonaisuuden kannalta, kun hän omalla toiminnallaan välittää asiakkaalle tarvittavaa apua. Työntekijä huolehtii kuitenkin siitä, ettei hän lisää perheen riippuvaisuutta ammattiavusta.

– "se asiakas työskentelee nimenomaan itteksensä siinä. Elikkä että mä koen sen hyödynä, että se ei oo sillä hetkellä työntekijän vastuulla, kun se perhe tekee sitä työtä, analyysii ittestänsä taikka löytää ittellensä... Siinä on niinku työntekijä siinä roolissa, et se välittää vaan siitä (??) juttuja, joita he saa sitte itte... Sen kauttahan, se mun mielestä on se avain, joka lisää sen perheen omaa toimintakykyä jatkossa. Se ei tue missään tapauksessa sitä, että se perhe tulis työntekijästä riippuvaisemmaksi." (haastateltava 10)

Edellä olevaa esimerkkiä täytyy lukea tarkasti, jotta siitä näkee, mikä on kunkin rooli. Ensikatsomalla voisi päätellä, että asiakkaalla on ylin valta ja että asiakas johtaa tilanteita. Kysymys on kuitenkin tilan antamisesta toisen työskentelylle ja katkelmasta välittyy se, että perimmäisen vastuun kantaa työntekijä. Erityinen painoarvo on lauseella "se ei oo sillä hetkellä työntekijän vastuulla". Siis hetkellisesti vastuu siirtyy perheelle, kun siirto palvelee sitä, että perhe saa työrauhan käsitellä omaa asiaansa. Katkelman loppuosa on kuin esimiehen pohdintaa siitä, miten hänen tulee menetellä, jotta alaisen toimintakyky on parhaimmillaan. Asiakas saa todella tässä tapauksessa huomattavasti tilaa ja vastuuta, joten tässä voi puhua kumppanuuden toteutumisesta ammattilaisen ja perheen välillä.

4B Vanhempia vastuuttava muoto. Jos työntekijä valitsee vanhempia vastuuttavan roolin, hän jättää tilaa asiakkaille ottaa vielä enemmän johtajuutta. Tässä roolissa työntekijä suorastaan velvoittaa asiakkaat valitsemaan vastuullisen roolin. Työntekijä ei nyt varsinaisesti ohjaa tilanteita, vaan antaa vain välttämättömät ohjeet perheen vanhemmille. Vastuutaan työntekijä ei silti pakoile.

Työntekijä havainnoi tarkasti tilanteiden kulkua, mutta luottaa äidin ja isän kykyyn vastata asioista ja valita omat toimintatapansa. Työntekijä varoo sotkemas- ta perheenjäsenten keskinäistä vuorovaikutusta. Työntekijä tiedostaa jo sen vaaran, että ottamalla liian aktiivisen roolin, ammattilainen voi häiritä perheenjäsenten keskinäistä vuorovaikutusta.

"En mä niin valtavan aktiivinen kyllä oo ollu. Et mä oon yrittäny pikkusen pysytellä niinku siitä silleen ulkopuolella, että niinku niitten tulis nimenomaan niitten perheenjäsenten välille tulis jotain vuorovaikutusta. Mä huomasin ainakin ensimmäisiä mitä teki, niin siinä hyvin helposti käy niin, että siinä niinku ite menee yheks sinne sekaan ja sillon näitten perheenjäsenten välillä ei tuu niin paljo vuorovaikutusta. " (haastateltava 6)

Työntekijä puuttuu oikeastaan vain jonkinlaisessa ääritilanteessa asioiden kulkuun. Hän nousee kuitenkin vain aivan hetkellisesti aktiiviseen rooliin siksi ajaksi, kunnes asiat saadaan jälleen etenemään perheessä vanhempien johdolla. Työntekijän asioihin puuttuminen saattaa olla vain esimerkiksi lyhyt informointi 'läheltä piti' -tilanteesta. Sitten jälleen vastuu siirretään perheen vanhemmille.

"Aika semmonen, mä oon melkein kuvannu vaan. Ja sit mä oon pysäyttäny sen ja sitte jotain neuvojakin, jos on halunnu ja muuta. Mä oon ollu aika niinku siellä vaan. " -- "Saattaa olla, että joku tilanne on vaikka silleen ryöstäytyny käsistä, että mun on tarvinnu niinku sinänsä puuttua siihen, et me on saatu takasin se tilanne melko normaaliks. Jos mä oon huomannu, et vanhemmat ei pysty pysäyttään sitä tilannetta. Ois semmonen kuitenkin ote siihen hommaan. " -- "No, jos mä oon esimerkiks huomannu, et joku tenava menee akvaarioon työntään kaukosäädintä, ja vanhemmat ei oo ollu ees läsnä siinä huoneessa. Eikä ne oo niinku ymmärtäny kattoo sen tenavan perään. Mä oon pysäyttäny sen ja ottanu sen lapsen ja vieny heti sinne vanhempien luokse ja sanonu mitä se on ollu tekemässä. Joku tällanen tilanne. Tai et se menee semmoseks riehumiseks se homma, et se on niinku pakko pysäyttää määrätyllä tavalla. " (haastateltava 6)

Uhkaavalla hetkellä työntekijä hoitaa tilanteen ja ottaa vastuun sekä myös vallan omiin käsiinsä. Sikäli hänen asemansa muistuttaa VHT:n mukaisen asiantuntijuuden ohjaavaa muotoa. Olennaista on kuitenkin se, että tässä jälkimmäisessä muodossa työntekijä pysyttelee tilanteissa mahdollisimman ulkopuolisena, ja vastuu ja valta palautetaan välittömästi aina perheelle.

Roolimuutos etenevänä prosessina. Tilanne voi olla hankala, jos työntekijä ei itsekkään oikein tiedä, missä roolissa hänen tulisi toimia. Epäselvässä roolissa toimimisen yritys tuottaa ahdistuksen työntekijälle.

"No se liittyy tuota... kyllä se sitä oman roolin etsimistä on. Et kun siinä tuli vaikeita tilanteita, niin tuota ite koitti olla liian niinku ehkä aktiivinen, sekaantua siihen tilanteeseen. Ja jotenkin tuota... koska se tuntu niin ahdistavalta, että heillä meni asiat huonosti. Laps alko itkemään, niin kaikki koitti jotenkin saada se laps niinku rauhoittumaan. Ehkä se oma rooli oli semmonen epäselvä ja ahdistu siitä tilanteesta ja... " (haastateltava 12)

Työntekijä ymmärtää olleensa tilanteessa liian aktiivinen. Toisaalta hänellä on ollut voimakas tunne siitä, että perhettä olisi tarvinnut auttaa. Hän arvioi olleensa roolin etsinnän vaiheessa. Myöhemmin asiaa pohtiessaan hän kertoo tilanteen johtuneen ennen kaikkea hänen omasta kokemattomuudestaan. Kertoessaan tästä ikävästä

kokemuksestaan työntekijä kykenee kuitenkin jo varsin hyvin analysoimaan tapahtunutta. Hän ei selvästikään ihannoisi modernin asiantuntijuuden mukaista roolia. Toimintansa analysoinnin vaiheessa työntekijä edustaa selvemmin postmodernia kuin modernia asiantuntijuutta. Vaaditaan siis oppimisprosessi, ennen kuin oma paikka hahmottuu. Epäselvä rooli aiheuttaa sekaannusta ja hämmennystä.

Oma kiintoisa tarinansa on se, että työntekijät alkavat välillä muistella aiempia työtapojaan. Erityisesti videon käyttäminen VHT-menetelmässä nostattaa mieleen sellaiset ajat, kun työntekijät ovat tarkkailleet asiakkaitaan salaa.

”Tai sitte ollaan peili-ikkunan takana. Että tuota” – – ”muutos siihen, että ollaan itse siinä tilanteessa sen kameran kanssa. Ennen on ollu kamera vaan huoneeseen. Minä viereisessä huoneessa monitorista kattomassa. ” (haastateltava 1)

– – ”täähän on avoin, täysin avoin systeemi. Että asiakkaalle kerrotaan mihin kiinnitetään huomiota ja miten tää homma toimii alusta lähtien. Mitään ei salata. Se on minusta yks hyvä puoli. Se herättää just luottamusta. ” (haastateltava 9)

Salaa katselun muisteleminen ei ole vain nostalgista tarinointia, vaan tämän tarkastelun avulla työntekijä avaa VHT-toimintaroolin olemusta vertailemalla vanhoja käytänteitä uusiin. Selvä irtisanoutuminen vanhoista, asiakkaan oikeuksia kaventaneista epäreflektiivisistä työmuodoista kertoo siitä, että työntekijät ovat siirtyneet kohti jaettua asiantuntijuutta ja kumppanuutta.

Vaikka uutta kohti ollaan menossa, perinteiset asiantuntijuuden roolimallit tunkeutuvat vielä monesti toimintaan työskenneltäessä perheen kanssa eli kuten Peltomäki ym. (2002) asian ilmaisevat: ”Vanhat professionaalisen asiantuntijuuden linnakkeet ovat usein kankeita ja hitaita muuttumaan työtavoissaan”. Asiantuntijuuden tulisi muuttua näkemään asiakkaan ja asiantuntijan vuorovaikutuksellisuutta. (Peltomäki ym. 2002, 100-101.)

Missä roolissa työntekijä sitten tulee oleeksi perhetilanteessa, niin roolit eivät vielä ole täysin vakiintuneita tai viimeisen päälle harkittuja. Epäselvät roolit ja roolien vaihtumiset kesken kaiken kertovat osaltaan tilanteen keskeneräisyydestä.

”Ei se, kyl se varmaan jotenkin liittyy siihen, että on niinku kaikenkaikkiaan siinä alkutaipaleella ja se jotenkin hakee paikkansa se rooli. Et miten tämmönen ihminen kun minä, niin miten mä käyttäydyn video-ohjaajana. Ja ehkä se semmonen prosessi sitte.” (haastateltava 12)

Toimintaroolit siis hakivat 1990-luvulla vielä uomaansa. Kysymyksessä oli muutosprosessi, jonka aikana ikään kuin kokeiltiin erilaisia toimintarooleja. Tosin tämä ei varmaankaan työntekijöille ollut monissa tapauksissa täysin tiedostettua eri vaihtoehtojen kokeilemistä ja vertailemistä, vaan työtoimintaa, jossa rooli muotoutui aika nopeasti käytännön vaihtelevissa tilanteissa.

7.5 Isien asiakkuus

Ekokulttuurinen teoria on nostanut isän roolia lasten hoidossa erityisesti tarkastelun kohteeksi. Asia on hieman erilaisin painoarvoin ilmaistu eri vuosien kirjoituksissa, joskus on joissain kirjoituksissa mainittu isä ja äiti peräkkäin, toisissa kirjoituksissa mainitaan *isän/puolison rooli* tai *isän ja muiden roolit lastenhoidossa*. (Ks. Weisner 1984; Bernheimer ym. 1990; Gallimore ym. 1993, 186-187; Bernheimer & Keogh 1995.)

Puhumattomat ja etäällä pysyttelevät isät. Isät ansaitsevat saada huomiota tässäkin tutkimusraportissa, niin usein heidät mainitaan eri yhteyksissä aineistossa. Heistä puhutaan hämmästyttävänkin usein siihen nähden, miten hiljaista ja vähäeleistä roolia he ovat kokonaisuudessa edustaneet. On vähän kuin isille annettaisiin sivuosan Oscar-palkinto erittäin niukkaeleisestä ja lyhytkestoisesta miimikon roolista. Isät oikeastaan tulevat huomatuiksi monesti juuri siksi, että he ovat kokonaan puuttuneet perhetapaamisista tai heidän puheensa ja myös elehtimisensä on ollut niin vähäistä.

Isiä ei todella ole monissa kerrotuissa perhetapaamisissa lainkaan mukana. Yleisin selitys asialle on, että isä ei (enää) kuulu perheeseen. Näissä tapauksissa asiaa ei ihmetellä tai kommentoida muuten kuin korkeintaan mainitsemalla, että siinä perheessä ei ollut isää. On myös niitä tapauksia, että perheessä oli isä, mutta syystä tai toisesta isä on poissa kuvaustilanteesta. Asia saatetaan kuitata lyhyestikin: *"Isä ei ollu siinä tilanteessa."* (haastateltava 1) Sen sijaan työntekijät ovat jossain tapauksessa olleet hyvinkin pahoillaan ja pettyneitä siitä, että isä ei ole saapunut paikalle työntekijöiden mentyä perheen kotiin. Syiksi on sanottu esimerkiksi hammaslääkäri tai unohtaminen. Työntekijä ilmaisee asian: *"isällä oli aina joku meno..."*, jossa varsinkin sanat *"aina"* ja *"joku"* antavat isän menoille hieman epäuskottavuuden leimaa. Jos isä sitten ilmestyykin paikalle, niin hän saattaa tulla myöhässä ja jäädä jollain tapaa sivuun.

"Mä muistan yhden perheen, jossa se isä niinku vähä, ei ollu tullu heti paikallekaan ja se tuli vähä myöhemmin vähä sillai niinku reunoilla ja jos ajattelee, et hän ei niinku kauheesti hän ei niinku innostunu siinä perheessä siitä kuvauksesta." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Esimerkin ilmaus *"reunoilla"* on marginaalisuutta osoittava. Se on vielä sisällä, mutta loitolla ytimeistä. Tällaista termiä on käytetty puhuttaessa syrjäytymisvaarassa olevista ihmisistä (ks. Helne 2002, 20-24). Onko esimerkin isä siis työntekijän silmin katsoen vaarassa syrjäytyä perhesysteemistä? Tässä tulee mieleen suomalaisten perhekäsitysten kuvaa luonut taiteilija Martta Wendelin, jolle tuntui olevan jotenkin vaikeaa sijoittaa isää perhekuviinsa. Siinä missä äiti hääräsi kodin töissä ja oli luontevasti lasten kanssa, niin vastaavasti silloin harvoin, kun isä edes oli kuvassa mukana, hän jäi sivummalle ja tuntui perheenjäseniin nähden jotenkin erilliseltä hahmolta (Karjalainen 1993).

Tutkimusesimerkissä voi myös havaita yhtäläisyyttä isistä asiakkaina tehtyihin aiempiin tutkimuksiin. Esimerkiksi Eräsaari (2000) tuo esiin, että miespuolisille

asiakkaille on nähty olleen tärkeää, etteivät he tulisi leimatuiksi 'varsinaisiksi' asiakkaiksi. Miehet esimerkiksi suosivat toimistoissa asioidessaan avotiloja mieluummin kuin menevät virkailijan huoneeseen. Silloinkin kun he menevät työntekijän huoneeseen, heillä on pyrkimys toimia ohjeiden tai neuvojen vastaisesti, esimerkiksi 'unohtaa' tai 'hävittää' tarvittavia dokumentteja. Miehet myös ovat jatkuvasti halukkaita valitsemaan sellaisen ratkaisun, jossa etäisyys virastoihin tai virkailijoihin tulee maksimoiduksi: jos mahdollista, asiat hoidetaan puhelimitse tai esimerkiksi puolison kautta. Jos välimatka ei muuten onnistu, miehet yrittävät ainakin hoitaa asiansa nopeasti. (Eräsaari 2000, 122-123.) Kun VHT-menetelmässä työntekijät tulivat perheen kotiin, niin isän täytyikin olla sieltä poissa tai ainakin myöhästyä sovitusta tapaamisesta. Olisiko tähän yksi selitysmalli haastatteluisanikin esille tullut käsitys:

"Miehet nähdään aika paljo syntipukkina perheissä, että niitten rooli on se." (haastateltava 9)

Isien tyypillisenä ominaisuutena mainitaan lähes vastauksesta toiseen hiljaisuus ja puhumattomuus.

"Ja must tuntuu, että se on suomalaiselle, kai se on kaikille, mut suomalaiselle miehelle tää sopii hyvin nimenomaan, että koska ne ei oo niin puhuvia niin paljon kun naiset." (haastateltava 1)

Äitien suhteen ei valitella puhumattomuutta, mieluummin päinvastoin. Tämän työntekijät kokevat vielä entisestään haittaavan isän mahdollisuuksia. Työntekijöillä on kovasti halua ottaa isät mukaan, mutta on huomattavissa neuvottomuutta sen suhteen, että miten pitäisi menetellä, kun isät eivät puhu. Mietitään, pitäisikö isiä aktivoida jotenkin, mutta toisaalta aktivointiyritykset ovat saattaneet johtaa siihen, ettei isää enää koskaan tavoiteta.

"Ja vielä myös yhden toisenkin isän kohdalla, mitä nyt tulee mieleen, että tota olisko pitänyt jotenkin aktivoida heitä ja... Että kyllä ne niinku tavallaan oli aktiivisia, mut sillai niinku, et naiset puhu enempi." (haastateltava 7 vuonna 1995)

"Mutta mulla on itelläni semmonen ryhmäkokemus täältä (vanhempainryhmästä) pari vuotta sitte, kun oli näitä vanhempia tässä näin, niin siellä oli yks sellanen hiljanen isä ja... No, minä sitte vähä... en omasta mielestäni tentannu, mut se ei sen jälkeen tullu. Sen vaimo sano, et se ei tuu semmoseen paikkaan, jossa on pakko puhua. Et kun mä olin jotain, et mitäs mieltä sä oot tästä asiasta. Että on tullu vähä sillä tavalla, että yrittää pitää pitkiä tuntosarvia, että millä tavalla ne saa niinku puhumaan ne ihmiset. Ne keinot on opeteltava (naurahdus)." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Esimerkkitapauksessa työntekijä on omasta mielestään vähäisellä tavalla yrittänyt aktivoida isää. Tämä ilmeisesti kuitenkin kokee työntekijän yrityksen tarjota kumppanuutta painostuksena, eikä halua sitoutua toimintaan (ks. myös Dunst & Paget 1991, 29; Mattus 2001, 26-27).

Ongelmista isien kohtaamisessa on kirjoittanut myös Kuronen (1994), jonka tutkimus osoitti, että neuvolatyössä työntekijöiden oli vaikeaa kohdata miesasiakkaita. Miehiä kyllä periaatteessa toivottiin mukaan, ja heidän tuloonsa valmistauduttiinkin, mutta silloinkaan, jos mies lopulta saatiin asiakkaaksi, hänen kanssaan ei oikein osattu toimia. Miehet nähtiin Kurosenkin tutkimuksessa hiljaisina ja osal-

listumattomina, ja miehen asiakkuus toteutui usein tavallaan vaimon kautta tai vaimon ollessa ensisijaisessa asemassa. Työntekijät saattoivat jopa sivuuttaa miehen ja asioida äidin kanssa silloinkin, kun isä oli paikalla. (Kuronen 1994, 52-55.)

Vuorovaikutus toimii vähilläkin puheilla ja eleillä. Isien mukana olo tilanteissa saattaa olla hyvinkin eleetöntä ja joissain tapauksissa kuvanauhalla sen näköistä, kuin yhteyttä muuhun perheeseen ei olisi lainkaan. Kuitenkin jokin hyvin pieni asia saattaa ilmaista, että isä onkin tilanteen tasalla. Vaikka isät esitetään puhumattomina, niin toimeliaina heidät kyllä usein nähdään.

"Ehkä isillä on jotenkin vaikeempi siinä sitte olla niinku semmonen puhelias tai joku tämmönen. Mut isät taas on niinku sit hyvin toiminnallisia ja... Et jos ajatellaan, et ollaan videoitu semmosta tilannetta, mis on kaikki, niin isällä on ehkä vaikeempi siinä sitte olla niinku suunä tai päällä. Mutta kyllä hän siihen tilanteeseen osallistuu." (haastateltava 12)

Työntekijät pohtivat sitä, miten helposti on saatettu tulkita puhumattomuus passiivisuudeksi. Esitetään myös, että isä saattaa olla läsnä tilanteessa tekemällä jotain työtehtävää näennäisesti yksinään, mutta kuitenkin ympäristönsä henkilöt tiedostaen.

"Ja onks se niinku passiivisuuden merkki, jos ei puhuu. Et onks se kuitenkin se, et jos ajattelee, et vuorovaikutus on kuitenkin niin tärkeä, niin eleet ja kaikki muu, ettei vaan se puhe." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Siinä mielessä Video Home Training -menetelmän voisi kuvitella tuovan helpotusta miesasiakkaan ja ammatillisen perhetyöntekijän kohtaamiseen, kun videolta voidaan katsoa nonverbaalista viestintää. Monet työntekijät arvelevatkin videon olevan tässä huomattava edistysaskel.

-- "mut se, että tuota kyl mä tosissaan kans löysin nämä isät. Et tää oli mulle kans tää sanaton viestintä. Et vaikka sitä nyt puhuu ja kuulee, mut et sen ite kokee ja näkee. Ja sit se vaikutus siihen tosissaan niihin miehiin. Et mulla on ne kaks isää pantilla sillai, et jotka on ollu tommosia hiljasia, mutta just tään tämmönen myönteisen palautteen antamisen vaikutus niitten isien käyttäytymiseen." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Videon ja saadun myönteisen palautteen vaikutus juuri miehiin saattaa olla huomattava, jopa niin huomattava, että työntekijät arvelevat menneensä liian pitkälle puuttumisessa perheen sisäisiin valta-asetelmiin.

-- "ne rupes siinä riiteleen (naurua) ne vanhemmat. Että sitte ruvettiin niinku miettiin sitä, että me päästiin siihen perheen asettamaan tavoitteeseen, mutta saatiinko siinä aikaseks sitte tiettyllä? semmonen perhekonflikti, että isä nousi sieltä. Että järkytettiin sitä perhetilannetta. Että äiti oli ollu se vahva ja plää plää ja isä oli niinku se... Se niinku rupes nimittäin sanoon vastaan aina, kun alussahan se ei ainakaan vieraitten kuullen, kun jotain se äiti puhuu, niin se sano et ei se kylä niin ollu ja näin pois päin. Et se niinku loppuvaiheessa ihan selvästi innostu tai siis sillä tavalla sai itseluottamusta ainakin mejän läsnäollessa. Et saatiinko me sitten sellanen aikaan..." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Kerrotaan myös selkeistä onnistumisista isien suhteen Video Home Training -menetelmää käyttäen. Seuraavassa esimerkissä ilmenee myös yhtä hyvin videon merkitys, perheen ja työntekijöiden yhteistoiminta ja vielä perheen nimeämän tavoitteen suunnassa toimiminenkin, jotka yhdessä saavat aikaan toivottua tulosta.

"Eli se oli se perheen tavoite, että äiti ei pääse mihinkään sieltä kotoo" -- "se lapsi oli siihen äitiin ihan tarkertunu." -- "Et se isä ei niinsanotusti tullu toimeen sen pojan kanssa ja tuota sitä sitte lähetettiin kuvaamaan ja tuota annoin sitä palautetta ja mulla oli siinä" ... "niinku sitte kaverina." -- "me tehtiin viimeinen ratkasu siinä sit sillä tavalla, että päätettiin sen perheen kans, et äiti lähtee jonnekin" -- "ja isä jää sit pojan kans kahestaan ja päätettiin vielä, et" ... "mene yksin kuvaamaan, että sielä ei oo yhtään naisihmistä. Ne on kolmestaan. Et" ... "kuvaajana ja sitten... Ja sehän onnistu valtavan hyvin. Eihän sielä ollu mitään ongelmia. Ja äiti ei meinannu sitä uskoo (naurahdus). Eli tietyllä tavalla me päästiin siihen tavoitteeseen, että se äitkin näki, et se mies selviää sen lapsen kanssa ja on kiinnostunu siitä lapsestaan ja lapsi oli kiinnostunu isänsä, kun sillä oli siihen sillai... sillä ei ollu vaihtoehtoja, niin..." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Yksi miestyöntekijä piti Video Home Training -menetelmän työtappaa suomalaista miestä ajatellen liiaksi verbaliikkaan ja näkyviin eleisiin perustuvana. Kyseisen työntekijän mielestä lähes täysin eleetönkin yhdessäolo voi silti olla ympäristönsä ihmisiä tiedostavaa ja osallistuvaa.

-- "tavallaan liputtanu, pitäny lippua korkealla tästä miesnäkökulmasta. Yleensä tää lastensuojelutyö ja perhetyö esimerkiks naisnäkökulmasta." -- "jos ajatellaan sitä menetelmää ja ruvetaan katteleen... niin se on aika pitkälle naisten (mutinaa) se on hyvin verbaalinen. Ja sit se on (mutinaa) ei se kuulu suomalaiselle miehelle kumminkaan." -- "Se on semmonen yks pointti tää mun mielestä tää koko systeemi tavallaan rakentaa toisentyyppisesti, tai mä rakentaisin tämän toisen" -- "Mä lähtisin tavallaan siitä ajatuksesta, et niinku hylätään aika pitkälle tää analyysi ja katotaan mitä siinä niinku tapahtuis. Ja sit täytyy kehittää keinoja, tätä vuorovaikutusta (mutinaa) ei tarvi olla huonoja. Se vuorovaikutus on vähä rajallinen sana, käsite. Mun mielestä se (mutinaa) Taikka menee tähän puheeseen ja kosketteluun... et niitä hyviä asioita etsitään sitte ja just niitä poikkeuksia. Että tää niinku tavallaan... minkälaiset voimavarat ja minkälaiset (mutinaa) niillä on olemassa. Se on vähä tommonen ratkasukeskenen. Et katotaan mitä tässä perheessä on, eikä niinku yritä syöttää niihin jotain" -- (haastateltava 9)

Työntekijä mietiskelee näiden puheidensa jälkeen hollantilaista mallia. Vähän epäselväksi jää, pitääkö hän Hollannin versiota onnistuneempana kuin sitä, miten asia Suomessa on ymmärretty. Joka tapauksessa hän päätyy moittimaan ainakin suomalaisversiota. Miestyöntekijä pitää VHT:n perusideaa hyvänä, mutta keinoja olisi hänen mukaansa vielä kehitettävä. Ainakaan työntekijöille monisteena jaettu vuorovaikutuskaavio ei hänen mukaansa käy suomalaismiehen tarkasteluun.

"Että se idea täytyy säilyttää. Ne keinot tehdä, niin niitä pitää kehittää." -- "Annetaan sille perheelle tilaa tehdä itte niitä päätöksiä, analyyseja. Autetaan niitä itte löytämään ja autetaan niitä löytämään keinoja (mutinaa) Tavallaan sitä samaa asiaa. Niin, mä en tohon ihastunu, kun tekee tämmöstä erottelua. (??) perheen samalle tasolle. Se, ettei aloteta niinku ylhäältä alaspäin, antaa neuvoo sille perheelle." ... "No, se mun mielestä on just se, et tavallaan tää kaavio, mikä siinä on se vuorovaikutuskaavio, niin jos sen mukaan aletaan tutkiin tätä juttua, niin (???) kättötiin toi, niin semmonen tyypillinen tilanne, et isä-poika-tilanne, niin sitte kun katotaan, niin eihän täs oo mitään... Ja silti, kun katotaan sitä nauhalta, videolta sitä hommaa, niin tota, täähän toimii hyvin. Et tää on niinku se" -- "Niin, se on niinku yks semmonen, se on se, että se perus-

tuu ihan siihen tunteeseen, mikä siinä on... voi niinku kysyä mielessään, tossa viimeksi nauhalta, esimerkiksi katsottu toinen toisiimme ollenkaan. Toinen seiso pöydän ääres näin ja toinen on hänen takanansa, vähän matkan päässä, niis silti tää joka siinä edessä työskentelee aivan taatusti tietää tarkalleen, missä kohtaa tää toinen herra on ja tietää mihin päin se kattoo. Vois kysyä ihan... se näkyy... sen tuntee, sen aistii siitä nauhalta. ” – ”Kyl se jossain tapaukses toimii. Ja se toimii nimenomaan äiti-lapsi-suhteessa se kaavio. Et siinä tapahtuu koskettelua” – – (haastattel-tava 9)

Esimerkissä on tämän tutkimuksen kannalta esillä kaksikin tärkeää asiaa. Ensimmäinen asia on se, että kyseinen työntekijä tuo voimakkaasti esille sitä, että miehen vuorovaikutus voi eleettömyydessäänkin olla ehjää, hyvää ja arvostettavaa. Työntekijä havaitsee jollain tapaa videoltakin vuorovaikutussuhteen olemassaolon, mutta havainnoinnissa tarvitaan ilmeisen herkkää otetta, melkein vaistonvaraista ilmiön huomaamista. Työntekijä etsii ja korjaa ilmaisuaan ”se näkyy... sen tuntee, sen aistii”, jotta löytäisi oikeat sanat kuvaamaan tilannetta, jossa vuorovaikutuksen havainnointi vaatii suurta tarkkuutta.

Toinen asia, joka esimerkistä tulee eksplisiittisemmin ilmi, on työntekijän suhtautuminen VHT-menetelmässä käytettävää vuorovaikutuksen havainnointiin tarkoitettua kaavaketta kohtaan. Työntekijä tuo varsin selkeästi esiin ajatuksen, että vuorovaikutuskaavio on naisen vuorovaikutuksen tarkkailuun sopiva, mutta ei miehen. Työntekijän suhtautuminen havainnoinnissa apuna käytettävään sapluunaan oli kategorisempi kuin joillain toisilla työntekijöillä. Osa työntekijöistä käytti kyseistä monistetta joustavammin pitäen sitä vain osittain havainnointinsa tukena ja toisaalta luottaen paljolti omaan arvioonsa. Ilmeisesti miestyöntekijä oikeastaan kritisoi sitä, että hän on kokenut, että sapluunaa on käytetty liian kaavamaisesti. Silti hän ei itse ryhdy kaavion toisenlaiseen käyttöön. Kategorinen suhtautuminen vuorovaikutuskaavioon voidaan nähdä noviisimaisena työskentelynä (vrt. Dreyfus & Dreyfus 1989, 21-31). Esimerkin työntekijä on ehkä juuri pääsemässä asiasta selville, koska hän kritisoi. Silti tällä miesnäkökulmaa liputtaneella työntekijällä on painavaa sanottavaa.

(Nais)työntekijöiden tulee olla huolellisia nauhoitusten analysoinnissa ja johdopäätösten vetämisessä. Puhe ja koskettaminen voivat olla miesnäkökulmasta katsoen enemmän naisten kuin miesten vuorovaikutustapoja. Miesten osallistuminen ja aktiivisuus saattavat silti juuri ja juuri olla löydettävissä kuvanauhalla. Videonauhoitusten analysointikeinoja olisi kehitettävä, jotta miesten vuorovaikutus tulisi VHT-menetelmää käytettäessä käsitetyksi oikealla tavalla. Kokonaan oma kysymyksensä on vielä se, tarvitseeko isän olla aktiivinen ja osallistuva. Rantalaiho (2003, 202) toteaa, että julkisen perhepuheen lempilapsi on nykyään ’aktiivinen ja osallistuva isä’.

7.6 Asiantuntijuus ja asiakkaan asema – valtasuhteet työkäytännöissä

Kotiin meno suhteessa asiantuntijuuteen ja asiakkaan asemaan. Vaikka asiakkaan kotiin meneminen on työntekijöille aluksi vaikeaa, silti perheen kotona työskentelyssä koetaan olevan monia etuja toimistossa oloon verrattuna. Perheen ensinnäkin arvellaan nauttivan saamastaan huomiosta. Luottamuskin saavutetaan kotona nopeammin, ja toiminta on rennompaa kuin virastossa.

”Siitä häviää se semmonen virastossa oleminen, kankeus perheeseen (mutinaa). Kyl musta tuntuu, että ihmiset nauttii siitä, että ollaan niin kiinnostuneita heidän asioistaan, että tullaan kotiin. Mä oon kokenu semmosen, että se jotenkin hivolee, että aatellaan, että niillä on aikaa tulla meidän kotiin. Ja pohtimaan. Ovat kiinnostuneita hyvin paljon meidän asioista ja tulee semmonen nopeemmin semmonen luottamus, et nuo on tosissaan kiinnostuneita, eikä vaan et ne tekee sitä virkansa (naurua) puolesta.” (haastateltava 1)

Kodin ja viraston vertailussa nousee esille todella suuri ja merkityksellinen ero. Kotona työntekijät ovat ”tosissaan kiinnostuneita” asiakkaistaan, eivätkä tee työtään vain ”virkansa puolesta”. Pohjola (1997, 176-184) on huomauttanut siitä, että palvelukulttuurimme on yleisiä palveluja tarjoava ja pitkälle standardoitunut systeemi, jossa kohdataan ”yleinen kasvoton asiakas” ja ajatellaan, että ”yksi koko sopii kaikille”. Viran puolesta toimiminen korostaa asiakkaan toiseutta työntekijään nähden (vrt. Benhabib 1987; 1996). Virastossa asiakasta kohtaisi viraston ”kankeus”, millä paljolti tarkoitetaan juuri sitä, että asiakkaan yksilöllisyyttä ei voida ottaa huomioon. Edelleen viraston ja kodin vertailussa tulee esiin, että työntekijällä kotiin tullessaan on ”aikaa”. Kun on aikaa ja todellista kiinnostusta, tällöin ihminen on mahdollista kohdata toisena subjektina (ks. Bahtin 1991; Värri 2000) tai toista arvostavasti Sinänä (ks. Buber 1993). Asiakkaan ajatteluksi tässä toimintamallissa mahdollistuu siis se, että asiakkaan kotona puolin ja toisin kohdataan ihmiset ihmisinä, ei viran puolesta tai pakosta, vaan todellisesta kiinnostuksesta. Kuten Siikala (1997, 91) toteaa, että jos asiakas ja asiantuntija kohtaavat toisensa ihmisinä ohi rooliensa, syntyy heidän välilleen kuin solmu, jonka kautta jostain salaperäisestä ”elämän lähteestä” virtaa parantavaa voimaa heihin kumpaankin (ks. myös Buber 1993, 25-28, 89; Värri 2000, 63-92). Tämän mukaan koti tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden aitoon dialogiin, jota niin kovasti on kaivattu ammatilliseen asiakkaiden kohtaamiseen.

Hyvän vuorovaikutuksen ja onnistuneen dialogin saavuttamiselle juuri kodin olosuhteissa annetaan vielä monia perusteluja.

”Siitä tulee sitä semmosta niin... mun mielestä vähän liian... miten mä nyt sanosin... vähän liian hienoa. Se on sitte puhtaasti sitä, kun sä tuut tohon, sit kuvataan ja sit sä lähet pois. Ei nää nykyajan perheet, missä on vielä ongelmia, niin... ne on saanu toimistossa istuu ja olla ja keskustella. Enemmän sellanen ympäristö, missä ne pystyy ottaa vastaan. Tajuaa mistä puhutaan. Et he ite saa määrätä sen tahin periaatteessa. Sellasta tarkoitan. Ja kattoo sielä leppoisissa olosuhteissa jotain nauhaa, eikä jossakin videohuoneessa. Siis sairaalassa tai jossain muualla. Sillon se ois mun mielestä parhaimmillaan.” (haastateltava 6)

Toimiston, sairaalan tai yleensäkin jonkin laitospäiväkeskuksen käytänteet esitetään rutinoituneina ja valmiita käyttäytymismalleja asiakkailleen tarjoavina: *”sä tuut tohon, sit kuvataan ja sit sä lähet pois”*. Lyhyet, ’sitten sitä, sitten tätä’ -tyyppiset käskyttävät sanamuodot luovat vaikutelman toimistoista tai laitoksista kolkkoina ja asiakkaita kuuntelemattomina paikkoina, joissa asiat tapahtuvat työntekijäkeskeisesti. Tätä tulkintaa vahvistaa puheen välisuus, jossa työntekijä hetkeksi loii sanoillaan näkymän perheen kotiin, jossa voitaisiin *”leppoisisissa olosuhteissa”*, omassa tahdissa katsella nauhaa, jolloin myös asioiden ymmärtämisen arvellaan paranevan. Työntekijän sanamuodoissa laitos kuulostaa myös varsin huonosti asiakkaiden tunteita huomioonottavalta kohtaamispaikalta. Koti olisikin laitosta parempi työskentely-ympäristönä, koska tunteisiin kiinni pääseminen on erityisesti institutionaalisissa olosuhteissa vaikeaa (ks. Ruusuvaara 2007, 126-132) ja tunteet ovat tärkeitä vuorovaikutuksen kokonaisuudessa.

Toimistossa tai laitoksessa toimiminen on työntekijöille tuttua ja sikäli lähtökohtaisesti helpompaa kuin perheiden kodeissa työskentely. Kotiohjausta aloittavan työntekijän kompastuskiviksi saattavat muodostua vähäisiltä vaikuttavat käytännön seikat, kun mieleen juurtunut aiemman asiantuntijuuden mukainen toimintamalli ei sinällään onnistu kotityöskentelyssä. Esimerkkinä tästä voidaan mainita se, että toimistot ja laitokset ovat tilaratkaisuiltaan ja kalustukseltaan järjestetyt varta vasten asiakastapaamisia ajatellen. Perheiden kodeissa tilat on suunniteltu perheen omaa elämää varten. Niinpä toimistomainen työskentely ei välttämättä onnistu, vaikka se periaatteessa, esimerkiksi katsekontakteja ajatellen, saattaisi olla hyväkin toimintamalli.

– – ” perheen sohvat olikin kaikki kolmenistuttava ja kahenistuttava rivissä / ja tota heijän piti sitten keskustella. Sano, että ku hänelle tuli sellanen olo, että hän menee itte kohta istuu tohon lattialle, mutta ei hän ilenny minnekään lattialle, että kun hän ei nähmykään ja et ku ne on toisen kodissa. Mut jos ois ollu varmaan omalla työpaikalla, niin sitä ois aseteltu tuoleja ja penkkejä, että, että siihenkin täytyy kasvaa, että hetkinen, että tää on aika epämurkavaa, niin voiko siihen mennä toisen perheeseen sanomaan, että mites teillä on sohvat tällai, että ei me voija keskustella (naurua). Vai pitääks siihen vaan tyytyä, että nyt sohvat on tällai ja täältä kuikkeloit ja sano, että kun hän koko ajan teki tätä näin, että yritti ettiä niitä katsekontakteja sieltä, että oikein häiritsti”
 – – (haastateltava 5 vuonna 2003)

Työntekijä ei puutu ongelmaan tilanteessa, jossa toimistomainen asetelma ei onnistu, eikä perhekään tee aloitteita asian suhteen. Työntekijä ei uskalla ehdottaa edes tilapäisiä perheen kotia koskevia muutoksia eikä myöskään itse rohkene asettaa fyysisesti tavalla, jonka hän arvelisi tuovan luontevuutta, mutta joka ei kuulu työntekijän tavallisiin ammatillisiin rutiineihin. Sohvaesimerkissä työntekijä ei poikkea toimistomaisesta toiminnasta, vaikkei sille ole kunnollisia edellytyksiä ja vaikka tilanne on työntekijästä hyvin häiritsevä. Vaikka työntekijällä on havaittavissa ajatusten tasolla luovaa ongelmanratkaisutaitoa, niin käytännön toimiksi ajatus ei muutu. Moderniin asiantuntijuuteen liittyvät ammattikäytännöt ovat lujasti ohjaamassa työntekijän tilanneorientaatiota. Vähäiset ja sinänsä ratkaistavissa olevat asiat saattavat perheiden kodeissa muodostua työntekijälle selvästi toimintaa haittaaviksi ja isoilta tuntuviksi ongelmiksi.

Monet työntekijät myös kokevat laitosmaiseta olosuhteita oikein hyvin perheyöskentelyyn sopiviksi. Perheiden on huomattu olevan taipuisampia suostumaan asioihin laitosoloissa. Se on työntekijälle helpompaa kuin kodeissa tapahtuvaan videointiin suostuttelu. Laitoksessa perhe hyväksyy laitoksen käytännöt. Perhe sopeutuu tällöin laitoksen ehtoihin, eikä työntekijän tarvitse mukautua asiakasperheen kotikulttuuriin.

– – ”jalan saaminen jonkun kotiin, ovenrakoon, on paljon suurempi homma, kun se että tämmöses keskukses johon tullaan pois kotoa ja ollaan muutenkin erilaises olosuhteessa, niin sit hyväksytään myös hyvin helposti se, että tehdään jotain tämmöstä video (?). Se niinku mielletään tähän kuntoutusjaksoon kuuluvaksi, ja siitä on vaikee kieltäytyä. ” – – ”Eli se myönteinen vastaus tulee hyvin helposti täällä, näissä olosuhteissa. Ja tän kautta on mahdollisuus päästä siihen kotivideo-ohjaukseen jatkossa. ” (haastateltava 10)

Työntekijät esittävät perheen helpon suostumisen laitoksen rutiineihin myönteisenä asiana problematisoimatta sitä, mitä tilanne merkitsee valtasuhteita ajatellen. Puheessa korostuu se, että hankalasta suostutteluvaiheesta päästään sujuvasti toimintaan. Perheen alistumista asiantuntijan toiveiden mukaiseen työskentelyyn ei esitetä minkään asteisena menetyksenä.

Perheiden koteihin menemisen hankaluuteen liitetään myös näkökulma, jonka mukaan työntekijältä edellytetään selvästi uudenlaisia henkisiä valmiuksia, jollaisia ei vanhastaan ainakaan siinä määrin ole liitetty ammatilliseen työskentelyyn kuuluvaksi.

*”Kyl se semmosta ennakkoluulottomuutta varmaan” – – (haastateltava 12)
”Jonkun semmosen kynnyksen ylittämiseen, että uskaltais vaan rohkeesti olla kontaktissa. Sen kautta tulis... harjotuksen kautta. ” (haastateltava 8)*

Sanonnan ”olla kontaktissa” voi katsoa sisältävän ajatusta siitä, että työntekijän ja asiakkaan suhteesta pyrittäisiin tällöin tekemään vuorovaikutussuhde, mutta sellaiseen pääsemiseksi työntekijän täytyisi kyetä ennakkoluulottomuuteen ja rohkeuteen. Asia esitetään siten, että kysymyksessä on tavoiteltu, mutta ei vielä saavutettu työntekijän osaamisen laji.

Ennakkoluulottomuudeksi tai rohkeudeksi nimettyjen valmiuksien lisäksi työntekijät tunnistavat roolimuuutoksen tarpeen.

”Et se vaatii varmaan työntekijänä semmosta muuntautumista myöskin niistä semmosista totuista rooleista sielä työpaikalla niinku siihen, et sä meet kotiin ... ” (haastateltava 7 vuonna 1995)

”Että siinä täytyy niinkun jotenkin mennä osaksi tätä perhesysteemiä. Että et ole asiantuntijan roolissa, vaan oot yks ihminen, jolla tavallaan on tämä ote, tämä kotiohjausote. ” (haastateltava 1)

Kommenteillaan työntekijät osoittavat tiedostavansa vaatimuksen roolin muuttamisen tarpeesta. Myös suunta, jota kohden pitäisi mennä, näyttää olevan hahmotumassa. Sanamuodossa ”et ole asiantuntijan roolissa, vaan oot yks ihminen” tulee jälleen esiin tuo ”ihmisenä ihmiselle”-ajatus eli esimerkiksi Buberin perään kuuluttama toisen ihmisen kohtaamisen tapa (ks. Buber 1993, 25-28, 89; ks. myös Bahtin

1991, 20-26, 94-96; Siikala 1997, 91; Värri 2000, 63-92). Asiantuntijan roolista puhuminen on tässä hyvin samantapainen kuin aiemmin esitetty ”*virransa puolesta*” tekemisen mieltäminen, jossa siis ei lähtökohtaisesti ole ajatusta pelkän kiinnostuksen pohjalta toimimisessa. Sana ”*ihminen*” saa tässä mielestäni ehdottomasti lämpimän ja läheisen sävyn. Ilmaus ”*mennä osaksi tätä perhesysteemiä*” käsitykseni mukaan varmentaa tekemääni tulkintaa. Myös perheen kunnioittamisen ajatus tiedostetaan.

”Sillä tavalla tätä ... perhettä kunnioittaen.” (haastateltava 11)

Kommentillaan ”*et ole asiantuntijan roolissa*” työntekijä ilmoittaa olevansa valmis luopumaan koko asiantuntijan roolista eli myös asiantuntijan vallankäytöstä asiakkaisiin nähden. Vallankäytöstä luopuminen onkin tarpeen, jotta perheen vanhemmat saavat mahdollisuuden ottaa johtajuuden perhetilanteissa ja käyttää vanhemmuustaitojaan. Työntekijän luopuminen koko asiantuntijuudesta jättäisi perheen vaille sitä osaamista, joka työntekijällä on annettavana. Ehkäpä työntekijä esimerkkitapauksessa tarkoittikin luopumista modernista asiantuntijuudesta (ks. Leonard 1997, 96-100; Pösö 2000, 272; Ritala-Koskinen 2001, 179).

Kymmenen vuotta videoavusteista menetelmää käyttäneen työntekijän puheesta voi havaita, miten työntekijä pohtiessaan asiantuntijuuden muutosta linkittää sen vallankäytön kysymyksiin.

”Elikä onko sunkin näkemys nyt sitten esimerkiks tässä tapauksessa jotain semmosta, että se asiantuntijuus joutuu niinku uuteen valoon sinne kotiin mentäessä?” (haastattelija vuonna 2003)
”Kyllä joo asiantuntijuus joutuu joo ja sitten kyllä ja se asiantuntijuus ja sitten siinä se näkyy se tilanteen johtaminen” – (haastateltava 5 vuonna 2003)

Aineistossa on myös esimerkki sellaisesta, että työntekijän ammattitaitoon ja asiantuntemukseen luotetaan hyvin varauksettomasti. Esimerkki ei selvitä sitä, onko perhe saavuttanut jonkinlaisen toiminnan kautta luottamuksen työntekijään, vai onko kysymyksessä mahdollisesti luottamus asiantuntijaan asiantuntijuuden auktoriteetin pohjalta (ks. esim. Eräsaari 1997, 68; Puroila 1997, 58; Tauriainen 2000, 210). Kuitenkin esimerkin perhe vaikuttaa äärimmäisen kriitikkömältä tai mahdollisesti alistavalta työntekijän toimiin nähden.

– –”tälle perheelle esimerkiksi se oli ihan sama mitä sille tarjos, kaikki ois niinku otettu vastaan. En mä nähny mitään vaikeutta siinä. Kyllä mua pidettiin aikamoisena ammattilaisena kumminkin niissä asioissa.” (haastateltava 6)

Kyseessä on lastensuojeluperhe, ja monilla näistä perheistä on jo runsaasti kokemusta ammattilaisten kanssa tehtävästä työstä. Työntekijä ilmaisee asian siten, että siitä tulee mielikuva mihin tahansa alistuvasta ja hyvin sokeasti ammattilaisen asiantuntemukseen luottavasta asiakkuudesta. Kenties perheelle on muodostunut jo riippuvuutta työntekijän asiantuntijuuteen, ja silloin työntekijällä voisi sanoa olevan valtaa perheeseen nähden (ks. Salonen 2000, 25). Tämän esimerkin työntekijä käyttää kuitenkin asiakkaille tilaa antavia toimintamalleja, joten tässä tapauksessa selitysmallina ei käy se, että työntekijä olisi toiminnallaan ajanut perheen alistu-

vuuteen. Ehkä asialla on yhteyttä perheen aiempiin kokemuksiin, tai ehkä perheen hätä on niin suuri, että mihin tahansa oltaisiin valmiita suostumaan. Joka tapauksessa perheelle ei näytä muodostuneen tältä osin reflektiivistä asiakkaana olemisen mallia (ks. Schön 1983, 302).

Työntekijät tunnistavat monesti tarpeen muuttaa rooliaan ja ajatella asiantuntijuutensa uudella tavalla. Tämä ei silti tarkoita ilman muuta sitä, että käytännön tilanteissa perheiden kanssa *toimittaisiin* näiden ajatusten pohjalta. Ajatukset ja toiminta voivat olla kaukana toisistaan. Tavoitteet ja retoriikka voivat olla ihanteiden mukaisia mutta käytäntö jotain muuta (ks. esim. Pohjola 1993; Kairala 1995; Corby ym. 1996; Viitanen 1997; Forsberg 1998; Järvikoski 1999). Työntekijät kokelivat kaikkiaan useita ja eri tavoin asiakkaalle tilaa antavia roolivaihtoehtoja VHT-toiminnan yhteydessä.

En silti näe asiaa niin, ettei mitään olisi tapahtunut asiantuntijuudessa, vaikka sanat ja teot VHT-menetelmän alkuvaiheissa eivät täysin kohtaakaan. Onhan jo suunta näkyvissä, vaikka keinot ehkä puuttuvat. Sitä paitsi tämän asian ratkaisumallina esitellään ainakin yksi keino: *"Sen kautta tulis... harjoituksen kautta."* (haastateltava 8) Hyvin monet tutkimuksen osallistujat korostavat harjoittelemisen merkitystä.

Kun tein tutkimushaastattelujani 1990-luvun puolivälissä, elettiin juuri aikaa, jolloin perhetyön ammattilaiset alkoivat tiedostaa uudenlaisen asiantuntijuusajattelun tuloa. VHT-menetelmä vielä osaltaan laittoi työntekijöitä pohtimaan näitä asioita. Seuraava repliikki kuvaa mielestäni hyvin tilannetta.

"Toisaalta asiakkaitten lähtökohtia kunnioittava. Ja että voi aatella, että tässä joutuu jollain tavalla myös sen semmosen asian - kyllä siinä asiantuntija voit edelleen olla, mutta kuitenkin vielä ehkä askelen nöyremmällä mielellä joutuu kotiin menemään." (haastateltava 3)

Asianomainen toisaalta tietää oman kokeneisuutensa ja ammattitaitonsa perhetyössä. Tietyllä tavalla hän luottaa ammattitaitoonsa: *"kyllä siinä asiantuntija voit edelleen olla"*. Samalla hän silti tietää, että jokin on nyt toisin kuin ennen, kun hän jatkaa *"mutta kuitenkin vielä ehkä askelen nöyremmällä mielellä ..."*. Puheesta ei myöskään kuvastu vielä täysi varmuus oman asiantuntijuuden laadun suhteen, mutta sanat *"ehkä askelen nöyremmällä mielellä joutuu"* sisältävät muutoksen vaatimuksen tiedostamisen. Tuo muutos ei ole välttämättä kokonaan mieleinen, koska sana *"joutuu"* kuvastaa pakkoa enemmän kuin vapaaehtoisuutta. Sanavalinta *"nöyremmällä mielellä"* on mielenkiintoinen, mutta vaikeahkosti tulkittavissa. Mitä tämä kokenut perhetyöntekijä tarkoittaa sillä, että hän joutuu olemaan nöyremmällä mielellä? Onko tässä kenties osoitus siitä, että hän on luopumassa asiantuntijan vallasta ja samalla hän on valmiina ottamaan jotain uutta ja erilaista sen sijaan? Vallasta luopuminen ei ole täysin vapaaehtoista - *"joutuu"*.

Se, että VHT-menetelmää käytettäessä *"joutuu"* menemään perheen kotiin nöyremmällä mielellä on ilmaisuna samantapainen kuin jännitteisen asiantuntijuusroolin yhteydessä esille tullut *"pakkohan sitä on kunnioittaa heidän perhe-elämäänsä"*. Kummassakin sanavalinnassa on vivahde, joka kieli työntekijän jonkinasteisesta vastentahtoisuudesta. Jos siis ei tarvitsisi mennä nöyremmällä mielellä eikä tarvitsisi kunnioittaa asiakkaiden perhe-elämää, oltaisiin ilmeisesti jälleen

modernin asiantuntijuuden mukaisessa valtaa asiakkaan yli käyttävässä tilanteessa, joka työntekijöiden ajatuksissa olisi ainakin VHT-menetelmän mukaista ajattelua tutumpi ja ehkä myös mieleisempi.

Repliikki *"kyllä siinä asiantuntija voit edelleen olla"* osoittaa työntekijän tiedostavan oman asiantuntemuksensa. Eräsaari (1997, 64) on todennut, että kun asiantuntijat jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa menettävät asemansa tietojen, kykyjen ja osaamisen määrittäjinä tai vartijoina, ei tämä suinkaan tarkoita, että he menettäisivät myös asiantuntemuksensa.

"Mennään niinku ihmisten luokse. Oma ammattitaito tulee mukaan kumminkin." (haastateltava 6)

Myös Mönkkönen (1996) on todennut, ettei asiakasnäkökulman korostaminen tarkoita sitä, että ammattiauttajan tiedot ja taidot olisivat vähemmän merkityksellisiä kuin aikaisemmin. Asiakaslähtöisessä toiminnassa on kysymys osapuolten, työntekijän ja asiakkaan, uudenlaisesta osallistumisesta vuorovaikutukseen. Aikaisemmin työntekijän asiantuntijuus on toteutunut usein siten, että asiakkaan osallistuminen itseään koskevaan prosessiin on jäänyt liian vähäiseksi. Asiakaslähtöisessä toiminnassa asiantuntijan ammattitaitoisuutta saattaakin osoittaa hänen kykynsä toimia vuorovaikutuksessa siten, että toiminta tukee asiakkaan elämänhallintaa ja kyvykkyyttä vaikuttaa omaan tilanteeseensa. (Mönkkönen 1996, 59-60.)

Tätä tutkimusta edeltäneessä lisensiaatintyössäni (ks. Lehtonen 2003) yksi kyselyyn vastanneista muotoili asian näin: *"Enemmän pitäisi koulutuksessa korostaa sitä, että vanhemmat ovat niitä yhteistyökumppaneita, joille esim. palaute suunnataan."* Yhteistyökumppani-sanana käyttö kertoi sinänsä jo pitkälle ajatellusta asiakaslähtöisyydestä, loppuosa repliikistä on hieman eri sävyinen, ehkä pitäen sisällään ajatusta asiakkaan näkemisestä toiminnan objektina. Tämänkin repliikin tulkitsen muutosvaiheen sanankäytöksi.

Työntekijöillä oli joskus polttava tarve saada keskustella perheiden kotona käynneistä jonkun vertaisensa kanssa. Monet korostivat sitä, että oli hyvä, että työnohjauksen lisäksi oli käytettävissä mukana olleen työtoverin kokemus tilanteista.

"Tekee omia havaintojaan ja omia kysymyksiään ja voidaan välittömästi keskustella ja purkaa sitä. Et vaikka se ei varsinaisesti oo työnohjaaja, mut on ollu siinä tilanteessa mukana ja hänen kanssaan voi kysyä, että miltä se sinusta se tilanne näytti, kun sä olit siellä?" (haastateltava 1)

Nämä työntekijöiden keskinäiset keskustelut käytiin mahdollisimman pian perheen kotoa poistumisen jälkeen. *"Joo, ihan heti. Usein autossa (naurua)"*, kuului saman työntekijän vastaus. Huomionarvoista asiassa on se, että tilanteessa on havaittavissa työntekijöiden kesken jotain sen kaltaista yhteisyydentunnetta, jota ei voi ainakaan tuossa kohden nähdä työntekijöiden suhteessa asiakkaisiin. Työntekijöiden keskinäisen keskustelun ajankohta ja paikka olivat perheen ulottumattomissa. Kuitenkin keskustelun aiheena oli ilmi selvästi juuri koettu tilanne perheen kotona. Vaikka selitysmalleja työntekijöiden keskinäisen keskustelun tarpeelle voi olla

useita, yhtä kaikki ajatus perheestä tasavertaisena yhteistyökumppanina ei täysin sovi kuvaan (vrt. esim. Dunst & Paget 1991, 29; Mattus 2001, 26).

Perheen huomioiminen omien asioidensa asiantuntijana. Rantala (2002, 169-185) on todennut, että sosiaali- ja terveysalan koulutus on antanut varsin vähän valmiuksia perhelähtöiseen työskentelyyn. Samansuuntaiset kokemukset tulevat esiin tässä tutkimuksessa. Työntekijöiden aikanaan saama ammatillinen koulutus ja aiemmat työkokemukset ovat painottaneet yksilön kanssa tehtävää työtä.

"Et kyllä kun mä muistelen sitä aikaa, kun laitoksessakin olin töissä, niin kylläpäähän sielä aika... ensinnäkin jo se, että... tässä videoinnissa on yks hyvä asia, et siinä on perhe kokonaisuutena. Kyllä niinku sielä hoidettiin ihan yhtä yksilöö. " (haastateltava 6)

Video Home Training -menetelmän koulutuksissa painotettiin erityisesti sitä, että perhe nimeää tavoitteen toiminnalle. Tätä myös monessa tapauksessa ainakin yritetään kunnioittaa.

- "siinä oli aika moniongelma... monivoammanen se lapsi ja aika moniongelmainen vissiin sit se perhe. Että tuota taustastahan mä en hirveesti halunnukkaan tietää mitään. Et se mitä perhe sitten puhu siinä ja just sitä, et mikä tavote sillä perheellä oli, niin sitä yritin pitää päässä. " (haastateltava 5 vuonna 1995)

Perheen nimeämä tavoite saattaa vaikuttaa jo siihen, että työntekijä tilanteita videoidessaan yrittää kohdistaa kameraa niin, että perheen näkemysten kannalta olennaista materiaalia saataisiin kuvatuksi. Myös siinä tilanteessa, kun työntekijä katsoo nauhaa perheessä käynnin jälkeen, huomataan ajatusta perheen tavoitteen kunnioittamisesta. Joskus työnhajaaja joutuu muistuttamaan työntekijälle perheen asettamasta tavoitteesta, jos työntekijälle tulee mieleen nauhaa katsellessa liian työntekijän näkökulmasta syntyneitä ajatuksia.

- - "mä olin työnhajauksessa siellä" - - "niin tuota - joka mut oikeestaan niinku herätti, niin oli justiinsa se, että kun mä niinku näytin sitä videota ja mä kerroin sit, et perheessä on tämmönen ja tämmönen ongelma selvästikin ja plää plää. Sitte (- -) kysy multa, että onko tää perheen asettama ongelma. Minä sanoin, että niin ei, että minä vaan nään, että siinä on semmonen ongelma (naurahdus). Niin sit se sano, et joo, että pysytäänpä siinä, mitä se perhe sanoo." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Vaikka perheen nimeämä tavoite onkin keskeisesti esillä sekä koulutuksissa että haastateltavien puheissa, joillekin työntekijöille sallittu poikkeus näyttää olevan tilanne, jossa työntekijä katsoo mahdolliseksi antaa perheelle myönteistä palautetta, vaikkei se liitykään nimettyyn tavoitteeseen.

Yksi kohta, missä perheen näkökulma myös otetaan huomioon, on se, milloin VHT-toiminta lopetetaan perheen kanssa. Tämä saattaa olla työntekijälle vaikea päätös, etenkin, jos hänestä tuntuu, ettei ajatus perheen kanssa ole aivan yhtenevä.

"Että se on musta niinku semmonen, et tietyllä tavalla niinku näkee, et jotakin jäi niinku kesken, mut jos se on perheen mielestä niinku loppunu, niin se on sitte tässä työssä loppu periaatteessa. Että sitten... että siihenkin sitä kai tarvis sitä koulutusta lisää, että kuinka sitä sitte... että onko se

vaan mun näkemys siitä perheestä vai... Jos perhe voi hyvin omasta mielestä niin... Niinku tääkin tilanne, että kun viimesellä kerralla riitelivät. Tuli sellanen riitatilanne, niin jäi vähä semmonen (naurahdus) huono omatunto, että olisko tää pitäny kattoo vielä loppuun, enempi loppuun.” (haastateltava 5 vuonna 1995)

Rantala (2002) sai tutkimuksessaan selville, että ammatti-ihmisten toimintatavat muuttuvat hitaasti, kun kysymys on perheen kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Perheiden kunnioitus omien asioidensa asiantuntijoina on työntekijöille vaikeaa varsinkin silloin, kun vanhempien lapsensa suhteen tekemät päätökset ovat ristiriidassa työntekijöiden ammatillisten näkemysten kanssa. Työntekijöistä suurin osa kuitenkin kokee tämän asian suhteen muutostarvetta. (Rantala 2002, 175.)

Edellä kerrotussa esimerkissä toimitaan perheen toivomalla tavalla, mutta työntekijälle jää kuitenkin epävarma olo menettelystä. Työntekijä kohdistaaakin koulutustoiveen juuri siihen solmukohtaan, jossa työntekijän ja perheen ajatus poikkeavat toisistaan. Tämän asianhan esimerkiksi Corby ym. (1996) nostavat erityisesti esille pohtiessaan vanhempien todellista osallistumista oman perheensä asioiden hoitoon ja päätöksentekoon. Eri mieltä oloon pitäisi todellisessa vanhempien ja asiantuntijoiden keskinäisessä yhteistyössä olla mahdollisuus. (Corby ym. 1996, 487-489.) Esimerkissä saattaa olla kysymys siitäkin, että työntekijä luopuu oman asiantuntijuutensa mukaisesta toiminnasta. Tällöin saatetaan nojautua liiaksi perheen asiantuntijuuteen ja samalla sivuuttaa työntekijän asiantuntijuus. Työntekijän ja perheen erimielisyyttä ei siis esimerkkitapauksessa nosteta esille, vaan toimitaan vain perheen haluamalla tavalla. Asiakaslähtöisyshän ei tarkoita sitä, että aina toimittaisiin asiakkaan toivomalla tavalla (ks. Friis ym. 2004, 174). Koulutus ja työnohjaus voisivat olla keinoja tällaisten tilanteiden hoitamiseksi tasapainoon ja todellisen perhelähtöisyyden toteutumiseen.

Tutkimukseni osallistujat pohtivat monessa yhteydessä perheen tavoitteen määrittämisen ottamista huomioon ja tiedostavat perheen asiantuntemuksen huomioonottamisen tarpeen. Tämä tulee esiin myös aiemmin yleisesti käytettyjen käsitteiden ottamisessa uudelleen kriittiseen tarkasteluun. Palaute on yksi pohdintaa aiheuttanut sana.

”Mä olen sitä palaute-sanaa muuten aika paljon miettiny, että onks se sit hyvä sana, että kun se hollannista on käännetty suomeksi, että tehdään vuorovaikutusanalyysi yhdessä perheen kans, että sehän tavallaan palaute, niin mulla tulee ainakin semmonen, et mä oon sen niinku tehny ja mä tuon sen. ” -- ”et mä oon jotenkin halunnu käyttää enempi, vaikka se ei ehkä meidän kieleen sovi niin hyvin, mut se, että yhdessä tehdään se vuorovaikutusanalyysi sen perheen kanssa.” (haastateltava 7 vuonna 1995)

Sana *palaute* mielletään liian työntekijäkeskeisenä. Tämä kuvastaa hyvin sitä, että työntekijät ymmärtävät videoavusteisen menetelmän edellyttävän asiakaslähtöistä toimintaa. Siihen pääsemiseksi myös oman työn sanastoa on oltava valmis muuttamaan tarvittaessa.

Liian työntekijäkeskeiseen toimintaan siirtymisen vaara tunnustetaan erityisesti sellaisista tilanteista, joissa työntekijät keskenään pohtivat perheen asioita. Kun ainoastaan työntekijöitä on paikalla, saatetaan tuottaa eräänlainen työntekijäporukalla keitetty keitto, joka yhteisissä neuvonpidoissa vain tiivistyy ja sakenee

jättäen lopulta asiakasperheen täysin huomioimatta. Perheelle jää tehtäväksi nie-laista annettu tuotos. Mallissa siis tehdään päätelmiä asiakkaan puolesta, mikä ei ole VHT:n idean mukainen käytäntö. Asiakkaalle tämä tilanne on poissulkeva, ja siten toimien asiakas onkin äkkiä jälleen toiminnan kohde, objekti.

”Et helposti, jos on työryhmä, joka työskentelee perheen kanssa, niin alkaa määritellä sille perheelle ongelmaa. Ja sit kun ne keskustelelee siitä nää työntekijät, niin sit ne tulee, tulee tota yhteisymmärrys helposti siitä, mistä kenkä puristaa. Ja sit kun tulee tää video-ohjaustilanne ja palautteen arviointitilanne, niin sitte se sama työryhmä on sielä, niin niillä on kaikilla jo valmiina se, mitä, mistä se kenkä puristaa.” (haastateltava 9)

VHT-menetelmällä perheen kanssa työskentelyä pidetään perinteisiin työtapoihin verrattuna tasavertaisempänä.

– – ”osallistutaan niinku tasavertasena tavallaan siihen tilanteeseen jossain mielessä. Kun verrat-taan tämmöseen perinteiseen asiakastilanteeseen.” (haastateltava 2)

Sen lisäksi, että perheet voidaan nähdä omien asioidensa ja perheenjäsentensä suh-teen parhaina asiantuntijoina, perheillä on lisäksi perheen arjen toimivuuden kan-nalta ensiarvoisen tärkeää tietoa perhe-elämän kokonaisuuden organisoinnista. Tätä tietoa asiantuntijalla ei kokonaisuuden ulkopuolella elävänä voi olla.

”No se on varmaan sit semmonen asiantuntijuus mitä heillä on niinku rutkasti sit sitä et he on tosi monet niinku konkreetta siinä että miten he niinku on tekemisis kun heillä on valtavasti mo-nilla tossa just piirtää semmosta karttaa että kuinka monta tahoo siellä on joiden kanssa niinku perhe tai perheenjäsenet vanhemmat joutuu olemaan kanssakäymisissä et siinä on kehittyi ihan videoavusteista perheohjaustakin (naurua) hyvin paljon näitä kanssakäymisen taitoja et he on siinä kyl tosi mestareita. Ja todella niinku joutuivat semmosta niinkun aika useinkin niinkun liian pitkälle pyörittää sitä et he joutuu pitämään huolta että millon taas sitä ja millon tätä ja et ei oo semmosta kun ei oo olemassa palveluohjaajaa taikka kuntoutusohjaajaa joka jotenkin pitä-s lankoja käsissään että siinä niinku perheellä on niinku kaikilla on kokemusta ja jotkut sitte todella niinkun erittäin tarmokkaasti ja jaksavat niinku sitten huolehtia niistä asioista ihan väsymykseen asti että sen tehtävän toivosin kyllä jonkun muun hoitavan et heillä olis enempi jos puhutaan asi-antuntijuudesta niin heillä olis aikaa olla niinku perheellä perheenjäsenenä toinen toisilleen ja viettää arkee keskenään ja tehdä niitä asioita mitkä on hyödyllisiä ja hyviä ja mitkä tukee lasta mutta että ei tarviis toimia sitten myöskin samalla niinkun kuntouttajana tai kuntoutustyönteki-jöitten rinnalla.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Esimerkiksi vammaisten lasten vanhemmat joutuvat perehtymään lukuisiin lakei-hin ja viranomaistahoihin. Ahola (2000, 132-133) mainitsee erään isän laskeneen, että perhe oli kahden vammaisen lapsensa vuoksi jatkuvasti yhteydessä 70 eri vi-ranomaiseen, ja sen lisäksi vanhempien oli ollut huolehdittava siitä, että kaikenlai-set tukihakemukset menivät ajallaan Kelaan ja muille tahoille.

Vaikka ammattilaisetkin toimivat perheen hyväksi, joka tapauksessa perheen tehtäväksi jää monenlaisista aikatauluista ja käytännön järjestelyistä huolehtimi-nen. Tässä asiassa perheet oppivat todella mestarillisiksi. Kuntoutusten ja tuki-muotojen onnistuminen lepää siten erittäin suurelta osin perheen osaamisen ja uut-teruuden varassa – liiaksikin, kuten esimerkistä edellä ilmenee. Tässä tullaan eko-kulttuurisen teorian yhteen tärkeään kohtaan, jonka mukaan todellakin olisi huo-

mioitava, miten perheet aktiivisesti ja proaktiivisesti rakentavat elämänsä kokonaisuutta (ks. Gallimore ym. 1989, 217; Bernheimer ym. 1990, 220-221; Bernheimer & Keogh 1995).

7.7 Perhelähtöisyyden toteutuminen videoavusteisessa perheohjauksessa

Parhain tae perhelähtöisyyden onnistumiselle sekä tasavertaisen ja luottamuksellisen suhteen muodostumiselle työntekijän ja perheen välille videoavusteista perheohjausta käytettäessä on se, että perhetyöntekijät menevät asiakasperheiden koteihin videoimaan perheiden tavalliseen arkielämään liittyviä asioita. Perheen kodissa työntekijän on luontevaa päästä perheen lähelle sekä fyysisessä että henkisessä mielessä, koska kodeissa ei ole virastojen byrokraattista kankeutta eikä työntekijöitä ja asiakkaita toisistaan erottavia kirjoituspöytiä tai muita loitontavia asetelmia. Toisaalta koteihin meno on kuitenkin työntekijöille aluksi yleensä hyvin vaikeaa. Perheen kotona työntekijä kokee jonkinlaisen kulttuurishokin, kun oman työhuoneen rauhallisiksi ja tarkoituksenmukaisiksi koetut tilat ja järjestelyt vaihtuvat perheiden arjen hälisevältä ja työntekijälle vieraalta tuntuvaksi toimintamaastoksi. Fyysisyydenkin tulee työntekijöitä vastaan konkreetisti ja tavallaan koko vallitsevaa ihmiskäsitystä haastavasti.

Työntekijä joutuu perheen arjessa valitsemaan toimintaroolinsa, jolla on yhteyttä siihen, millaisia rooleja perheen vanhemmilla on. Roolit kumpuavat välillä selkeästi modernin asiantuntijuuden syvään juurtuneista käytänteistä vieden tilaa sekä työntekijän että perheen VHT-menetelmään soveltuvammilta rooleilta. Toisinaan työntekijän roolivalinta sopii videoavusteiseen työskentelyyn ja mahdollistaa myös asiakkaiden toimivat roolit. Kaikkiaan välillä hyvin nopeissakin roolivaihdoksissa näkyy hyvin se, että videoavusteista perhetyömenetelmää ollaan oltu vasta opettelemassa. Roolien horjuvuus selittyy oppimisprosessiin liittyvänä välivaiheena.

Vanhempien näkeminen omien asioidensa asiantuntijoina merkitsee asiantuntijuuden jakamista, perheen voimavaroihin luottamista ja työntekijän luopumista vallankäytöstä. Toinen toistaan arvostava kumppanuus tulee varmimmin toiminnan lähtökohdaksi juuri perheiden kodeissa, koska kodit ovat perheiden omaa maaperää, jossa perheenjäsenet ovat vahvoilla ja työntekijä joutuu sopeutumaan perheen käytäntöihin.

Videoavusteisen perhetyön laitossovelluksissa työntekijät eivät joudu käymään läpi sellaista asiantuntijuutensa ja oman roolinsa tarkastelua kuin perheiden koteihin mentäessä. Laitoksessa perheet käyttäytyvät alistuvammin. Vaikka laitoksessa VHT-menetelmän muut hyvät ominaisuudet tulevat käyttöön, niin asiantuntijuutta ja rooleja ei siellä jouduta arvioimaan siten kuin asiakkaiden kodeissa.

Videoavusteinen perheohjaus perustuu perheen nimeämien tavoitteen pohjalta toimimiseen, eikä työntekijä saisi asettua johtamaan tilanteita ja ratkaisemaan asioita perheiden puolesta. Silti käytännössä työntekijät ottavat joskus aktiivisen

ratkaisijan roolin. Tällöin tilanteissa ei toteudu voimavarasuuntautunut ajatus perheen kyvystä olla omien asioidensa asiantuntijana, vaan työntekijä ottaa perinteisen asiantuntijan auktoriteettiaseman. Tällöin työntekijöiden toiminta lipsahtaa helposti täysin modernin asiantuntijuuden hengessä tapahtuvaksi ja vain näennäisesti, lähinnä vain nimeltään uudistuneeksi käytänteeksi. Siihen liittyy vallankäyttöä asiakkaan yli, asiakkaan objektivisointia, asiakkaan nimeämien tavoitteiden unohtumista ja myös pyrkimystä monin tavoin vääntää uusi menetelmä sallimaan vanhojen käytänteiden mukaanottamista.

Työntekijät olivat jo VHT-toimintaa aloittaessaan kokeneita ammattilaisia. Heidän voi sanoa olleen eksperttejä ja asiantuntijoita. Heistä monet toimivat työpaikoissa, jotka edellyttivät työntekijältä tiettyä koulutusta ja pätevyyttä, joten heidän voidaan katsoa olleen professioiden edustajia. Elettiin aikaa, jolloin asiantuntijuuden sanottiin kriisiytyneen ja professioiden olleen murrosvaiheessa. VHT:n käyttö vielä lisäsi vaatimusta muuttaa aiempia ammatillisia käytänteitä jopa niin, että ajattelun kulku piti muuttaa päinvastaiseksi entiseen nähden. Työntekijät joutuivat tarkistamaan omaa asiantuntijuuttaan, ja jotkut jopa kyseenalaistivat asiantuntijuutensa. Tapahtui siis niinkin, että jos uutta asiantuntijuutta oli joissain tapauksissa todella vaikea hahmottaa, työntekijä luopui myös entisestä asiantuntijuudestaan ja oli tavallaan tyhjän päällä.

Prosessin aikana tuli kuitenkin esiin, että työntekijät oppivat uusia perhelähöisiä käytänteitä vähitellen. Monet joutuivat käymään huomattavaa akkomodaatioprosessia läpi uusien käytänteiden opettelussa. Vanhat käytänteet eivät kerta kaikkiaan käyneet yksiin uusien vaateiden kanssa, ja koko ajattelun malli piti muuttaa. Osa halusi luovuttaa. Itse asiassa kehitys on mennyt kovasti siihen suuntaan, että perheiden koteihin ei mennä, vaan menetelmää siirretään toteutettavaksi yhä enemmän laitoksissa. Asiantuntijuuden muutoksen prosessi on ilmeisesti kovin vaikea työntekijöille.

8 MYÖNTEISYYS

Videoavusteisen perheohjauksen on tarkoitettu toteutuvan myönteisyyden hengessä. Esimerkiksi asiakkaalle suunnattavan *palautteen* tulisi olla myönteissävyistä. Tarkastelen tässä luvussa myönteisen palautteen merkitystä ihmiselle sekä tuon esiin sitä, miten myönteisyyden idea on viime vuosina tullut hyvin erilaisissa yhteyksissä esiin. Kerron myös siitä, miten ihminen ylipäättään luo merkityksiä asioille ja miten myönteiseen ajattelutapaan voi siirtyä. Tarkasteluihin yhdistetään ratkaisukeskeisen ajattelun näkökulmaa. Tärkeänä asiana esiin nostetaan se, miten asioista puhutaan ja miltä asiat eri sanavalinnoin kuulostavat.

Vastaan tässä luvussa toiseen tutkimustehtävään eli miten myönteisyys toteutuu videoavusteisessa perheohjauksessa. Kuvailen siinä myös, mitä työntekijät kertovat suhtautumisestaan myönteisyyden tavoitteluun sekä millaisiin pohdintoihin ja ratkaisuihin he kaikkiaan päätyvät.

8.1 Myönteisyys voimaantumisen edellytyksenä

Siitonen (1999) toteaa, että vaikka voimaantumiseen liittyy on tehty lukuisia tutkimuksia, tutkijat ovat silti varovaisia sellaisissa lausunnoissaan, joissa he antaisivat selviä ohjeita toisten ihmisten voimaannuttamisen rakentamisessa. Asiaa voi lähestyä yrittämällä tiedostaa voimaantumista jäsentäviä osaprosesseita ja muodostaa niiden perusteella hienovaraisia ratkaisuehdotuksia. Jäljelle jää kuitenkin se ongelma, että voimaantuminen on ymmärrettävä vahvasti ihmisen omana sisäisenä prosessina, johon ei ulkopuolelta ole suoraa ja varmaa pääsyä. Siitosen luettelemissa voimaantumista jäsentävissä osaprosesseissa on mukana mainintoja esimerkiksi arvostuksesta, hyväksynnästä, luottamuksesta, kunnioituksesta, toiveikkoudesta, onnistumisen kokemuksista ja positiivisesta latauksesta. (Siitonen 1999.) Video Home Training -menetelmässä asiakkaalle annettavan myönteisen palautteen voi ajatella toimivan Siitosen mainitsemien voimaantumista jäsentävien osaprosessien kategorioiden suunnassa.

Oikeanlainen myönteinen palaute antaa toivoa ja energisoi. Tämä edellyttää kuitenkin, että palautetta annetaan käyttäytymisestä tai tekemisestä, ei persoonasta. Palautteen tulisi myös olla rehellistä ja aitoa. Itsensä vähättely ja negatiivisuus voivat jollain asiakkaalla olla niin syvään juurtuneita, että oikeinkin annettu myönteinen palaute jää vastaanottamatta. Sekä palautteen antajina että saajina olemme kovin yksilöllisiä, mikä myös pitäisi ottaa huomioon. (Katajainen ym. 2003, 188-190.) Myönteinen palaute kannustaa, ja se voidaan nähdä jopa aivosähkökäyrässä. Aivojen sähköinen toiminta on voimakkaampaa ja yhtenäisempää myönteisen kuin kielteisen palautteen aikana. (Mäkinen 1998, 9.)

Isetunnon suotuisa kehitys vaatii sitä, että ihminen saa tuntea onnistumisen kokemuksia ja myös sen, että hänestä pidetään, vaikka hän epäonnistuisi. (Keltikangas-Järvinen 1994, 216-223.) Ihminen tarvitsee kokemuksia siitä, että kelpaa sellaisena kuin on. Jos tämä kokemus jää jatkuvasti saavuttamatta, pian enää mikään ei vakuuta meitä omasta arvostamme. (Kristeri 2002, 28-35.) Työntekijän saattaa olla vaikeaa kohdata asiakasta silloin, jos kaikki ei ole aivan hyvin. Asiakkaat kuitenkin odottavat työntekijöiden olevan ystävällisiä, kättelevän, hymyilevän ja puhuvan asiakkaille. (Pohjola 1997, 178.)

Myönteinen palaute, onnistumisen vahvistaminen tai myönteinen merkityksenanto voi olla esimerkiksi sitä, että työntekijä tuo esiin, että asiakas on jo ryhtynyt ratkaisemaan ongelmaansa. Joskus työntekijä voi myös kiinnittää huomiota poikkeuksiin tai muutoksiin, joita on tapahtunut. Asiakkaalle voidaan tarjota uusi viitekehys tai käsitesisältö, jossa on myönteisen palautteen idea mukana. Voidaan esimerkiksi myönteisellä käsitesisällöllä antaa ongelmakuvaukselle uusi merkitys, esimerkiksi yhdistetään myönteinen tarkoitus ja motiivi menettelyyn, jota on aikaisemmin pidetty ongelmallisena. (O'Hanlon & Weiner-Davis 1990, 121-122; Helander 2000, 25.)

Asiakkaalle tulisi antaa paljon myönteistä palautetta kaikesta hänen tekemästään, mikä on auttanut häntä. Myönteistä palautetta saadessaan asiakas tajuaa tekevänsä jotain, joka on hänelle itselleen hyväksi. Joskus edes pientä kiitoksen aiheita pitää etsiä, ja jopa hyvästä yrityksestä voi kehua. Myös pienet onnistumiset tulevat huomioida, etenkin, jos asiakas itse on kokenut ponnistalleensa suuresti asian eteen. (Berg & Miller 1994, 137.)

Puhutaan myös itseään toteuttavista ennusteista. Kielteistä minäkuvaa on voitu lapsuudessa vahvistaa moittein tai välinpitämättömyydellä. Toisiaan seuranneet epäonnistumiset ruokkivat kielteisiä ajatuksia. Ihminen on epäonnistumisten alakierteessä, jossa tulokset ovat huonoja. Aikuisuudessa on nähtävissä avuttomuutta sekä menestymättömyyttä niin työ- kuin perhe-elämässä tai sosiaalisessa elämässä yleisemminkin. Epäonnistuminen johtaa epäonnistumiseen. Kierrettä voi yrittää katkaista myönteisyyden vahvistamisella ja huomion kohdistamisella asioihin, joihin voi vaikuttaa. Myös sanojen merkitys, niin sanottuina kuin ajateltuina, on huomattava. (Lampikoski 1996, 161-166.) NLP (Neuro-Linguistic Programming) -työskentelyssä toimitaan suurelta osin mielikuvilla ja myönteinen ajattelu on keskeistä. NLP:ssa puututaan myös alitajuisiin rajoittaviin uskomuksiin, joiden huomioiminen voi olla huomattava este esimerkiksi oppimiselle. Ajatellaan, että kaiken käyttäytymisen takana on positiivinen tarkoitus. (Reims 1996, 5-7, ks.

myös O'Connor & Seymour 1995; Toivonen & von Harpe 1995; O'Connor & McDermott 1998.)

Kieltolauseet saatetaan ymmärtää juuri päinvastoin kuin olisi tarkoitus. Näkemys virheellisestä suorituksesta ohjaa toimintaa. Ajatukset 'ei siitä mitään tule' ja 'en jaksa' estävät tehokkaasti tekemästä yksinkertaisiakin asioita. Älä-sanalla aloitetut lauseet, joita usein lapsille ohjeiksi tarjotaan, ovat negatiivisia kahdessa mielessä. Ensinnäkin puhe ja haluttu toiminta ovat ristiriidassa. Toiseksi lapselle välittyy tunne, ettei hän osaa ja hän on huono. Tällaiset viestit voivat rakentaa heikkoa itsetuntoa ja negatiivista minäkuvaa. (Tahkokallio 1992, 48-50; Toivonen & Kauppi 1995, 64-68; Reims 1996, 32.)

Edellä kuvattuja Lampikosken, Tahkokallion ja NLP-toimijoiden ajatuksia voidaan pitää tämän aikakauden käytäntöä palvelevina pyrkimyksinä saavuttaa muutosta tilanteeseen, jossa monien ihmisten itseluottamus ja elämänhallintataidot ovat riittämättömiä. Erilaisia itsetunnon kohottamiseen tarkoitettuja kirjoja ja kursseja on runsaasti tarjolla, mikä kertonee ihmisten tarpeesta saada uudenlaisia ajattelumalleja vanhojen riittämättömien tilalle nopeasti muuttuvassa maailmassa.

Hyvin pienilläkin ajattelun tai jopa sanavalintojen muutoksilla voi kuitenkin huomata olevan merkitystä. Sanavalinnat muuttavat usein ratkaisevasti sävyä, joka antamaamme palautteeseen yhdistetään. Esimerkiksi mutta-sana muuttaa helposti koko aiemmin sanotun mitättömäksi ja sinä-sanomat kuulostavat syyttäviltä minä-sanomiin verrattuina. Palaute kannattaa antaa tavoitekielellä mieluummin kuin menneitä virheitä painottamalla. (Katajainen ym. 2003, 190-191.)

Käsitys itsestämme ja maailmasta rakentuu vuorovaikutuksessa ja erilaisten diskurssien kautta ja erilaiset diskurssit ovat yhteydessä kulttuurisiin ja sosiaalisiin uskomus- ja tietojärjestelmiin (Dant 1991, 1-3; Fairclough 1992, 36). Tieto, usko ja epäusko nivoutuvat toisiinsa monin tavoin (Virtanen 1994, 43; Kemppainen 2001, 34). Vaikka uskomusten vaikutusta kasvatuksessa on monesti hyvin vaikea selvästi osoittaa, uskomukset ovat kuitenkin vahvasti läsnä kasvatuksen käytännöissä. Uskomukset tuntuvat pysyvän elossa sukupolvelta toiselle. Uskomukset ovat myös monesti niin voimakkaita, että niiden vaikutus menee ohi tiedosta, joka yksilöllä periaatteessa olisi hallussaan. (Kemppainen 2001.) VHT-menetelmä korostaakin sitä, että mahdollisesti sukupolvien ajan vallalla ollut kielteisyyden kehä pitäisi tietoisesti katkaista, vaihtaa *ei-sanomat kyllä-sanomiksi*, jolloin myönteisen ajattelun tulo vallitsevaksi on mahdollista.

Ihmisillä on taipumusta jatkaa uskomuksiinsa luottamista, vaikka uskomusten perustana oleva todistusaineisto osoittautuisi kyseenalaiseksi tai suorastaan virheelliseksi (Nisbett & Ross 1980, 192; Hakkarainen ym. 2002, 32). Oikeana ja totena pitämämme asiat ovat seurausta siitä, mitä uskomuksia, ihanteita, tapoja ja normeja olemme oppineet pitämään oikeina ja tärkeinä (Niemi 1998, 64). Emme usko tietoihin siksi, että ne olisivat tosia, vaan ne ovat tosia, koska uskomme niihin. Uskomukset myös näyttävät tuottavan käyttäytymistä, joka osoittaa ne oikeiksi, vaikka tutkimus saattaisi osoittaa uskomukset vääriksi. Uskomuksen ympärille syntyy toisinaan sosiaalinen todellisuus, joka vahvistaa odotusten suuntaisia havaintoja ja toimii näin itseään toteuttavana profetiana. Uskomukset pystyvät siis muovaamaan sosiaalista todellisuutta. (Virtanen 1994, 250-253.) Onhan klassisen

tiedonkäsityksen mukaankin tieto lopulta hyvin perusteltu tosi uskomus (Niiniluoto 1980, 138).

Riippuen vallitsevasta merkityksen teoriasta kielellisen termin *merkitys* voidaan ymmärtää eri tavoin. Voidaan erotella esimerkiksi kirjaimellinen merkitys, metaforinen tai kuvaannollinen merkitys, epämääräinen merkitys ja emotiivinen merkitys. (Niiniluoto 2000, 17-19.) Mezirowin (1996) mukaan merkityksen antaminen tarkoittaa kokemuksen ymmärtämistä, tietynlaisen tulkinnan laatimista siitä. Merkityksenannossa Mezirow erottaa kaksi ulottuvuutta. *Merkitys-skeemoilla* tarkoitetaan toisiinsa liittyvien, totuttujen odotusten muodostamia kokonaisuuksia, jotka koskevat jos - niin-, syy - vaikutus- ja käsitteellisiä suhteita sekä erilaisia toisiaan seuraavia tapahtumia. *Merkitysperspektiivit* taas koostuvat korkeamman tasoista kaavioista, teorioista, väittämistä, uskomuksista, prototyypeistä, päämäärien tavoittelusta ja arvioinnista sekä lingvistien 'argumenttiverkostoiksi' kutsumista mentaalisisistä rakennelmista. (Mezirow 1996, 17-18.) Merkitysten muodostumiseen keskeisesti vaikuttava asia on käsitys omasta itsestä, itsearvostus ja minäkäsitys (Ruohotie 2000, 269).

Sosiaalisen konstruktionismin ajattelun mukaisesti todellisuutta luodaan sanoilla. Toisto synnyttää sekä positiiviset että negatiiviset ajatus- ja käyttäytymismallit, eli totuutemme on näin ajatellen muokattavissa melkein miksi hyvänsä, kunhan vain vakuutumme asiasta riittävästi ja kertaaminen vakuuttaa meidät (Ringom 1993, 145).

Myönteisyyteen ja kyllä-kehään pääsy vaatii perimmältään sitä, että alamme kertautuvasti antaa asioille myönteisiä merkityksiä, ja vähitellen alamme myös toimia myönteisten mielikuvien ohjaamina. Se mihin uskomme, mitä pidämme totena tietona, on tässä olennaista.

8.2 Ratkaisukeskeinen lähestymistapa ja kompetenssi-kieli

Ratkaisupainotteisessa työskentelyssä keskitytään tulevaisuuteen. Menneisyys ei silti ole kielletty puheenaihe. Keskustelu menneisyydestä voi olla rohkaisevaa, kun menneitä tapahtumia tarkastellaan kasvattavina kokemuksina ja voimavarana. (Furman & Ahola 1993, 25-42.) Ratkaisukeskeisessä työssä tavoitteena on saada asiakas huomaamaan omat voimavaransa ja vahvat puolensa. (Berg 1991.) Ajatukseksi on, että ongelmien ratkaisemiseen tarvittavat voimavarat löytyvät asiakkaasta itsestään (ks. esim. Berg 1991; Berg & Miller 1994; Furman 1986; 1993; 1997; Furman & Ahola 1993).

Ratkaisukeskeisessä lähestymistavassa työntekijä hyväksyy asiakkaan viitekehityksen ja työskentelee siinä. Perinteisissä hoitomalleissa asiakkaan on tullut hyväksyä työntekijän tai hoito-ohjelman viitekehitys. Ellei asiakas ole sopeutunut hoitoon, häntä on pidetty hankalana tai ongelmansa kieltävänä. Keskeinen lähtökohta on suuntautuminen kohti ratkaisua. Ratkaisukeskeisyydessä pyritään myös yksinkertaisuuteen, eikä monimutkaisia hoito-ohjelmia suosita. (Berg & Miller 1994, 26-43.)

Ei ole yhdentekevää, valitaanko puhekäytännöksi ns. *ongelmakieli* vai *kompetenssi-kieli* (Riikonen 1992) tai toisin sanoen *ongelmapuhe* vai *voimavarapuhe* (Vanhala 2000, 245-264). Kompetenssilla tarkoitetaan hetkestä toiseen ulottuvaa ja jatkuvaa 'arki-elämän mikrotason hallintaa'. Kompetenssi on elämään ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvää osaamista, hallintaa ja kyvykkyyttä, jolla ei tarkoiteta vain ulkoisesti havaittavia taitoja, vaan myös sitä, ettei ihmisellä olisi elämänsä tapahtumiin nähden 'voimattoman uhrin' asennetta. (Riikonen 1992, 8.) Keskeisin kielen käytön ominaisuus on sen seurauksia tuottava luonne, funktionaalisuus. Lausumilla paitsi kuvataan jotakin, myös tehdään jotakin. Lausumat rakentavat todellisuutta. (Suoninen 1997, 18, 60.) Valitsemalla ongelmapuhe kuvattaessa asiakkaan tilannetta rakennetaan todellisuutta, jossa on ongelmia. Kielellisessä vuorovaikutuksessa rakennetaan näkemyksiä ongelmista ja ratkaisuksista. (Mäenpää, Pohja, Saastamoinen & Wahlström 1996, 122.)

Ihmissuhdeasiantuntijuus on usein nähty lähinnä ammattiauttajien kykynä tunnistaa, määritellä ja tulkita ihmisten ongelmia (Mönkkösen 1996, 51). Organisaatioissa tietyt ongelmat on saatettu kartoittaa joka tapauksessa, oli niitä asiakkaalla tai ei. Mukana on voinut olla voimavaroja ja kykyjä huomioivaa puhetta, mutta voimavarapuheelle ole välttämättä löytynyt yhtä selkeää paikkaa organisaation toiminnassa kuin ongelmapuheelle. (Vanhala 2000, 255-264.) Asiakkaita luonnehditaan usein jotenkin vaikeiksi. Asiakkaille näyttää olevan ominaista ongelmallisuus ja poikkeaminen tavallisena pidetystä elämäntilasta. Kuvaan saatetaan liittää myös moraalaisia määreitä, huono-osaisuutta tai passiivisuutta (Pohjola 1997, 177).

Ratkaisukeskeisessä lähestymistavassa perheiden kanssa työskenneltäessä on pyrkimys nähdä pulmat haasteina. Oleellista ei ole, kuka oli alkujaan syyllinen tai mistä ongelma johtuu, vaan tärkeintä on löytää tie ulos pulmatilanteista. Perheyöntekijän myönteinen, rohkaiseva ja kannustava asenne toimii kasvupohjana hyvälle vanhemmuudelle. (Wirtavuori 1993, 7.) Ihminen voidaan nähdä piilevien taitojen aarreaittana, josta kasvuolosuhteet ja elämäkokemukset nostavat esiin vain muutamia toisten jäädessä piileviksi. Ihmisen aarteet ovat ihmisen sisäinen voimavara, joka on kätkössä paitsi muilta ihmisiltä usein myös itseltä. Aarre, mahdollisuus tulla osaavaksi, täytyy löytää ja tiedostaa. (Kojonkoski-Rännäli 2000, 119-125.) Kurki (2000) käyttää ranskalaisen sosiaalipedagogiikan käsitettä *sosiokulttuurinen innostaminen* puhuessaan tällaisten mahdollisuuksien käyttöön ottamisesta. Innostamisen ensimmäinen tehtävä on luoda elämää sinne, missä sitä ei ole eli luoda liikettä ja tukea aloitteellisuutta, asioiden täytäntöönpanoa, itsenäistä toimintaa ja vastuunottoa. Toisaalta innostamisen tavoitteena on tukea ja saada liikkeelle olemassa olevia kykyjä, vaikka ne olisivatkin heikot ja tiedostamattomat. (Kurki 2000.)

Elämänlaatu voi parantua ratkaisuhakuisia askeleita ottamalla. Toinen vaihtoehto olisi surkutella ongelmia. Jos näkee asioissa ongelmalliset puolet, aika ja energia tuhlaantuvat valitteluun. Jos yhdessä toisten kanssa keskitytään ongelmiin ja keskustellaan niistä, se on omiaan vahvistamaan käsitystä siitä, että elämä on vaikeaa ja stressaavaa. Kun oikein keskitetään huomiota ikäviin asioihin, huomataan lisää asioita, jotka ovat huonosti, ja tällainen saattaa lähinnä lannistaa. Kannat-

taa ehkä mieluummin pyrkiä olemaan osa ratkaisua kuin osa ongelmaa. (Carlson 2000, 47-48.)

Ratkaisusuuntautuneessa toiminnassa lähtökohtina ovat asiakkaan omat näkemykset ja tavoitteet. Myös tuloksellisuutta arvioidaan asiakkaan tavoitteiden saavuttamisen näkökulmasta. Koska tavoitteet ilmaistaan kielellisesti, tavoitekuvaukset ovat herkästi moniselitteisiä. Siksi tavoitteiden selvittely ja muotoilu onkin keskeisen tärkeää. (Berg 1991; Riikonen 1992, 68-69; Helander 2000, 21.)

8.3 Kohti myönteisyyttä ja ratkaisukeskeisyyttä

Myönteisyys yleisperiaatteena. Pohdittaessa VHT-menetelmän myönteisyyttä on kiinnostavaa tarkastella, mitä se työntekijöiden mielestä tarkoittaa. Myönteisyys nähdään videoavusteisen perhetyömenetelmän peruseriaatteena, joka liittyy tai jonka tulisi liittyä yleisesti koko menetelmän käyttöön sen eri vaiheissa. Ajatellaan, että kyseessä on *"hyväksyä lähestymistapa"* tai että menetelmän *"idea"* on myönteinen vuorovaikutus ja menetelmän käytön eri vaiheissa tämä sama idea kulkee mukana. Myönteisyys nähdään läpäisyperiaatteella toteutuvana ja kaikkeen toimintaan ja ajatteluun liittyvänä yleisenä lähtökohtana. Käytetään esimerkiksi sellaisia ilmauksia kuin *"asettaa itsensä myönteiselle kanavalle"* tai *"kääntää myönteinen vaihde päälle"*. Käytetään myös ilmausta *"ei-kehästä" ... "kyllä-kehään"* siirtyminen.

Myönteisyys menetelmän ominaispiirteenä on ollut aistittavissa VHT:ssa ensi hetkestä lähtien.

"Mä muistan se oli ensimmäisessä koulutustilaisuudessa niinkun semmoinen kouluttajilla oli semmoinen henki jotenkin, semmoinen asenne näitä koulutettavia kohtaan ja niinku ehkä toisiaankin kohtaan siinä ... koko sen tilaisuuden henki oli minusta hirveen hyöä. Siihen erikoisesti kiinnitin huomiota ja ajattelin, et se jotenkin liittyy tähän menetelmän laatuun. Niinku just että ei oo tämmönen patologisoiva työskentelytapa vaan että käytetään niinku sitä toista puolta ihmisestä kans. " (haastateltava 2)

Työnohjauksenkin katsotaan menetelmän yleishengen mukaisesti vaativan myönteisen työorientaation työnohjaajan suhteessa ohjattaviin.

"Että työnohjaajan roolissahan nimenomaan tää on tää perusasia, että positiiviset asiat tuodaan työntekijälle. Sehän on koko lähtökohta. " (haastateltava 1)

Vuoden 1996 kyselytutkimuksessa myönteisyys on yksi selvimminkin esiin nousseista asioista. Lähes 40 % vastanneista piti myönteisyyttä koko menetelmän parhaana puolena ja yli 60 % vastanneista nosti myönteisyyden vähintään kerran esiin avointen kysymysten vastauksissa. Tämä kertonee siitä, että myönteisyyden ajatus tavoitetaan ainakin idean ja ajatusten tasolla hyvin. (Lehtonen 2003, 142-143.)

Myönteisyys ymmärretään paitsi myönteisenä palautteena myös hyvien ja toimivien asioiden vahvistamisena.

*"Mut kuitenkin, et saadaan siitä semmonen myönteinen niinkun arvio tai palaute sille perheelle. Et yhes katotaan, et mikä heillä jo toimii hyvin" – – (haastateltava 7 vuonna 1995)
– – "mitä niinku tapahtuu, niin sitä sillä tavalla niinku vahvistetaan." (haastateltava 8)*

Joskus koulutustilanteissa on syntynyt hankaluuksia, kun osallistujien joukossa on ollut VHT-menetelmään tutustumattomia henkilöitä. Jos toimijoina on ollut sekä videoavusteista perhetyötä tekeviä että muunlaisia lähestymistapoja työssään käyttäviä henkilöitä, on ollut olemassa vaara, että myönteisyyden yleisperiaate ei enää toimikaan.

"Sit porukka rupeskin arvioimaan sitä kouluavustajaa, joka ei ollu paikalla. Niin sehän on niinku ehottomasti tässä menetelmässä kielletty, että sä et puhu, sä et arvioi negatiivisesti niitä ihmisiä, jotka eivät ole läsnä." (haastateltava 5 vuonna 2003)

Monet työntekijät ovat ennestään tunteneet ratkaisukeskeisen työskentelyn periaatteita, ja ratkaisukeskeisyyden oletetaan toimivan hyvin linjassa videoavusteisen työn kanssa. Ratkaisukeskeisyys on ikään kuin liitetty saumattomasti osaksi suomalaisen videoavusteisen perhetyön toteutusta. Osa työntekijöistä nimeää VHT:n suorasanaisesti ratkaisukeskeiseksi työmenetelmäksi. Ratkaisukeskeisen ajattelun mukaisia sanontoja ja menettelytapoja vilahtelee työntekijöiden puheissa.

*– – "sitte jos aattelee tämmösiä ratkasukeskesyyttä, että perhe pyrkii niinkun meidän tuella itse ratkomaan niitä pulmiaan ja löytämään ne omat vahvuutensa." (haastateltava 7 vuonna 1995)
"Tää on tietysti yks semmonen tärkeä osa tätä menetelmää... tämmönen tavoitteen asettaminen ja sen konkretisoiminen ja niitten" – – "ja asettaa niinku niitä konkreetteja tavoitteita, että jos ajatellaan, että jos tää ongelma poistuu, niin minkälaista sitte on ja miltä näyttäs, mitä silloin tapahtuu." (haastateltava 2)*

Ratkaisukeskeisyys saattaakin olla videoavusteiseen perhetyöhön hyvin istuva lähestymistapa, joskin Suomen toteutukseen ratkaisukeskeisyys on myös antanut omaleimaisuutta. Ratkaisukeskeisyys on vanhoista käytänteistä sellainen, joka ei riitele uuden menetelmän kanssa ja sopii yhteen myönteisyyden yleisperiaatteen kanssa (ks. esim. Berg 1991; Berg & Miller 1994).

Vanhat käytänteet istuvat lujassa. Työntekijöiden aiemmassa ammatillisessa koulutuksessa ja useissa edeltäneissä työpaikoissa ovat olleet monesti käytössä ongelmakeskeiset ja myönteisen palautteen sivuuttavat tai muuten VHT-menetelmään nähden hyvin erilaiset työmenetelmät. Myös Rantalan (2002, 169-185) tutkimuksessa sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijät ovat tuoneet työkokemuksensa kautta esille melko ongelmakeskeistä kuvaa tämän päivän lapsiperhetyöstä.

*– – "kyllähän se hoitotyö perinteisesti on ongelmakeskeistä ja sitä on tehny ja ongelmista on keskusteltu" – – (haastateltava 10)
"Mä oon käynny tota ... työstä... ollu koulutuksia erilaisia aika paljon. Eihän tuola, jos sanotaan, niin eihän tuola... jossain perusterveydenhuollossa vielä niin paljo sitä positiivista vuorovaikutusta painoteta." (haastateltava 13)
"No, ei silloin mistään tämmösestä positiivisesta ajattelusta eikä mistään tämmösestä ratkasukeskeisyydestä mitään tietoo. Mä oon jälkeempään ite hankkinu lisäkoulutusta." (haastateltava 6)*

Video Home Training -menetelmä piirtyy useissa haastattelukuvauksissa aiemmista työkäytännöistä ja psykodynaamisesta lähestymistavasta irti sanoutuvana.

"Että me tullaan täällä niinkun / et niinku tavallaan enemmän osallistumaan ja olemaan mukana siinä hetken aikaa siinä arjessa, eikä niinkään niinku perinteisesti työntekijänä, et tullaan arvioimaan." (haastateltava 2)

--"että tätä voi käyttää niinku väärin. Tätä voi käyttää semmosen diagnostisoinnin, et jos aattee, et arvioidaan mikäs ongelman laatu onkaan ja kuinka vaikeasta ongelmasta täs on kysymys. Että tätä ei oo tarkotettu semmoseks." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Paikoitellen työntekijöillä tuntuu kuitenkin olevan kaipuuta psykodynaamiseen lähestymistapaan, ja sen suuntaisia aiempia työkäytänteitä saatetaan myös ottaa mukaan VHT-työskentelyyn.

--"tähän menetelmään voi liittää tämmöstä vanhempien kanssa tehtävää työskentelyä, heidän omaan taustaansa liittyvää pohdiskelua. Et se nyt ei tähän oikein kuulu, mutta toisaalta..., että se mitä sä oot vanhempana, niin se paljo liittyy siihen, millaset mallit sulla on ollu ja miten sun oma kokemus on omassa lapsuuden perheessä. Niihin tää menetelmä sinällään ei tuo eväitä. Mä oon ainakin huomannu, että kyllä mä sellasta keskustelua oon siihen tuonu mukaan. Tai tietenkin mun tätä menetelmää (mutinaa) " (haastateltava 3)

Työntekijä siis kyllä tiedostaa, ettei hänen mukaan ottamansa toimintatapa kuulu VHT-menetelmään, mutta turvautuu silti aiemman mallin mukaiseen työkäytäntöön. Kerronnassa voi erottaa hienoista epäröintiä asian suhteen: *"ei tähän oikein kuulu, mutta toisaalta..."* ja *"Tai tietenkin mun tätä menetelmää (mutinaa) "*. Mutinaan päätyvät ajatelmät voi tulkita mahdolliseksi epävarmuudeksi asian suhteen, kun toisaalta psykodynaamisen eli vanhan ja totutun mallin mukaiset osat puheessa ilmaistaan selkeästi. Tekstiosuus *"Et se nyt ei tähän oikein kuulu, mutta toisaalta..."* on paljon puhuva. Työntekijä tietää, ettei menettely lainkaan kuulu VHT-menetelmään, ja silti hän päätyy käyttämään sanamuotoa, jonka perusteella voisi luulla, että ehkä sittenkin edes vähän kuuluu. Työntekijä yrittää tehdä menettelyjään oikeutetuiksi tuomalla *"toisaalta"-*näkökulman ikään kuin omana ja VHT-menetelmää oivaltavampana näkökulmanaan ja lisää perään vielä suoran moitteen VHT-menetelmää kohtaan: *"Niihin tää menetelmä sinällään ei tuo eväitä."* Vaikka työntekijä näin vakuuttelee kuulijaa toimintansa oikeutuksesta, hän kuitenkin päätyy epävarmalta kuulostavaan puheeseen. Lopun *"Tai tietenkin mun tätä menetelmää"* -kesken jäävää ajatusta voi pitää jo jossain määrin tiedostettuna tarpeena ottaa asia sittenkin vielä uuteen harkintaan.

Asian pohdinta on kyllä olennainen mietittäessä sitä, miten kauas alkuperäisestä VHT:n ideasta toiminta voi mennä ilman, että siirrytään kokonaan pois menetelmästä. Tutkimuksen ensimmäinen avaininformantti on kuntoutus- ja kehittämisskeskuksen kokeiluja miettiessään aiemmin keskustellut samasta asiasta VHT-menetelmään hyvin varhain tutustuneen työntekijän kanssa.

--" (varhain menetelmään tutustunut henkilö) muisteli tätä hollantilaista juttua. Että samanaikaisesti ei olis esimerkiks päällä monta muuta terapiaa tai monta muuta apusemmosta systeemiä, että esimerkiks äiti kävis terapiassa samanaikaisesti sillon kun on kotiohjaus menossa." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Myös seuraavassa esimerkissä voidaan tunnistaa aiempien työkäytänteiden läsnäoloa työntekijän ajattelussa. Työntekijä kertoo siitä, miten hän valmistautuu perheen kotiin menon tilanteeseen ennalta.

– – ”siinä tehdään erilaisia hypoteeseja ja suunnitellaan, et mihin suuntaan tämmösen ongelman kanssa pitää edetä. Ensinnäkin pitää olla omassa päässä tämä asia ja sitten sinne mennä kotiin ja olla kotiohjaajana luontevasti siinä tilanteessa. Mut taustalla kuitenkin tämä, että tässä on nyt esimerkiksi uhmanen, oppositiossa oleva poika, joka ei suostu nyt äidin määräyksiin, eikä ohjeisiin. Tekee ihan mitä haluaa. Niin pitää olla mielessä jotakin hypoteeseja, että miks se niin toimii. Ja katsoo, että pitääkö ne paikkansa siinä tilanteessa.” (haastateltava 1)

Toimintayksikön päivystäjän antamien ennakkotietojen pohjalta työntekijällä on jo näkemys perheen ongelmasta – siis jo ennen tapaamista perheen kanssa B ja jo ennen ensimmäistäkään käyntiä perheen luona työntekijä näkee tarpeelliseksi muodostaa hypoteeseja asioiden syistä. Perheeseen mennään ajatuksella katsoa työntekijän tekemän hypoteesin paikkansapitävyyttä. Edellä kuvatussa katkelmassa työntekijä ei itse huomaa liukumistaan vanhojen käytänteiden suuntaan, vaan hän esittää toimintamallin ohjeena, miten nimenomaan ”ongelman kanssa pitää edetä”.

Näitä vanhoihin käytänteisiin ja ajatusmalleihin lankeamisia sattuu tutkijajoukolle yleisemminkin. Jotkut kertovat siitä, miten he esimerkiksi työnohjauksessa ovat äkkiä hoksanneet asian tilan, mutta vielä haastatteluvastauksissakin on toisaalta mukana sellaisia kohtia, joissa voi selvästi nähdä, miten sitkeässä useiden vuosien kokemuksella iskostetut ajattelutavat ja toimintamallit ovat. Esitetään myös ajatus, että nimenomaan työryhmänä toimittaessa vaara suistua entisiin ajattelumalleihin on suuri.

”Että tuota se rupes rönsyileen. Ja puhuttiin joskus aidanseipästä enemmän kun aidasta. Että tuota menttiin joskus kauheen syvälle johonkin videotavaan perheeseen. Niin että sitte saatto olla joku Kirsti, joka huomasi, että hei, onks tää sitä kotiohjausta vai pohditaanko me syntyjä syviä” (haastateltava 5 vuonna 1995)

”Syntyjen syvien” pohtiminen ja työntekijän toimesta tapahtuva perheen ongelmien määrittäminen sekä työntekijän nimeämien hypoteesien testaaminen menevät monessa mielessä kauas videoavusteisen perhetyön ideasta, mutta samalla hukataan myös ajatus myönteisyydestä ja perheen voimavarojen esiin nostamisesta (vrt. esim. Berg 1991; Berg & Miller 1994; Riikonen 1992). Tuollaisessa ajattelutavassa korostuu ihmissuhdeasiantuntijuuden näkeminen nimenomaan ja vain ammattiauttajan kykyinä (ks. Mönkkönen 1996, 51) sekä asiakkaan esittäminen jotenkin ongelmallisena (ks. Pohjola 1997, 177), jolloin myös voimautumisen yhteydessä tärkeinä osaprosesseina mainitut hyväksyntä, luottamus, kunnioitus ja positiivinen lataus helposti jäävät toteutumatta (ks. Siitonen 1999). Työntekijät konstruoivat tällaisella kielenkäytöllä todellisuuden, jossa on ongelmia ja työntekijöiden määrittämiä ratkaisuja (ks. esim. Mäenpää ym. 1996, 122; Jokinen & Suoninen 2000, 7).

Työnohjauksen yhtenä tärkeänä tehtävänä onkin mainittu huolehtiminen toiminnan säilymisestä uuden menetelmän mukaisena. Kun työnohjaajista oli alussa suuri pula, työntekijöiden yhteisten, työpaikkarajatkin ylittävien kokoontumis-

ten yhtenä huomattavana etuna nähtiin juuri se, että joku joukosta huomaisi, milloin työskentely ajautuu VHT-menetelmään nähden vieraille urille.

Uuden menetelmän mukaisissa käytänteissä pysyminen vaatii työntekijältä siinäkin mielessä kovaa ponnistelua, että monilla työntekijöillä videoavusteinen perheohjaus on tutkimusajankohtana ollut vain pieni osa työtehtäviä. Loput työajasta on tehty entisiä töitä ja monesti vanhoilla totutuilla tavoilla.

"Me ei oo täs kauheen paljo niinku menty semmoseen menneisyyteen eikä tunneta niit ihmisiä ja niitten taustoja. Jos ajattelee niinku perheterapiassa... paljo oon tehny sillälaila ja teen edelleenkin niinku töitä, että voin käydä jonku perheen sukupuuta läpi ja tavallaan niinku sen niitten sukupolvien niinkun asioitten kautta niinku palataan tähän päivään ja mietitään niit yhteyksiä." – –"Että tässä tavallaan kuitenkin lähetään tästä hetkestä ja mennään tästä eteenpäin. Että kyllä se sillälaila toisenlaista ja sitte se, että aika paljo niinku voidaan keskustella niistä suhteista ja tunteista, että tässä kuitenkin ei niin paljo puhuta niistä tunteista eikä sillai niinku... miten sen nyt sanois... Että se on kuitenkin sitä käyttäytymistä, seuraamista. Et tulehan ne sitä kautta ihmisten asiat ja tunteet siinä sitte puheeks, mutta että ei sillai niinku sanotaan syntyjä syviä." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Monet työntekijät kertovat, että he ovat joutuneet varsinkin alussa pohdiskelemaan, mitä Video Home Training -menetelmän mukainen lähestymistapa oikeastaan on ja ei ole. Ratkaisukeskeisyyttä ymmärretään niinkin, että työntekijä ei ratkaise asiakkaan ongelmaa, eikä koko ongelmaan oikeastaan edes keskitytä, vaan ongelmien ajatellaan ratkeavan sen kautta, että perheen tilanne muuten alkaa toimia. Tämä ajatuskulku on kokeneellekin perhetyöntekijälle aika vaikea hahmotettava alkuvaiheessa. Ajatus tahtoo aluksi askaroida ongelmakeskeisesti.

"Ja sit se vaatii ehkä sitä, jos ajattelee, et... mikä alkuun meitä sekotti aika paljon, kun ajattelee että tämmönen ratkasukeskeinen näkökulma ja sitte tavallaan niinku tässäkin haetaan näitä myönteisiä asioita. Mutta kuitenkin tässä ei niinku sillälaila niihin ongelmiin tai niihin keskitytä, et ei varsinaisesti ratkasta sitä ongelmaa, mikä sielä perhees on, vaan ajatellaan että kun se vuorovaikutus toimii hyvin, niin silloin ongelmatkin ratkee. Tai että kun vuorovaikutus toimii hyvin ja jos tulee joku ongelma, niin silloin niillä on niinku kyky ratkasta se, koska ne ei niinku jotenkin osaa neuvotella, et niillä on se neuvottelutaito tai ne pystyy ratkaseen ristiriitoja taikka se, että äiti tai isä jotenkin... valmiuksia ottaa vastaan niitä lapsen alotteita ja tietää millon se jotakin haluaa. Että sit on helpompi ratkasta. Mut et siinä aina niinku silloin alkuun mä muistan, niin aina niinku teki kuitenkin niinku, et mikä se asia nyt oli, mikä piti ratkasta. Et se oli semmonen, joka pitkään hämmensi." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Rajankäyntiä. Yksi varsin pitkään VHT-toiminnassa mukana ollut työntekijä toteaa VHT-menetelmän olevan silti jossain määrin psykoanalyttista:

"Onhan siinä, jos ajatellaan ihan tämmösenä koulukunnittain, niin kyllähän tää on niinku psykoanalyttisempi menetelmä, kun ne on ihan selkeesti näitten lähtökohtienkin kautta. Sillä tavalla tehny sen historian ja tämmönen dynamiikka nostetaan isommalle jalustalle. Ja sitte tää on paljo niinku ohjaavampaa. Et neuvotaan ihmisiä suoraan. Kato tässä kuvassa teette näin ja näin ja näin. Mitä jotku voi pitää turhan niinku rajuna puuttumisena... oivaltaa tai huomata asioita. En mä tiedä, onko se käytännössä sit mikään iso ero. Mut tuota, kuitenkin kotona tehtävä työ on varmaan semmonen mitä näissä ei oo. Et se, et mennään ihan oikeesti ihmisten koteihin. Se on iso juttu." (haastateltava 12)

Edellä oleva puheenvuoro siitä, että VHT-menetelmä olisi sittenkin jossain määrin psykoanalyysin mukainen, jää ainoaksi tämän suuntaiseksi kommentiksi koko tutkimushaastattelusarjassa. Haastateltava ei tarkenna, mihin hän vertaa VHT-menetelmää, kun hän käyttää komparatiivimuotoa *”psykoanalyttisempi”*. Hän ei myöskään ilmaise, missä määrin tai millä tavoin psykoanalyttisempiana hän pitää VHT-menetelmää verrattuna siihen johonkin mainitsemattomaan metodiin. Aivan hetkeä aikaisemmin sama haastateltava on kuitenkin todennut, että ratkaisukeskeinen ajattelu sopii hyvin VHT-menetelmään.

– – ”mihin menetelmiin mä oon ite perehtynyt, niin niihin liittyy niinku muuten liittyy tommoseen niinku ratkaisukeskeiseen ajatteluun ja perheterapiaan. Ja sit mä oon ollu kauheen kiinnostunu ja sillai... en paljo muusta tiedäkään, mut se ajattelutapa, mikä niissä on, niin sopii tietysti tähän menetelmään kauheen hyvin ja on yhtäläinen sillai, et sitä niinku vahvuuksia ja näitä... Et se ei oo ollu mikään vaikeus sitä ajattelutapaa niinku... tai et se ei oo ollu mikään niinku uus juttu.” (haastateltava 12)

Tutkimuksen ensimmäisen avaininformantin toteamus *”Että tässä tavallaan kuitenkin lähetään tästä hetkestä ja mennään tästä eteenpäin”* ei käy yksiin sen ajatuksen kanssa, että kyseessä olisi psykoanalyttinen lähestymistapa. Selkeästi haastattelut myös välittävät ajatuksen, että VHT-menetelmässä ei käsitellä *”syntyjä syviä”*. Myös tutkimusvaiheen kokenein VHT-menetelmän käyttäjä pohtii aiempien menetelmien ja uuden suhdetta. Hän huomaa, että menetelmien kesken on löydettävissä jossain määrin samoja piirteitä, mutta kuitenkin eroavuutta on näkökulmassa ja lähestymistavassa.

– – ”että aikasemmin jos ajattellee, perheterapia on pyrkinyt tekemään sillai toisaalta niinku just tähän vuorovaikutukseen liittyen, mut vähä toiselta näkökulmalta. Että on... tämmöstä systeemistä lähestymistä, jossa niinku määritellään lapsen ongelmaa johonkin semmoseen vuorovaikutukseen tai johonkin tämmöseen. Tavallaan niinku samoja elementtejä, mut eri tavalla niinku sitte.” (haastateltava 7 vuonna 1995)

Sanonnan *”tavallaan niinku samoja elementtejä”* voi tulkita olevan vain näennäistä yhtenevyyttä, joka mieluummin voi aiheuttaa sekaannusta, koska vanhat menetelmät ja Video Home Training eivät lopulta ole yksi ja sama asia. Psykoanalyysistä VHT tuntuisi kaikkiaan olevan monin tavoin lähtökohtaisesti hyvin kaukana, mutta ehkei Suomessa harjoitettu ratkaisukeskeisyyskään ole kaikissa tapauksissa ollut aivan samaa kuin mitä VHT-menetelmällä Hollannin mallissa on tarkoitettu.

Haastateltavan 12 mainitsema *ohjaavuus* on esillä eräiden muidenkin haastateltavien puheissa. Esimerkiksi työntekijän aktiivisuudesta ja direktiivisyydestä joissain tilanteissa mainitaan, mutta kannattaa jälleen kiinnittää huomio siihen, mitä hän tarkalleen sanoo sekä myös puheen sävyyn.

”Sitte jos perhe esimerkiks... ei mikään keskustelu suju tai ei oo mitään tekemistä, niin se työntekijä siinä sitte voi aktivoida ja ruveta kyseleén lapsilta minkälaista on ollu koulussa ja niinku sillä tavalla käynnistää sitä keskustelua tai ehdottaa jotakin muuta sitte että... Et ihan siinä ensimmäises kopio-ohjausnauhassa, minkä mä oon nähnyt niin kyllä mä ajattelin, että se on loppujenlopuks aika direktiivinen ja aika neuvoava ja ohjaava kotiohjaaja ainakin niissä nauhoissa mitä me ollaan katottu. Että se on niinku sillä tavalla aika suora ja näyttää sittenkin vielä, kun katotaan

yhdessä sitä nauhaa, mikä on kuvattu. Mitä sä tossa teit ja mitä sä tosta ajattelit. Et kyl se on niinku... siinä täytyy olla aika aktiivinen. Mut et just, et monella tavalla ja sillai rakentavasti. Mut ei vie myöskään niinku vanhemman paikkaa siinä. Ettei rupee ratkaseen jotakin asiaa vanhempien niinku puolesta. Ja se on minusta se semmonen niinku aika vaikea kohta.” (haastateltava 7 vuonna 1995)

Kotiohjaaja ryhtyy siis tarvittaessa aktiiviseksi, mutta aktiivisuuden laatu on huomiota kohdistavaa, kysyvää ja rakentavaa. Vanhemman paikkaa ei uhata eikä hänen puolestaan tehdä ratkaisuja. Asiaa pohtinut henkilö pitää juuri tuota asiaa työntekijälle huomattavan vaikeana. Ilmeisen vaikeasta kohdasta onkin varmasti kysymys; niin moni tutkimuksen osallistuja on pohtinut samaa asiaa ja tuonut julki jossain määrin toisistaan poikkeavia tulkintoja.

Haastateltavan 12 ohjaavana kokeman lauseen ”*Kato tässä kuvassa teette näin ja näin ja näin*” voidaan ajatella liittyvän kuvan merkitykseen VHT-menetelmässä. Siinä osoitetaan tietty kohta nauhalta erityiseen tarkasteluun. Tämä sinällään on mieluummin huomion kohdistamista, ei vielä varsinaisesti ohjaamista, mutta siihen varmaankin on aika luontevaa joissain tapauksissa liittää ohjausta, kuitenkin harkitulla tavalla, kuten haastateltavan 7 kannanotoista voi päätellä.

Vielä tähän tarkasteluun kannattaa tuoda huomioitani hollantilaisen kouluttajan pitämästä koulutustilaisuudesta 28.2.1996, joka oli sama päivä, jolloin tein tutkimushaastattelun 12. Hollantilainen kouluttaja kertoi ensinnäkin siitä, miten heillä Hollannissa on kokeiltu erilaisia menetelmiä, mutta hän totesi, että suosituin menetelmä on Video Home Training.

Koulutustilaisuudessa katsottiin opiskelumielessä nauhoitusta, jossa oli kuvattuna äiti ja lapsi. Kouluttaja haki nauhalta kohdan, jossa lapsi katsoi äitiä kohti. Tästä kouluttaja totesi, että on tärkeää kertoa äidille, että lapsi yrittää kommunikoida äidin kanssa. Vähän myöhemmin samassa nauhassa lapsi katseli videokuvaajaa kohti. Tähän hollantilainen kouluttaja kommentoi niin, että kannattaisi auttaa siirtämään kontakti äidin ja lapsen väliseksi.

Kouluttaja myös puuttui sellaiseen kohtaan nauhalla, jossa tilanne lapsen ja äidin välillä näytti harmoniselta. Kouluttaja ehdotti, että kysyttäisiin äidiltä, miltä hänestä tuntui katsoa tuota hyvää kohtaa. Kouluttaja korosti sitä, että työntekijän on nimenomaan syytä kysyä, mitä äiti ajattelee, eikä kertoa siitä, mitä työntekijä mielestään näkee. Koulutuksessa katsottiin jälleen suomalaisnauhaa, jota hollantilainen kouluttaja kommentoi. Kouluttajan mielestä nauhalla ollut työntekijä oli liian näkyvässä roolissa. Sen sijaan hän olisi voinut auttaa äitiä antamalla hänelle tilaa.

Hollantilainen kouluttaja piti mahdollisena, että perheen äidiltä kysyttäisiin, millaisia sääntöjä perheessä on. Edelleen hän katsoi, että myös perheen lapsen kehityksestä voitaisiin keskustella ja opettaa samalla vanhemmille hyödyllisiä tietoja esimerkiksi lasten kielellisestä tai motorisesta kehityksestä. Erästä katsottavana olleesta kuvanauhapätkästä kouluttaja oli kiinnostunut kuulemaan perheen tilanteesta ja siitä, mitä perhe itse oli kertonut ongelmien syiksi. Vielä yhdestä nauhoituksesta hollantilaiskouluttaja totesi, ettei työntekijän kannattaisi puhua niin pitkään, vaan olisi hyvä odottaa vastaus tai reaktio henkilöltä, jolle puhuu.

Hollantilaiskouluttajan kommenteissa ja ehdotuksissa on havaittavissa ajatusta asiakkaan kunnioittamisesta ja kuuntelemisesta sekä auttamisesta. Sitä, että kouluttaja oli halukas kuulemaan perheen taustoja ja selityksiä, saattaisi pitää osoituksena VHT-menetelmän psykoanalyttisyydestä. Asialle voi kuitenkin esittää muunkin tulkinnan: kenties kouluttaja tahtoi saada selville perheen vuorovaikutus- ja vanhemmuustaitoja. Näitä nimittäin hollantilaiskouluttaja todella korosti opetuksessaan. Samoin esimerkiksi Berg (1991), joka tunnetaan ratkaisukeskeisen työotteen puolestapuhujana, on korostanut sitä, miten tärkeää on kuulla asiakkaalta itseltään, miten hän oman ongelmansa määrittää (ks. myös Berg & Miller 1994).

Lopullinen tulkintani viittauksista VHT-menetelmän psykoanalyttiseen luonteeseen on se, että hollantilaiskouluttajan sanoja saatettiin joskus kuunnella "vanhoin korvin", eli jos oma koulutus ja siihenastinen työkokemus olivat vahvasti psykodynaamista ajattelua tukevia, niin uudenlainen asioiden mieltäminen ei heti ollut mahdollista. Tätä tulkintaani tukee sekin, että videoavusteisen perhetyön kokenein käyttäjä tunnisti VHT-menetelmässä "samoja elementtejä", joita oli aiemmissa menetelmissä, mutta hän huomasi, että niitä käytetään uudessa menetelmässä "eri tavalla".

8.4 Helppo mutta vaikea myönteisyys

Usko myönteisyyteen. VHT-menetelmän käyttöön koulutettavaksi tulevan suomalaisen työntekijän saattaa olla vaikeaa nähdä itsessään myönteisiä asioita, ja myös myönteisen palautteen vastaanottaminen voi alussa olla epämiellyttävää.

*-- "suomalainen ehkä on vähän tämmönen, vaikee näitä myönteisiä asioita nähdä itessään." --
"Kyllähän se ykskin sano, että miten **paljo** helpompaa ottaa kriittistä palautetta vastaan ku myönteistä. Eli et onko sit tää negatiivinen, et me ollaan vähän tämmösii, et onks meillä niinku tätä kielloilla kasvatettu" -- "se itsetunto voi olla sittenkin, no enhän mä nyt mitää, älkää nyt puhuko musta enemää hyviä asioita, että niitä on vaikee käsitellä." (haastateltava 5 vuonna 2003)*

Myös perheiden voi olla vaikeaa ottaa vastaan positiivista palautetta. Työntekijät tuovat esiin sitä, että nimenomaan suomalaisen on vaikeaa ottaa vastaan positiivista palautetta. Jostain syystä moitteita olisi helpompi sietää. Tämä ajatus saa tukea kirjallisuudesta. Suomessa on paljon toteutettu negatiivisävyistä kasvatusta, joten negatiiviseen palautteeseen on ikään kuin totuttu (ks. Husa 1996; Bardy & Barkman 2001, 200). Toisaalta käyttäytymiskulttuurimme karuus ei juuri rohkaise toisen kehumiseen, joten sikälikin asia on ymmärrettävä (ks. Nieminen 1951, 67; Nieminen 1993, 23; Karjalainen 1993, 120-121). Työntekijä joutuukin ensin totuttamaan asiakkaan myönteisen palautteen vastaanottamiseen, ennen kuin asiassa voidaan päästä etenemään.

*"Suomalainen on ehkä sillai suora kans, että se ei ota liirum laarumia vastaan perhekään." -- "
Ykskin äiti sano, et kyllä hän muistaa ne ensimmäiset kerrat, että hän aatteli, että puhukaa vain, en mää usko teitä (naurua). Mut sit hän sano, et kyl hän sit pikkuhiljaa, hän rupes kattoo niitä*

nauhoja niinku, mut se sano, et oli puhuttu näin maaliskuussa, hän vasta joskus kesällä rupes usko.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Työntekijät tuovat esiin sen, että jokaiselta nauhalta pystyisi kyllä löytämään sekä positiivisia että negatiivisia asioita kommentoiviksi. Kysymys on siitä, kumman valitsee toiminnan perustaksi (vrt. esim. Vanhala 2000, 245-264). VHT-menetelmän mukainen tapa on aina tarkastella asioita myönteisellä tavalla. Työntekijät korostavat sitä, että pitää ”uskoa” positiivisen löytymiseen. Työnohjaus varmasti voi olla tukemassa sitä, että myönteisyydessä pysytään. Tätä uskonvahvistusta on osaltaan tarjonnut myös VHT-koulutus.

”Et sen mä opin et työntekijänä niinku tai kotiohjaajana jaksaa niinku usko, et vaikka kuinka pienestä, muutamasta minuutista voi löytää niitä tekijöitä, mitä siinä vuorovaikutukses on sitä, mikä on jotenkin semmosta, joka sujuu. Jotain pientä alkuun. Aina löytää. Että se niinku se usko vahvistu siinä koulutuksessakin, kun oli ihan semmosta muutaman minuutin nauhoja, mitä oli sit saatu tehtyä, kun katottiin.” (haastateltava 7 vuonna 1995)

Vuoden 2003 haastatteluissa tulee vahvasti esiin sama 1995-1996 haastatteluissa ilmennyt näkemys, että työntekijän kannattaa uskoa siihen, että myönteisiä asioita on aina löydettävissä ja että perheiden taitoihin ja voimavaroihin ”kannattaa ja voi luottaa” (haastateltava 7 vuonna 2003).

”Mut tota vaatii semmosta myöskin niinkun usko siihen että ajattelee niin että tän tyyppinen työote on niinku, sanotaan tämmönen voimavarakeskeinen ajattelu” – (haastateltava 7 vuonna 2003).

Vaikuttaa siltä, että VHT-menetelmän käytön onnistumisen kannalta on todellakin erityistä merkitystä sillä, uskotaanko myönteisyyteen vai ei. Ihmisen uskominen johonkin asiaan saattaa todella olla hyvin voimallista (ks. esim. Nisbett & Ross 1980, 192), ja sellainen voima valjastettuna palvelemaan tiettyä tarkoitusta tuottaa tulosta.

Helppoa mutta vaikeaa. Osa työntekijöistä kertoi jo ennen videoavusteista perhe-työmenetelmää tutustuneensa myönteiseen ajatteluun, mutta silti puheissa tulee myös selvästi esiin se, että aikanaan saadussa pohjakoulutuksessa ei ole usein lainkaan mainittu myönteisyyden ajatusta. Myös aiemmat työkokemukset ovat monesti olleet aivan eri periaattein toimivia. Silti ensimmäinen ajatus useilla työntekijöillä on ollut, että VHT-menetelmä on todella helppo.

– – ”niinku eka kerran kuulemallahan se tuntu, että se on tosi easy. Niinku joku sano, että easy cake” – (haastateltava 5 vuonna 1995).

Myönteisyydestä puhuminen tuottaa selostuksia, jotka äkkikatsomalta vaikuttavat hyvin ristiriitaisilta. Toisaalta sanamuodoissa välittyy vaikutelma kepeästä helpoudesta, ja toisaalta aivan äärimmäisenkin vaativasta ja raskaasta, huomattavan vaikeasta asiasta. Samoissa yhteyksissä saatetaan mainita myönteisyys vanhana tututtuna asiana ja toisaalta sitten uutena. Toisaalta tutkimuksen osallistujat antavat

sellaista vaikutelmaa, että myönteisyys on jo kauan ollut vankasti omaksuttuna kaikessa toteutuvana syvänä periaatteena, joka tapahtuu asiaa sen kummemmin pohtimatta ja helposti. Tuohon käsitykseen eivät sitten ollenkaan istu kertomukset siitä, miten hirvittävän raskasta ja vaikeaa myönteisyyden löytäminen ja ylläpitäminen on ollut työntekijöille käytännön tilanteissa. Mitä siis pitäisi ajatella, kun "hirveen helppo" onkin "hirveen vaikee"? Toisaalta työntekijät tiedostavat sen, että myönteisyydestä on jo pitkään ja muidenkin menetelmien yhteydessä puhuttu.

– – "sitä on opeteltu jo koko 80-luku, et se on ollu hirveen helppoo." (haastateltava 1)

Toisaalta työntekijät ovat kuitenkin selvästi uuden tilanteen edessä, kun pelkkä puhe myönteisyydestä ei enää riitä, vaan se pitää ymmärtää koko toiminnan yleisperiaatteena.

– – "et miten hirveen vaikee on niinku asettaa itteensä sinne myönteiselle kanavalle." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Useissa työntekijöiden vastauksissa kertautuu tämä sama asia, miten alun helppous kääntyy suunnattomaksi vaikeudeksi.

"Kaikkein ensimmäisen perheen kohdalla mä muistan kun se oli vielä oikein pimeetä aikaa ennen joulua. Ja mä istuin autossa ja kun mä olin ensimmäisen kerran sielä käyny ja mä ajattelin, että miten mä jaksan ajatella, että tostakin nyt sit jotakin myönteistä löytyy. Että ei tästä voi mitään löytyä, että kyl niin kauheeta oli ja ei mitään muuta ollu kun valitusta ja ajattelin mielessäni sitä, että miten niinku... miten tämmösestä niinku ajattelusta, jos ajattelee niinku tästä video-ohjauksessa tämmöstä ei-kehästä semmoseen kyllä-kehään." – – "Niin, tai mä ajattelin oikeestaan sitä, että ennenkun mä katoin sitä nauhaa, niin mä jo silloin ajattelin, et mä en varmaan mitään myönteistä tästä löydä. Et mulla oli se semmonen pelko, kun mä en ollu vielä mitään katonnu, et ei varmaan mitään löydy. Et kauheeta oli ja kamalaa" – – (haastateltava 7 vuonna 1995)

Työntekijä korostaa tilanteen hirvittävyttä kuvaillen kertomuksellaan kuin kauhuelokuvan synkkää kohtausta, miten hän pimeän keskellä autossa istuen kertasi mielessään juuri kokemiaan kauheita tapahtumia ja pelkäsi. Näillä värikkäillä ilmaisuillaan työntekijä ilmentää sitä, miten vaikeaa noista lähtökohdista käsin on nähdä perhetilanteessa jotain myönteistä, mikä taas on VHT-menetelmän lähtökohta ja perusajatus. Katkelmasta voi selvästi havaita, että työntekijä tiedostaa kylä-kehään pääsyn vaatimuksen, mutta vaade tuntuu tuossa tilanteessa työntekijää ajatellen melkein kohtuuttomalta. Lähes epätoivoinen on myös työntekijän parhaidus "miten mä jaksan".

Mikä siis on niin vaikeaa, ettei sitä jaksaa? Vaikeus näyttää tulevan siitä, että työntekijä kokee perhetilanteessa ainoastaan kielteistä ainesta. Eli valmius nähdä kielteistä leimaa ajattelua – tai oikeestaan se aivan täyttää koko ajattelun, on ajattelun yleisperiaatteena. Uskoa myönteisyyteen ei todellakaan ole. Täytyisi saada aikaan muutos ajattelun yleisperiaatteissa, täydellinen muutos koko ajattelun suunnassa.

On syytä nyt huomata, että tapausesimerkissä kuvatut kauhun hetket pelkoi-
neen sijoittuvat aivan työskentelyn alkuun. Kysymyksessä on ensimmäinen perhe,

jonka kanssa työntekijä on alkanut kokeilla VHT-menetelmää. Kauhistuttava tilannekuvaus sijoittuu hetkeen ennen ensimmäisenkään nauhoituksen katsomista. Nauhoitus on tehty, mutta ei vielä katseltu. Ensimmäisillä nauhojen katseluhetkiläkin saatetaan nähdä vain negatiivisia asioita. Työntekijät katsovat aluksi hyvin kriittisesti omaakin videolla näkymistään.

Myönteisyyden pohtiminen johtaa jossain tapauksessa lopulta oman työn arviointiin. Vaikka kyseessä on pitkään perhetyötä tehnyt ja VHT-toiminnassa tutkimushetkellä eniten kokemusta saanut työntekijä, niin yhä hän kokee haasteellisena, voimia kuluttavana ja jonkin verran epävarmanakin myönteisyyden saavuttamisen.

"Et jaksais sen kehän. Kyl mulle se on ainakin ollu semmonen asia, että vaikka mä nyt tiedän, että mä työssäni aina pyritään tämmöseen myönteisyyteen, mutta mitä se käytännös on. Ei se välttämättä oo niin." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Työntekijä tietää tässä, että myönteisyyteen pitää pyrkiä, mutta asian toteuttaminen ei ole yhtä yksinkertaista käytännössä kuin ajatusten tasolla. Ristiriitaiset puheet myönteisyydestä tuttua ja uutena, helppona ja vaikeana selittyvät myös sillä, että alussa myönteisyyden ideaa ymmärretään pinnallisella ja naiivilla tavalla. Käsitetään, että kysymyksessä on myönteisiltä kuulostavien sanojen käyttäminen. Vähitellen aletaan huomata, ettei kysymys ole tyhjistä sanahelinästä. Vaarana aletaan nähdä juuri se, että myönteisyys ymmärrettäisiin liian kapeasti, esimerkiksi jos kuviteltaisiin, että myönteisyys toteutuisi vain asiakkaita kehumalla.

-- "ettei se mee semmoseks kehumiseks. Että miten ne sanat asettelee, niin siihen pitää kiinnittää huomiota." (haastateltava 6)

Kehumista ei perheenjäsenen edes ehkä ole miellyttävä ottaa vastaan. Sellaiseen ei olla luontevassa normaalissa kanssakäymisessä totuttu.

-- "vaikka kuin tekis sen aidosti ja rehellisesti, niin ottaa vastaan sitten. (mutinaa) Että silloin se on vähän itensä kehumiselta tai jotakin jos myöntää (naurahdus)." (haastateltava 1)

Menetelmän käytön alkuvaiheessa työntekijät päätyvätkin joskus silkkaan sanahelelinään ja tyhjiin kehumiseen. Myönteisyyden syvämerkityksellisyyttä ei siinä vaiheessa oivalleta. Vasta vähitellen työntekijät alkavat kyseenalaistaa käsityksiään myönteisyydestä ja löytää erilaisia myönteisyyden muotoja.

Myönteisyyden laaja-alainen ymmärtäminen merkitsee myös, ettei sillä tarkoiteta sitäkään, että vain myönteisistä asioista voitaisiin puhua. Hankalistakin asioista täytyy voida keskustella, mutta huomiota pitää kyllä kiinnittää siihen, *miten* negatiivisista asioista puhutaan. Menetelmän avulla nähdään mahdolliseksi viestittää myönteisellä tavalla negatiivisiakin asioita. Tämän voidaan ajatella toteutuvan esimerkiksi siten, että ei anneta ohjeita siitä, miten ei saisi toimia, vaan toisessa kohden videota kiinnitetään huomio siihen, jos asia on sujunut onnistuneesti (ks. O'Hanlon & Weiner-Davis 1990, 121-122; Helander 2000, 25).

Täten yksi perhetyössä monilla työntekijöillä ollut ongelma poistuu VHT-menetelmää käytettäessä. Ennen on ollut hankaluutena, miten ottaisi vaikean asian

esille. Sivuuttaakaan ei ole voinut, mutta jos on kieltänyt toimimasta entisellä tavalla, niin sekään ei ole ollut hyvä keino.

Yksi työntekijä pohdiskelee, että positiivisen näkökulman käyttöön ottamisessa perhetyössä lienee kysymys perimmältään ihmiskäsityksestä.

– – ” onks se sitte joku ihmiskäsitys vai mikä se on perimmältään ” – – (haastateltava 10)

Työntekijät tuovat esiin myös näkemystä, että VHT-toiminnassa tarkoitettuun myönteiseen ajatteluun ei ehkä pysty henkilö, jolla ei ole vankkaa perhetyön kokemusta. Vähäiselläkin kokemuksella videoavusteisen perhetyön menetelmänä analysointeineen ja muine erillistietoineen sinänsä saattaa ymmärtää, mutta juuri esimerkiksi perheen myönteinen ohjaaminen ei ehkä ainakaan ilman hyvin vankkaa työnohjausta onnistu. Esitetään toive, että VHT-koulutuksiin mukaan tulevilla olisi kokemusta perhetyöstä ja perheen ohjaamisen taitoja. Osalle työntekijöistä MLL:n ohjaavan kasvatuksen ideat olivat tuttuja (ks. esim. Kemppainen 2001, 17-19; ks. myös Pulkkinen 1977; 1984; 1997).

Jos myönteisyyden säilyttäminen onkin aluksi hankalaa, niin asiaan kuitenkin opitaan harjoittelulla. Paitsi että työnohjaaja saattaa linjata toimintaa haluttuun suuntaan, nähdään hyvin merkityksellisenä se, että työntekijä itse myös työskentelee asian saavuttamiseksi.

– – ” niinku tää positiivinen, myönteinen työote tavallaan niinku iskostamaan, et ei ... mä en usko, että harvalla se niinku on ihan, että se tulee tosta noin vaan. Et kyl mun mielestä se on semmonen asia, että kyllä siihen pitää niinku itteltään ... tavallaan niinku kouluttaa. Mut et sit kun siihen on tavallaan päästy siihen kyllä-sarjaan, niin ehkä se sitte tulee sillä tavalla ... Nyt huomaa jo ihan, et ilman mitään ponnisteluja, niin ajatteleekin sillä tavalla. ” (haastateltava 11)

Avaininformantti on lukenut liseniaatintyötäni ja toteaa siihen viitaten:

– – ”että niinku sää sanoit, että se on niin helppoo ja niin vaikeeta,” – – ” että miten paljon helpompi oiski löytää niitä virheitä” – – ” että mikä on sitä oikeeta myönteisyyttä” – – (haastateltava 5 vuonna 2003)

Hän sanoo myönteisyyden idean tuoneen menetelmälle jopa ”lällyn lällyn mainetta”. Tämä käsitys saattaa tulla alkuvaiheessa, jos menetelmää ei tunneta ja luullaan, että ongelmista ei saa puhua ja että myönteisyys on vain tyhjää kehumista. Kepeä maine saattaa saman työntekijän mukaan joskus johtua siitäkin, että menetelmän tuojana ja koulutusten järjestäjänä on toiminut Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Työntekijä tosin uskoo, että ”lällyn lällyn” -käsitykset poistuvat koulutuksen myötä. Siksi hän korostaa koulutuksen laadun valvonnan tärkeyttä.

Oma ajattelu sokeuttaa. Alussa saattaa käydä niinkin, että työntekijä luulee toimivansa myönteisyyden periaatteella, mutta huomaa itselleenkin yllätyksenä toteutavansa sittenkin jotain aivan muuta. Kysymyksessä on siis jonkinlainen *myönteisyyden harha*. Asia ei ehkä tulisi lainkaan työntekijän tietoisuuteen, ellei joku ulkopuolinen laittaisi häntä ajattelemaan asiaa tarkemmin.

"No, ihan se alkuperäinen yllätys mikä siinä oli, että tuota kun sitä luulee olevansa hyvin myönteinen ja tuota luulee käyttävänsä myönteisiä kasvatustekniikoita ja näitä keinoja, niin huomaa, et miten hirveen vaikeaa on niinku asettaa itseensä sinne myönteiselle kanavalle. Että tuota ensimmäisiä kertoja - ainakin mulle kävi niin, että kun katto niitä videoita, niin tosiaan, että sieltä ei löydy mitään hyvää. Ja sieltä löytyy hirveen paljon sitä negatiivista ja tuntu selvästi, että tota ja tosta pitäis sanoa just sillä negatiivisella. Et se oli musta sellanen yllättävä ihan kokemuksena, et ilman niinku työhönsä. -- "siinä olis voinu lähteä väärille linjoille. Että ihminen kuvittelee enemmän itsestään kun se sitten loppujen lopuksi onkaan. Että se oli mulle se suurin yllätys." (haastateltava 5 vuonna 1995)

Työntekijät korostavat työhönsä merkitystä kielteisen peruskäsitteiden torjunnassa ja myönteisen vaihteen päälle saamisessa. Edellisen esimerkin työntekijä ei itse huomaisi positiivisen otteensa karkaamista, ellei työhönsä osoittaisi asiaa hänelle.

"Ja siinä se oli must se työhönsä merkitys hirveen suuri, että katotaan nyt vielä ja miettään vielä" -- "Että kyllä sieltä löyty. Et jaksaa uskoa siihen, et sielt löyty." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Sen, että videolta nähdään kielteisiä asioita myönteisten sijaan, ymmärretään johtuvan työntekijän omasta ajattelusta, ei siitä, ettei myönteisiä asioita olisi. Alun tilanne saattaa olla niin kauhea ja pelottava, että työntekijä ei ahdistukseltaan kykene näkemään myönteisiä asioita.

"Ja se liittyy siihenkin, mikä on aika mainio, et tota sai ensimmäisiä kokemuksia siitä, että miten se oma ahdistus tai se oma tunnemyrsky sokeuttaa. Et joskus olis voinu olla, et siinä nauhassa ei oo mitään myönteistä. Ja sit kun sen kattoo, niin näkee et siinä oli paljon sitä. Eli se oma kokemus oli ihan eri tavallaan kun nauhalta." (haastateltava 12)

Negatiivisuuden tai näennäismyönteisyyden vaaran koetaan olevan aina läsnä. Kymmenen vuoden jälkeen työntekijä kykenee pohtimaan omaa toimintaansa vuosia aikaisemmin ja näkemään asian siten, että näennäismyönteisyys tai negatiivisuus on alussa helposti tullut käytänteisiin mukaan. Työntekijä ilmaisee asian siten, ettei kokemus ole riittänyt. Perhetyön kokemusta tällä työntekijällä kuitenkin oli jo silloin runsaasti. Työntekijän mukaan kokeneisuuskaan ei poista vääränlaisen myönteisyyden toteuttamisen sudenkuoppaa, mutta auttaa sentään tiedostamaan asian olemassaolon. Työntekijä pitääkin tärkeänä asiasta keskustelemista sekä sudenkuopan mahdollisuuden esille ottamista koulutuksissa.

"Et ehkä me niinku ei oltu niin nöyriä kun menttiin sinne perheisiin, just sitä, et se oma kokemus ei ollutkaan niin vahva. Et miltä se tuntuu saaha näennäispalautetta (naurua). En tiiä, voi olla. Mut kyl mä sen tunnistin ihan sillai, et ei musta siinäkään mitään niinku, kyl se tämmöstä se on ollut. Musta se on hyvä niinku tiedostaa, joka ainakin kouluttaa, että, et se sudenkuoppa siellä aina on olemassa." (haastateltava 5 vuonna 2003)

8.5 Syitä myönteisen työotteeseen valintaan

Kokemukset puhuvat myönteisyyden puolesta. Videon väärinkäytöksi nähdään se, jos poimitaan negatiiviset kohdat tarkasteluun. Negatiivisten asioiden nostamisella esiin katsotaan olevan tuhoisia seurauksia.

”Jos koko ajan vaan negatiivisesti arvostellaan ja vaan heikkoja kohtia etsitään, niin eihän se - työnohjattava menee penkin (naurahdus) alle.” (haastateltava 1)

Työntekijöiden arvelut siitä, miten perheet ovat myönteisyyden kokeneet, ovat lupaavia VHT-menetelmän suhteen. Haastateltavat kuvaavat erilaisia tapauksia, joissa myönteisyydellä on saavutettu jotain hyvää perheen kannalta. Myönteinen palaute johtaa esimerkiksi perheenäidin jännityksen lievenemiseen, avoimuuden lisääntymiseen ja äiti-lapsi-suhteen näkemiseen entistä toimivampana. Kerrotaan myös perhetapauksista, joissa isän alkuvaiheen varauksellisuus hälvenee hänen saatuaan itseensä kohdistunutta positiivista palautetta. Hyvien asioiden määrä myös lisääntyy myönteisen palautteen jälkeen. Perheet nauttivat nähdä itsensä videolla, kun tilanteeseen yhdistyy myönteinen palaute.

– – ”kun hän sai myönteistä palautetta ja varmuutta, että kyllähän hän osaaikin tuon pojan kans toimia ja oikeestaan heillä monet asiat sujuu hyvin.” (haastateltava 1)

Myönteisen palautteen kerrotaan joissain tapauksissa olevan emotionaalisesti erittäin vahva kokemus vanhemmalle. Yksi vaikuttavimmista tutkimusaineistoni kohdista on seuraava katkelma, jossa työntekijä muistelee hieman heikkolahjaiseksi kuvailemansa isän mietiskelyä palautteen jälkeen:

– – ”niin hän melkein kyynelin sano, että ajatella, että hän oikein mielti, että minua ei oo koskaan aikasemmin kehuttu, että mä jotakin ossaisin.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Myönteisellä palautteella näyttää olevan vaikutusta myös siihen, miten perhe suhtautuu Video Home Training -työskentelyn jatkamiseen. Myönteinen palaute saa perheet olemaan innokkaammin mukana toiminnassa, ja myös suhde VHT-menetelmää toteuttaviin työntekijöihin muuttuu myönteisemmäksi positiivisen palautteen jälkeen.

”Ja mulla on semmonen kuva kuitenkin, et perheet on tykänny siitä. Se liittyy tähän tämmöseen positiivisuuteen.” (haastateltava 9)

Perheet ovat myös antaneet suoraa myönteistä palautetta VHT-menetelmästä saatuaan itse työntekijöiltä positiivista palautetta.

”Niin hän innostu ja anto hiroeesti myönteistä palautetta (naurahdus) tästä menetelmästä.” (haastateltava 1)

Myös monet työntekijät tuntuvat olevan todella halukkaita itse saamaan positiivista palautetta. Tämä käy ilmi esimerkiksi sellaisessa kokeilussa, jossa yksi työntekijä toimii ikään kuin kotiohjaajana toisille työntekijöille äiti-lapsi -ryhmässä. Vaikka toisten työntekijöiden suhtautuminen on ensin varauksellista, niin myönteinen palaute muuttaa suhtautumisen.

"No en tiedä, ei se ehkä ensimmäisen kerran (naurua) kuvaamaan kun meni, niin oli ehkä vähä, lievästi varauksellista, et mitä, tuleeks se meitä kuvaamaan ja näin edelleen, mutta kyllä ensimmäisen palautteen jälkeen on ollu enemmän ne kommentit, että tää on herkkua. Haluais lisääkin eli se palaute on toiminut hyvinkin positiivisesti siinä mielessä, siinäkin mielessä." (haastateltava 4)

Myönteisyyden yhteys vuorovaikutustaitoihin. Tutkimuksen ensimmäinen avaininformantti näkee myönteisen palautteen liittyvän kasvatus- ja ihmissuhdetaitoihin. Työntekijät harjoittelevatkin sekä palautteen antamista että vastaanottamista asiakasperheiden kanssa. Pelkkä jonkinlainen sisäinen myönteisyyden tiedostaminen ei sinänsä riitä, ellei myönteisyyden ideaa kyetä vuorovaikutuksen tilanteissa myös välittämään toisille.

Vuorovaikutuksessa tulee helposti ongelmia. Kokeneidenkin työntekijöiden on joskus ollut jopa koulutustilaisuuksissa vaikeaa antaa myönteistä palautetta toisille työntekijöille siten, että viesti otettaisiin tarkoitettulla tavalla vastaan. Positiiviseksi tarkoitettu palaute saattaa vastaanottajista tuntua negatiiviselta. Työntekijät ovat myös itseään videolta katselleessaan kokeneet yllätyksiä sen suhteen, miltä heidän vuorovaikutuksensa näyttää ulospäin. Ajatuksena on ollut toteuttaa hyvää ja rakentavaa vuorovaikutusta ja suhtautua asiakkaisiin oikealla tavalla. Nauhalta nähdyt omat ilmeet ja eleet ovat saattaneet kovastikin järkyttää työntekijää. Työntekijät ovatkin joissain tapauksissa suorastaan päätyneet harjoittelemaan uusia ilmeitä saadakseen toimensa näyttämään siltä kuin on tarkoitus.

Vuorovaikutus liittyy, kuten kaikki VHT-menettelyn keskeiset asiat, yhtä lailla perheen sisäisiin asioihin, työntekijän ja perheen välisiin suhteisiin, työohjaukseen ja koulutustilaisuuksiin. VHT-menettelmästä koetaan opitun sekä vuorovaikutustaitoja että myönteistä ajattelua (ks. Lehtonen 2003, 142-143).

Vanhemmuustaidoista juuri vuorovaikutustaidot ovat keskeisesti esillä VHT-toiminnassa. Hollantilaiskouluttaja painottaa erityisesti sen tärkeyttä, että vanhempi tarvittaessa kykenisi ottamaan johtajuuden perhetilanteessa. Menetelmällä koetaan saavutetun perheissä sellaista vaikutusta, että myönteinen vuorovaikutus on lisääntynyt ja kielteinen vähentynyt.

"Kyllä mä oon huomannu, että ainakin niitä asioita, mitä me on puhuttu, niin kyllä ne vanhemmat on niistä alkanu oppimaan ja alkanu käyttämään enemmän sellasta. Ne on niinku kokenu positiivisemmin ne lapsensa." – – "Et paljo helleemmin kohteli sitä vauvaa ja alkuun just puhuttiin siitä ensimmäisellä kerralla, et se oli hirveen kylmää kaikki puhe ja semmonen. Alko niinku enemmän semmosta lässyttämistä oli sille vauvalle." (haastateltava 6)

Vuoden 2003 haastattelut vahvistavat 1990-luvun haastattelujen myötä tullutta vaikutelmaa siitä, että myönteisyys on VHT- menetelmässä olennaisen tärkeä asia. Myös jotkut jo ihan alussa käytössä opetusmonisteet tuntuvat yhä vielä erittäin

käyttökelpoisilta. Sellaisia ovat esimerkiksi monisteet, joissa on hyvin yksinkertaisesti esitettyinä vuorovaikutuskaavio sekä kyllä- ja ei-sarja, joiden avulla voidaan havainnoida videoitujen tilanteiden vuorovaikutuksen myönteisyyttä.

Koko suhtautuminen toiseen ihmiseen saa menetelmässä myönteisen sävyn. Sen katsotaan laajentavan videoavusteisen perhetyömenetelmän käyttömahdollisuuksia hyvin monenlaiseen ihmisten kanssa tehtävään työhön.

"Kuka hyvänsä tekee niinku ihmisten kans työtä, niin tämmönen menetelmä ois aivan upee siinä mielessä, että se toisen ihmisen huomioiminen tulee siinä niin hirveen hyvin..." (haastateltava 5 vuonna 1995)

8.6 Myönteisyyden toteutuminen videoavusteisessa perheohjauksessa

Myönteisten huomioiden tekeminen videonauhoitetuista perhetilanteista ja myönteisyyden sävyttämä suhtautuminen asiakasperheisiin on työntekijöitä itseäänkin yllättävällä tavalla vaikeaa. Ristiriita omien hyvin negatiivisten tuntemusten ja uuden menetelmän vaatiman myönteisyyden välillä on niin suuri, että vallitsevaa tunnetilaa kuvaillaan kuin kauhuelokuvan kohtauksia. Negatiiviset huomiot asiakkaista ja ongelmakeskeinen ajattelu pyrkivät työntekijöiden ajatuksiin.

Yrittäessään toimia positiivisesti työntekijät saattavat joutua myönteisyyden harhan valtaan luullen toimintaansa myönteisemmäksi kuin mitä se todellisuudessa on. Myönteisyyden harhaa pidetään yhtenä suurimmista yllätyksistä menetelmän käytössä. Vuosikaudet on kuviteltu, että toimitaan myönteisesti. Kuitenkin negatiivinen lataus tulee herkästi tilanteisiin. Erityisen oudoksi työntekijät kokivat sen, ettei harhaa voi aina itse lainkaan huomata. Tarvitaan esimerkiksi työnohjaaja osoittamaan asian todellinen tila.

Myönteisyys saatetaan ymmärtää myös liian pinnallisesti. Myönteisyys saattaa olla havaittavissa esimerkiksi vain puheen tasolla, retorisisina oivalluksina vailla käytännön vastinetta. Toisaalta pinnallisuus saattaa olla naiivia luuloa, ettei hankalista asioista saisi lainkaan puhua tai että koko ajan pitäisi vain kehua. Myönteisyyden tavoittamisen vaikeus on juuri tätä syvätason löytämisen vaikeutta.

Harjoituksen myötä myönteisyyden "kyllä-kehä" tai "myönteinen vaihde" saadaan päälle, eikä sitä sen jälkeen niin paljon enää tarvitse ajatella. Videonauhoituksissa aletaan nähdä paljon myönteistä vuorovaikutusta ja perheen vanhempien voimavaroja. Perheissä alkaa tapahtua voimautumista, vanhempien itseluottamus paranee, perheet saavat apua ja ovat joskus yhtä innostuneita videoinneista kuin työntekijätkin. Myönteisyys ruokkii myönteisyyttä, ja kyllä-kehä laajenee.

Ratkaisukeskeisyyden ajatellaan sopivan hyvin yhteen videoavusteisen perheohjauksen ajatusten kanssa. Se on mahdollisesti auttanut VHT-menetelmän juurruttamisessa työkäytänteisiin, koska ratkaisukeskeisyys on kuitenkin ollut useille ainakin jossain määrin tuttua ennestään. Tässä voidaan ajatella tapahtuneen oppimisen kannalta ainakin jonkintasoista assimiloitumisprosessia eli jotain uudesta menetelmästä on voitu liittää suoraan osaksi vanhaa toimintakulttuuria. Kannattaa

myös huomata, että ratkaisukeskeisyyden liittäminen osaksi videoavusteisen perhetyön toteutusta on saattanut johdattaa suomalaistoteutuksia omintakeiseen suuntaan. Toisaalta ratkaisukeskeisyyteenkin osa työntekijöistä löytää videoavusteisen perheohjauksen myötä hieman uudenlaista toteuttamistapaa, eli kysymys on silloin ratkaisukeskeisyyden toteuttamisesta VHT-menetelmään sopivalla tavalla.

9 KUVA AMMATTIKÄYTÄNNÖISSÄ

Valokuvaa on käytetty terapiassa 1980-luvulta lähtien. Suomeen valokuvaterapia tuli 1990-luvulla. Valokuvaaja ja sosiaalityöntekijä Miina Savolainen omaksui käyttöön voimauttava valokuva -käsitteen kymmenisen vuotta myöhemmin. Video Home Training -menetelmässä videokuvan käytöllä on samoja tavoitteita kuin voimauttavalla valokuvalla, joten esittelen samoja taustateorioita (ks. Savolainen 2005a, 2005b; Barthes 1984; Hall 1999). Valokuvasta poiketen video välineenä antaa mahdollisuuden vuorovaikutuksen nopeasti vaihtuvien tilanteiden tallentamiseen ja analysointiin, jossa puheen lisäksi voidaan kiinnittää huomiota visuaalisiin seikoihin kuten ilmeisiin ja eleisiin. Luku vastaa kolmanteen tutkimustehtävään selvittämällä, miten perhetyöntekijät omaksuvat videon käytön ja millaiseksi työvälineeksi videokuva perheohjauksessa muotoutuu.

9.1 Voimauttava valokuva

Kymmenisen vuotta ennen *voimauttava valokuva* -käsitteen käyttöönottoa ja voimauttavan valokuvauksen alkamista Suomessa valokuvaterapia oli uusinta uutta valokuvien ja terapeuttisen ajattelun saralla.

Valokuvaterapia. Rosy Martin (2001) ja Jo Spence kehittivät vuodesta 1983 lähtien uutta valokuvallista psykodynaamisen ajattelun mukaista menetelmää, joka sai vaikutteita psykodraamasta ja NLP:sta. He ajattelivat, että säilytämme sisällämme arkkityyppisiä kuvia ja piilotettuja muistoja, jotka voivat olla ilmauksia jo lapsuudenaikaisista tukahdutetuista traumaista, peloista ja haluista. He katsoivat hyödylliseksi palata lapsuuskuviin ja tutustua oman elämän kuvalliseen materiaaliin. Valokuvat ovat kuin peilejä, joilla on muisti. Saatavilla olevien kuvien katkonaisuutta ja rakenteen puutetta voitiin paikata luomalla uusia kuvia, jotka antoivat halutunlaisen kuvan menneisyydestä ja loivat projektioita myös tulevaisuuteen. Ajatuksena oli, että aikuisena on mahdollista eheytyä työstämällä uudelleen lapsuuden ko-

kemuksia ja tuottamalla identiteetin monipuolisuutta ilmentäviä kuvia. Valokuvaterapiassa rakennetaan todellista kuvaa itsestä. (Spence & Martin 1988, 161-165; Mannermaa & Ihanus 1994, 36; Mannermaa 2000, 71; Martin 2001.)

Valokuvaterapian toinen uranuurtaja Jo Spence sai alkuinspiraation ajatuksilleen vuonna 1979 tutustuessaan teatteriohjaaja Augusto Boalin kirjaan *The Theatre of the Oppressed*. Spence oli sairastunut syöpään, ja uusi valokuvaterapia toimi myös hänen omana terapianaan. Kouluttamattomalla Spencellä ei ollut pääsyä lääketieteelliseen kirjallisuuteen. Hän kokosi materiaalia tavallisen lääketieteen ulkopuolelta. (Dennett 2001.)

Martinin (2001) mukaan itsetietoisuutemme on uhattuna nykyisessä arkkityyppien ja stereotyyppien täyttämässä mediakuvavirrassa. Ihmisen täytyisi kuin jakautua osiin voidakseen ottaa vastaan television visuaalisia tarinoita, kun aiheet vaihtelevat saippua- ja poliisisarjoista luonnonkatastrofeihin ja nälänhätään. Kulttuurillisesti hallitsevat tarinat kerrotaan toistuvasti, mutta paljon jää sanomattomaksi ja näkymättömäksi. Martin kysyy, millaista olisikaan olla pääosan esittäjänä kuvakertomuksessa, joka edustaisi kertojaa itseään. Hän voisi tietoisesti asettua itsensä tilalle niissä rooleissa, joita on näytellyt. Omaa psyykkistä todellisuutta olisi mahdollista muuttaa. (Martin 2001.)

Martin kävi Suomessakin pitämässä valokuvaterapiakoulutusta. Materiaaleina käytettiin kameroiden ja filmien lisäksi osallistujien perhealbumeita, vaatteita, meikkejä ja muuta rekvisiittaa. Toiminta aloitettiin osallistujien odotusten ja ajatusten pohjalta. Harjoituksissa käytiin läpi erilaisia rooleja ja tunteita. Osallistujia jännitti kuvien onnistumisen lisäksi tekniikan toimivuus. Osallistujien piti myös kirjoittaa rakkauskirje itselleen, mikä oli suomalaisille outoa. Työpajassa käytetty englannin kieli saattoi hidastaa asioiden käsittelyä, mutta myös kiteyttää sisältöä toimien tarpeellisenä etäännyttävänä tekijänä. Työskentelyn tarkoituksena ei ollut tuottaa taidetta. Oikeus kuviin kuului kuvissa esiintyneille. Harjoitusten arvioitiin auttaneen osallistujia itsensä tuntemisessa. (Martikainen 1992, 41.)

Weiser (2001) esittää vertailun valokuvaterapian ja terapeutin valokuvauksen välillä. Valokuvaterapia tarkoittaa valokuvauksen ja henkilökohtaisten valokuvien käyttöä terapeutissa toiminnassa, jossa koulutetut mielenterveysammattilaiset käyttävät näitä tekniikoita potilaiden terapiassa. Terapeutin valokuvaus on henkilöstä itsestä liikkeelle lähtevää enemmän kuin terapeutin määräämää. Sen tekee yksilö itseksensä ja itseään varten ajatellen henkistä kasvuaan ja itsensä löytämistä. Se on myös kameran laajempaa käyttöä sosiaalisen muutoksen ja persoonallisen ilmaisun välineenä. (Weiser 2001.)

Voimauttava valokuva - Miina Savolaisen kirkas oivallus. Miina Savolaisen (2005a) yhdessä Hyvösen lastenkodissa varttuneiden nuorten naisten kanssa aikaansaama *Maailman ihanin tyttö* -valokuvanäyttely nosti voimauttavan valokuvan käsitteen ja idean suomalaisten tietoisuuteen. Savolainen teki aiheesta myös Taideteolliseen korkeakouluun lopputyönsä, joka sisältää teoreettisen pohdinnan lisäksi runsaasti kuvamateriaalia, suurelta osin juuri *Maailman ihanin tyttö* -näyttelyssäkin esillä ollutta. *Maailman ihanin tyttö* -projekti on kestänyt jo kymmenisen vuotta ja näyttely on ollut eri kaupungeissa esillä aina vuodesta 2003 alkaen. (Savolaisen 2005a.)

Käyttämänsä käsitteet voimautuminen ja voimauttava valokuva Savolainen (2005a, 21) toteaa saaneensa oikomalla Siitosen (ks. Siitonen 1999) empowerment-termin suomennoiksi. Maailman ihanin tyttö -näyttelyn ihanuusteeman Savolainen (2005a, 50) puolestaan kertoo syntyneen kirkkaan visiomaisena oivalluksena siitä, että jokaisella on oikeus kokea olevansa ainutlaatuinen ja korvaamaton, ”*jokaisella ihmisellä on oikeus olla oman elämänsä maailman ihanin*”. (Savolainen 2005a, 50.)

Voimauttavan valokuvan menetelmä on pedagoginen menetelmä, jonka avulla valokuvaa käytetään voimauttavasti esimerkiksi perheessä tai työyhteisössä. Menetelmässä hyödynnetään valokuvaustilannetta, omakuvia, albumikuvia ja arjen teemojen tavoitteellista valokuvaamista. Menetelmällä tavoitellaan ihmissuhteiden lähentämistä, vuorovaikutuksen parantamista, hajanaisten, tunnepitoisten ja abstraktien asioiden selkeyttämistä sekä oman minän tai yhteisön toiminnan tutkimista ja reflektointia. (Savolainen 2005b.) Voimauttavassa valokuvauksessa on terapeuttisia piirteitä, mutta se ei ole terapiaa, eikä vaadi soveltajaltaan terapeutin pätevyyttä (Savolainen 2005a, 220).

Savolaisen (2005a) mukaan valokuvan voima terapeuttisen ja voimauttavan prosessin välineenä perustuu ennen kaikkea myyttiin valokuvan totuudesta. Valokuva näyttää uskottavalta, koska se muistuttaa realistisella tavalla fyysistä maailmaa, jonka tunnemme *kokemuksemme* pohjalta ja jonka olemme itse *nähneet*. (Savolainen 2005a, 170; ks. myös Barthes 1985.)

Savolainen (2005a) nostaa esiin ihmisen psyykkisen sisäisen maailman ja fyysisen ulkoisen maailman väliin jäävän tilan luovuusterapioiden operointimaastona. Siellä tietoinen ja tiedostamaton limittyvät ajatteluksi, mielikuviksi, tunteiksi ja toiveiksi, joilla on paljon merkitystä yksilön vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin. Näkeminen ja ymmärtäminen muuttuvat kieleksi ja eleiksi, joilla ihminen voi jakaa sisäistä maailmaansa toisten ihmisten kanssa. Kun valokuvaa katsotaan yhä uudelleen, kuva voi muodostua näyksi, joka korvaa mielikuvissa todellisen näkymän. Visuaalisesti ja tunnetasolla merkityksellinen omakuva voi muuttaa minäkuvaa ja korvata todellisuuden likaaman kuvan puhtaammalla, sisäisesti uskottavammalla ja elämän kannalta paremmalla. Voimauttava valokuva voi merkitä tilaisuutta saavuttaa yhteyttä niiden identiteettien välillä, joita kuvattujen henkilöiden ulkoa käsin luullaan edustavan ja mitä he itse kokevat olevansa. Identiteettien kohtaaminen tapahtuu äänettömällä, ei verbaalisella tasolla, ja jää täten suurelta osin salatuksi, yksityiseksi ja henkilökohtaiseksi. Vaikka voimauttavan valokuvan prosessissa asioita katsotaan, rakennetaan ja jäsennetään paljolti tiedostamattomalla tasolla, eikä kaikkea voida eikä yritetäkään sanoittaa, asioiden merkitykset tulevat silti yksilölle vähitellen tietoisemmiksi. Myös yksilön ulkopuolisten asioiden vaikutuksia saatetaan ymmärtää yhä paremmin. Voimauttavan valokuvan prosessin kautta valokuvan totuuden ja epätotuuden ongelmasta tullaan tietoiseksi ja se valjastetaan ihmisen itsemäärittelyn oikeuden ja identiteettityön välineeksi. (Savolainen 2005a, 171-172.)

Ihmisen identiteetti voidaan nähdä tarinallisena kertomalla muuttuvana luomuksena, jolla ei ole pysyvää ja vain yhtä olemusta. Kulttuuriset tarinamallit muokkaavat osaltaan yksilöä. (Hänninen 1999, 55-62; Savolainen 2005a, 200.) Kulttuuriset tarinat voivat Savolaisen (2005a, 200) mukaan rajoittaa sitä, millaisia tari-

noita niiden piirissä elänyt tuottaa joko omana sisäisenä tarinanaan tai ulkoisena minäkertomuksenaan. Voisiko sisäisestä tarinasta ja itseymmärryksestä etäännyminen (ks. Hänninen 1999, 48-55) eli toisin sanoen itsestä syrjäytyminen (ks. Bardy 2000, 153) olla kannattelevien, myönteisten mielikuvien ja tarinallisten mallien puutetta negatiivisten kulttuuristen kertomusten painon alla, kysyy Savolainen (2005a, 200).

Toisaalta myös tulevaisuus voidaan nähdä tarinallisena projektina, tulevaisuusvisiona (Hänninen 1999, 59; Savolainen 2005a, 200). Savolainen (2005a) varoittaa siitä, kuinka vaarallista ongelmakeskeisyys on lastensuojelutyössä. Tarvitaan unelmia, keveyttä ja tilaa myös fiktioille. Voimauttavalla valokuvalla rakennetaan ihanteellista kuvaa omasta minästä, tehdään sallituksi nähdä itsensä oman elämänsä päähenkilönä ja sankarina. Kynnys tähän saattaa aikuisilla olla suuri sen vuoksi, ettei kulttuurissamme pidetä sopivana oman kuvan katselusta nauttimista. Ihmiselle on voimauttavaa nähdä itsensä hyvänä, erityisenä, ainutlaatuisena, rakastettavana ja ihanana. Jos ihmiselle ei ole riittävästi vahvistettu tunnetta omasta erityisyydestä hänen kasvunsa aikana, siihen uskoakseen on saatava lisätukea. Valokuva voi toimia uskottavana todisteena omasta erityisyydestä. Savolainen ei ole nähnyt tapausta, jossa voimauttavan valokuvan prosessi olisi epäterveellä tavalla pönkittänyt jonkun henkilön narsismia. Sen sijaan on ollut merkkejä lisääntyneestä vastuuntunteesta omia läheisiä kohtaan ja halua tehdä hyvää muille. (Savolainen 2005a, 200-201.)

Savolainen (2005a) esittää oletuksen, että kuvat ovat ihmisen minän ja elämäntarinan rakentumisessa sisäistä tarinaa fyysisesti varhaisempia, aistimellisempia ja kehollisempia identiteetin rakennusosia. Tämän takia ne ovat ehkä myös tarinaa vaikeammin tiedostettavia. Kuva puhuttelee aisteja, kehoa ja tunteita suoraan – se on samaa ainesta niiden kanssa! Kuva on osa prosessia, jossa aistimukset ja tunteet muuttuvat myös ajattelun prosesseiksi. Kuvan olemuksellisuus on ajattelun kaltaista, ”kuva on kehon omaa kieltä”. Kuvan linkittyminen mielikuviin, muistikuviin, uniin ja unelmiin tekee kuvasta terapeutisesti merkittävän välineen. (Savolainen 2005a, 202.)

Omakuva voi olla niin kiehtova, että siihen haluaa uppoutua. Katsominen muistuttaa tankkausta, kuvan katsomisen tarve harvenee ja tulee vähitellen ajoittaiseksi. On kuin siitä olisi alkanut saada kyllikseen. Silti kuvan tunnelmasta ja sanomasta vain osan voi ehkä sanallistaa, osa voi jäädä selittämättömäksi, kuvan kaltaiseksi, aisteja ja tunteita sattumanvaraisesti herätteleväksi. Savolainen sanoo tätä sisempää kerrosta sisäiseksi omakuvaksi. Sisäinen omakuva voi olla yksilön minäkuvan ja sisäisen tarinan rakennusaine, ja se voi myös osaltaan olla vaikuttamassa yksilön elämän toimintatapoihin ja vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa vaihtelevissa elämäntilanteissa. (Savolainen 2005a, 202.)

Identiteettityön kannalta ei ole keskeistä, käytetäänkö sanallisia vai kuvallisia keinoja. Valokuva saattaa kuitenkin olla helpommin lähestyttävä, koska se ei edellytä sanallista oman minän ja elämän analyysiä. Kuva toimii myös silloin, kun sanat eivät ota löytyäkseen. Maailman ihanin tyttö -projektissa Savolainen huomasi myös sanallistamisen kyvyn kohentumista mukana olleilla tytöillä. Jokainen voimauttavan valokuvan prosessia työstänyt nuori on puhunut tai kirjoittanut ajatuksiaan elämästä, minäkuvasta ja omakuvan kohtaamisesta, vaikka lähtötilanne vuo-

sia sitten saattoi olla vaivoin yhtä ainutta toivetta tai mielikuvaa omakuvien suhteen tuottava. (Savolainen 2005a, 205.)

Savolainen (2005a) mainitsee neljä asiaa hyvin keskeisinä pohdittaessa valokuvaa voimauttajana:

1 Valokuvan todellisuussuhde – valokuva koetaan todisteena todellisesta asiasta.

2 Valokuvan kehollisuus – aistit, tunteet ja muistot heräävät valokuvan katsomistilanteessa.

3 Valokuvan suhde aikaan – aika tuntuu häviävän valokuvan esittämän tilanteen ja katsomisen väliltä.

4 Kuvaustilanteen vuorovaikutuksellisuus – katseiden vuorovaikutustilanne, joka voi välittää sanatonta, tunnemuistiin yltyvää hyväksyntää. (Savolainen 2005a, 219.)

Visuaalisen kulttuurin tutkija Janne Seppänen (2005, 240) pitää Savolaisen Maailman ihanin tyttö -projektia osaltaan vastauksena siihen kysymykseen, miten rakenteet vaikuttavat toimijuuteen ja päinvastoin.

9.2 Visuaalisuus vuorovaikutuksessa

Nonverbaali kommunikointi edeltää puhetta sekä lajin- että yksilönkehityksessä. Pieni lapsi kommunikoi paljonkin ennen puheen kehittymistä. Samoin eläimet viestivät toisilleen ilman puhetta. Nonverbaali kommunikointi on universaalimpaa kuin puhuttu kieli. Ihmiset eri kulttuureista pystyvät elekielellä jossain määrin kommunikoimaan toistensa kanssa ilman yhteistä puhuttua kieltä. Yksi tärkeimmistä nonverbaalin kommunikaation ominaisuuksista on, että sen avulla ilmaisemme asioita, joihin puhe ei yllä. (Seppänen 2001a, 104-107.)

Voidaankin puhua *kehonkielestä* tai ruumiinkielestä, johon sisältyy koko olemus, elehdintä, liikkuminen, keskustelusuunta tai asennot ja katse. Ruumiinkieli aistitaan valtaosin näköaistin avulla. Ruumiinkieli on ikonista eli esimerkiksi kalavaletta kerrottaessa kädet levittyvät sitä leveämmälle, mitä isompi valhe on kyseessä. *Toiminnan kieleksi* voidaan sanoa erilaista tekemistä ja osallistumista kuten paikan valintaa, kosketusta tai katsekontaktia. *Elinkieli* on tahatonta elimistön viestintää, esimerkiksi jännityksen merkit tai hengityksen ja pupillien vaihtelut. *Ääneen* ja *äänenkäyttöön* liittyvät asiat voidaan myös mainita nonverbaalisina asioina. Voidaan jopa kiinnittää huomiota sellaisiin asioihin, kuin *värien kieleen* tai *esineiden kieleen* viestintätilanteessa. Sanatonta viestintää ei tule nähdä pelkkänä oheisviestintänä, vaan sillä on omat tärkeät merkityksensä vuorovaikutuksen kokonaisuudessa. (Argyle 1972; Fiske 1992, 91-94; Seppänen 2001a, 107-109; Repo & Nuutinen 2003, 17.) Nonverbaaleihin viesteihin luotetaan jopa enemmän kuin puheeseen. (Seppänen 2001a, 107; Haakana 2001, 73.)

Visuaalisen lukutaidon käsitettä voidaan käyttää myös siinä merkityksessä, miten ihminen kykenee lukemaan ihmisten välistä kanssakäymistä, interaktiota ja nonverbaalia viestintää (Saraste 1980, 193; Seppänen 2001a, 19-24; Kupiainen 2007, 37).

Kasvot muodostavat vain yhden, mutta inhimillisen vuorovaikutuksen kannalta keskeisimmän osan ruumiinkielestä. Kasvojen ilmaisurekisteri on erittäin rikas. (Seppänen 2001a, 107-109.) Jo yli 130 vuotta sitten Darwin (1872/1965) esitti ajatuksen, että tietynlaiset emootiot kuvastuisivat kasvojen ilmeistä ja että tämä ilmiö olisi evoluution tulosta ja universaalia. Darwinin hyvä pohjatyö unohtui melkein sadaksi vuodeksi, ja asiasta kiinnostuttiin uudelleen vasta 1960-luvulla (Peräkylä & Ruusuvaori 2006, 127). Nykytutkijat arvelevat, että on noin kuusi universaalia perusilmettä, jotka kukin kuvastavat yhtä tiettyä emootiota. Tällaisina mainitaan mielihyvä, suru, viha, inho, hämmästys ja pelko. (Ekman, Friesen & Ellsworth 1982, 141; Fridlund & Duchaine 1996, 259; Seppänen 2001a, 107-109; Ruusuvaori 2007.)

Suomalaisen aikuisväestön kykyä tunnistaa emootioita kasvojen ilmeistä tutkittiin 1980-luvulla Tampereen yliopistossa. Ilmeni, että ihminen kykenee tunnistamaan kasvoista kohtuullisella tarkkuudella puhtaita emootioita siten kuin ilmeitä esittänyt henkilö on tarkoittanutkin. (Ks. esim. Nummenmaa 1986.) Sen jälkeen tutkittiin perusilmeiden tunnistamisen yhteyttä ikään, sukupuoleen ja empatiakykyyn. Selvitykset tehtiin useilla paikkakunnilla Suomessa, ja koehenkilöiden iät vaihtelivat välillä 20-79 vuotta. Tulokset osoittivat, että perusilmeitä eli mielihyvää, hämmästystä, vihaa ja surua tunnistetaan valokuvista varsin tarkasti. Empatian määrä tai sukupuoli eivät vaikuta tunnistamiseen, mutta sen sijaan iän karttuminen heikentää ilmeiden tunnistamisen kykyä. Myönteisiä tunteita tunnistetaan hie-man helpommin kuin kielteisiä. (Kasvoilla ilmaistavien emootioiden tunnistus ja prosessointi 1993.)

Hyvin samantapaisesta tutkimuksesta ja samansuuntaisin tuloksin raportoiti hollantilais-skotlantilainen tutkijaryhmä keväällä 2007. He käyttivät ihmiskasvoista kuvattuja video-otoksia ilmentämään kuutta perustunnetta. Osallistujille näytettiin videointeja, joissa näyttelijän kasvojen ilmeet vaihtelivat asteittain neutraalista ilmeestä tunnetta ilmaisevaan. Tulosten mukaan onnellisuus oli helpoin tunnistaa ja pelko vaikein. Iäkkäämmät aikuiset suoriutuivat nuorempia huonommin kiu-kun, surullisuuden, pelon ja onnellisuuden tunteiden tunnistamisessa, mutta eivät inhon ja yllätyksen tunteiden suhteen. Tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden iät vaihtelivat ikävuosien 22 ja 75 välillä. (Montagne, Kessels, de Haan & Perrett 2007.)

Rozin, Taylor, Ross, Bennett ja Hejmadi (2005) raportoivat tutkimuksesta, jossa selvitettiin opiskelijoiden kykyä tunnistaa valokuvista ja videopätkistä negatiivisia perustunteita, surua, pelkoa, inhoa ja vihaa. Käytettiin sekä kasvo- että vartalokuvia, eli haettiin selvyyttä siihen, miten tunteita voidaan tunnistaa ihmiskasvoista ja vartalon asennoista. Havaittiin, että kyvyssä tunnistaa oikein tunteita oli huomattavia yksilöllisiä eroja. Kyky tunnistaa kasvoilla näkyviä tunteita korreloi vahvasti kykyyn tunnistaa tunteita vartalosta. Todisteita täsmällisestä vajavuudesta minkään määrätyn tunteen tunnistamisessa ei löydetty. (Rozin ym. 2005.)

Kasvonilmeet korostavat ja muokkaavat puhutun merkitystä, mutta voivat toimia myös itsenäisinä kannanottoina irrallaan sanotusta. Ilmeet ovat lisäksi vuorovaikutuksen kannalta tärkeitä. Esimerkiksi hymy on nopeasti mobilisoitavissa varmistamaan tarkoitettua tulkintaa. Kuten sanoihin, myös ilmeisiin vastataan, reagoidaan. Ilmeet ovat siis seuraamuksellisia vuorovaikutuksessa. Emootion il-

maukset voivat olla läsnä sekä sanoissa että ilmeissä. Joskus affekti esitetään vain ilmeellä. (Peräkylä & Ruusuvuori 2006, 128-140; Ruusuvuori 2007, 130-131.)

Fridlund ja Duchaine (1996) korostavat emootioiden näkymistä kasvoilla nimenomaan sosiaalisissa tilanteissa. Tutkimusten mukaan kasvojen vuorovaikutuksessa oltaessa tunteet ovat selvästi eniten näkyvissä kasvoilla verrattaessa asiaa esimerkiksi puhelimesta puhumiseen tai yksinoloon. Yksinäänkin ihminen voi kylä ilmehtiä, mutta usein on kyse kuvittelusta tai sisäistetystä sosiaalisesta tilanteesta. Kasvoilla havaittavat ilmeet ovat siten hyvin suurelta osin viestintää. (Fridlund & Duchaine 1996.)

Vaikka kasvojen perusilmeet ovatkin ilmeisesti universaaleja, niin vuorovaikutuksen nonverbaaleissa ilmauksissa on huomattavaa eroavuutta kulttuureittain. Perinteisesti suomalaiset ovat tyytyneet hyvin niukkoihin ja karuihinkin vuorovaikutuksen muotoihin. Perinteiseen suomalaiseen kulttuuriin on kuulunut esimerkiksi huomattavaa pidättyväisyyttä tunteiden osoittamisessa. (Nieminen 1951, 67; 1993, 23; Karjalainen 1993, 120-121.) Entisaikoina käyttäytyminen on ollut Suomessa monissa sosiaalisissa tilanteissa suorastaan karua, eikä edes hyviin tapoihin ole kovasti kiinnitetty huomiota (Pulkkinen 1977, 27). Läheisyys on silti voinut välittyä katseissa, äänensävyissä tai eleissä, mutta myös toimintana, kuten yhteisinä askareina. Rakkautta on ilmaistu vaikkapa äidin tekemällä pyhämekolla tai esineillä. (Apo 1999, 19.)

Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa on monia erityispiirteitä. Vuorovaikutus on *ainutkertainen yhteistulos* vuorovaikutukseen osallistuvien ominaisuuksista ja tekemisistä. Vuorovaikutuksen malleilla on taipumusta muodostua varsin *pysyviksi*. Jos toinen esimerkiksi jatkuvasti hallitsee, toisen osaksi jää alistuminen. Perhe-elämässä toimintamallit muotoutuvat tutuiksi ja turvallisiksi. Pienikin *muutos* voi olla *vaikea*. Yhteispeli on monin tavoin *ennustamatonta*. Käyttäytyminen saa usein aikaan jotain *samankaltaista* myös muiden taholta, hyvään vastataan hyvällä, avoimuus herättää avoimuutta. Ihminen *vertailee* itseään ja suorituksiaan toisiin. Toisten ihmisten tunteet ja käyttäytyminen *tarttuvat*, esimerkiksi nauru saa nauramaan. Saatamme kokea *myötätuntoa* toista ihmistä kohtaan. *Sulaudumme* yhteenkuuluvuutta tuntien tai *eriydymme* erottuaksemme itseksemme. (Ojanen 2000, 208-210.)

Vuorovaikutusprosessien aikana tapahtuu paljon pieniä mutta olennaisia asioita, kuten sävyn vaihdoksia, tulkintojen tarkentamista ja yhteisen ymmärryksen luomista. Kaikki vuorovaikutuksen ”siirrot” eivät ole tietoisia. Erilaiset pienetkin asiat ovat tärkeitä, koska ne rakentavat kukin osaltaan suurempaa kokonaisuutta. (Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 17-18.)

Tunteilla on tapana kietoutua osaksi vuorovaikutusta. Tunteita kuitenkin harvoin ilmaistaan suoraan niistä kertomalla. Tunteenilmaus vuorovaikutuksessa on joskus hyvinkin näkyvä, mutta yhtä lailla se voi olla vain vähäinen ja huomaamaton, esimerkiksi hienoisen hymynhäiveen käväiseminen kasvoilla. Siksi tunteisiin kiinni pääseminen onkin usein hankalaa ja erityisesti institutionaalisissa olosuhteissa vuorovaikutuksen kannalta merkityksellisetkin tunteen pilkahdukset saatetaan jättää huomiotta. (Ruusuvuori 2007, 126-132.)

Vuorovaikutuksen voidaan nähdä olevan tulosta yksilöiden aikomuksista ja teoista, toisaalta se muotoutuu erilaisten laajempien sosiaalisten toimintayhteyksien mukaisesti. Vuorovaikutus on ihmisten välistä viestintää ja yhteistoimintaa, ja

vuorovaikutuksella voidaan nähdä olevan erityisiä ehtoja, rajoja ja rakenteita. Jos vuorovaikutusta jotenkin yritetään tutkia, niin yksi mahdollisuus on kiinnittää huomiota tavallisiin arkikeskusteluihin, jollaisia voidaan pitää kasvokkaisen vuorovaikutuksen perusmuotona. Arkikeskustelun kautta toteutuu suuri osa arkista elämäämme. Arkikeskustelussa vuorottelu, siis kuka kulloinkin puhuu, vuorojen sisältö ja pituus joudutaan ratkaisemaan vuorovaikutuksen kuluessa jatkuvasti. (Vehviläinen 2001, 32-34; ks. myös Peräkylä & Ruusuvaori 2006.)

Ammattilainen käyttää työssään asiakkaitaan kohdatessaan runsaasti vuorovaikutuksen nonverbaaleja ilmaisuja. Jokaisessa työssä on oma viestintäjärjestelmänsä, ”oma kielensä”, joka on sekä sanallista että sanatonta. Tervehtimiset ja tervehtimättä jättämiset ovat viestejä siinä kuin hymyt tai vakavuus. Myös vaatteet voivat viestiä yhteenkuuluvuudesta tai arvoasemasta työpaikalla. (Kovasin 1995, 19-23.)

Auttamistyössä ammatillisten kohtaamisten vuorovaikutusasetelmat vaihtelevat. Vuorovaikutustilanteeseen osallistuvilla on ymmärrys siitä, mistä vuorovaikutuksesta on kulloinkin kyse, mikä on kulloisenkin hetken vuorovaikutuksellinen kehys, jota noudatetaan. Merkityssisällöt tulevat tulkituiksi vain niiden vuorovaikutusasetelmien ja kommunikoinnin sävyjen mukaan, joihin toimijat kunakin hetkenä orientoituvat. (Suoninen 2000, 67-70.) Ammatillaiset joutuvat työssään jatkuvasti tekemisiin monimutkaisten, ainutlaatuisten ja muuttuvien tilanteiden kanssa, joihin lisäksi liittyy runsaasti arvo-, päämäärä- ja intressikonflikteja (Schön 1983; Jalava & Virtanen 1995, 40).

Vuorovaikutukselliset käytännöt ovat ihmissuhdetyötä tekevän ammattilaisen ammattitaidon ydinaluetta. Keskeisestä merkityksestään huolimatta vuorovaikutuksen tärkeät nyanssit jäävät usein liian vähälle huomiolle auttamistyön ammatillisuudesta puhuttaessa. Vuorovaikutuksessa on paljon ei-kiellellistä ainesta, mitä on kielen avulla hyvin vaikea konkretisoida. (Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 15.) Myös Mutka (1998) ja Ritala-Koskinen (2003) ovat pohtineet sosiaalityön tai lastensuojelutyön ”hiljaisuutta”. Työn arjessa olisi heidän mukaansa paljon sellaista arvokasta ainesta, joka olisi hyvä jakaa toisten työntekijöiden pääomaksi. Mutka ja Ritala-Koskinen ovat tarjonneet keinoksi esimerkiksi kirjoittamista. (Mutka 1998, 123-127, 181-183; Ritala-Koskinen 2003, 104-105.) Kirjoittamisessa tulee kuitenkin väistämättä eteen se ongelma, että vuorovaikutuksen monia tärkeitä asioita on todella vaikea kielellistää (ks. Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 15).

Pyrittäessä kohti onnistunutta vuorovaikutusta on yhtenä hyvin keskeisenä asiana mainittu herkkyys asiakkaan lähtökohdille. Asiakkaat ovat yksilöllisiä ja erilaisia toisiinsa nähden. Kaikille eivät sovi samat käytännöt, ja pienetkin tyyllilliset valinnat voivat olla merkityksellisiä. Työntekijän tulisi aistia, millainen vuorovaikutus asiakkaalle sopii. Ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja on mahdollista myös tietoisesti kehittää. (Pohjola 1993, 87-88; Mönkkönen 1996, 57.) Ammatillisen ja asiakkaan välinen vuorovaikutustilanne voidaan ainakin jossain määrin suunnitella ja rakentaa halutunlaiseksi. Sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapaa noudattaen vuorovaikutus käsitetään mieluummin siitä näkökulmasta, ’miten se luodaan’ kuin millainen se on (Jokinen & Suoninen 2000, 7).

9.3 Henkilöt ja vuorovaikutussuhteet videolla

Puhutun kielen merkitys tutkimuksissa on ollut liian keskeisessä asemassa. Keskityminen verbaalikielen on sysännyt syrjään visuaalisuuden tutkimusta ja sitä, että muullakin kuin puheena kuullulla on merkitystä kaikenlaisessa vuorovaikutuksessa. (Seppänen 2001b, 11; Tedre 2004, 46-47.) Psykohistorioitsija Juha Siltala (1996, 240) onkin huomauttanut, että todellisuutta on kielen ulkopuolellakin. Tedre (2004) vieraili aikoinaan tutkijana monien erilaisten ihmisten erilaisissa kodeissa. Vasta vuosia myöhemmin hän ymmärsi keskittäneensä kaiken tutkimuksellisen mielenkiinnon pelkkään puheeseen, vaikka esimerkiksi fyysisen maailman kuvaamisessa olisi ollut paljon tärkeää informaatiota ihmisten toiminnoista ja elämästä. (Tedre 2004, 46-47.)

Valokuvatutkimuksen asema viestintätutkimuksessa on ollut vaatimaton yliopistoissa ja korkeakouluissa. Vuorovaikutuksen tutkimuksessa valokuvaa onkin alettu korvata liikkuvan kuvan tallennusmuodoilla, kuten videolla (Collier & Collier 1990, 140; Seppänen 2001b, 11).

Montagne ym. (2007) pohtivat tutkimuksessaan emootioiden tunnistamista ihmiskasvoista. He tulivat myös siihen johtopäätökseen, että video olisi luultavasti pysähtynyttä kuvaa herkempi työkalu arvioitaessa hienovaraisia poikkeavuuksia tunteiden havaitsemisessa kasvojenilmeistä. (Montagne ym. 2007.) Videon käytön soveltuvuus hyvin tarkkaan vuorovaikutuksen erittelyyn tulee ilmi myös Ruusuvuoren (2007) selostaessa tutkimusten löydöksiä. Ruusuvuori korostaa sitä, miten tärkeää on ottaa huomioon esimerkiksi ilmeet. Ihminen ilmaisee tunteita usean eri kommunikaatiokanavan tai -keinon yhteisvaikutuksena. Viesti ei mene täysin tai ollenkaan perille, jos ei huomioida hienoisia sävyjä ja vivahteitakin. Näin tapahtuu myös ammattilaisen ja asiakkaan kohdatessa. (Ruusuvuori 2007.)

Kun ihminen tietää olevansa kuvattavana, hän voi alkaa käyttäytyä jotenkin eri tavoin kuin jos tilannetta ei kuvattaisi. Eräsaari (2000) käytti tutkimuksessaan ammattikuvaajaa videoimassa sosiaalitoimen asiakkaita. Asiakkaat alkoivat ilmaista videoinnin myötä asioitaan uusin tavoin. Asiakkailla voitiin havaita voimaantumisen ilmiö, kun taas sosiaalitoimen työntekijöillä ilmeni närkästystä videointimenettelyä kohtaan. Joku esimerkiksi ilmaisi asian siten, että oli kuullut asiakkaan valehtelevan kuvaajalle. (Eräsaari 2000.) Eräsaaren tutkimuksessa saattoi tapahtua samantapaista kuin mihin pyritään valokuvaterapiassa tai Savolaisen voimauttavassa valokuvauksessa. Kuvattavat saivat kertoa entisestä poikkeavan, erilaisen tarinan itsestään eli he saivat mahdollisuuden näyttäytyä eri näkökulmasta, kuin mihin oli totuttu. Asiakkaat saivat tehdä uuden representaation elämästään. Ehkä tämä voisi selittää sitä, että työntekijälle asiakkaan tarina ei enää ollut totta.

Videolla voi olla muutenkin merkitystä hoidollisessa tai terapeutisessa mielessä. Perheterapioihin yhdistettynä kuvatallenteista on ollut apua esimerkiksi perhedynamiikan havainnoinnissa sekä myös yksilöiden body image -tarkkailussa ja käyttäytymisen tai ajatuskulun havainnollistamisessa. (Mäkipää 2000, 51-54.) Beebe (2005) kertoo tutkimuksesta, jossa äidin ja hänen pienen lapsensa kasvokkaista face-to-face-vuorovaikutusta kuvattiin ja analysoitiin hyvin tarkasti. Video-

kuvasta voitiin tarkkailla vallinnutta nonverbaalia vuorovaikutusta. Kyseisen tutkimuksen mukaan äidille oli voimakas kokemus katsoa itsensä ja lapsensa välistä vuorovaikutusta videolta. Kun äidin kanssa yhdessä yritettiin tulkita sanoiksi, sanoittaa (*translate*) tapahtumajaksoja, se helpotti äidin kykyä 'nähdä' ja 'muistaa' tilannetta. (Beebe 2005.) Vaikka Beeben esittämä tutkimus oli psykoanalyttinen lähtökohdiltaan ja nosti esiin vuorovaikutuksen ongelmia, silti tutkimuslöydökset osoittavat hyvin videon käytön mahdollisuuksia myös oman tutkimukseni lähestymistavan mielessä.

Korvela (2003) käytti perheiden arkea selvittäneessä tutkimuksessaan videointia. Kuvanauhoitus toi näkyviin asioita, jotka toimijoilta itseltään olisivat jääneet huomaamatta. Videoiden avulla tekoja voitiin analysoida samanaikaisesti yksilöllisinä, mutta merkityksiltään yhteisöllisinä. Video myös mahdollisti hienosyisen tarkastelun arkisen elämän luonteesta siten, että samalla säilytettiin monien toimijoiden myötä muodostunut vyyhtimäinen ja moniulotteinen rakenne. Videon avulla Korvela katsoi parhaiten saavutettavan sen etuuden, että voidaan analysoida tilanteita, tapahtumia ja vuorovaikutusta kokonaisvaltaisesti rikkomatta perheiden arjen prosesseja ja rakenteita. (Korvela 2003, viii, 1-10, 165.) Vauvojen tietynlaista syömishäiriötä tutkinut Chatoor (2005) raportoi menestyksellisestä videoavusteisesta hoidosta, jonka myötä sekä syömisongelmaa että vuorovaikutusta kyettiin parantamaan. Syöttöjen videointi ja nauhojen tarkastelu yhdessä äidin kanssa auttoi selvästi nostamaan äidin tietoisuutta vastasyntyneen signaaleista ja kartoittamaan vaihtoehtoisia keinoja vauvan hoitoon. (Chatoor 2005, 3217-3218.)

Videolla henkilön ruumiillinen olemus on näkyvästi ja reaaliaikaisesti esillä, mutta myös tietoisuus omasta ajattelusta ja omista tarkoituksiperistä videointihetkellä on usein muistissa. Julkunen (2004) viittaa Merleau-Pontyn ajatuksiin, joiden mukaan ihmisen minä voidaan nähdä tietoisuussubjektina tai ruumiillisena subjektina. Tietoisuussubjekti kohtaa maailman ensisijaisesti tietämällä, uskomalla ja olettamalla, ruumiillinen subjekti puolestaan liikkumalla, tuntemalla ja havaitsemalla. Riippuen subjektiuden laadusta täytyy subjektin ja maailman suhde ajatella eri tavoin. (Julkunen 2004, 20.) Itsestä tehtyä videointia katsottaessa katsoja joutuu siis sekä oman tietoisuussubjektinsa että ruumiillisen subjektinsa kanssa kosketuksiin. Itse asiassa katsoja videolla nähdyn lisäksi saattaa pohtia myös katsomishetken tietoisuuttaan ja ruumiillisuuttaan. Videon on mahdollista käynnistää henkilön sisäinen subjektiusvuoropuhelu.

Terapiatyössä kuvataallenteet tarjoavat ainutlaatuisen hoidollisen ulottuvuuden. Henkilön itsetuntemus voi kasvaa, ja yhteisön käyttäytymistäkin voidaan katsoa neutraalisti, ulkopuolisen silmin. Perhetyössä videoinneista on ollut hyötyä henkilöiden välisen dynamiikan havainnoimisessa ja havainnollistamisessa. Terapeutin ei tarvitse välttämättä lainkaan käsitellä sanallisesti tapahtumia, eikä ammattilaisen subjektiivinen tulkinta näin ollen tule vaikuttamaan tilanteeseen. Asiakas voi monessa tapauksessa itse nähdä ja päätellä asiat. Tällöin merkitykset ja arvot nimeää ja määrittelee ensisijaisesti asiakas, ei terapeutti. (Mäkipää 1996, 18-22.)

Koska videokuvaa voidaan tiettyssä mielessä pitää totena, videon voi ajatella soveltuvan opetusvälineeksi joissain tarkoituksissa. Esimerkiksi kysyttäessä tutkimuksessa nuorilta, miten he haluaisivat saada tulevaan perhe-elämäänsä valmennusta, he arvioivat videot ja niiden pohjalta keskustelemisen kaikkein parhaim-

maksi tavaksi. Suomalaiset 16-20-vuotiaat nuoret halusivat saada totuudenmukaisen kuvauksen perhe-elämästä, eivät pilvilinnoja. Nuoret halusivat saada faktoja oikeasta elämästä, eivät esimerkkejä unelmaperheistä. (Aaltonen 2001, 56-58.)

Mannerheimin Lastensuojeluliiton järjestämässä VHT-aiheisissa koulutustapahtumissa annettiin ohjeita videokuvan analysointiin. Keskeisenä ideana pidettiin sitä, että nauhoituksista etsitään onnistuneita asioita ja nimenomaan sellaisia, joissa vuorovaikutus- ja vanhemmuustaitoja olisi havaittavissa. Nauhoitukset oli tarkoitus katsoa tarkasti läpi, ehkä useaan kertaan ja hidastellenkin, jos oli tarpeen. Tavoitteena oli löytää etsityt hyvät kohdat, joiden perusteella sitten voitaisiin antaa perheelle rakentavaa ja myönteistä palautetta. Vuorovaikutuksen tarkkailuun oli olemassa myös monistettu havainnointirunko.

Kun VHT-menetelmästä alettiin Suomessa tehdä selvityksiä ja tutkimustakin, mukaan tuli ajatus videonauhoitusten analysoimisesta jollain muulla menetelmällä. Friis ym. (2000) kertovat analysoineensa erästä MLL:n Lapsiperheprojektin aineistoa soveltaen antropologivalokuvaajien John Jr. ja Malcolm Collierin (ks. Collier & Collier 1990) kehittämää yleistä valokuva- ja videoaineiston analyysimenetelmää. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa tutkijat lukivat visuaalisesti eli katsoivat ja havainnoivat nauhoituksia. Aineiston herättämiä kysymyksiä, aineiston sävyjä ja vihjeitä sekä asioiden välisiä yhteyksiä ja vastakkainasetteluja kirjattiin muistiin mind map -muotoon. Merkintöjä käytettiin myöhemmin aineiston analysoinnissa. Kuvaa luettaessa heränneillä mielikuvilla ja aineiston herättämillä tunteilla oli myös merkitystä, kun luotiin yleiskuvaa aineistosta. Tutkijat katsoivat aineiston vielä uudelleen, kunnes tekivät niin sanotussa rakenneanalyysissä 'inventaarion' sisällöstä. Aineistolle tehtiin kysymyksiä, kuten "mitä tapahtuu perheen arjessa", "mitä vanhempi tekee" ja "miten perhetyöntekijä aloittaa palautekeskustelun". Tutkijat kokivat kysymysten helpottavan työskentelyä. (Friis ym. 2000, 63-64; ks. myös Collier & Collier 1990.)

Jotta videointia voitaisiin hyödyntää asiakastyössä, tilanteiden videointi on perusedellytys asialle. Jo tämä voi olla vaivalloista ja entisiä työkäytänteitä rikkovaa. Vaikka työntekijät ennakkoluulottomasti ja vaivoja säästelemättä alkaisivat videoida, videoinnissa ja videoidun kuvamateriaalin katselussa on vielä paljon opittavaa. Kalilainen, Kolari, Rantasila ja Wahlström (1998) ovat kertoneet siitä, miten videointi on ollut hyödyksi heidän perheterapiatyössään pyrittäessä reflektiiviseen työotteeseen. Tutkijat kiittävät videon suomaa mahdollisuutta palata useamman kerran työryhmän reflektiiviseen keskusteluun. Mahdollisuus *kuulla ja nähdä sama keskustelu* eri tavoilla eri aikaan on ollut kaikkien osapuolten ulottuvilla. Silloin heidän mukaansa työryhmän käymä keskustelu ikään kuin kertautuu ja 'uusiutuu', koska *kuulijoiden tapa kuulla* ja kiinnittää huomiota asioihin vaihtelee tilanteesta toiseen. (Kalilainen ym. 1998, 31.) Edellä kuvattu artikkeli Perheterapia-lehdestä osoittaa osaltaan, miten erilaiset asiantuntijat ja ammattilaiset ovat erittäin paljon kiinni puhutussa kielessä ja keskusteluissa, silloinkin, kun videointi on ollut käytössä. Videon kuvaan perustuvat käyttömahdollisuudet olisivat rikkaat, mutta vaatisivat kokonaan uudentyypistä perehtymistä ja uutta ammattitaitoa.

Myös Rossi ja Seppä (2007, 7-9) toteavat, että vaikka elämme kuvien keskellä ja vaikka monet tieteenalat ovat alkaneet hyödyntää visuaalista tietoa, kuten esimerkiksi valokuvia ja video-otoksia, visuaalisen kulttuurin tutkimus on vielä alku-

taipaleella ja tietämättömyys perusasioistakin huomattavaa. Visuaalisen kulttuurin tutkija W.J.T. Mitchell (1994) on huomauttanut, että jo kuvien tarkempi määrittely on tutkijoille vaikeaa. Yhä uudelleen kysytään, mitä kuvat oikeastaan ovat, mikä on niiden suhde kieleen, mitä kuvat merkitsevät suhteessa erilaisiin katsojiin ja kulttuureihin, ja miten kuvien historiaa ja nykyisyyttä pitäisi ymmärtää – mitä meidän pitäisi kuvilla tehdä. (Mitchell 1994, 13.)

9.4 Kuvaaminen ja kuvan käsittely perheohjauksessa

Kuvaaminen. VHT-menetelmän ideana on, että työntekijä kykenisi kotiohjaajana ollessaan samalla kuvaamaan. Alkuvaiheessa Suomessa monet työskentelivät pareittain siten, että toinen enimmäkseen vain kuvasi tilanteita ja toinen oli varsinaisesti ohjaaja. Tätä selitettiin toisaalta sillä, että kuvaamisen taito oli monella vielä niin hatara, että huomio täytyi suunnata kuvausteknisiin asioihin, jolloin asiakasperheen kanssa keskustelemisesta tai ohjaamisesta ei olisi tullut mitään. Toisaalta monet ihan suoraan myönsivät, että työpari toi muutenkin turvallisuuden tunnetta ja auttoi kotiohjaajaa tukalissa alkutilanteissa.

Videoavusteisessa perheohjauksessa pidettiin alun perin hyvin tärkeänä sitä, että koko perhe olisi paikalla kuvaushetkellä. Näin ei suinkaan aina sitten käytännössä ollut. Varsinkin isät puuttuivat joissain tapauksissa kokonaan kuvauksista, siis silloinkin, kun perheeseen kuului isä. Joissain tapauksissa jouduttiin käymään keskustelua sen suhteen, keitä perheeseen oikeastaan voitiin tai haluttiin laskea kuuluviksi. Perheen käsitteen määrittelyn nykyinen vaihtelevuus (ks. esim. Forsberg 1991, 137; 1994, 1-2; 2003, 8; Virtanen 1995, 10-11; Hirsjärvi ym. 1998, 15; Keurulainen 1998, 64-67; Marin 1999, 52-56; Jallinoja 2000; Aaltonen 2002, 149-152) näkyi hyvin aineistossa. Asiakasperheinä oli yhden ja kahden huoltajan perheitä sekä uusperheitä. Työntekijät tuntuivat yleensä suhtautuvan asiaan joustavasti ja lähinnä vain todeten, keitä perheeseen kuului. Perheen kokoonpano yritettiin kuitenkin saada määritetyksi, koska VHT-menetelmän perusmuodossa edellytettiin koko perheen läsnäoloa. Koulutustilaisuuksissakin käytettiin aikaa siihen, että mietittiin, keitä kaikkia esimerkiksi lapsi saattaa kokea kuuluvan perheeseensä. (Vrt. Marin 1999, 53-54; Jallinoja 2000, 193; Ritala-Koskinen 2001, 60.) Ilmeisesti haastattelujen tekemisten aikoihin työntekijät olivat jo varsin tottuneita siihen, että perheet ovat hyvin monimuotoisia. Vuoteen 2003 mennessä koko perheen paikallaolon vaatimuksesta oltiin alettu joustaa. Ajateltiin, että parempi päästä tekemään kuitenkin edes osan perheenjäsenistä kanssa työtä kuin ei ollenkaan.

VIG-tyyppisissä perheohjausmuodoissa kuvauspaikka saattoi olla muu kuin koti. Jos kyseessä oli perhetapaus, koko perhe yritettiin yleensä saada mukaan. Perheen suostuminen kuvaukseen oli koko toiminnan edellytys. Se oli myös pulonkaula, johon välillä juututtiin. Perheen suostumattomuus johti joissain tapauksissa VHT-menetelmän käytön hylkäämiseen. Jos ensimmäinen kuvaus olikin ehkä jännittävä kokemus perheelle, niin videointiin yleensä totuttiin nopeasti.

Kuvaushetkeksi yritettiin valita tilanne, jossa perheenjäsenten vuorovaikutussuhteita voisi saada taltioiduksi. Käytännössä monet arjen tilanteet nähtiin tähän hyviksi, vaikkapa perheen yhteinen ateriahetki.

Taitava kuvaaja. Koulutuksissa, kokoontumisissa sekä kysely- ja haastattelututkimuksessani tulee 1990-luvulla selkeästi esiin se, että kuvaaminen on teknisiä taitoja vaativaa. Alku saattaa olla kovin tuskaista, ja kokemattomalta kuvaajalta kuluu paljon aikaa turhuuksiin. Lausahdus ”*Se pirun kamera.*” (haastateltava 13) kuvaa varmaan monen työntekijän tunteja uuden menetelmän käyttöönoton vaiheessa. Erilaiset kamerat ja nauhat, monentyypiset videonkatselulaitteet, johtojen kiinnittämiset, hankaluudet löytää editointipaikkaa, editoinnin opettelu, välineistön kuljettaminen ja monenlaiset muut käytännön vaikeudet ovat tekniikkaan tottumattomille arjen työssään kiireisille työntekijöille melkoinen haaste. Kuvauksia tehdään alkuun liian pitkinä, jolloin nauhojen katselukin vie paljon aikaa. Vähitellen kuvaajat oppivat lyhentämään kuvausajat sopiviksi. Muutenkin kokeilun kautta tulee havaintoja erilaisista asiaan vaikuttavista seikoista kuten jalustan käytöstä tai vapaalla kädellä kuvaamisesta. Työntekijän kuvaajantaidot karttuvat kokemuksen myötä.

– – ”alkuun se varmaan on sit se että se on ehkä ollu monelle se mulleki varmaa oli se et ku siinä on tietyllä tavalla tämän tekniikan kanssa piti opetella ja harjotella ja tulemaan sinuiks niin se on semmonen ulottuvuus joka on vierasta ihmissuhdetyöntekijöille ja sitä ei välttämättä missään koulutuksissa sillai opiskella ja sen taidon niinkun kanssa niinkun et pääsee eteenpäin niin se vaatii semmosen oman kynnyksen ylittämistä varmaan. Mut siinäkin on tietenkä nykyään ku laitteet on kehittyny ja yksinkertaistuneetki ni se aina helpottaa. Et se se on siinä se semmonen mää en tiijä et onks se nyt ikävöä mut onhan siin se että kun se kuva on semmone et sitä pitää sitte niinkun editoida tai sitä pitää koostaa ja kun oot varmaan niinku tiedätki että ne koostenauhat on sitte perhe saa ne nauhat ja siinä mielessä vaatii myöski taitoo et se on semmone niinku taito joka ei jota harvalla on ku koulutukseen tulee, toiset on aktiivisempia, kiinnostuneempia sitte kameran kans pelaamisesta ja et se on semmone niinku varmaa sillon kun kaikki on vähän hankalaa sillo ku sitä ei oikei hallitte.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Kuvaaminen aletaan vähitellen mieltää enenevässä määrin muunakin kuin pelkkänä tekniikkana. Nauhoitukset alkavat olla entistä enemmän tilanteista kertovia ja tasoltaan muutenkin parempia. Jotkut työntekijät huomaavat jo kuvaushetken ja kuvakulman valinnassa pohtia perheen nimeämää tavoitetta, jonka VHT-menetelmän mukaan pitääkin olla toimintaa ohjaava tekijä. Tällainen on jo huomattava edistysaskel, joka on kunnolla mahdollinen vasta sitten, kun tekninen suoriutuminen ei vie kaikkea huomiota.

Työntekijät korostavat sitä, että VHT-menetelmän mukainen kuvaaminen tulee nähdä perhetyön ammattilaisen työnä. Vaarana nähdään suistuminen villeihin sovelluksiin. Video nähdään hyvin voimakkaana välineenä, jonka käytössä esimerkiksi eettinen harkinta on otettava huomioon (vrt. esim. Sontag 1978, 4-7, 14-15).

”Joku ottaa vaan videokameran käteen ja lähtee kuvaileen. Kyllä varmaan siitäkin voi olla apua, en mä sitä (???) Mun mielestä se on... Tää on tosiaan ammattilaisten hommaa. Pitää niinku itekseen osata ... muuta mukana, yhteistyötä, tietoo ja ... kyllä se villiks menee” – – (haastateltava 6)

Vaikka kuvaaminen aletaan nähdä tekniikkaa monipuolisempana kysymyksenä, niin silti tutkimusaineiston 1990-luvulla kootussa osuudessa ei tule esiin kovinkaan syvällisiä pohdintoja kuvausasetteisistä kysymyksistä. Perusasiat kyllä ovat hyvin tiedossa; niitä on painotettu koulutustilanteissakin moneen kertaan. Sellaisina tunnustetaan esimerkiksi ilman lupaa kuvaamisen tai negatiivisen palautteen haitat. Kuitenkin 2000-luvulla erityisesti voimauttavan valokuvan myötä tunnetuksi tullut näkemys kuvaamisen syvemmästä vaativuudesta on tainnut olla monelle tekniikan kanssa kamppailevalle VHT-menetelmän kokeilijalle 1990-luvulla vielä täysin hämärän peitossa. Varsinkaan sen tapaista tietotaitoa, jota Savolainen (2005a) on esittänyt kuvattavana olemisen ja oman kuvan näkemisen identiteetti-prosessointiin liittyvinä pohdintoina, ei ilmene tuolloin työntekijöiden puheissa. Työntekijöiltä mahdollisesti puuttui 1990-luvulla teoreettinen tietämys kuvan käyttämisen merkityksestä identiteettityöprosessissa.

Savolainen (2005a) onkin korostanut sitä, että hän tarvitsi voimauttavan valokuvan työssä menestymiseensä sekä valokuvaajan että sosiaalikasvattajan opinnot. Savolainen on käynyt taideteollisen korkeakoulun sen lisäksi, että on harrastusmielessä harjoittanut valokuvausta lapsesta lähtien. Tutkimukseni osallistujilla oli kyllä kullakin sosiaali- tai terveysalan tutkinnot takanaan, mutta kuvaajina suuri osa heistä lähti liikkeelle vailla vähäisintäkään kokemusta tai koulutusta, saati sitten näkemystä.

Vuonna 2003 haastatellut avaininformantit puhuvat taitavasta kuvaamisesta jo kymmenen vuoden kokemuksella. Puheessa on tuolloin huomattavissa aloitteluvaiheen puheita selvästi laaja-alaisempaa kuvaamisen ymmärrystä.

– – ”osaa niinku jotenki löytää nopeemmin sen sieltä nauhalta et sen tavoitteen suuntaisen jutun, mistä lähetään viemään sitä juttua eteenpäin” – – (haastateltava 5 vuonna 2003)

Videointi tuodaan esiin kokonaisuudessaan aina aloitushetkestä loppuun asti editointeineen, analyseineen ja palautteenantoinen tavoitteellisena toimintana, jossa perhe otetaan monin tavoin huomioon.

”Et pidetään se se se tavote mielessä, et mitä me lähetään kuvaamaan ja miten, ja mitä asioita siinä pitää ottaa huomioon ja ja jo se, että minkälainen kuvauskulma, otat sä koko huoneesta vai.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Parantuneina asioina luetellaan esimerkiksi taito lukea kuvia, taito tehdä johtopäätöksiä ja myös taito käyttää kuvia hyväksi tulevaisuuden hahmottelussa. Myös taito valita näytettäväksi juuri oikea osuus videoinnista voi ratkaista paljon. Työntekijät tuovat esiin sitä, miten tarkkaa kuvan analysointi saattaa olla ja miten erilaisia merkityssisältöjä kuvissa voidaan nähdä riippuen ajallisesti melkein mitättömistä eroavuuksista. Esimerkiksi pysäytyskuvasta voi saada hyvin erilaisen vaikutelman sen perusteella, onko kuvatun henkilön suu kaartunut alas- vai ylöspäin pysäytyshetkellä.

Kuvan monipuolinen ja tärkeä merkitys VHT-työskentelyssä tuodaan esiin, mutta toisaalta työntekijät suhteuttavat videon käyttöä oman asiantuntijuutensa kokonaisuuteen.

– – *”eihän tää video oo sen kummosempi ku vaan että väline millä lähetään” (haastateltava 5 vuonna 2003)*

Kuvaamisen valtasuhteet. Vaikka työntekijät monissa tapauksissa pitävät perheiden koteihin menoa jo sinälläänkin tungettelevana toimintana, niin kameran kanssa saapumista ja kuvaamista vielä erityisesti korostetaan hyvin vaikeana tehtävänä.

– – *”mä tunsin, että me ollaan vähän niinku tunkeilijoita. Et kun kuitenkin tullaan sen kameran kanssa, että ei, kun ajattelee, että se ei ehkä oo helppoa antaa sitä lupaa tulla kuvaamaan.” – – Amut että se kyllä tuntu sillon, kun mentiin kameran kans kotiin, että tää on jotenkin sillai / et onks tää nyt ihan sopivaa, että me kuitenkin tullaan nyt. Kun ajattelee, et se oli varmaan hiroeen jännittävää.” (haastateltava 2)*

– – *”ei kai ne perheet semmoseen suostu ja suostuuko ne nyt siihen, et sinne kotiin tullaan ja kuvataan.” (haastateltava 7 vuonna 1995)*

Perheen kodissa kuvaamisen eettisen perustan pohdinta ja toiminnan arveluttavuus tulee ilmi sekä suorasanaisina lausahduksina kuten *”onks tää nyt ihan sopivaa”* että epäröintinä sen suhteen, suostuuko perhe moiseen. Työntekijät tuntuvat ymmärtävän, että kuvaaminen voi tuntua asiakkaista epämiellyttävältä. Monella työntekijällä on omakohtaistakin kokemusta siitä, että kuvattavana olo ja oman kuvan katsominen saattaa olla varsinkin asiaan tottumattomalle ikäviä tuntemuksia nostattava kokemus. Kameran pelottavuuden ymmärretään ainakin osaksi johtuvan sen paljastavuudesta. Esimerkiksi Sontag (1978, 120-121) on tuonut esiin ajatusta, että voimme ajatella kameran aina paljastavan jotain salattua.

”Et siinä on semmonen perusero, että tuota kun siinä on se kamera, niin se on siinä. Kaikki on, paljastuu siinä just sillä tavalla, kun on itse toiminu ja on perhe toiminu ja kun se katsotaan yhdessä, niin mitään et voi peitellä, et voi salata vaan se on kohdattava se tilanne.” (haastateltava 1)

Osa työntekijöistä tunnistaa siis kuvattavana olemisen mahdollista haavoittavuutta (ks. myös esim. Viljanen 2000, 78; Savolainen 2005a). Jotkut eivät pysähdy pohdiskelemaan kodeissa kuvaamisen valta-asetelmia sen enempää.

– – *”(naurahdus). Et tota ehkä se oli tämmöstä kokemattomuuden tuomaa varmuutta, et jotenkin meillä oli jotenkin selvä kuva siitä, et me nyt vaan videoidaan ja tuota lähettiin hiroeen niinku suoraviivaisesti liikkeelle.” (haastateltava 12)*

Alusta lähtien VHT-menetelmää toteutettaessa ajatellaan, ettei asiakasta saa videoida, ellei hän suostu kuvattavaksi. Entisaikojen peili-ikkunoiden takaa katselua tai salavideointia paheksutaan. Videoavusteinen perheohjaus on ollut siis alusta alkaen siinä mielessä avointa, että kuvattavat ovat tienneet, milloin heitä kuvataan. Kuitenkin vasta vuoden 2003 haastatteluissa nostetaan selkeästi esiin myös lasten oikeudet päättää omalta osaltaan kuvaamisesta. Asiaa on opittu myös virheen kautta. Työntekijä kertoo tapauksesta, jossa 11-vuotias lapsi oli topakasti noussut puolustamaan vaatimustaan jättäytyä kuvausten ulkopuolelle.

"Koska siinäkin tullaan siihen just siihen asiakkaan kunnioittamiseen, että selvästi siinä nyt on tapahtunu joku missi, että myö ei olla tarpeeks otettu sen pojan mielipidettä huomioon ja osattu motivoida siinä jossain vaiheessa, vaan pietty ittestään selvänä, ku aikuiset jyränny päälle, että tottakai voi ku hyöä menetelmä." (haastateltava 5 vuonna 2003)

Entistä enemmän on alettu huomioida, miltä lapsesta tuntuu, eikä siis yksinomaan yritetä vastata lapsen tarpeisiin. Lapsi nähdään nyt myös kuuluvaksi aktiivisena vaikuttajana samaan kokonaisuuteen aikuisten kanssa. Ajatuksena on, että lapsi kokisi, että häntä arvostetaan ja hänet hyväksytään.

Asiakkaan olisi siis suostuttava videoitavaksi, jotta VHT-menetelmää voidaan käyttää. Työntekijät ovat joissain tapauksissa yrittäneet suostutella perhettä mukaan, mikäli on arveltu, että perhe hyötyisi menetelmästä. Kuvattavaksi suosituttelun kerrotaan sujuvan paremmin sellaiselta työntekijältä, jolla on itsellään kokemusta kuvattavana olemisesta. Joskus on kulunut vuosikin siihen, että perhe on kypsynyt videoinnin ajatukseen.

Kuvaamisen valtasuhteisiin liittyy kysymys kuvan omistuksesta. Videoavusteisessa perheohjauksessahan on tärkeää se, ettei perheiltä salaten anneta kuvamateriaalia millekään muulle taholle. Alkuperäisen käsitykseni mukaan myöskään työntekijöille ei pitänyt jäädä mitään videonauha-arkistoja asiakasperheistä. Kun kysyn vuonna 2003 tutkimukseni ensimmäiseltä avaininformantilta, saako perhe kaiken videoidun materiaalin omakseen, hän vastaa:

"No sillai tota perhe saa yleensä sen koosteen ja ne kohdat mitkä perhe muutenkin yhdessä työntekijän kans on katsonu et sil tavalla ettei siin oo mitään semmosta salaista nauhaa mikä jonnekin muualle menee." (haastateltava 7 vuonna 2003)

Toinenkin avaininformantti kertoo editoidun koosteen tekemisen tärkeydestä, mutta mainitsee myö, että koosteen editoiminen vie paljon työaika. Lisäksi hän ottaa valtasuhteiden kannalta hyvin mielenkiintoisen asian puheeksi. Perheet ovat nimittäin suhtautuneet joskus epäilevästi palautetilanteen kuvaamiseen, kun ovat kuulleet, että nauhat vietäisiin työntekijöiden työnohjaustilanteeseen katsottaviksi.

-- "niillä on niin paljon niitä epämiellyttäviä kokemuksia siitä tai se luottamuspula on vielä niin suuri että: ai tää keskustelukin ko nauhotetaan, että vaikka kuinka sanoo että se on mua varten mutta: jaa se viiään työnohjaukseen" -- (haastateltava 5 vuonna 2003)

Työntekijällä on tulkinta, että asiakkaiden vastentahtoisuus johtuu aiemmista kokemuksista tai luottamuspulasta. Toki sellaisia on voinut ollakin taustalla. Tutkimuksellisesti tämä asia kuitenkin näyttäytyy sellaisena, että tässä jotakin todella ollaan tekemässä asiakkaalta suljetuin ovin ja mahdollisesti sellaisen asiantuntijahenkilöiden kanssa, joita perheet eivät tunne. Tämä osuus videoavusteisen perheyön toteutuksesta ei siis ole läpinäkyvää asiakkaalle. Sikäli asiakkaan epäröinti on erittäin ymmärrettävää. Etenkin näin voi olla viranomaisten kanssa paljon asioineella asiakkaalla, jolla saattaa olla työntekijänkin tiedostamia huonoja kokemuksia. On myö ymmärrettävää, että asiakas kokee huolta siitä, ettei hän saakaan yksinoikeudella omistukseensa itsestään ja perheestään kuvattuja videotallenteita, vaan nauhoja kulkeutuu asiakkaan kannalta katsoen ulkopuolisille tahoille. Per-

heet saattavat palautekeskusteluissa kertoa hyvin henkilökohtaisia asioita. Sen vuoksi työntekijät kyllä luopuvat nauhojen katselusta työnohjauksessaan, mikäli asiakkaat ilmaisevat kovasti huoltaan tässä asiassa.

Ratkaisuksi löytyy, että kyseisen käytäntöä vastustavan perheen osalta nauhan katselu jätetään väliin työnohjaustilanteessa. Ongelma nähdään kuitenkin asiakkaiden taholla olevaksi, asiakkailta on *"epämiellyttäviä kokemuksia"* tai *"luottamuspuola"*. Ongelma myös nähdään ilmeisesti ehkä väistyvänä asiana: *"vielä niin suuri"*. Työnohjaus asiakkailta suljetuin ovin on ilmeisesti toteutunut aina, jos asiakkaat eivät ole kyseenalaistaneet käytäntöä. Näin on syytä olettaa tapahtuneen, koska sellainen toiminta liittyy VHT-menetelmään. Reflektiivinen työote ei toteudu, jos perhe on poissa heidän omaa tilannettaan koskevista keskusteluista (ks. Schön 1983; Andersen 1992; Rautkallio 1997).

Vuoden 2003 haastateltavat eivät esitä lainkaan huoltaan sen suhteen, ettei VHT-menetelmä ole asiakkaalle läpinäkyvä työnohjaustilanteiden osalta. Myöskään työntekijät eivät tunnu ajattelevan kuvanauhojen omistussuhdeasiaa työnohjauskäytännöissä. Nämä asiat ovat tarkasteltavissa myös vallankäytön näkökulmasta.

Nauhoitusten analysointi. Vuoden 2003 haastateltavat korostavat nauhoitusten analysointia ja arviointia tärkeänä asiana. Ajatuksena on, että sekä työntekijät että perhe analysoisivat videoita. Suomessa on menetelty niin, että työntekijä on valinnut nauhoitusten joukosta sellaiset osuudet, joita on halunnut viedä perheen katseltaviksi ja joista on ajateltu keskustella. Tärkeinä perheenjäsenten arvioitavina kysymyksinä on esitetty sellaisia kuin mitä kuvassa tapahtuu, mitä kukakin tekee ja miltä nähty videolta katsottaessa tuntuu. Perhe on saattanut ensin itse katsoa nauhalta työntekijän valitseman kohdan ja *"ensin antaa ittellensä palautetta"* (haastateltava 5 vuonna 2003). Sitten työntekijä on voinut vahvistaa asiakkaan jo huomaa-maa sanoen esimerkiksi: *"joo minä näen ihan samoja asioita mitä te"* (haastateltava 5 vuonna 2003), tai työntekijä on voinut tuoda esille uusia huomioita kuten: *"minua ilahdutti tämmönen asia miten te teitte"* (haastateltava 5 vuonna 2003).

Tutkimukseni toinen avaininformantti tuo kyllä esiin sellaisenkin työskentelymallin, jossa perhe katselisi videoita vapaammin ja esittäisi sitten työntekijälle kohdan, josta halutaan keskustella. Työntekijä on innostunut saamaan Hollannista koulutusta tähän työskentelymalliin. Hän tietää, että kyseistä työtappaa on käytetty siellä.

"Niin hän sanoo, että tässä on tämä viis kymmenen minuuttia nauhaa, mää jätän teidät katsomaan ja käykää sanomassa sitten kun te olette valinneet sen paikan mistä te haluatte keskustella. Että se on niinku menny askeleen niinku eteenpäin ja tähän on se mitä työnohjauksessa niinku pyritään ja sitäkin tehään. Että ok, joku tulee nauhansa kanssa, en mää oo tästä, en mää löytänyt mitää, et no okei kattele rauhassa, mut sano sitte kohta, mistä ruvetaa juttelee. Et se ohjaavuus niinku siirtyy taka-alalle." (haastateltava 5 vuonna 2003).

Työntekijä esittää menettelyn ihan varteenotettavana ja itseään kovasti kiinnostavana vaihtoehtona, mutta toteaa, että perheellä täytyisi näin meneteltäessä olla jo taitoja. Työntekijä mainitsee tällaisessa käytännössä ohjaavuuden siirtyvän *"taka-alalle"*. Tällä hän tarkoittaa työntekijän ohjaavuutta perheeseen nähden, mikä voi-

daan myös ymmärtää työntekijän luopumisena vallankäytöstä asiakkaisiin nähden. Menettely lisäisi perheiden sananvaltaa videoavusteisen työskentelyn prosessissa ja ottaisi näin perheen entistä suurempaan rooliin asiantuntijuuden jakamisessa.

Yksi ohjenuora nauhoituksen analysointiin on ollut työntekijöille jaettu moniste, jossa on lueteltuna erilaisia vuorovaikutuksen kannalta tärkeitä asioita kuten hymyily, katsekontakti, puoleen kääntyminen, vuoron antaminen ja ottaminen. Jotkut työntekijät kokevat tämän sapluunan ohjeellisena, sellaisena, jota voi käyttää tukena katsottaessa nauhoituksia. Jotkut ottavat asian kategorisemmin, jonkinlaisena työtä sitovana mallina.

– – "kun meillä on tällöinen paperi, niin tota tää on se paperi... jos tähän nyt näin" – – "niin mulla on tää kaavio mukana, tällöinen metodinen malli, tällöinen filosofinen malli. (??) mun mielestä ihmisten kanssa työskennellessä ei voi (mutinaa)." (haastateltava 9)

Perheen nimeämä tavoite on monella työntekijällä mielessä nauhoja katsellessa. Välillä työntekijät itsekin huomaavat, että perheen tavoite on matkalla hukunut jonnekin, ja perinteinen, ongelmista lähtevä työntekijä pohtiikin *"syntyjä syviä"*, ja työskentelyä ohjaavat työntekijän omat päätelmät. Tällaisessa menetelmän ideasta suistumisen vaarassa työnhajauksella nähdään olevan erityistä merkitystä. Muutenkin työnhajaaja tukee kotiohjaajan onnistumista vuorovaikutusanalyysin teossa. Ideaalina on, että työnhajaaja näkee vain videoinnit, ei koskaan perhettä henkilökohtaisesti. Syntyjen syvien miettimisen sijaan pitää sitten palata kuvan katsontaan.

Nauhoilta etsitään ja löydetäänkin erityisesti vanhemmuustaitoja. Se, että isä tai äiti ottaa tai edes yrittää ottaa johtajuuden ja kenties jopa ratkaisee jonkin hankalan tilanteen, on löydös, jonka varaan työntekijä saattaa suunnitella kiinnittäväänsä vanhemman huomiota katsottaessa seuraavalla kerralla nauhaa yhdessä.

Myös myönteistä vuorovaikutusta toivotaan löytyvän nauhalta. Alkuvaiheessa työntekijät pelkäävät, ettei mitään hyvää sanottavaa ehkä löydykään. Joskus työntekijät myös unohtavat, että pitäisi etsiä myönteisiä kohtia, ja nauhoilla tuntuu olevan paljon negatiivisen palautteen paikkoja. Kun positiivista sanottavaa ei välillä tule mieleen, otetaan käyttöön erilaisia koulutuksessakin opettuja niksejä. Sellaisia ovat esimerkiksi pysäytetty kuva, hidastus ja uudelleen katselu. Myös äänen poistaminen hälisevästä tilanteesta saattaa tuoda nonverbaaliikan paremmin havaittavaksi. Kokemuksen karttuessa myönteistä löydetään nauhoilta yhä helpommin.

Vuorovaikutuksen analysoimisessa videolta kiinnitetään paljon huomiota muuhunkin kuin kielelliseen kanssakäymiseen. Videoavusteisen perhetyömenetelmän yksi hyvin olennainen asia tuntuu olevan juuri poikkeuksellisen tarkka nonverbaalisen viestinnän ruotiminen.

– – "tässä on niinku oivallettu tän videon hyödyntäminen hiroeen hyvin. Et siinä pystytään poimimaan ne sekuntien, kymmenesosissa tapahtuvat eleet, jutut, ilmeet, viestit ihan eri tavalla" – – (haastateltava 4)

Lapset mainitaan muutamissa haastatteluissa hyötyjinä sen suhteen, että kielellinen kyvykkyys ei ole VHT-menetelmässä niin keskeisessä asemassa kuin joissain

muissa menetelmissä. Hyvin moni työntekijä muistaa tässä yhteydessä myös miehet. Miesten vuorovaikutuksen tavassa nähdään jotain sellaista, missä puhe ei ole kovin olennaista. Videoavusteisen ohjauksen arvellaan olevan juuri tästä syystä erityisen hyvä miehille, varsinkin suomalaisille miehille. Ongelmana onkin joissain tapauksissa ainoastaan se, että miehet eivät ole olleetkaan paikalla silloin, kun kuvaaja on saapunut. Kotiohjaajien tapaamat miehet ovat monesti olleet hyvin vähäpuheisia. Useat työntekijät tuovat esiin näkemystä, jonka mukaan isien tapa olla vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa saattaa olla laadultaan sellaista, että se löytyy videolta vain hyvin vähäisinä, tuskin huomattavina eleinä.

– – ”kunnasta annettiin palautetta, että niillä ei oo niinku minkäänlaista vuorovaikutusta tai tämmöstä niinku keskenään. Eivät keskustele. Ja tota ... oli sit tuota tekemässä semmosta puutyötä ja että se video niinku anto sen kuvan, että siinä on niinku paljo vuorovaikutusta, vaikka aika pientä. Että se anto niinku sen opin toisaalta, että me niin paljo niinku panostetaan tähän kieleen, sanalliseen ilmaisuun, vaikka kuitenkin voi niinku muutenkin ne samat asiat tavallaan toimia, vaikka ei olisikaan sitä kieltä. Tai sanosko monia sanoja ei oo.” (haastateltava 8)

Historiankirjoitusten perusteella tiedetään, että suomalaisessa kulttuurissa vuorovaikutus on perinteisesti ollut niin miehillä kuin naisillakin hyvin vähäpuheista, vähäeleistä ja niukkaa (ks. esim. Nieminen 1951, 67; 1993, 23; Karjalainen 1993, 120-121). Läheisyys on ilmennyt esimerkiksi yhteisenä tekemisenä, ja rakkautta on saatettu osoittaa vaikkapa itse tehdyllä lahjalla (Apo 1999, 19).

Nauhoitusten analysointia pidetään 2000-luvun kommentteissa samoin kuin 1990-luvulla edelleen hyvin tärkeänä asiana. Sävy tuntuu nyt kuitenkin aikaisempiin puheisiin verrattuna asiakasta huomioonottavammalta. Ensinnäkin nyt painotetaan entistä enemmän sitä, että myös perhe itse analysoi asioita nauhalta.

– – ”mää oon jotenkin sen oivaltanu tai tietysti en tiää oonko nyt tietysti no sillä tavalla itte oivaltanu, et sen niinku sisäistäny sen toisten hienon opin, että et kun ihminen ensin antaa ittelensä palautetta eli toisin sanoen se perhe kattoo nauhaa ja vähän kyselee mitä se perhe itte siitä niinku ajattelee” – – (haastateltava 5 vuonna 2003)

Aiempaa enemmän tulee esiin se, että työntekijä kysyy perheeltä sen sijaan, että ilmoittaisi omia näkemyksiään. Vuonna 2003 korostetaan myös sitä, että asiakkaalta kysytään, miltä hänestä *tuntuu* kuvaushetkellä tai miltä hänestä *tuntuu* kuvaa katsottaessa.

– – ” se analysointi yleensä et siinähan sitä sit tehdään sitä et mitäs tossa nyt sitte kukakin tekee ja miltä se nyt tuntuu ja niin pois päin että se on hyvin niinku oleellinen vaihe.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Hollantilaiskouluttajahan myös korosti tätä asiakkaan tuntemusten kysymisen merkitystä 1990-luvun koulutuksissaan, ja raportoin tämän asian lisensiaatintyöosäni. Toinen vuoden 2003 haastateltavistani mainitsee saaneensa kouluttajantyöhönsä lisensiaatintyöstäni hyviä tietoja, kun olin tehnyt niin tarkkoja muistiinpanoja hollantilaiskouluttajan opetuksista. On mahdollista, että lisensiaatintyöni on toiminut vahvistajana sen suhteen, että työntekijät kyselevät asiakkailtaan, miltä heistä tuntuu.

Palautteen antaminen ja vastaanottaminen. Kun videoanalyysi on tehty, on aika mennä antamaan perheelle palautetta. Jälleen mennään perheen kotiin. Palautetilannekin olisi metodin idean mukaisesti toimien pitänyt videoita, mutta näin ei silti aina ole menetelty.

Periaatteessa työntekijällä olisi ollut hyvä olla palautetilanteeseen tullessaan editoitu nauha mukanaan. Filmi olisi ollut muokattuna valmiiksi sellaiseksi, että siinä olisi ollut heti helposti nähtävissä halutut kohtaukset halutulla tavalla. Editoinnissa olisi jätetty pois sellaiset osuudet, joiden ei arveltu olevan rakentavia. Editointi osoittautui olevan liikaa vaadittu suurimmalle osalle 1990-luvulla VHT-toiminnassa mukana olleista työntekijöistä. Editointilaitteita oli harvassa, eikä niitä osattu oikein käyttääkään. Kaikkein isoin este lienee kuitenkin ollut ajan puute. Nauhojen katselut hidastellen, pysäytellen ja kertailen yksin, kaksin ja tiimissä, keskustelut ja valintojen pohtimiset ovat vieneet todella paljon aikaa. Palautteellekin olisi pitänyt ehtiä, ja lisäksi oli vielä muita töitä. VHT-toiminta on ollut monelle työntekijälle kuin harrastus, jolla ei oikein hankkinut elantoa. Nauhoilta käytännössä kelaillen haettiin halutut pätkät. Jotkut työntekijät näyttivät perheelle koko nauhan. Yhdeksi syyksi nauhan kokonaisuudessaan näyttämiseksi sanotaan, että perhe *halusi* nähdä kaikki.

Kun sitten taas koko perhe on istutettu videon äärelle, aloitetaan valikoitujen pätkien näyttäminen. Reaktiot ovat saattaneet olla aluksi hyvin kauhistuneita, kun ihmiset ovat kuulleet oman äänensä nauhalta ja nähneet itsensä kuin ulkopuolisen silmin (vrt. esim. Palin 1997, 257; Savolainen 2005a, 48). Kuva myös paljastaa sellaista, mitä asiakas ei ole ehkä lainkaan tiedostanut omasta käyttäytymisestään ja mikä varsinkaan aluksi ei tunnu miellyttävältä huomata itsestään.

"Mut sitte ne ajattelee, että en mä olis ikinä uskonu, että mä voin noinkin tehdä. Että en ikinä olis uskonu (naurahdus). Että kyl se niin paljastavaa semmonen on, että lähinnä ne tosiaan hämmästyvät siihen, että ..." (haastateltava 8)

Työntekijän tärkeänä tehtävänä olisikin nyt alkaa kohdistaa perheenjäsenten huomiota onnistuneisiin käyttäytymismuotoihin tai muuten tuoda rakentava näkökulma katsottavaan materiaaliin. Aivan samoin kuin työntekijä oppii vähitellen löytämään nauhalta myönteisiä kohtia, hyvää vuorovaikutusta ja asiakkaan kasvattajantaitoja, myös perheenjäsenet oppivat katsomaan videoita siten, että he huomaavat hyvät, vahvistavat ja rakentavat asiat. EI-sarja vaihtuu tässäkin KYL-LÄ-sarjaksi.

Toisaalta huonot ratkaisut jossain kohdassa on voitu kääntää parhain päin antamalla heti myönteistä palautetta, kun asiakas seuraavan kerran on toiminut vastaavassa tilanteessa rakentavasti. Tällöin negatiivinen kääntyykin positiiviseksi.

"Tavallaan myöskin viestittää positiivisella tavalla negatiivisia asioita. Et ei sano sitä, että älä toimi tollailailla, vaan kun näkee, et sit se toimii jossain kohtaa toisella tavalla, onnistuu hyvin, antaa siitä palautetta ..." (haastateltava 9)

Perheenjäsenten kerrotaan katsoneen videota keskittyneesti. Työntekijän osoittaessa kohdan, missä äiti tai isä oli ollut taitava kasvattaja, asianomaisen kasvoille on levinnyt ilahtunut ja aito hymy. Kuvaa on tuntunut olevan pakko uskoa. Kuvahan

ei valehtelee. Pakko uskoa, kun itse näkee. Jos kuvan paljastavuus ensin onkin ollut järkytys, sama asia on kääntynyt pian voitoksi. Kuva tuntuu niin selkeältä, konkreettilta ja varmalta todisteelta siitä, mitä työntekijä sanoo. Kuva paljastaa kotiohjaajan kertoman totuuden, joka siis on totuus kasvattajana taitavasta äidistä, vuorovaikutuksessaan hienosti toimivasta isästä ja koko perheen toimivista ihmissuhteista. Tässä siis tietoisesti konstruoidaan sellaista totuutta, jolla ajatellaan olevan toivotunlainen merkitys perheen vanhempien ajattelussa. Totuuskokemus voidaan tässä nähdä tulkintakokemuksena (ks. Vähämäki 1995, 270; Suoranta 1997, 9; ks. myös 'ihmiskeskeinen tieto-oppi' Snellman 1930, 486-487; Wilenius 1978b, 33-34), eikä niinkään objektiivisena tietona ilman tietäjää (ks. Popper 1986, 108-109). Tätä voidaan tarkastella myös sosiaalisen konstruktionismin ilmentymänä (ks. esim. Holstein & Miller 1997, xi-xii; Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 16; Heiskalan 2000, 5) ja toisaalta sosiaalisen oppimisteorian tulkintakehyksessä (ks. esim. Bandura 1977).

– – ”esimerkiksi, mitä mä oon nauhottanu niistä palautteenantotilanteista, niin kyllä siellä niinku kauheen keskittyneitä ne on aina ne ihmiset, vaikka on aika vaikeita tapauksiakin. Hymyilevät, niinku silleen, et kyllä se niinku / se on hirveen kiva varmaan katella itteensä loppujen lopuks, vaikka se niin kauheelta tuntuu alussa. Kyllä ne nautti siitä.” (haastateltava 6)

Asiakas on saattanut oppia asioita itsestään ilman, että kukaan sanoo mitään. Työntekijät alkavat huomata, että nauhalta löytyy aina jotain hyvää perheen vanhemmista ja vuorovaikutustaidoista. Työntekijöille alkaa muodostua "... usko siihen, että aina löytyy jotakin" (ks. Aaltonen 2002, 155-156) Kun "myönteinen vaihde" saadaan päälle, niin asiat alkavat sujua. Jos usko on vähällä loppua, niin palataan taas katsomaan kuvaa.

Voidaan ajatella, että perheen katsoessa kuvaa tapahtuu myös muutos asiakkuudessa. Aiemmin perhetyössä on ollut selkeimmin nähtävissä asiakastyöntekijä-suhde, VHT-metodin myötä mukaan on tullut asiakas-omakuva-suhde. Tällöin asiakkaan on mahdollista objektivoida itsensä ja yhdistää ulkoisia havaintoja sisäisiin aistimuksiinsa (ks. Melchior-Bonnet 2004, 13-16; Barthes 1985, 18-20). Tällöin asiakkaalle saattaa muodostua kosketus siihen oman sisäisyyden ja ulkopuolisen maailman välimaastoon, jossa Savolainen (2005a, 171-172) sanoo luovuusterapioiden operoivan ja jossa tiedostettu ja tiedostamaton limittyvät ajatuksiksi, mielikuviksi, tunteiksi ja toiveiksi. Perttulan (2005) sanoin voisi puhua ymmärtämisestä ja merkityksellistymisestä, jotka kuuluvat kokemuksen rakenteeseen. Kokemuksen ilmenemiseen tarvitaan tajuava ihminen ja yhteys elämäntilanteeseen. (Ks. Perttula 2005, 118-119.)

"Että kun asiakas katsoo sitä kuvaa, niin hän ei oo suhteessa siihen työntekijään. Et hän ei saa työntekijältä sitä, et se ei oo vaan niinku asiakas - työntekijä-suhde, vaan siinä on niinku asiakas ja omakuva ja sit työntekijä on siinä sivussa. Asiakas on jollain tavalla niinku kasvokkain (?) tai sen tilanteen kanssa (???) Et se on jotain sillai ... sehän on erilaista." (haastateltava 2)

Työntekijän pohdiskelu osoittaa hänen olleen kuvan todellisen ja syvällisen merkityksellisyyden jäljillä. VHT-koulutus ei kuitenkaan sisältänyt kuvaan liittyvän syvämerkityksisyyden eikä aiheeseen perehdyttävän käsitteistön avaamista, joten

työntekijän pohdinnat eivät välttämättä johtaneet asian lopulliseen tiedostamiseen sekä tarkoitukselliseen ja systemaattiseen käyttöön. Tuollaista pohdintaa tuottanut työntekijä olisi saattanut olla kiinnostunut tutustumaan sellaisiin ajatuskulkuihin, joita on esitetty esimerkiksi itsen suhteesta itseen, videolta nähdyn kuvan tajuamisesta omaksi kuvaksi tai tietoisuuden ja identiteetin käsitteellisestä tarkastelusta omakuvan yhteydessä (ks. Melchior-Bonnet 2004, 13-16; Barthes 1985, 18-20).

Läheskään kaikki työntekijät eivät haastatteluissa lainkaan pohdiskele kuva-asiaa mitenkään syvällisesti.

VHT-menetelmän videon käytön arviointia. Vain yksi tutkimukseen osallistuneista työntekijöistä esittää kielteisiä kommentteja VHT-menetelmän mukaisen videon käytön tehokkuudesta tai mielekkyydestä perheen kannalta ajateltuna. Hänkään ei moiti sinänsä videon käyttöä, vaan sitä, miten analysointia ja palautteen antamista on opastettu tekemään. Yleisesti ottaen videon käytölle on nähty painavia perusteita. Työntekijät ovat varsin yleisesti kokeneet videon käytön olleen perheelle hyödyksi. Varsinaisesti huonosta lopputuloksesta kuvan käytön suhteen ei kerrota, mutta joskus työntekijä ei ole varma, onko kuvaamisesta ollut perheelle hyötyä. Vaikka erilaisista kummelluksista videon käyttöön liittyen kerrotaan, ja vaikka ensireaktiot oman kuvan näkemiseen ovat saattaneet olla kauhistuneita, niin lopputulema on kuitenkin myönteinen lähes joka tapauksessa.

"Ja sit mä uskon, että se kuvan katsominen oli myönteinen kokemus sekä sille lapselle että äidille ja siinä yhteydessä käytiin vielä keskustelu." (haastateltava 2)

Tutkimuksen osallistujat luettelevat monia syitä, miksi videon käyttö on niin hyvä asia. Työntekijöiden yleisenä kokemuksena videon hyvistä puolista voidaan ensinnäkin mainita kuvan konkreettisuus, jonka myötä työntekijä voi *tietää*, mitä todella tapahtuu. Seuraavassa esimerkissä on kyllä hienoinen vire negatiivisuuttakin, mutta kaikkiaan hyvänä asiana pidetään sitä, että kuvan ajatellaan kertovan niin paljon ja tarkasti. Kuva yhdessä äänen kanssa sekä verbaalisen ja nonverbaalisen yhdistyminen ovat työntekijän mielestä *"loistava yhdistelmä"*.

"Kaikki on, paljastuu siinä just sillä tavalla, kun on itse toiminu ja on perhe toiminu ja kun se katsotaan yhdessä, niin mitään et voi peitellä, et voi salata vaan se on kohdattava se tilanne." – "He voi puhua vaikka kuin positiivisesti ilman että tietää, mitä todellisuudessa tapahtuu. Tässä todella tietää, mitä tapahtuu ja tulee semmonen konkreettinen kuva. Ja must tuntuu, että se on suomalaiselle, kai se on kaikille, mut suomalaiselle miehelle tää sopii hyvin nimenomaan, että koska ne ei oo niin puhuvia niin paljon kun naiset." – "Että se konkreettisuus, että siinä ei oo vaan tää nonverbaalinen taso ja verbaalinen taso, mut siinä on vielä se kuva, audiovisuaalinen näkemys. Se on kyllä minusta... ne kun yhdistää, niin se on aivan loistava yhdistelmä." (haastateltava 1)

Myös ei-kielellisen aineksen osuutta nauhoituksissa kiitellään yleisesti. Miehillä tämän asian katsotaan tarjoavan mahdollisesti suurta etua. Korostetaan sitä, että pystytään hyvin tarkasti analysoimaan vuorovaikutuksen vivahteita. Työntekijät huomaavat omastakin toiminnastaan yllättäviä piirteitä.

"Et siinä pystytään poimimaan ne sekuntien, kymmenesosissa tapahtuvat eleet, jutut, ilmeet, viestit ihan eri tavalla ja tota kyllä se on vahvistavaa nähdä itsensäkin siinä mielessä sieltä videolta eli näkee sen, että tuota ei itse oo huomannu eikä kiinnittäny huomiota, eikä tienny että itse on, on tavallaan tämmöstäkin positiivista viestintää niinkun harrastanu, tehny siinä, siinä tilanteessa, et se on hyvä jälkeenpäin." (haastateltava 4)

Perheen koetaan uskovan helpommin työntekijää, kun hän näyttää kuvan sanojensa tueksi. Videon nähdään vahvistavan ja kertovan hyviä asioita katsojalle hänestä itsestään ilman, että tarvitaan lainkaan sanoja tai ketään edes osoittamaan asiaa. Menetelmällä arvellaan juuri visuaalisuutensa kautta olevan erityistä merkitystä lasten ja miesten kanssa, joilla verbaalisen kommunikoinnin osuutta vuorovaikutuksessa ei nähdä niin suurena kuin naisilla. Myös jotkut vammaiset henkilöt, etenkin autistit koetaan samalla perusteella hyötyjiksi.

-- "ne ihmiset, jotka ei oo tottunu puhumaan asioistaan, niin he hyötyy tästä videoinnista." (haastateltava 10)

-- "autistista lastakin, et se vaan mennä koheltaa eikä se tee mitään, ja sit kun se nähäänkin siitä nauhalta miten se keskittyy johonkin leipomiseen taikka johonkin tämmöseen, niin mitä se on se palaute niille vanhemmille kun ne näkee siinä nauhalli." (haastateltava 13)

Tuodaan myös esiin sellaista näkemystä, että puhumalla asiat voivat joskus mennä enemmän pieleen. Jos perhe syystä tai toisesta kokee asioidensa kielellisen käsittelyn ahdistavana, niin videoavusteinen menetelmä voi hoitaa tilanteita ilman puhetta ja kielellisten selvitysten vaatimusta.

-- "et tää vois olla menetelmä sellasten perheitten kanssa, joiden kanssa ei puhumalla oikein pitkälle pääse. Tai että, puhumisen avulla kun on asioita yritetty selvittää, niin se on menny jotenkin jumiin." (haastateltava 2)

Videointi sinällään on osalle työntekijöistä ennestään tuttua. Sitä on käytetty esimerkiksi asiakastilanteiden dokumentoinnissa, mutta tällöin toimintaan ei ole liittynyt analysoinnin ajatusta. Videotalliointeja on aiemmin hyödynnetty jonkin verran arvioinnin tai diagnosoinnin apuna tai muuten perinteisistä ongelmiin liittyvistä lähtökohdista käsin toteutetussa perhetyössä.

Osalle tutkimuksen osallistujista videointi oli kokonaan uutta. Videon käytön huomattavana ongelmana mainitaan se, että aikaa on mennyt liikaa siihen nähden, mitä olisi ollut käytettävissä. Tekniikan ongelmia myös tuodaan yleisesti esille, ja suurimmalle osalle työntekijöistä tekniikka on tuottanut eriasteisia ongelmia. Videokameran käyttö, editointi ja joskus nauhojen katselukin on ollut hankalaa. Videoinnin välineeksi ottaminen siinä mielessä kuin VHT-menetelmässä tarkoitetaan, on aluksi ollut uutta kaikille työntekijöille. Menetelmässä ei kuvauksia tehdä eikä nauhoja katsella miten tahansa, vaan kaikessa videotoiminnassa tulee toteutua juuri menetelmän mukaiset periaatteet.

Muuten suhtautuminen videon käyttöön on erittäinkin innostunutta ja myönteistä. Monesti kuitenkin varoitellaan, että videojaksi ei VHT:n nimissä saa ryhtyä kuka tahansa, ja videokuvaa on mahdollista käyttää täysin väärin, jolloin vaikutukset voisivat olla tuhoisia.

Jotain kuvan merkityksestä kertonee sekin, että lisensiaattityöni kyselyssä 35 % vastanneista nimesi visuaalisuuden parhaaksi asiaksi VHT-menetelmässä (Lehtonen 2003, 127).

9.5 Kuvasta näkee

Kuvasta näkee suoraan - kuvan denotatiivinen vastaanottaminen. Yksi hyvin mielenkiintoinen selvitettävä asia kuvallisessa viestirakenteessa videoiteja tarkasteltaessa, yhtä hyvin kuin valokuvienkin suhteen, on denotaation mahdollinen ilmeneminen konnotaation rinnalla tai mahdollisesti jopa ilman konnotaatiota (ks. esim. Barthes 1984). Konnotaatiotahan on Barthesin teorian perusteella joka tapauksessa runsaasti löydettävissä. Sitä paitsi konnotaatio on sidottu videoavusteisessa menetelmässä koko toiminnan ideaan eli myönteisen palautteen ajatellaan tuovan toivotunlaista konnotaatiota videoiden katsomiseen. Denotaatio on siis tutkimuksellisesti tässä kiinnostavampi etsinnän kohde.

– – ”ihmeitä tapahtuu et joku rupee syömää ja joku laps ennen näyttäny edellisessä tilanteessa ihan mahdottomalta” – – ”semmone perhe jossa sitte tyttö vaan sano pudistaa päätään eikä syö ja sitte ku tulee se seuraava kuva ni sehän syö.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Edellinen katkelma on esimerkkinä niistä monista aineiston kohdista, joissa tulee vahvasti vaikutelma kuvan denotatiivisesta vaikutuksesta katsojaan. Esimerkkita-pauksessa työntekijä havahtuu hetkessä huomaamaan asiakasperheen lapsessa tapahtuneen toivotun muutoksen. Katkelmasta voi hyvin aistia sen, miten asian tajuaminen on ollut työntekijälle aivan silmänräpäyksessä tapahtuva, kun alkuoletus asian korjaantumisen suhteen on tuntunut *”ihan mahdottomalta”*. Seuraavan kuvan näkemisen myötä mahdoton mieltyykin mahdolliseksi ja tapahtuvaksi tosi-asiaksi.

Myös perheen on joskus mahdollista nähdä asiat videolta suoraan ja välittömästi.

”Ja kun minä ajattelin, että missä kaikissa se oli käyny ja miten paljon sille oli puhuttu, mutta, että se oli se kuva. Kun mä muistan sen, kun hän istu lapsi sylissä, me puhuttiin, että kato, sä istut tossa lapsen kans ja sitten vielä sitä vähän sitä ohjaavuutta, että miten tärkeetä se onkaan, että lapsi istuu sylissä ja nyt se kattoo sua ja jotenkin niinku, ihan siis mistään muusta ku siitä sylissäpitämisestä puhuttiin.” – – ”Jotenki se jäi niin mieleen se isä, että hänhän osaa.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Kuvan kautta on myös mahdollista ymmärtää asiat paremmin. Avaininformantti toteaa omasta kokemuksestaan työntekijänä:

”Sellanen ahaa-elämys, että hei nyt mä ymmärrän mitä se sano” – – (haastateltava 5 vuonna 2003)

Hän korostaa myös sitä, että kuva auttaa monesti muistamaan asioita, jotka muuten olisivat kokonaan unohtuneet. Kuvan avulla on mahdollista muistaa jokin sellainenkin asia, joka ei kuulopuheena tuo mitään tuttuuden mielikuvia.

Kuvan pohjalta asioiden ymmärtämisestä voi esimerkkinä olla myös tapaus, jossa alkutilanteessa perheen äiti on ollut sitä mieltä, että lapsi on usein hyvin häiritsevä äidin yrittäessä tehdä askareitaan. Työntekijä on menetellyt siten, että hän on näyttänyt useita kertoja äidille samaa nauhan kohtaa. Työntekijä on vain kysellyt, mitä kuvassa tapahtuu, mutta ei ole kommentoinut asiaa mitenkään. Usean katselukerran jälkeen äiti on yhtäkkiä itse oivaltanut lapsensa käyttäytymisen.

– – ”yhtäkkiä se äiti sano että: eihän se tuo tyttö taiakkaan häiritä ku sehän taitaa vaan haluta vaan minun huomiota (naurua). Se oli tämmönen naks, ja sen jälkeen se äiti rupes tajuaan niitä asioita. Et se kuvan kattominen” – – (haastateltava 5 vuonna 2003)

Kuvaus tapahtumasta ”*Se oli tämmönen naks*” ilmentää oivalluksen yhtäkkisyyttä. Työntekijän käsitys on, että nimenomaan kuvan näkeminen, tässä tapauksessa uudelleen ja uudelleen, toi ymmärryksen asiaan.

Näkeminen on tietämistä – kuva on totta. Edellä esitetyt katkelmat ”*sehän syö*” ja ”*hänhän osaa*” ovat myös oivia esimerkkejä siitä, miten todistusvoimaisena työntekijät ja työntekijöiden näkemysten mukaan perheetkin mieltävät videokuvan. Ei aleta pohtia, nähtiinkö väärin tai oliko kuvaa jotenkin manipuloitu, vaan tapahtumat otetaan videolta nähtyinä kiistattomina tosiasioina. Sekä työntekijät että perheenjäsenet ovat valmiita ottamaan kuvan totena. (Vrt. kuvan totuudellisuus esim. Sontag 1978, 5; Barthes 1985; Vanhanen 1991, 28; Hietala 1996, 43; Saraste 1996, 149; Eräsaari 2000, 120; Seppänen 2001a, 73-74; Elo 2005, 47; Savolainen 2005a, 170.)

Molemmat avaininformantit tuovat vuonna 2003 esiin useita tapauksia, joissa videokuva on nostanut esiin taitoja, jotka muuten olisivat saattaneet jäädä huomaamatta. Perheenjäsenet eivät ole osanneet puhuen kertoa taidoistaan, eivät välttämättä niitä itsekään tavallaan ole huomanneet eli eivät ole niitä taidoikseen tiedostaneet. Kuva on kuitenkin sitten vakuuttanut perheenjäsenet ja myös ns. asiantuntijat uskomaan perheen taitoihin. Samalla perheenjäsenet ovat itse alkaneet ymmärtää omaa onnistumistaan ja osaamistaan. Asiantuntijoiden vakuuttumisesta perheenjäsenten taidoista kerrotaan aika yhtäkkisenä tapahtumana. Perheenjäsenten vakuuttumisesta omista taidoistaan kerrotaan joko yhtäkkisenä, välittömästi kuvasta nähtynä ja heti uskottuna tai melko pitkäkestoisena prosessina, joka on vaatinut kuvan näkemisen lisäksi oikeanlaista työntekijän antamaa myönteistä palautetta.

– – ”hän oli jo ollu aika pitkäänkin siinä video-ohjauksessa mukana niin se sano, et kyllä hän muistaa ne ensimmäiset kerrat, että hän aatteli, että puhukaa vain, en mä usko teitä (naurua). Mut sit hän sano, et kyl hän sit pikkuhiljaa, hän rupes kattoo niitä nauhoja niinku, mut se sano, et oli puhuttu näin maaliskuussa, hän vasta joskus kesällä rupes uskoo. Että, että ei se oo niin, et sekin on sitte se taito justtiisa, että jos rupee kauhalla kaatamaan, niin ei se sitte meekää, se vuotaa yli.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Tästä esimerkistä tulee vaikutelma, että työntekijä epäröi antamansa palautteen laatua, kun asiakas ei välittömästi vakuutu, vaikka työntekijä antaa kuvanauhan perusteella myönteistä palautetta. Kysymys voi kuitenkin olla siitä, että prosessi, joka asiakkaan on käytävä läpi, vaatii aikaa. On aika helppo käsittää, että asiantuntijat saattavat nopeastikin todeta nauhalta asiakkaan taitoisuuden jonkin asian suhteen, mutta asiakkaalla kysymys voi olla sellaisesta identiteettiä (ks. Hall 1999, 11-12), joka vaatii oman minäkuvan syvällistä prosessointia. Työntekijällä on tässä asiassa huomio omissa toimissaan, siinä miten hän on palautteen antanut, eikä hän ehkä täysin tiedosta identiteetin muutosprosessin vaativuutta. Aiemmin esittämässäni *"hänhän osaa"* -katkelmassa asiakkaan on ollut suhteellisen helppoa nähdä oma osaamisensa lapsen sylissäpitämisen tasoisessa tehtävässä. Tämä jälkimmäinen tapaus, jossa tilannetta kuvattiin *"oli jo ollu aika pitkäänkin siinä video-ohjauksessa mukana"*, tuntui vaativan ajallisesti pidemmän prosessoinnin.

Vakuuttelua on tapahtunut myös toisinpäin, eli että perhe on kuvaan viitaten tavallaan kertonut osaamisestaan viranomaisille. Tällöinkin kuvasta näkeminen on riittänyt vakuuttamaan, eli kuva siis voi kertoa totuuden niinkin päin.

Itsensä näkeminen videolla. Visuaalisuuden ja oman kuvan näkemisen suuri merkitys identiteetin kannalta (ks. Seppänen 2001a, 19-24; 2005, 240) ei ollut työntekijöille itsestään selvä asia. VHT-menetelmän käyttöönottamiseen valmentavissa koulutuksissa ei oltu kovin syvällisesti puututtu oman kuvan katsomisen kokemukseen. Tällaisiin asioihin sitten käytännössä törmättiin aika valmistautumattomina aidoissa perhetilanteissa ensimmäisiä videointikokeiluja tehtäessä. Työntekijät saattoivat yllättyä kuvan voimasta (ks. esim. Sontag 1978, 4-7, 14-15; Rossi 1995, 10; Mäkipää 1997, 9-10).

"No, se ei pitäis olla yllättävää asia, mut että sitä / tavallaan se on, kun ei sitä sillai tullu aatelleeksi, niinku kyllin vakavasti, et miten se on, miten se kuva on iso asia / katsoo niinku vaikkakin omaa kuvaa." (haastateltava 2)

Kuvan katsomisen todetaan olleen joskus aika tuskaista. Työntekijä on saattanut esimerkiksi kauhistua sitä, että näyttää videolta katsottuna nyrpeältä, vaikka on luullut näyttävänsä myönteiseltä. Muutenkin haastateltavat tuovat esiin työntekijän aika kriittisen suhtautumisen oman kuvansa katsomiseen. Siinä korostuu ajatus, että ammattilaisina heidän olisi pitänyt toimia hyvän vuorovaikutuksen edustajina, ja nauhalta katsoen vuorovaikutuksessa tuntuu olevan puutteita. Myös sekä työntekijöillä että asiakkailla on aluksi ollut vaikeuksia oman ulkomuotonsa hyväksymisessä videolta katsottuna. Fyysinen minäkuva on identiteetin haurasta aluetta (ks. Mustonen 2001, 131), ja video näyttää ihmisen hieman erilaisena, kuin miten hän itse pystyy itsensä näkemään (ks. Palin 1997, 257; 257; Savolainen 2005a, 48).

"Melkein kaikki sano sen, että oompas mä kauheen näkönen." (haastateltava 6)

Ihmiset huomaavat kuvassa itsestään alussa sellaisia asioita kuin likaisen tukan, ruman istuma-asennon tai apaattisen ilmeen. Kuvaruudulta on totuttu katsomaan

median luomia ihanteita (ks. esim. Karvonen ym. 1988, 4-7; Luostarinen 1997; Ayraksinen & Kapanen 2000; Männistö 2003; Rossi 2003, 11; Halonen 2005; Nikunen 2005; Savolainen 2005a, 40) ja omakuva saattaa aluksi tuntua vieraalta (ks. esim. Melchior-Bonnet 2004, 13-16). Tällaiset vaikeudet tuntuvat kuitenkin vähenevän, kun oman kuvan katsomiseen totutaan.

Koko vuorovaikutustapahtuma on kuvassa esillä. Nonverbaliikalla on suuri merkitys vuorovaikutuksessa. Kasvoilla näkyviin ilmeisiin sidotaan usein merkityksenantoa.

– – ”siinä ne ilmeet ja vuorovaikutus jollain muulla tasolla voidaan havainnoida” – – (haastateltava 10)

Varsinkin tunneilmaisut näkyvät kasvojen ilmeistä hyvin tunnistettavasti (ks. Peräkylä & Ruusuvuori 2006, 128-140; Ruusuvuori 2007, 130-131).

– – ”perhe tekee jotakin niin sitte siinä menee niin hirveen paljon paljon tapahtuu asioita että puhehan on nyt yks asia ja se puhe ehkä jää päällimmäiseks tämmöses keskustelus tai vaikka tehtäski jotaki. No sitte ku meillä on se kuva me voidaan sieltä löytää niitä hetkiä missä sitten näkyy sitä että miltä se sitte tuntuu ku tuo toinen tuolle toiselle juttelee ja kuunteleeko se millä tavalla kuuntelee ja minkälaisia ilmeitä, eleitä meillä on me ei niitä nähdä. Et mä nään sinut ja sää minut mut me ei nähdä yhdessä miten se mejän yhteinen keskustelu sujuu.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Videolla voi tarkastella nonverbaalia vuorovaikutusta. Työntekijältä vaatii taitoa huomata kuvasta asioita. Esimerkiksi pelkkä asennon vaihtaminen voi kertoa halusta ottaa puheeksi jokin asia. Työntekijän tulisi olla valppaana huomaamaan pienetkin vinkit. Kuva voi hyvin myös näyttää tunteita.

– – ”erittäin vaikeavammaisia lapsia ja heitä kuvattiin ja sitte katsottiin niitä nauhoja sitte perheiden kans ja perheet koki sen todella antosaks” – – ”että kun ne on semmosia lapsia joissa hyvin vähän näkyy ja he pystyy niinku ei pysty paljo puhumaa eikä liikkumaa ja he harjotteli jonkun semmosen uuden laitteen kanssa että miten sieltä kuvaasta näky se lapsen ilo ja kuinka laps nautti siitä mitä hän sai tehdä. Ja semmosia hetkiä hyvin harvoin niinku näkee siel perheen arjessa ja sen lapsen arjessa. Et se oli hyvin semmone vaikuttava kokemus niille perheille.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Tässäkin esimerkissä tulee erityisesti esille videon tarjoama etuus moneen muuhun työskentelytapaan nähden. Missä tahansa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa tunteet voivat olla vain häivähdyksenomaisesti näkyvissä (ks. Ruusuvuori 2007, 132), mutta erityisesti vaikeavammaisen lapsen vuorovaikutukselliset tai tunteen ilmaukset saattavat olla vaikeasti tavoitettavissa. Lapsen tunteiden näkyminen videolla on tutkimuksellisesti hyvin merkittävä asia. Sitaatti osoittaa, että sekä vanhemmat että työntekijät ovat videon avulla tulleet tietoisiksi vaikeavammaisen lapsen tunteista. Koska tiedetään, että läheisen ihmisen kuva voi aiheuttaa voimakkaan tunnereaktion, voi hyvin kuvitella, että videolla on ollut aivan erityinen merkitys näiden vaikeavammaisten lasten vanhemmille (ks. Mäkipää 1997, 9-10; Beebe 2005).

Tunteiden näkymisen lisäksi kuvassa hyvin merkityksellistä on konkreettisuus. Jälleen kuva kertoo asian, eikä tarvita kieltä tuomaan mahdollisesti harhauttavia tai toiminnan kannalta hankalia konnotaatioita mukaan.

"Joo... jotenkin mä ajattelin, et se merkitsee sekä sitä, et ollaan tekemisissä tunteiden kanssa aika voimakkaasti" – "Ja sitte toisaalta, että ollaan tekemisissä niinku semmosten konkreettisten toimintatapojen kanssa. Että katsotaan, et mitä mä teen, et mitä sit tapahtuu, semmosia konkreettisia asioita. Ei puhuta, ei tarvi puhua asenteesta taikka miten mä selitän tämänkin ja tämänkin tai... kun ei tarvi sillai käsitteellistää (mutinaa) konkreettisemmin." (haastateltava 2)

Arjen tilanteissa on monesti kyse varsin konkreeteista asioista, ja ongelmien kielellistäminen johtaisi helposti vääränlaiseen yleistämiseen (ks. Peltomäki ym. 2002, 93; ks. myös Chatoor 2005). Työntekijä tuo tässä esiin myös videoavusteisen menetelmän voimallisen yhteyden tunteisiin. Tämä on verrannollista siihen, mitä Weiser (1999) on esittänyt, eli että sekä kuvattaessa että kuvaa katsottaessa ollaan helposti tekemisissä syvien sisäisten tunteiden kanssa. Weiserin mielestä mielemmä näkymiä ei voida koskaan suoraan tarkastella. (Ks. Weiser 1999, 343-344.)

Kuva lähtökohtana jatkotyöskentelylle – hiljaisen tiedon sanoittaminen. Kuvan arvellaan tarjoavan hyvin tärkeää informaatiota ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Kuvasta näkyvän vuorovaikutuksen ei-kielellisen aineksen sanallistamisen vaikeus on tullut tutuksi työntekijöille (ks. myös Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 15). Hiljaisen tiedon käsittekin on työntekijöille ainakin jo vuonna 2003 tuttu.

"No se on ensin yks semmonen perusajatus, et sehän se on just ku itekin sanoo, että, et on visuaali, et kuva, et on jotain, mitä ei osaa itekää sanallistaa, mitä siitä kuvasta näkee ja mitä niinku ja joskus näkee sen omaa toimintaansa tai toisten toimintaa. Et kyl se on niinku se hiljanen tieto siellä, siellä hyvin merkittävä." (haastateltava 5 vuonna 2003)

Aineistosta huokuu vahva näkemys siitä, että "video nimenomaan nostaa" (haastateltava 7 vuonna 2003) hiljaisen tiedon esiin. Videon esiin nostaman hiljaisen tiedon ajatellaan voivan liittyä yhtä hyvin perheenjäsenenä kuin työntekijäänkin. Vaikka hiljaisen tiedon sanallistaminen ymmärretään vaikeana, niin arvellaan, että kuvan kautta asiassa voidaan päästä paremmin liikkeelle (vrt. Savolainen 2005a, 205).

– – "perheen se arjen ympäristö ei välttämättä vaan seinät ja verhot vaan se miten ne ihmiset siellä on ja elää. Ja se että kuvan kautta ehkä sitte helpompi löytää myöskin sanoja sille että minikäilaista se mejän elämä on." (haastateltava 7 vuonna 2003)

Toisaalta korostetaan, että työntekijä poimisi liikkuvasta tai pysähtyneestä kuvasta tärkeitä elementtejä. Toisaalta taas videon katsomisen jälkeistä keskustelua pidettiin myös hyvin merkityksellisenä asiana. Tällöin kuva yhdessä dialogin kanssa voi tuottaa sen tietämyksen, mikä auttaa eteenpäin.

Videointien huomataan myös lisäävän kielellistä kanssakäymistä sellaisessa tapauksessa, että sanoilla ilmaistua yhteyttä ei aiemmin juurikaan ole voitu havaita perheenjäsenten välillä.

– – ”että tän videon ja palautteen jälkeen tää isä ja poika sitten alko keskustelemaan selkeesti. Se niinku laukasi sitä verbaalista vuorovaikutusta, kun ne näki videolta, että he tulee toimeen keskenään, he nauttivat yhdessä tekemisestä.” (haastateltava10)

Keskustelun avulla tieto myös siirtyy molempiin suuntiin, työntekijöiltä perheelle ja päinvastoin. Joskus työntekijän täytyy ehkä auttaa perhettä kertomaan arkielämästään, vaikka kuvakin kertoo sinänsä jo paljon.

Hiljainen tieto voisi arjessa ilman kuvan välittämää informaatiota jäädä perheeltä huomaamatta. Tutusta arjesta löytyy uusia asioita kuvan kautta. (Vrt. Korvela 2003; Chatoor 2005, 3217-3218.)

– – ”perheiden hiljainen tieto tai taito mitä heillä on olemassa mitä he ei itsekään välttämättä niinku kun ei nää sitä tekevänsä että et näinhän mä teen ja näin tekemällä mä autan lastani taikka mun laps kehittyy ja kasvaa vielä paremmin et se nostaa ja tuo esille sellasta mitä ei siinä arkielämässä muuten nää.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Samaten perhetyöntekijän hiljainen tieto voisi jäädä ilman videointia huomaamatta. Tällä voidaan nähdä olevan merkitystä ainakin työntekijöiden hallitseman tietotaidon siirtämisessä toisille työntekijöille eli videon käyttö toimisi myös esimerkiksi mentoroinnissa.

9.6 Videokuvan käytön toteutuminen videoavusteisessa perheohjauksessa

Työntekijät videokuvaavat perhetilanteita, koska menetelmässä kuuluu niin tehdä. Jo editoinnissa tulee sitten harkintavaikeutta, mitä näyttää perheelle ja mitä ei. Videon tekniikka on monille työntekijöille todella hankala opeteltava. Aika ei tahdo riittää millään kaikkeen siihen, mitä pitäisi tehdä.

Monenlaisten tekniikan ja aikataulutusten vaikeuksien keskelläkin työntekijöillä on usein mielessä se, että kuvaamisessa on myös vastuullinen ja eettinen huomiootettava puoli. Asiakkaiden suostumista kuvattavaksi pohditaan, ja jotkut työntekijät kokevat oman menemisensä asiakkaiden koteihin hyvin tungettelevaksi. Ymmärretään myös, ettei ole sopivaa mennä miten tahansa kuvailemaan ja että palautteen antamisessa on toimittava hyvin vastuullisesti. Kuvaan liittyvät eettiset tarkastelut vain jäävät aika rajoittuneiksi, kun sosiaali-, terveys- ja kasvatusalan työntekijöillä ei juurikaan ole tarvittavia teoreettisia pohjatietoja kuvaamisesta ja kuvattavana olemisesta.

Kuvaamisen ja kuvattavana olemisen teoreettinen ja syvälinen ymmärtäminen, esimerkiksi siinä mielessä kuin Savolainen (2005a, 2005b, 2006) on esittänyt, ei tämän tutkimuksen osallistujien puheissa nouse selkeästi esiin. Esimerkiksi myönteisen kuvashokin kokemisen elämys, kuvan denotatiivinen tai konnotatiivinen vaikuttavuus, merkitysten muodostuminen niiden myötä ja kuvan vaikutus ihmisen identiteettiin eivät varmaankaan teoreettisesti ja käsitteellisesti ole tuttuja työntekijöille. Silti jonkinlaisella intuitiivisella tasolla, kokemuksen kautta hahmotettu-

na tuntumana nuo asiat ilmeisesti ovat ainakin osalle työntekijöistä ainakin osittain olemassa, koska tutkimukseni osallistujat kuitenkin tuovat haastatteluissa jonkin verran esiin tämätapaista asiaa. Jossain tapauksessa työntekijän kertomus osoittaa, ettei asia ole auennut syvemmissä mielessä kertojalleen.

Video välineenä mahdollistaa nonverbaalin viestinnän tarkan huomioonottamisen vuorovaikutuksessa ja auttaa siten ymmärtämään vuorovaikutuksen kokonaisuutta paremmin. Kuvan analysoinnin taito on kuitenkin erivaiheisesti työntekijöillä vielä hakusessa. Puhekuulttuuriin ja ”kuvattomiin” menetelmiin tottuneet työntekijät eivät välillä muista edes katsoa kuvaa. Tämäkin asia vaatii harjoittelua. Kauimmin videoavusteisessa työskentelyssä mukana olleet työntekijät hahmottavat jo varsin taidokkaasti kuvan osaksi menetelmää.

10 VOIMAUTUMINEN VIDEOAVUSTEISESSA PERHEOHJAUKSESSA

Vastaus neljänteen tutkimustehtävään lähtee siitä, mitä perhetyöntekijät puheissaan mainitsevat voimautumisesta, voimavarasuuntautuneisuudesta tai muusta sellaisesta, jonka olen tulkinnut voimautumisen ilmiöön kuuluvaksi. Tarkastelu syvenee sen arviointiin, miten perhetyöntekijät mieltävät perhelähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan käytön suhteessa perheiden voimautumiseen. Eri-tyisen mielenkiinnon kohteena on, pohditaanko VHT-menetelmään sisältyviä työtapoja erillisinä vai löytyykö työntekijöiden puheista oivallusta menetelmien samanaikaiskäytön muodostamasta integroidusta työorientaatiosta. Tarkastelu etenee 1990-luvun menetelmän opettelun alkuvaiheista vuoden 2003 tilanteeseen, jolloin osalla perhetyöntekijöistä työtapana oli jo sisäistynyt vankaksi ammattikäytännöksi.

10.1 Voimavarasuuntautuneisuus

Aineistossa on runsaasti näyttöä siitä, että työntekijöiden kokemusten mukaan videoavusteista perhetyömenetelmää käytettäessä saadaan aikaan voimautumista. Voimautumisen tapahtuminen nähdään mahdolliseksi sekä asiakasperheille että työntekijöille. Puheissa on mukana voimautumiselle läheisiä käsitteitä. Mainitaan esimerkiksi itsetunnon tukeminen, itsetuntemuksen kasvu ja myönteisen minäkuvan vahvistuminen.

– – ”että tämmönen työnote tukee itsetuntoa jos aattelee työntekijääkin” – – (haastateltava 7 vuonna 2003).

Työntekijöiden puheissa ilmenee monia erilaisia sanavalintoja, jotka osoittavat työntekijän voimavarasuuntautunutta ajattelua videoavusteiseen perhetyömenetelmään liittyen. Myönteisyyden idea kietoutuu helposti tällaiseen puheeseen.

Käytetään sellaisia käsitteitä kuin voima, pärjääminen, sujuminen, toimiminen ja osaaminen, tai ilmauksissa on mukana sana voimavara, tai todetaan ihan selväsanaisesti VHT-metodi voimavarasuuntautuneeksi menetelmäksi. Työntekijät painottavat myös erilaisten vanhemmuuteen liittyvien taitojen merkitystä ja puhuvat siitä, miten perhe oppii asioita.

Yksi tapa ilmaista asiaa on suunnata huomio siihen, mitä vanhemmat jo osaat. Jo osattua, mutta kenties hieman huomiotta jäänyttä vahvistetaan.

"No tää tämmönen, sellanen lähestymistapa jossa katsotaan sitä, mitä ihmiset osaa tehdä." (haastateltava 2)

- -"aha, tossa on ja vahvistaa sitä." (haastateltava 7 vuonna 1995)

Joskus kuvattavaksi on sattunut perhetilanne, joka on saattanut aluksi kauhistuttaa sekä perhettä että työntekijää. Kun sellaisesta nauhoituksesta löytyy kohtia, jotka ilmentävät vanhemmuustaitoja, palautetilanne saattaa olla erityisen antoisa. Korostetaan esimerkiksi sitä, miten vanhemmat pystyvät hoitamaan hankaliakin tilanteita. Ellei olisi ollut videointia ja palautetta, kaikille osapuolille olisi saattanut jäädä huono vaikutelma tapahtuneesta.

"Että perhe itse olisi videointitilantees sitä mieltä, että ei heillä ikinä tämmöstä kaaosta oo ollu ennen. Että miten se nyt sattukin tähän. Et sattupa hyvin, et se videoitiin. Eli siihen päälle se palautte, että kuitenkin hoitivat sen tilanteen." (haastateltava 10)

Hankaluudetkin käännetään tavallaan voimavaroiksi. Työntekijät opastavat vanhempia huomaamaan omat vanhemmuustaitonsa monenlaisissa arjen tilanteissa. Tämä vaatii joskus hyvinkin tarkkaa videon analysointia ja työntekijältä selkeää tietoisuutta siitä, mitä halutaan löytää.

"Sitä jäi aivan hirvee kaaos päähän työntekijänäkin aatteli, että kauheeta niinku kotiohjaajana, että se oli ihan hirvee tilanne ja sillä äidilläkin varmaan ihan hirvee olo. Että miten siitäkin nyt sit löytää jotain. Niin me katottiin sitä sit ihan hidastettuna. Ihan sekuntti sekunnilta ja sit me löydettiin sieltä semmonen avain, jonka se äiti oli keksiny." (haastateltava 7 vuonna 1995)

VHT-menetelmän nähdään tarjoavan uuden, perheiden voimavaroja korostavan ajattelutavan mahdollisuuden. Tätä pidetään edistysaskeleena perhetyössä. Työntekijät todella löytävät perheiden tilanteista paljon hyvää sanottavaa ja voimavaroja.

"Mun mielestä tää on siirtynyt semmonen yks porras taas ylöspäin. Se että ne vanhemmat näkee itensä, miten hyvin he osaa jotain asioita tehdä. Just semmonen positiivinen ajattelutapa, että ... Mä oon huomannu tossa työssäni sen, että kyllä näistä kaikista ihmisistä löytyy voimavaroja" - - "no jos mä puhun lastensuojelutyöstä, niin kontrollia semmoseen - ainahan on etitty jotakin vikoja." (haastateltava 6)

"Siinä tapauksessa oli kiva nähdä se koti. Se oli hyvin kaunis koti. Siinä oli paljon semmosta niinku mukavaa ja hyvää niinku sen perheen voimavaroja (mutinaa) kotipiirissä." (haastateltava 2)

Vanhemmuustaitojen vahvistuminen ja työntekijöiltä saatu myönteinen palaute tästä asiasta on tuottanut perheissä uudenlaisten näkökulmien avautumista. Asi-

akkaat ovat alkaneet nähdä asiat entistä myönteisemmässä valossa ja ovat saaneet varmuutta omaan vanhemmuuteensa. Bergin (1991) sanoin voitaisiin sanoa, että perheille tulee avuttomuuden ja voimattomuuden tunteiden tilalle tunne kyvykkyydestä hallita omaa elämäänsä.

– – *”kun hän sai myönteistä palautetta ja varmuutta, että kyllähän hän osaakin tuon pojan kans toimia ja oikeestaan heillä monet asiat sujuu hyvin. Niin hän innostu”* – – (haastateltava 1)

VHT-menetelmä esitetään työntekijöiden puheissa monesti hyvin miellyttävänä ja reiluna tapana kohdata asiakasperheitä. Tilanteista ja menetelmästä kerrottaessa-kin työntekijöiden puheissa saattaa olla varsin myönteinen sävy. Vanhojen menetelmien muisteluissa mieleen tulee esimerkkejä, joissa asiakkaiden voimavaroihin ei ole uskottu.

”Että tavallaan niinku se anto niinku voimaa se niitten yhdessäolo ja se toimioa vuorovaikutus siihen, et ne sai hoidettua sit sen” – – (haastateltava 7 vuonna 1995)

– – *”perinteisesti auttamistyössä on se, et ihmiset menee johonkin toimistoon ja sit ne sopii että tehdään joku asia toisella tavalla. Niin tässä se ajatus on niinku käännetty vähän niinku päällelleen. Että tuota mennäänkin kattomaan niitä asioita perheen kotiin, mitkä niillä on jo hyvin ja mitä ne vois lisätä. Se on minusta hyöä oivallus, et käännetään se asia niin päin ja tuota se vauhdittaa sitä muutosta. Helposti, jos on niinku toimistotyö, niin työntekijä jää helposti miettimään, et tekeeköhän ne sillä tavalla tai miks ne ei oo tehny ja miks tää ongelma ei oo poistunu. Se on vähän semmonen, puolin ja toisin semmonen epämääräinen tilanne.”* (haastateltava 12)

Perheen kotiin meneminen nähdään selvästi perheen voimavaroja korostavana työmuotona.

”Sielä he on niinku paljo vahvemmilla sillon. Tavallaan ovat myös niinku voimakkaita sielä omas kodissaan. Se on hirveen hyöä. Jos on joku pulma, niin sieltä ehkä helpommin sitte löytyy niitä ratkasuja.” (haastateltava 12)

”Ne on vahvoilla, jotka sielä on kotona.” (haastateltava 1)

”Siinä oli paljon semmosta niinku mukavaa ja hyöä niinku sen perheen voimavaroja (mutinaa) kotipiirissä.” (haastateltava 2)

Monet työntekijöiden käyttämät sanat ilmaisevat heidän ajattelevan, että Video Home Training -menetelmällä on mahdollista saavuttaa asiakasperheiden voimaantumista tai valtaistumista (ks. esim. Siitonen 1999; Mattus 2001).

10.2 Muutosprosessi entisistä työkäytännöistä kohti voimauttavan videon ideaa

Pienryhmän seitsemän kuukautta. Pienryhmän keskinäisiä työkeskusteluita nauhoitettiin neljä erillistä kertaa, jotka sijoituivat seitsemän kuukauden ajalle vuosina 1994-1995. Nauhoitusten alkaessa työryhmä vasta aloitteli Video Home Training -menetelmän käyttöä kahden perheen kanssa. Loppuvaiheessa kolmas perhe oli tulossa heille VHT-asiakkaaksi.

Työskentelyä aloitettaessa kaikki käytännöt täytyi neuvotella aivan alusta lähtien. Suuri osa keskusteluista käsitteli työntekijöiden omia aikataulutusten yhteensovittamisia. Työntekijöiden ajankäyttösuunnitelmiin täytyi myös mahtua asiakkaiden tapaamiset eli ajasta neuvottelemiseen todella kului aikaa. Videotekniikka tuotti alkuvaiheessa myös paljon hankaluuksia, ja keskustelua siitäkin aiheesta riitti. Yhteenvetona tästä voi sanoa, että aikaa kului valtavasti käytännön järjestelyistä sopimiseen.

Pienryhmässä keskusteltiin myös siitä, aloitettaisiinko asiakkaiden kanssa videotyöskentely ja jos, niin miten nauhoitukset aloitettaisiin. Neuvoteltiin, kuka olisi kuvaaja, kuka olisi hänen mahdollinen työparinsa ja miten saataisiin työnohjausta. Erilaiset asioista keskustelut ja sopimiset oli käytävä moneen kertaan asiakastapaamisten edellä, kestäessä ja jälkeen. Tällaiset keskustelut olivat hieman VHT-menetelmää kohti tulevampia kuin keskustelut puhtaasti tekniikasta tai työntekijöiden ajankäytöstä. Samantapaisiksi videoavusteista perhetyömenetelmää lähestyviksi työtoiminnoiksi voidaan luokitella asiat, jotka liittyivät esimerkiksi sellaisten ratkaisujen pohtimiseen, kuvataanko perhettä heti ensikäynnillä vai olisiko se menetelmän esittelykerta, tai kuvattaisiinko viimeisellä kotikäynnillä ja järjestettäisiinkö varalle jatkotyöskentelyn mahdollisuus tarvittaessa. Nämäkin keskustelut tarvittiin, koska työkäytänteitä ei vielä oltu luotu.

Aloitettaessa perheen kanssa työskentelyä työryhmällä oli tapana keskustella erittäin seikkaperäisesti perheestä. Ensimmäisenä VHT-työskentelyyn mukaan tulleesta perheestä tuotiin esiin hyvin paljon pohjatietoa. Osa oli faktalta vaikuttavaa asiaa, kuten perheenjäsenten iät, ammatit tai koululuokka-asteet, avioitumiset ja eroamiset, mutta myös monia muita asioita perheestä tuotiin esiin. Perhe oli lapsen ongelmien vuoksi ollut asiakkaana jo edellisvuonna. Sen kautta perheestä oli jo paljon esitietoa. VHT-menetelmän kannalta vuolas puhe perheen tilanteesta ja elämästä ei olisi ollut välttämätöntä. Puheen voi hyvin nähdä kuvastavan ennemminkin työryhmän aiempia työkäytänteitä. Videoavusteisen perhetyömenetelmän mukaan tärkeää olisi ollut lähteä liikkeelle perheen nimeämistä tavoitteesta ja käyttää videokuvaa apuna asiassa edettäessä.

Asiakkaista käydyt keskustelut tuovat esiin sellaisiakin puheen sävyjä, jotka selvästi eivät käy yksiin VHT-menetelmän periaatteiden kanssa. Varsinkin alkuvaiheen puheissa on erittäin paljon mukana ongelmapuhetta, joka ei liity perheen nimeämään tavoitteeseen. Puheessa tuodaan esiin perheestä erossa asuvan isän alkoholiongelma, kotoa jo pois muuttaneen vanhemman lapsen päihteiden käyttö, kotona asuvan alaikäisen lapsen oppimisvaikeudet ja heikkolahjaisuus. Yksi työntekijä toteaaakin: *"Ilmeisesti se oppiminen ei suju oikein hyvin, mutta se ei oo tässä nyt se meidän huoli niinkään, vaan ne kotivaikeudet."* Siinä mielessä työntekijän huomio on osuva, että perhe on tällä kertaa hakenut apua muuhun kuin lapsen kouluvaikeuksiin. Kuitenkin keskustelu monenlaisista ongelmista jatkuu, ja sävy on monissa kohdissa negatiivinen. Lapsen ja äidin suhteen sanotaan olevan *"hivoittävän riippuvainen"*, ja äidin käyttäytymistä ja puhetyyliä arvioidaan varsin kriittisesti. Työntekijöiden keskinäisessä keskustelussa käytetään ilmaisua, että äiti on sitonut lapsensa liiaksi. Ymmärtämys on lasten puolella, ja äiti vastuutetaan vanhemman lapsen epäsosiaalisesta elämästä.

- tt2 *"Kuinka... tuskin se nyt ykskaks kävi (?????) Miks äiti on just sitonu just tämän (lapsen)."*
- tt1 *"Onhan se sitonu ton toisenkin. Sillä ei ollu muuta mahdollisuutta itsenäistyä, kun tehdä tommosia..."*
- tt2 *???????*
- tt1 *"Niin, juttuja, että" – – "pääsee."*
- (pienryhmä 8.11.1994)

Vastaavanlaisesta lapsen puolelle äitiä vastaan asettumisesta ovat kirjoittaneet esimerkiksi Pohjola (1993, 65) ja Forsberg (1994, 111-112). Siitä, miten perheammattilainen on vastuuttanut äitiä jo pois muuttaneen entisen perheenjäsenen teoista on kirjoittanut puolestaan Keskinen (2005, 310-312). Hän myös toteaa, että vaikka professionaalinen neutraalius onkin varsin hyvin sisäistetty perheammattilaisten keskuudessa, tapahtuu toisinaan asettumista jonkun perheenjäsenen puolelle. Samalla työntekijän omat tunteet saattavat sekoittaa ammatillisen käyttäytymiseen lomaan. (Keskinen 2005.)

Hyvin paljon pienryhmän työntekijät yrittävät pohdiskella perheen tilanteita: kuka on kenenkin uhri, pitääkö äiti lasta liian aikuisena vai liian pienenä, millainen suhde lapsella on äidin uuteen miesystävään, muualla asuvaan sisarukseen ja eron myötä pois muuttaneeseen isään. Äidin uuden miesystävän pohdinta johtaa erilaisiin arvailuihin ja tulkintoihin sekä paikoitellen myös moralisoivilta tai pilkallisilta vaikuttaviin kannanottoihin.

"Mulla jäi semmonen kuva, niinku se kävis aina vaan illalla ja yöllä. Miksei se tuu koskaan päivällä (naurua)" (pienryhmä 20.2.1995).

Ongelmainen äiti joutuu moralisoivan kontrollin alle (ks. Pohjola 1993, 65; Forsberg 1994, 111-112).

Yksi mukana olleista työntekijöistä herääkin kolmannella pienryhmäkeskustelun nauhoituskerralla eli melkein neljän kuukauden kuluttua ensimmäisistä nauhoitetuista keskusteluista epäilemään työryhmän toimintatapaa.

- tt1 *"Tuntuu tän tyyppinen keskustelu semmoselta perheterapeuttiselta keskustelulta ihan, et sopiiko tää tämmöseen videokuvaukseen vai olisko tälle luonteenomaisempaa enemmän se, että ne kolme ihmistä olis siinä tekemässä sitä vuorovaikutusta ja siinä tarkkailis."*
- tt2 *"HmMMM."*
- tt1 *"Onko tämmönen ihan oma versio?"*
- (pienryhmä 20.2.1995)

Kun työntekijä ei saa kyseenalaistuksellaan aikaiseksi muuta kuin hymähdyksen, hän päätyy pohtimaan, onko heidän tapansa toteuttaa videotyöskentelyä *"ihan oma versio"*. Vaikka työntekijä ei saa työtovereitaan mukaansa epäilemään heidän keskustelujensa soveltuvuutta VHT-menetelmään, silti on merkityksellistä, että hän itse huomaa kyseenalaistaa vanhoja raiteita kulkevat työkäytännöt. Olkoon puhe perheestä ollut asiaan kuuluvaa tai kuulumatonta, se on kuitenkin koko ajan ollut puhetta ilman perheen kuulemista ja ilman pätkääkään kuvanauhaa. Itse olen kirjoittanut tutkijanpäiväkirjaani: *"Pohtivat vain perheen tilannetta! ... entäs jos on näin tai näin ... hyvin pitkää perhetilanteen pohdintaa."* (tutkijanpäiväkirja 20.2.1995.)

Työntekijöiden alkuvaiheen puheissa on kyllä huomattavissa myönteisiäkin havaintoja perheenjäsenistä, myös perheen äidin työskentelylle asettamia tavoitteita kerrataan välillä. Näitä voidaan pitää merkkeinä pyrkimyksistä siirtyä kohti uusia käytänteitä. Silti keskustelu lipsahtelee taas välillä työntekijöiden ongelmina pitämien asioiden puntarointiin ja perheen tilanteen arviointiin ja tulkintoihin.

- tt3 *"Niin, mutta onko se (lapselle) uhkaavaa?"*
 tt2 *"Niin sitä mä... mut äiti tuo näin, että jos tän äidin olettamuksen, niin mä ajattelisin, että tää on mahdollista."*
 tt3 *"Mutta onko sitte mahdollista, että äidillä on sitte semmonen selitys, joka niinsanotusti ylläpitää ongelmaa."*
 tt2 *"Niin, tottakai hänellä..."*
 tt3 *"Ratkasu vois olla vaan semmonen (???????) et (lapsen) pitäis muuttua jotenkin."*
 tt2 *"Niin, taikka että (lapsen) pitäis saada enemmän itselleen. Ei (lapsen) muuttua tartte, mut (lapsen) pitäis jotain saada nyt sellasta huomiota tai kokee itsensä kuitenkin tärkeeksi ja..."*
 tt1 *"Entäs jos se (lapsi) suojelee äitiä miehiltä."*
 tt2 *"Niin, sitä mäkin tykkään. Entäs jos se ajattelee isäänsä, johon hänellä on hyvä kontakti."*
 tt1 *"Niin, mitä isä ajattelee."*
 tt2 *"Täs on paljo vaihtoehtoja (naurua)"*
 (pienryhmä 20.2.1995)

Viimeinen kommentti nauruineen antaa paljon tilaa tulkinnoille. Repliikkiä voidaan pitää ilmaisuna siitä, että työntekijä ehkä kokee jonkinlaista voimattomuutta tai epävarmuutta sen suhteen, miten pitäisi edetä. Toinen vaihtoehto on, että työntekijä kokee oman työntekijäryhmänsä keskinäisen toiminnan joltain osin turhauttavana. Varmuudella edellä kuvatusta voi sanoa, ettei työryhmän toiminta keskustelun aikana ole Video Home Training -menetelmän mukaista.

Työntekijät myös miettivät varsin pitkälle mahdollisia ratkaisuja perheen ongelmiin ja pohtivat, miten saisivat äidin ryhtymään työntekijöiden hyväksi arvioimiin toimiin. Seuraavassa on esimerkki siitä, kuinka työntekijät haluavat saada äidin antamaan lapselle enemmän puheenvuoroja. Jo keskustelupätkän alussa on huolenilmaus siitä, ettei työntekijöiden ajama linja välttämättä sovikaan VHT-menetelmään.

- tt3 *"(???????) miten se sitte tähän menetelmään istuu. (??????)"*
 tt2 *"Yks mahdollisuus olis tietysti palata siihen meidän sitoutuslomakkeeseen. Äidillä on sielä luettavana. Hän sitoutu siihen silloin ja siinä nää vuorovaikutuksen kulmakivet laitettu. Ja siinähän on muutakin kun puhumista. Vähän sitä rustailtiin eilen."*
 tt2 *"Sitähän vois ottaa sen sitoumuksen siltä äidiltä ensin. Tässähän on osoitetaan toiselle huomiota, käännytään kohti, katsotaan silmiin, seurataan katseella ja havainnoidaan. Vastataan toisen aloitteisiin (?????) ollaan tasapuolisia puheenvuoroissa jne."*
 tt1 *"Että äiti on nyt sen lukenu."*
 tt2 *"Niin. Ehkä vois siinä alussa todeta, että tämmösiin asioihin pyydetään kiinnittämään huomio. Jos ensin kattois sen videon, niin siinä (?????) Ja sitte kysyttäis, onko se sen lukenu? Sit vois vaan jotenkin viitata näihin, että tämmösiä asioita (?????) Et se olis semmonen vihje sille äidille."*
 tt1 *"Ja mustakin tuntuis, että se olis parempi, että kun ei tähän menetelmään oikein kuulu, et me siinä jonkunlainen... millä nimellä tuota nyt sanois (???)"*
 tt3 *"Siinä työsopimuksessa (????) Sitä voi tehdä vielä tietosemmaksi sille äidille ja tukee sitä, että hän voi tietosesti pyrkiä just näihin asioihin, koska se on (??????)"*

tt2 *"Ja sitte siinä tilanteessa, jos en minä, niin sitte (työntekijä) tuli siihen auttamaan, niin että jos se äiti jotakin kysyi ja haluaa jutella niin mä yritän sitte keksii konsteja, miten hän sais sen irti (lapsen) (??) miten (lapsen) ajatukset tulis huomioon siinä."*
(pienryhmä 21.11.1994)

Työntekijöiden keksimä idea olisi siis täytynyt saada sopimaan VHT-menetelmään. Äidille oli jo annettu sitoumuslomake opastavine teksteineen. Nyt äidiltä kysyttäisiin, onko ohjeet luettu eli varmistettaisiin, onko äiti tähän asti toiminut työntekijöiden toivomalla tavalla. Probleemaa tässä tilanteessa tuottaa vähän se valinta, vihjaistaisiinko äidille toivotuista asioista vai tehtäisiinkö kunnolla selväksi, mitä äidiltä odotetaan. Vihjailu tuntuisi sikäli paremmalta vaihtoehdolta, että työntekijät oivaltavat, ettei VHT-menetelmään kuulu suora käskeminen. Keskustelijat varautuvat siihenkin mahdollisuuteen, että jos äiti haluaisi kysyä jotain, niin työntekijä yrittäisi keksiä konsteja, joilla lapsen pystyisi ottamaan paremmin huomioon. Työntekijät ottavat täyden vastuun oikeastaan kaikesta.

Asiakas on tällöin yksiselitteisesti objekti (ks. esim. Pohjola 1993, 55), johon halutaan kohdistaa työntekijöiden ammatilliseen asiantuntijatietämykseen perustuvaa interventiota. Esimerkistä ei välity kuvaa perheen ja ammattilaisten yhdessä määrittämästä tietämyksestä (ks. Tauriainen 1992, 71-72; 1994, 14-15). Kysymyksessä on pyrkimys suostuttelevaan vallankäyttöön, eräänlaiseen piilotettuun valtaan (ks. Jokinen 1995, 145-146; Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 21-22; Laitila 2005, 59). Tilanteessa voi hyvin hahmottaa asiakkaan tahdon konstruoimista. Piilevä valta jää tässä helposti huomaamatta, koska työntekijät jäsentävät omia päämääriään muun periaatteen, tässä tapauksessa VHT:n mukaan (vrt. Jokinen 1995, 145-146). Vaikka työntekijöillä mitä ilmeisimmin on hyvä tarkoitus auttaa perhettä, autoritaarisen vallankäytön (power over, ks. Neath & Schriener 1998, 218-219) tunnusmerkit täytyvät. Työntekijät toteuttavat systemaattisesti omaa tavoitettaan saada perheen äiti suostumaan tiettyihin toimiin (ks. Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 21-22).

Työntekijäryhmän ensimmäiseen VHT-perhetapaukseen liittyy paljon vanhojen käytäntöjen mukana kuljettamista. Puhetta ilman kuvaa on valtavasti, ongelmapuhe on yleistä, työntekijät tekevät tulkintoja ja miettivät ratkaisuvaihtoehtoja perhettä kuulematta ja kuvaa katsomatta. Työntekijöiden sympatiat ovat vahvasti lapsen puolella. Äidin voimautumisen ja vanhemmuuden tukemisen ideat eivät välity keskusteluista. Työntekijöiden asiantuntijuus on jokseenkin jakamatonta ja vallankäyttöön pyrkivää. Luultavasti kielenkäyttö on myös monin paikoin aivan erilaista, kuin mitä käytettäisiin, jos perhe olisi paikalla (ks. Andersen 1992, 57-58; Pösö 1993, 208-209, 259-260; Forsberg 1995, 71; Rautkallio 1997, 7).

Perheen huomioonottaminenkin kyllä vilahtaa välillä keskusteluun. Esimerkiksi kun työntekijät ovat aikansa miettineet, miten he määrittäisivät perheen koostumuksen, he päätyvät pohtimaan:

"Vai pitäskö antaa heidän siinä nimetä, että ketä niinku perheeseen kuuluu. Jos nyt isä (?) tulee esille, on siinä lähellä ja (??) niin vois kysyy, et kuuluuko jotain muita tärkeitä ihmisiä. Että jos ne ei ollenkaan nimeä, niin ei kai me voida (????)" (pienryhmä 8.11.1994)

Tässäkin kuitenkin sanamuotona käytetään, että pitäisikö työntekijöiden "antaa" perheelle mahdollisuus nimetä perheensä jäsenet, mikä synnyttää työntekijäjohto-

sen kuvan tilanteesta. Toisaalta vaikka sanamuotoon tulee ajatus siitä, että työntekijät *antavat* perheen määritellä asian ja vaikka perheen kuuleminen esitetään kysymyksenä eikä ehdotuksena, voidaan repliikki mieltää enemmän ehdotuksena kuin kysymyksenä. Lopun *"ei kai me voida"* on vielä itse asiassa ehdotuksen varmistus, perustelunomainen lause. Työntekijän sanamuodot voi tulkita neuvotteleviksi, suostutteleviksi tai toteaviksi. Hänen oma mielipiteensä näyttää joka tapauksessa jo varmistuneen siihen suuntaan, että perheen pitää saada itse määritellä, keitä perheeseen kuuluu.

Pienryhmän toiminnassa voi havaita muitakin VHT-menettelyn käyttöön sopivia asioita. Pienryhmän työntekijöillä on suuri innostus uuden menetelmän kokeilemiseen. He myös näkevät voimavaroja perheen äidissä ja lapsessa. Jopa äidin uudessa miesystävässä nähdään jotain hyvääkin perhetilanteen kannalta. Perheen nimeämä tavoite ja videokuvaaminenkin otetaan välillä puheeksi. Pohjaa uudelle työkäytännölle siis voidaan tulkita olleen jo tuolloin.

Kun seitsemän kuukautta on kulunut pienryhmän ensimmäisestä tapaamisesta, nauhoitetaan neljäs pienryhmäistunto. Se on selvästi erilainen verrattuna aikaisempiin. Työntekijät pohtivat kokemuksiaan samalla kun suunnittelevat uuden perheen kanssa aloittamista. Nyt perheeseen liittyvää ongelmapuhetta (ks. esim. Riikonen 1992) ei enää esiinny lainkaan, mitä voi pitää huomattavana edistysaskelena. Sen sijaan työntekijät esittävät vahvaa itsekritiikkiä ja pohtivat omia epävarmuuden ja avuttomuuden tunteitaan. Kovasti mietitään, ollaanko oltu liian innostuneita vai liian latteita, tai onko kerrottu vääriä esimerkkejä esiteltäessä menetelmää perheelle. Epäonnistumisen ja epävarmuuden tunteita tuodaan esiin.

tt1 *"Niin yksinkertaisesti... joo... Niin se vakuuttavuus oli se yks kanssa. Must tuntu, et mä olin ajatellu etukäteen, et nyt mä en tee sitä virhettä, et mä oon niin innostunu."*

tt2 *"Ei liian innostunu."*

tt1 *"Niin, ei liian innostunu. Mut sitte mä pelkäsin, että mä olin vähän liian lattea."*

(pienryhmä 29.5.1995)

Pienryhmän neljäs nauhoitettu istunto tuo esiin muutoksen työntekijöiden ajattelussa. Ajattelutapa on selvästi muuttunut, koska työntekijät suorittavat oman toimintansa reflektointia. Tarkasteltaessa sen sijaan sitä, toteutetaanko nyt modernia vai postmodernia asiantuntijuutta, voidaan palauttaa mieliin Rautkallion (1997, 5) määritelmä asiasta: Ajattelutavan ja toiminnan muutos modernista postmoderniin tulee näkyväksi kysymyksen *"mitä minä nyt teen?"* vaihtumisessa kysymykseksi *"mitä me nyt teemme?"*. Ajattelutapa on siis vieläkin modernin asiantuntijuuden mukainen, koska kysymyksenasettelu on yhä muotoa *"mitä minä nyt teen?"* (ks. Rautkallio 1997, 5).

Itsereflektoinnin ilmaantumista puheeseen voi pitää merkkinä siitä, että uuden menetelmän oppiminen on edistynyt (ks. esim. Schön 1983; 1991; Tynjälä 1998, 131-132). Puutteena voidaan kuitenkin mainita ensinnäkin se, että huomio on niin vahvasti itsessä ja omassa toiminnassa. Toisekseen oman toiminnan arvioinnissa ollaan liian armottomia itselle. Puhe omista taidoista on negatiivissävyistä. Tosin sitten työntekijät alkavat jo pohtia, miten tilanne korjattaisiin ja mitä kaikkea tule-

vaisuudessa yritettäisiin, eli he eivät suinkaan lannistu tässä kehityksensä hankalassa kohdassa.

Videoavusteisen perhetyön käytännöt vuonna 2003. Vuonna 2003 tutkimuksen avaininformantit kertovat yli kymmenen vuoden kokemuksella omasta VHT-menetelmän oppimisestaan sekä myös kouluttajana ja työnohjaajana kohtaamistaan oppimisilmiöistä. Haastateltavieni kertomukset toisaalta valottavat kehityksen kulkua VHT-menetelmän vasta-alkajasta kouluttajatasoiseksi ja toisaalta tuovat tutkimukseen sitä näkökulmaa, mitä menetelmän käyttö on pitkän ja monipuolisen kokemuksen jälkeen. Avaininformanttien kerronnasta löytyy vertailukohtia edellä esitettyihin alkajaryhmän pohdintoihin.

Avaininformanttien kuvauksissa tulee monin eri tavoin vahvasti esiin asiakaslähtöisyyden ja myönteisyyden toisiinsa kietoutuvat ajatukset. Ne näkyvät esimerkiksi tavassa puhua asiakkaista ja heidän tilanteistaan.

– – ”että se mejän käyttämä kieli on yhtä kunnioittavaa siellä selän takana, kun se on tässä edessä. Se on vaikeeta, mutta siihen niinku yritetään, niinku itteemmee muistuttaa ja koulutettavia muistuttaa ja sitten just näitä katkoja, että seis. Et nyt me mennään alueelle, mikä, et nyt jos se kamera kävis, niin mitähän tehtäs.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Kouluttajanakin toiminut haastateltava tunnistaa monien tutkijoiden (ks. esim. Andersen 1992; Pösö 1993; Forsberg 1995; Rautkallio 1997) osoittaman vaaran puhua eri tavoin asiakkaiden kuullen ja silloin, kun heitä ei ole paikalla. Repliikki ”*et nyt jos se kamera kävis*” osoittaa työntekijän pyrkimystä läpinäkyvään toimintaan, jolloin perhekin voisi yhtä hyvin kuulla kaiken heistä sanotun (ks. esim. Rautkallio 1997, 7).

Asiakaslähtöisyys on myös monenlaista työntekijän oman itsen häivyttämistä taka-alalle ja tilan antamista perheelle.

– – ”ei kaikki epäonnistumine ei johu minusta mutta myöskin sitten se nöyryys siitä, että jos se perhe onnistuu niin sekään ei välttämättä johdu minusta” – – (haastateltava 5 vuonna 2003)
”Niin niin, mä oon joutunu poisoppimaan sitä ohjaamista, et ohjaamista tarvitaan, mut se, että sen tilan antaminen sille perheelle” – – (haastateltava 5 vuonna 2003)

Luottamus perheen asiantuntijuuteen omissa asioissaan sekä luottamus perheenjäsenten olemassa oleviin voimavaroihin ovat kehittyneet. Työntekijöillä ei ole enää pakonomaista tarvetta olla kaikkietäviä perheen ohjaajia.

– – ”et jos aattelee sitä semmosena asiantuntijuutena että vanhemmat tuntee lapsensa parhaiten ja lapset vanhempansa kun vertaa meitä työntekijöitä vaikka oltas kuinka pitkään oltu tekemisissä.” – – ”Ja sitten se että se heidän kulttuuri miten he elää ja kuinka he siitä kertoo niin mä aattelen että se on jos se on asiantuntijuutta että he on mejän kannattaa kuunnella miten he kertoo siit omasta elämäntilanteestaan taikka historiastaan taikka haaveistaan taikka mistä tahansa asiasta mitä he arvoostaa niin he on asiantuntijoita että me luotetaan siihen että kyl he sen osaa tehdä, pystyy siihen. Et se että mitä se asiantuntijuus meiltä, meiltähän se edellyttää sitä että me kysytään ja ollaan kiinnostuneita toi kysytään on ihan tyhmä sana mut et ollaan kiinnostuneita siitä niin kyllä sieltä sitä löytyy.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

On tapahtunut siirtymistä eteenpäin modernista asiantuntijuudesta kohti jaettua asiantuntijuutta (ks. esim. Jokinen 1995, 145-146; Leonard 1997, 96-100; Niemi 1998, 67; Riikonen & Smith 1998, 35-36; Pösö 2000, 272; Ritala-Koskinen 2001, 179; Vuori 2001, 367; Karvinen-Niinikoski 2005, 78). Samassa haastattelukatkelmasta välittyy ekokulttuurisen teorian mukainen näkemys, jonka mukaan kukin perhe muodostaa oman perhekulttuurinsa (ks. esim. Axia & Weisner 2002; Lowe & Weisner 2004; Weisner 2005).

Seuraavakin lainaus osoittaa vahvaa halukkuutta ja kyvykkyyttä asiakasläh-töisyyteen:

– – ”yks kauheen keskeinen on myöskin se että että työntekijä tässä auttaa näitä jotka siel kuvaas on niin itse kertomaan siit omasta arkielämästä heidän omin sanoin ja vaikka siinä on se kuva jo-ka kertoo jo niinku sanotaan enempi ku tuhat sanaa niin kuitenkin se tarina mikä siitä syntyy on juuri sen perheen ja heidän tarina ja sitä kaikkein parhaiten kertoo ja siitä se kuvaa niinku ne ih-miset jotka siellä onkin. Että meidän ei tarvii sitte ruveta pistää sanoja suuhun eikä ruveta heidän arkielämän taitoja analysoimaan.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Työntekijälle on tässä vaiheessa jo muodostunut ammattikäytäntöihin tapoja saada nostetuksi perhe omien asioidensa subjektiksi silloinkin, kun perheen oma kerto-mus saattaisi helposti jäädä kuulematta. Työntekijä valitsee varsin edistyneen roo-lin, tämän tutkimuksen jaottelua ajatellen VHT:n mukaisen asiantuntijuusroolin ja tiedostaa myös oman tärkeän merkityksensä kokonaisuuden kannalta. Asiakasläh-töisyyttä osoittavat perheen käyttämän kielen hyväksyminen sekä se, että työnteki-jä toivoo perheen kertovan itse omasta arjestaan. Sillä tavoin perheen annetaan säilyttää oman elämänsä hallinta itsellään. Työntekijä haluaa antaa perheelle mah-dollisuuden edustaa itse itseään sekä asioiden sanoittamisessa että toimintojen analysoimisessa. Työntekijä katsoo kuvaa yhdessä perheen kanssa ja auttaa perhet-tä kertomaan arjestaan omin sanoin.

Sanavalinnoista kuvastuu paitsi perhelähtöisyyden mukainen luottamus asi-akkaan kykyihin myös selkeä irtautuminen modernin asiantuntijuuden kaikkitie-tävyydestä.

”Mutta tuota siinäkin ehkä sitten se varmuus siinä, että luottaa siihen asiaakkaaseensa, että se asiakas kyllä sieltä näkee ja tuottaa ja luottaa sitten myöskin siihen, että kyllä siitä selviää niistä kysymyksistä, mitä se asiakas, jos se mulle esittää niin sitte voin vaikka sanoa enpä tiiä. Että esi-titpä tosi tärkeen kysymyksen, että tuota enpä ossaa tuohon nyt vastata (naurua)” – – (haastatel-tava 5 vuonna 2003)

Uuden asiantuntijuuden roolin omaksunut työntekijä kykenee rauhallisin mielin suhtautumaan siihen, ettei vastaus aina ole valmiina kaikkeen eteen tulevaan (ks. Schön 1983, 300-301). Tätä ilmentää kepeän oloisesti naurun säestämänä todettu oman tietämättömyyden ilmaisu. Samassa lauseessa työntekijä kuitenkin jälleen osoittaa arvostavansa asiakkaan asiantuntijuutta: *”esititpä tosi tärkeen kysymyksen”*. Työntekijän ei siis myöskään tarvitse legitimoida omaa rooliaan tai asiantuntijuut-taan kaikentietävällä auktoriteettiasemalla (vrt. Eräsaari 1997, 68; Leonard 1997, 96-100; Pösö 2000, 272; Ritala-Koskinen 2001, 179). Tämä merkitsee myös valta-

aseman muuttumista asiakaslähtöisyyden suuntaan (ks. esim. Mönkkönen, 1996, 51).

Pienryhmätyöskentelyn neljännessä tapaamisessa, jossa ongelmapuhe perheestä oli loppunut, kritiikki suuntautuikin kovasti työntekijöiden omaan toimintaan. Vuoden 2003 haastateltava kertoo tällaisesta ilmiöstä yhtenä VHT-menetelmän opettelu vaiheena.

– – ”nii se on varmaan se kohta missä niinku on jotenki ajatellu että täähän on mukavaa ja jotenkin mielenkiintosta opiskella ni sit ku tulee se vaihe missä niinku et ei se ookkaa ni helppoo ni tulee semmone kohta” – – ” siinä tulee semmosta aika tuskastaki vaihetta että et miten mä nyt sit tässä oon ja katonko mä nyt tollai ja kuuntelenko mä nyt ollenkaan ja määhän en kuuntelekkaa mitä toi äiti tai isä tos nyt yrittää sanoo ja niinku se että se että kun on hyvä ammattilaine ja täs kohtaa me ollaan kaikki ikään kuin hyviä ja vuorovaikutustaitosia työntekijöitä. Eihän me oo koskaan sitä niinku oikein tällai opiskeltu tai seurattu että minkälainen mää nyt sitte oikee oon.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Avaininformantti esittää tuon itsekriittisen vaiheen yhtenä menetelmän oppimisen ”solmukohtana”, jossa videoavusteista perhetyömenetelmää toteuttava työntekijä joutuu pohtimaan, jaksako hän jatkaa.

”Et aattelis et on niinku niin vaikee kohta että se on semmone kohta vaan jonka kanssa niinku et mitä täst tulee mieleen ni äkkiseltään ni on yks semmone solmukohta.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Siinä tilanteessa työntekijä joutuu huomaamaan, että hänen itsestään selvinä pitämänsä asiat, kuten toisen kuunteleminen tai asioista neuvotteleminen, ovatkin työlaita ja että työntekijä joutuu perheen arkeen mukaan.

– – ”ettei täs pääsekkää niin vähällä et seuraa vaan miten perhe toimii ja miten ne oppii vaan se että on itte kokoajan siellä niinku mukana” – – (haastateltava 7 vuonna 2003)

Video Home Training -menetelmän kannalta on erittäin huomionarvoista, että siinä missä pienryhmä vuosien 1994-1995 keskusteluissaan miltei unohti kuvan katsomisen merkityksen, vuoden 2003 avaininformanttien haastattelussa kuvan merkitys korostui olennaisesti.

10.3 Perhelähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan samanaikainen läsnäolo

– – ”ku sitä yhdessä sitä kuvaa katsotaan niin se on niin mahtava mahdollisuus palata uudelleen siihen ja löytää sitte se, kutsutaanko sitä nyt tämmöseks voimaantumiskokemukseksi, että voi katsoa että noin mä sen teen ja noin mä sen osasin tehdä ja tältä se sitten tuntuu ja tuolla on mun lapsi ja niin pois päin.” (haastateltava 7 vuonna 2003)

Kuvan osallisuus osoittuu eksplisiittisesti, ja kuvan merkitystä voi tässä pitää hyvin olennaisena. Myönteisyyden ajatus käy ilmi siitä, että huomio on asiakkaan

osaamisessa. Työntekijä liittyy kertomukseensa mukaan ajatuksen, että asiakas voimautuessaan tiedostaa myönteisellä tavalla tekemisensä ja kokee osaamisen tunteen samassa yhteydessä, kun näkee olennaiset asiat videolta. Barthesin (1986, 72) mukaan kuva on merkityksen raja, ja kuva antaa mahdollisuuden palata merkityssisällön todelliseen ontologiaan. Vaikka puhdas denotaatio on Barthesin (1984, 135-136; 2000, 141) mukaan miltei mahdoton ja voisi ehkä liittyä vain puhtaan traumaattisiin kuviin, niin tuleeko sittenkin haastateltavieni asiakkaistaan kerto miin voimautumiskokemusten kuvauksiin mukaan myös kertomusta kuvan denotaatiivisesta vaikutuksesta?

Joka tapauksessa aineisto-osuus puhuu kuvan ja myönteisyyden samanaikaisesta mukana olosta voimautumisesta. Asiakaslähtöisyyden jäljille pääsee sanavalintojen tulkinnalla. Ensinnäkin työntekijä kertoo kuvan katsomisesta asiakkaan kanssa yhdessä tekemisenä, mikä jo sinällään viittaa asiakaslähtöisyyteen. Hän käyttää kertomuksessaan persoonapronominia minä ja esittää asian ikään kuin asiakkaan kannalta kokien, minkä voisi katsoa kuvastavan ainakin empaattisuutta asiakasta kohtaan. Hän puhuu voimaantumisenä asiakkaan omana havaintona ja kokemuksena, mikä vielä vahvistaa asiakaslähtöisyyden vaikutelmaa. Haastateltavan puhe jatkuu hyvin asiakaslähtöisenä. Hän tuo vielä esiin myös sen, että tarvittaessa voimautumista vahvistetaan kertaamalla:

”Että siinä voi aina uudelleen ja uudelleen palata siihen” – (haastateltava 7 vuonna 2003).

Tästä ja myös muista haastattelujen kohdista muodostuu se käsitys, että työntekijät ajattelevat voimautumista oppimisprosessina. Yhtäkkisistäkin hyvin merkityksellisistä tilanteista kyllä kerrotaan: *”... jotkut pystyy sen niinku määrittelemään johonkin, et se oli se katsekontakti ...” (haastateltava 5 vuonna 2003)*, jolloin jälleen tulee vaikutelma kuvan denotaatiivisesta vaikutuksesta. Samalla voidaan huomata kuvan ja katseen valtava voima.

Seuraavakin esimerkki tuo esiin voimautumisen olemusta. Kysyttäessä: *”Mikä tässä menetelmässä on ihan kaikkein parasta?”*, haastateltava päätyy kertomaan:

”Kyl määhän niinkun lähtisin siitä / siitä, että tällä jotenkin, lainausmerkeissä, todistetaan se, että totta se riittävän hyvä ihminen, eli, eli se, että, et ku ihmisellä on olemassa ne perusvuorovaikutustaidot kuitenkin jokaisella, eli tuota, et käyttäaks hän niitä kuinka hyvin ja tiedostaako niin ne löytämällä, niin, sä niinku vahvistut ihmisenä, että sä osaat jotakin ja ne ei oo sen kummosempia oppeja, kun se, että sää katot toista eli äiti, äiti ja sitten kun hän katsoo niin, äiti, mulla on semmonenkin video yhestä (naurua). Nii et vaan näyttää, että katoppa mitä sä teet, että toi lapsi ei aina narise, et koko ajan narise tässä tilanteessa, niin mitä sä teet, kääntää katseensa ja katsoo silmiin. Niin, et sit semmonen voimantunne just sitä, että, että mun ei tarviikaan osata sen hienoja, tässä ammatti-ihmisten viidakossa, hienoja kasvatusoppeja, kun minulla on ne taidot olemassa. Et katse on niin yksinkertanen ja hymy ja miellyttävä ääni ja, et kuuntelepas ja mitä sä näät, että miltä tuo puhe, mitä se vaikuttaa tohon ja. Niin semmonen, semmosta se on, siinä se paras, että ne keinot ei oo sen kummosempii. Nii se vahvistuminen tulee niin pienillä, ei tarvii panna kirjaa eteen, että luepas miten sun pitäis ellää.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Siis kaikkein parasta menetelmässä on sen todistaminen, että asiakas on riittävän hyvä ihminen. Implisiittisesti ajatuksena näyttäisi olevan, että asiakas ei lähtötilanteessa tiedä asiaa, mutta videoavusteisen toiminnan myötä hän voimautuisi tiedos-

tamaan. Nimenomaan työntekijä korostaa sitä, miten taidot ovat jo olemassa, kunhan ihminen ne itse vain huomaa. Kysymys on siis juuri voimautumisen tapahtumisesta.

Myönteisyys ja asiakaslähtöisyys ovat edellisessä esimerkissä helposti löydettävissä. Työntekijä selväsanaisesti osoittaa luottavansa asiakkaan kykyihin ja myös siihen, että voimautuminen voidaan saavuttaa. Työntekijä tuntuu suorastaan riemuitsevan siitä, että työntekijän rooli tapahtumassa voi olla niin kovin vähäinen ja että asiakas saa itse löytää hyvät asiat itsestään. Työntekijää tarvitaan viime kädessä oikeastaan vain siihen, että hän auttaa asiakasta tiedostamaan olemassa olevat vuorovaikutustaidot. Työntekijä osoittaa joitakin asioita ja suuntaa asiakkaan huomiota: *"Nii et vaan näyttää, että katoppa mitä sä teet"* ja *"et kuuntelepas ja mitä sä näät, että miltä tuo puhe, mitä se vaikuttaa tohon"*. Haastateltava itsekin toteaa, että *"keinot ei oo sen kummosempii"*. Työntekijän osuus on vain jonkin verran ohjaava, lähinnä huomiota suuntaava, tämän tutkimuksen roolijaottelussa ehkä lähinnä VHT:n mukaisen asiantuntijuuden vanhempia ohjaava muoto. Jotta ei olisi tullut väärää käsitystä asioista, haastatelijana päädyin varmuuden vuoksi vielä kysymään: *"Niin siinä ilmeisesti se kuva näyttölee tärkeätä roolia?"* Tähän haastateltava vastasi hyvinkin painokkaasti:

"Nimenomaan se, joo se kuva tottakai siinä." (haastateltava 5 vuonna 2003).

Esimerkissä siis toteutuu kuvan katsomisen idea yhdistyneenä myönteisyyteen ja asiakaslähtöisyyteen.

Voimautumisen ideaa valaisee myös seuraava esimerkki, jossa työntekijä vasta suunnittelee VHT-menetelmän käyttöönottoa tietyn asiakkaan kanssa:

"Et, et siinä niinkun mulle tuli heti yks äiti mieleen, semmone, joka niinkun on tässä vuoden aikana tullu, semmone hyvä, luottamuksellinen suhde, ja jolla niinkun tökkii tuolla lastensuojelupuolella. Et hän justinsa sitä, että hän ei osaa, et hänen hiljanen tietonsa on jääny niinku, hän istuu hiljaa ku hän sanoo, että hän ei osaa puhua, hän ei osaa tuua asioita esille ja varsinkin sitte ku joku sanoo jotakin hän menee ihan lukkoon, ku jos sanoo jotain negatiivista tai tai arvioivaa" – – "että ne ei huomaa sitä sitä ihmistä, että sillä on paljon enempi sitä tietoo kun mitä tulee sieltä kentältäkin sieltä, että se on semmone ja tämmönen ja tuommonen. Jotenkin tuntus että tekisi mieli ottaa tosissaan, vaikka se ei nyt vielä se äiti halua, että, tota näytettäs että mikä sää ihan oikeesti oot. Et itellä on niinku vahvistunu se, että, et siellä on niin paljon niissä sitä käyttämättöntä voimavaraa niissä, sitä hiljasta tietoo. Ja just näis lastensuojelupuolen asiakkaissa se on niinku niin lyttyynlyötyjä, et he ei usko niihin itekkään, että he ite niinku rupee näkee sen ja vahvistuu." (haastateltava 5 vuonna 2003)

Myönteisyyden paremmuus negatiivisuuteen verrattuna on näytteessä korostuneesti esillä: *"menee ihan lukkoon, ku jos sanoo jotain negatiivista"*. Kuvan hyötypuheeseen verrattuna on esitetty ilmeisenä jo senkin takia, että asiakkaan on ollut vaikea puhuen selviytyä tilanteista: *"ku hän sanoo, että hän ei osaa puhua"*. Ajatuksena on, että asiakas kykenisi itse näkemään todelliset kykynsä, *"näytettäs että mikä sää ihan oikeesti oot"*. Asiakaslähtöisyydestä kertoo työntekijän luja usko asiakkaan huomaamatta jääneeseen osaamiseen ja käyttämättömiin voimavaroihin sekä ajatus, että asiakas itse alkaisi nähdä asiat toisin. Katkelmasta löytyvät siis jälleen kolme voimautumisen ilmiöön liittyvää elementtiä: kuva, myönteisyys ja asiakas-

lähtöisyys. Ajatuksena on, että asiakkaassa on kaikki hyvä jo olemassa, kunhan hän vain voimautuu huomaamaan sen itsekin.

Esimerkkitapaus on kiinnostava siksikin, että työntekijä vertaa siinä videoavusteista perhetyömenetelmää lastensuojelutyön tavanomaisiin ammattikäytäntöihin. Esimerkin äiti esitetään lastensuojelutyössä vallitsevien käytäntöjen uhrina, jonka kaltaisia katkelman lopussa monikkomuotoon siirtyvä kertomus viestittää olevan enemmänkin. Huono käsitys lastensuojelutyön käytännöistä välittyy myös katkerasävyisestä lausahduksesta *”ne ei huomaa sitä sitä ihmistä”* ja näkemyksestä, että asiakkaista kentällä käytetty kieli on negatiivissävyistä: *”se on semmonen ja tämmönen ja tuommonen”*. Haastateltavan kertomus välittää vaikutelman, että tavanomaisilla lastensuojelun työkäytännöillä ei saavuteta voimautumista, joka VHT-työskentelyllä puolestaan mahdollistuisi.

Jos kuvan osuus jossain työskentelyprosessissa on jäänyt epäselväksi, asia tuntuu selvästi askarruttavan kertojaa. Hän kertoo tapauksesta, jossa eräs työntekijä on kokeillut VHT-menetelmää monivammaisen lapsen kanssa.

”Et minkäläinen, hän oli silloin viis vuotias, et minkäläinen minäkuva sillä on ittestänsä justiinsa ku ajatellaan että, tietysti hän saattaa peilistä nähä, että tossa ja sit ku hän anto siinä välillä et katoppas, että nyt sua tossa naurattaa ja ihan selvästi se reagoi niihin, et me ei päästy niinku siitä selville, että mitä hän näki kun hän ei pystyny, vai oliko se mitä hän kuuli. Koska se (työntekijä) puhu siinä, anto sitä palautetta, myönteistä palautetta hänen toiminnastaan siitä kuvasta. Niin tota, nii sitä jäätiin niinkun sillo pohtimaan, että kuinka paljon niin kuulon kautta sitä, mut ihan selvästi näki aina, ku se väänsi itteensä jotenki ku se nautti siitä, että nyt hän jotaki taas osasi ja teki ja. Siinä tuli se mieleen myöskin tämmösen vammaisen lapsen minäkuvan vahvistaminen tän myönteisen minäkuvan vahvistaminen, että mä osaan ja joitakin asioita mitä on jällellä ni, osaa niitä.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Haastateltava tuntuu uskovan voimautumisen mahdollisuuteen tässäkin tapauksessa. Videoavusteisesta menetelmästä oli koettu olleen iloa tai hyötyä lapsen myönteinen minäkuva oli saattanut vahvistua. Lapsi ei ollut osannut puhuen ilmaista ajatuksiaan, mutta lapsen voitiin todeta nauttivan palautetilanteessa, kun työntekijä kiinnitti huomiota lapsen osaamiseen. Epäselväksi tässä tapauksessa jää, missä määrin lapseen palautetilanteessa on vaikuttanut kuva ja missä määrin työntekijän keuhut. Joka tapauksessa työntekijällä voidaan ajatella palautetilanteessa olleen apua kuvamateriaalista. Siitä hän on saanut sisällön, jota hän on välittänyt lapselle kertoen. Lapsellakin on ollut tilanteessa mahdollisuus kuvan katsomiseen. Kiinnostavaa tässä esimerkissä tutkimuksellisesti on se, että haastateltava selvästi askarruttaa, että onko kuvalla ollut osuutta tapahtumiin. Vaikka kyseinen lapsi ei olisikaan saanut kuvasta mitään apua, haastateltavalle tuntuu jääneen luja usko siihen, että monivammaisen lapsen minäkuvan rakentumisessa videoavusteinen työmenetelmä saattaisi toimia hyvin.

Kuvan osuutta voimautumisprosessissa pohdiskellaan vielä useampaankin kertaan eri tapausten yhteydessä. Erään asiakkaan suhteen juuri kuvalla on työntekijän mielestä ollut ratkaiseva vaikutus.

”Ja kun minä ajattelin, että missä kaikissa se oli käyny ja miten paljon sille oli puhuttu, mutta, että se oli se kuva.” (haastateltava 5 vuonna 2003).

Työntekijällä tuntuu olevan vahvaa odotusta kuvan merkityksellisyyden suhteen, mutta hänellä myös vaikuttaa olevan kovasti tarvetta todistella asiaa. Tämä kertoo ainakin siitä, että kuvan käyttö on tuossa vaiheessa vieläkin ollut varsin uusi asia työntekijöille, joiden ammattikäytännöissä perinteisesti puheella on ollut valta-asema. Hakeeko työntekijä puheillaan oikeutusta kuvan käytölle vai mistä on kysymys?

Kuvan hyödyllisyyttä täytyy vielä ikään kuin todistella. Yrittääkö työntekijä saada todisteilla tukea omalle ajattelulleen vai johtuuko todistelun tarve siitä, että hän haluaisi vakuuttaa toisille ihmisille kuvan arvoa. Jo edellä esitetty ”se oli se kuva” -lausahdus on varman tuntuista puhetta, mutta seuraava esimerkki vielä paremmin kertoo siitä, että työntekijä on kyllä sittenkin itse varsin varma kuvan tärkeydestä.

” No se on ensin yks semmonen perusajatus, et sehän se on just ku itekin sanoo, että, et on visuaali... , et kuva, et on jotain, mitä ei osaa itekää sanallistaa, mitä siitä kuvasta näkee ja mitä niinku ja joskus näkee sen omaa toimintaansa tai toisten toimintaa. Et kyl se on niinku se hiljanen tieto siellä, siellä hyvin merkittävä. Ja sit ku mä mietin sen jälkeen tai siinä tilanteessaki jo sitä, että, et se niinkun, et ku se niinku näkyy videoY tai siis löyty videon kautta, niin miten me voidaan hyödyntyä sitä sitten niinkun muussakin työssä.” (haastateltava 5 vuonna 2003)

Avaininformantti kokoaa kertomukseensa kuvallisuuden hyötyjä: oman ja toisten toiminnan näkemisen, hiljaisen tiedon ja asioiden löytymisen videon kautta. Katkelman loppuun sijoitettu viittaus videon hyödyistä muussa työssä vaikuttaa äkivilkaisulla tässä tarpeettomalta ja asiaan kuulumattomalta. Viittaus palvelee kuitenkin vakuuttelupyrkimyksissä. Haastateltu työntekijä on paljon toiminut kouluttajana ja varmasti usein joutunut ”myymään” videoavusteisen perhetyömenetelmän mukaista ajattelua sellaisille, joiden on vaikea heti uskoa menetelmään. Työntekijä on itse sisäistänyt kuvan tärkeän merkityksen, mutta tajuaa samalla asian vierauden monille perhetyötä tekeville ja kerää siksi todistusaineistoa näytöksi asiasta.

11 JOHTOPÄÄTÖKSET

Videokuva perhetyössä. Tutkijat ovat jo pitkään kyselleet, miten voisi tavoittaa auttamistyön ydintä, miten voisi konkretisoida vuorovaikutuksen nonverbaalia ainesta tai millä voisi tavoittaa arjen hiljaista tietoa (ks. esim. Mutka 1998, 123-127; Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 15; Ritala-Koskinen 2003, 104-105). Asioiden avaaminen puhumalla tai kirjoittamalla voisi toimia, jos asiat olisivat helposti kielellisesti ilmaistavissa, mutta vuorovaikutukseen sisältyvää nonverbaaliikkaa on vaikea sanallistaa. Vuorovaikutuksen kaikki ”siirrot” eivät edes ole tietoisia. (Ks. Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 15-18.) Tällöin visuaalinen esitys, videotallenne, voi täydentää vuorovaikutuksen kokonaiskuvaa niiltä osin, mihin kielellisyys ei yllä.

Video tehostaa ilmeitä ja eleitä, jolloin ne on mahdollista ottaa paremmin huomioon. Tilanteita voidaan katsoa yhä uudelleen, nauha saatetaan tarvittaessa pysäyttääkin, välillä on mahdollisuus keskustella ja sitten taas jatkaa nauhoituksen katselua. Videokuvassa ihmisen kasvoilla voidaan havaita hyvin vähäinkin tunteen aiheuttama muutos (ks. Ruusuvuori 2007, 132). Ilmeillä voidaan muokata puhutun merkitystä, ja ilme voi kokonaan ilman puhettakin olla viesti toisille ihmisille (Peräkylä & Ruusuvuori 2006, 128-140; Ruusuvuori 2007, 130-131).

Video on yllättävänkin tehokas tilanteiden tallettaja. Nauhoitusta voivat katsoa sekä työntekijät että perhe, ja nopeasti ohi kiitäneet tilanteet saadaan katsottaviksi uudelleen ja uudelleen, pysäytellenkin, jos on tarvis. Tämä antaa mahdollisuuden keskustella eleyistä hetkistä tavallaan kaikessa rauhassa, ottaa niistä kaiken mahdollisen saatavan irti. Saatetaan kertoa, mitä kukin ajatteli missäkin kohdassa ja katsoa asioita hyvin tarkasti. Näin ikään kuin puretaan osiin ja pilkotaan pienemmiksi ja helpommin käsiteltäviksi palasiksi vuorovaikutuksen kokonaisuuden vyyhtiä. Video voi täten avata reiän hiljaisen tiedon vaikeapääsyiseen umpioon. Tuota reikää on mahdollista käyttää porttina yhtä hyvin vanhempien vanhemmuustaitojen sanoittamiseen kuin työntekijöiden tacit knowledge -asiantuntijuuden analysointiin vaikkapa työnohjaustilanteessa. Video Home Training -menetelmän hollantilainen kouluttajakin nimenomaan halusi kysyä nauhalla näkyvältä henkilöltä, mitä hän ajatteli jossain tietyssä kohdassa. Video tarjoaa siis

uuden apukeinon pyrittäessä saamaan kielelliseen muotoon sellaista, mitä ei ennen ole osattu sanoittaa tai mitä ei ehkä ennen edes ole huomattu. Tämän tutkimuksen mukaan video samalla lisäsi myös vuorovaikutuksellista puhetta.

Silti kaikki hiljainen vuorovaikutuksen aines ei koskaan sanallistu, kaikkea ei pystytä kuvailemaan kielen avulla ja ehkei tarvitsekaan. Silti sillä saattaa olla vaikutusta. Merkityssuhteet ovat alkuvaiheessa psykologisesti tiedostamattomia ja vain osa merkityssuhteista täydentyy elämyksellisesti valmiiksi. Merkityssuhteen täydentymisen aste ei silti määrää kokemuksen elämyksellistä merkittävyttä. Tiedostamaton kokemus voi olla tärkeä siinä missä tiedostettukin. (Ks. Perttula 2005, 118-119.)

Savolainen (2005a) puhuu ihmisen psyykkisen sisäisen maailman ja fyysisen ulkoisen maailman väliin jäävästä tilasta, jossa tietoinen ja tiedostamaton limittyvät yksilön ajatteluksi, mielikuviksi, tunteiksi ja toiveiksi, joilla on paljon merkitystä yksilön vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin. Visuaalisesti ja tunnetasolla merkityksellinen omakuva voi muuttaa minäkuva ja korvata todellisuuden likaaman kuvan puhtaammalla, sisäisesti uskottavammalla ja elämän kannalta paremmalla. Näkeminen ja ymmärtäminen muuttuvat osittain kieleksi ja eleiksi, joilla ihminen voi jakaa sisäistä maailmaansa toisten ihmisten kanssa. (Ks. Savolainen 2005a.) Itsensä näkeminen kuvanauhalla on elämyksellisesti voimakas kokemus (vrt. valokuvan katsominen, Savolainen 2005a). Oman toiminnan katseleminen ikään kuin ulkopuolisena avaa uuden näkökulman ja antaa erilaisen reflektoinnin mahdollisuuden, mitä voidaan hyödyntää identiteettitarkasteluissa (ks. esim. Merleau-Ponty 1993, 20-33; Melchior-Bonnet 2004, 13-16; Barthes 1985, 18-20; Savolainen 2005a, 48).

Toisaalta kuva puhuu itsenäänkin; ymmärtämiseen ei aina tarvita sanoja. Kuvan kieli on konkreettista, ja se mielletään rehellisenä ja totuudellisenä (ks. esim. Hietala 1996, 43; Saraste 1996, 149; ks. myös Savolainen 2005a). Videon kuva saattaa puhua denotaation tasolla. Tämän tutkimuksen perusteella denotaatiota näyttäisi ilmenevän myös erittäin myönteisissä videokuvanäkymissä (vrt. Barthes 1984, 135-136; 2000, 141). Videokuvashokki, mikäli käsitettä shokki sovitaan käytettäväksi tässä tarkoitettaessa myönteistä voimakasta kokemusta, voi siis muodostua poikkeuksellisen ihanasta videokuvanäkymästä. Barthes (1984, 135-136; 2000, 141) on esittänyt puhtaan denotaation ilmenevän puhtaan traumaattisissa kuvissa.

Merkityksellistä tässä ei niinkään ole se, onko kysymys kuvan puhtaasti ja ainoastaan denotatiivisesta vaikutuksesta. Konnotaatio on lähes aina kuitenkin mukana melko välittömästi (ks. esim. Barthes 1984). Vaikka konnotaatio onkin mukana, kuva voi silti vaikuttaa myös denotatiivisesti. Koska kysymys on hyvin suorasta ja kiistattomasta kuvan voimakkaasta vaikutuksesta, myönteisestä kuvashokista, merkitys kokijalle on voimallinen.

Poikkeuksellisen ihanan näyn muodostuminen suorastaan myönteiseksi videokuvashokiksi, näyttäisi videoavusteisessa perhetyössä olevan yhteydessä vanhemmuusidentiteettiin. Vanhemmat, jotka ennen ovat kokeneet riittämättömyyttä ja jopa häpeää vanhemmuutensa suhteen, kokevat videon käytön myötä myönteisen kuvashokin, joka pureutuu heidän identiteettiinsä. Vanhemmat kokevat tässä identiteettiinsä eroavuuden entiseen vanhemmuusidentiteettiinsä verrattuna (ks. identiteetin muokkautuminen Hall 1999, 11-12). Vanhempien aikaisempi van-

hemmuusidentiteetti on mieltynyt heille huonona ja epäkelpona, nyt varmuus omasta toimivasta vanhemmuudesta saadaan kuvan näyttämänä totena. Huono ja riittämätön vanhemmuus on ollut viranomaiskontakteissa asioineiden vanhempien suuri suru ja häpeä. Video näyttää heidät uudessa valossa ja nostaa heidät vanhempina kasvatustaitoisten ja hyvin lapsiaan ohjaavien vanhempien joukkoon.

Erittäin paljon työntekijät varsinkin Video Home Training -menetelmän käytön alkuvaiheessa kiinnittivät huomiota kuvaamisen teknisiin seikkoihin. Myöskään vuoden 2003 haastattelut eivät nostaneet esiin kuvaamiseen liittyviä syvällisiä kysymyksiä sillä ymmärtämyksellä, kuin mitä esimerkiksi Savolainen (ks. esim. 2005a) on ottanut huomioon kuvauseettiseltä tai kuvattavana olemisen kokemuksen kannalta. Kuvaaminen vaatisi ihmisen kohtaamisen taitojen ja videoteknisen osaamisen lisäksi vähintäänkin kouluttautumista siihen, mitä kuvattavana oleminen ja oman kuvan katsominen ihmiselle merkitsee, miten ihminen ylipäätään käyttää näköaistia havaitsemisessaan, miten ihminen käsittelee mielessään kuvallista informaatiota sekä millaista on merkityksen muodostaminen kuvallisen informaation yhteydessä. Tähän tulisi liittää tarkastelua videointien käyttämisestä identiteettiöskentelyssä ja vanhemmuuden taitojen esiin nostamisessa. Lisäksi kouluttautumiseen pitäisi liittää runsaasti monipuolista kuvauseettistä tarkastelua. Oltuani tutkijana yli kymmenen vuotta tekemisissä VHT-menetelmän kanssa, käytin hyvinkin pari vuotta siihen, että sain selvitettyä asioita edes sen verran, että pystyn ymmärtämään kuvaamiseen liittyviä syvällisempiä käsitteitä ja kuvaamisen merkitystä videoavusteisen perhetyömenetelmän kannalta.

Koti perheen arjen toimintakenttänä. Kodeissa kohdattiin perheiden tavallinen arki erilaisine tilanteineen ja perheenjäsenten välisine vuorovaikutuksineen. Toimiston hiljaisuus vaihtui kotien elämänmenoksi. Arki näyttäytyi konkreetilla tavalla työntekijälle ja videointeja katsellessa vielä uudelleen myös perheille. Tämä oli tärkeää ensinnäkin vanhemmuustaitojen huomioimisen kannalta, koska ekokulttuurisen teorian mukaanhan lapsi oppii paljon juuri arkipäivän toimintatilanteissa (*activity settings*), mikä taas on myös vanhempien vanhemmuustaitojen kannalta hyvä huomioida (Gallimore ym. 1989, 217). Perheen kotiin mentäessä jouduttiin ottamaan asiakkaan mielipiteitä ja toimintatapoja huomioon, eli tilanne pakotti siirtymään kohti todellista yhteistyötä ja asiakaslähtöisyyttä. Perheen kotiin meno toi työntekijän tilanteeseen, jossa jouduttiin kohtaamaan toinen ihminen ja käymään dialogia hänen kanssaan (ks. esim. Bahtin 1991; Buber 1993).

Jos työntekijä ja asiakkaat olisivat kohdanneet toimisto-olosuhteissa, keskustelu olisi helposti noussut yleistäväksi ongelmista puhumiseksi. Niin pieniä vuorovaikutuksen vivahteita, kuin mitä videolla voidaan katsoa, ei oltaisi toimistolla muistettu mainita, tuskin niitä oltaisiin edes huomattu. Arjen ongelmat ovat usein huomattavasti konkreettisempia kuin niitä koskevat yleistävät määritelmät (Peltomäki ym. 2002, 93). Koska videoavusteinen perhetyömenetelmä pureutuu keskeisesti perheenjäsenten keskinäiseen vuorovaikutukseen, olisi tämänkin takia syytä tehdä työtä perheiden kodeissa. Vuorovaikutuksen analysoinnissa koti on laitosta parempi ympäristö, koska tunteisiin kiinni pääseminen on usein hankalaa. Erityisesti näin on institutionaalisissa olosuhteissa. (Ruusuvuori 2007, 126-132.)

Ruumiillisuus ja monenlainen fyysinen tekeminen olivat selvästi enemmän läsnä kodeissa kuin toimistotyöskentelyssä (ks. Tedre 1999, 118-119). Toimistotyöskentelyssä asioiden hoitoon tarvittiin vain puhuvia päitä, kodeissa ihmiset olivat kokonaisempia. Työntekijälle tämä eheys tuli oikeastaan pakolliseksi asiakkaan kodissa. Tällaisen tilanteen myötä ollaan lähempänä ihmisen kokonaisuuden ymmärtämistä ja huomioonottamista, eli vertailtaessa kotityöskentelyä toimisto- tai laitostyöskentelyyn voidaan nähdä eroavuutta vallitsevassa ihmiskäsityksessä. (Vrt. Rauhala 1989; 1995.)

Ekokulttuurisen teorian erityisesti painottamat asiat, kuten perheen oman kulttuurin tunteminen ja huomioonottaminen, interventioiden niveltäminen osaksi perheen arkirutiineja ja perheiden kunnioittaminen aktiivisina toimijoina omassa ympäristössään voidaan perheiden koteihin menemällä saavuttaa (ks. esim. Weisner 1984; Gallimore ym. 1989; 1993; Bernheimer ym. 1990; Weisner & Gallimore 1994; Bernheimer & Keogh 1995; Määttä 1999; Axia & Weisner 2002; Lowe & Weisner 2004; Weisner 2005).

Kodin korkea kynnyks - instituution ihanuus. Asiakasperheiden koteihin meno oli työntekijöille erittäin haasteellinen tehtävä. Se vaati perhetyön ammattilaisia tarkastelemaan uudella tavalla suhtautumistaan sekä omaan rooliinsa ja asiantuntijuuteensa että asiakkaan asemaan. Yksi haastateltavista kiteytti asian toteamukseen *”askelen nöyremmällä mielellä joutuu kotiin menemään”*. Perheen kotiin mentäessä työntekijä joutui myös ottamaan riskin, ettei hänellä ehkä olekaan vastausta valmiina kaikkeen ja että hänen epävarmuutensa saattaa paljastua (vrt. Schön 1983, 300-301). Myös perheen suostumista kuvattavaksi jouduttiin joskus pitkään odottelemaan, jolloin työntekijöiden piti keksiä keinoja perheen suostuttelemiseksi.

Työntekijät huomasivat pian, että laitოსolosuhteissa perheet saadaan helpommin suostumaan videointiin, ja muutenkin laitoksessa työskentely oli ammattilaisille tuttua ja turvallista. On perusteltua otaksua, että työntekijöillä on niin suurta pelkoa asiakkaan kotiin menemiseen, että tilannetta saatetaan mieluummin karta. Työntekijälle on turvallisempaa jatkaa perinteisillä työkäytännöillä. Tällaisesta turvattomuuden tunteesta on aiemminkin raportoitu tilanteissa, joissa on siirrytty asiakkaiden oikeuksia kunnioittavampaan työskentelyyn (ks. Rautkallio 1997, 7; Andersen 1992, 58). On myös osuvasti kuvattu sitä, miten työntekijä pönkittää turvallisuuttaan omalla työpaikallaan luoden sekä fyysistä että henkistä etäisyyttä asiakkaisiinsa (ks. Eräsaari 2000, 122).

Perheiden oli laitoksessa vaikea kieltäytyä videoinnista, jos se miellettiin kuntoutusjaksoon kuuluvaksi. Perheiden tuli sopeutua laitoksen käytänteisiin. Asiakkaiden alistuvuuden laitosympäristössä voidaan nähdä olevan yhteydessä työntekijöiden vallankäyttöön ja myös laitostyöskentelyssä helposti itävään medikalisaatioon sekä asiantuntijoihin luottamisen ja turvautumisen vaateeseen asiakkaalta. Tällöin perheen päätösvalta omiin asioihinsa nähden kapenee, ja mahdollisuus voimautumiseen tältä osin pienenee. Työntekijän ei laitoksessa tarvitse tehdä työtään yhtään askelta *”nöyremmällä mielellä”*. Tutkimuksessani kävi myös ilmi, että työntekijät olivat aika mielellään löytämässä syitä sille, miksi työskentely pitäisi siirtää perheen kodista laitokseen. Asiakaslähtöisyys ja tasavertaisuus kuitenkin toteutuisivat varmimmin perheiden koteihin mentäessä.

Videoavusteisen ohjauksen perusajatusten soveltamista myös laitoksissa voidaan tutkimukseni perusteella pitää joskus hyvänä ratkaisuna. Todettiinhan videokuva sinälläänkin oivalliseksi. Vielä kun siihen yhdistetään voimavarasuuntautunut työote myönteisine palautteineen, niin tulokset voivat olla lupaavia. Erilaisissa monien perheiden kohtaamisissa tai lasten keskinäisissä tapaamisissa laitoksessa videointi voisi olla paikallaan. VIG-tyyppinen työote saattaa kuitenkin olla liian kapea silloinkin, kun on kysymys vain yhdellä perheenjäsenellä ilmenevästä ongelmasta, jos ongelmalla voidaan nähdä yhteyksiä vanhemmuusidentiteettiin tai läheisiin ihmissuhteisiin (vrt. esim. Hynd ym. 2004). Vanhemmuuden tukemisessa ja yleensäkin yhden perheen hyväksi toimittaessa kannattaisi suosia VHT-työskentelyä, koska silloin parhaiten saavutetaan yksi keskeinen voimautumisen onnistumista tukeva lähtökohta. Tutkimukseeni osallistuneet työntekijät toivat esiin näkemystä, että laitoksessa alkanut toiminta voisi olla käynnistämävaiheen työmuoto, joka sitten jatkuisi asiakkaiden kotona tapahtuvana työskentelynä. Näen tässä kuitenkin sen vaaran, että valtasuhteet työntekijän ja perheenjäsenten kesken on jaettu jo laitoksessa työskentelyn aikana, ja toimintaroolit voivat sen jälkeen olla vaikeasti muutettavissa.

On tiettyjä perusteita pelätä sitä, että kodeissa tehtävä VHT-työ jää ainakin osaksi laitossovellusten jalkoihin. Viimeisimmät merkit puhuvat kovasti VIG-muotoiseen toimintaan siirtymisestä. Kotiohjaus on kovin vaativa muoto työntekijälle, kun se suorastaan pakottaa etsimään uusia, asiakaslähtöisempiä toimintakäytänteitä. Ainakin näennäisesti kotiohjaus voi myös vaikuttaa kalliilta vaihtoehdolta, vaikka hintavuuden vaikutelma on varmasti suurelta osin johtunut kotiohjauksen käynnistämiseen ja opetteluun liittyneistä kustannuksista sekä esimerkiksi kunnallisesta maksatussysteemistä. On liiankin helppoa keksiä hyviltä kuulostavia perusteluja institutionaaliseen toimintaan siirtymisen puolesta. Tutkimukseni tulosten pohjalta päädyn jakamaan huolta niiden tutkimukseeni osallistuneiden työntekijöiden kanssa, jotka suhtautuivat kriittisesti siihen, että Video Home Training -menetelmää on sovellettu suurelta osin laitoksissa eikä suinkaan aina perheiden kodeissa. Alussa perheiden kodeissa toteutettavaa työskentelymuotoa arvostettiin, mutta 1990-luvun puolivälin vaiheilla monet työntekijät kokivat, ettei heidän perheissä tekemänsä työ saanut riittävästi huomiota ja että laitossovellus oli nousemassa kilpailevaksi toimintamuodoksi. Jos käy niin, että laitossovellukset vievät mielenkiintoa, työntekijöitä tai määrärahoja perheiden kodeissa tapahtuvalta VHT-toiminnalta, niin silloin olemme menettämässä hyvin arvokkaan mahdollisuuden. Kotiohjaus saattaisi olla vastaus siihen tarpeeseen, josta tutkijat ovat olleet huolissaan, eli ettei ole todellista yhteistyötä asiantuntijoiden ja perheiden kesken, perheiden kuulemista, asioiden pohdintaa yhdessä, yhteistä tavoitteenmäärittystä ja asiantuntijuuden jakamista (ks. esim. Corby ym. 1996; Haarakangas 1997; Oranen 1997; Mattus 2001; Niiranen 2002; Rantala 2002).

Isien aktiivisuus ja osallistuminen. Isien tilanne jää hieman askarruttamaan tämänkin tutkimuksen jälkeen. Myös ekokulttuurisessa ajattelussa isien tilanne on nähty kiinnostavaksi tarkastelukohteeksi (Gallimore ym. 1993, 185-187). Tutkimukseni osallistujat toivat esiin VHT-menetelmän isien kannalta hyvänä puolena sen, että videon käytöllä mahdollistuu nonverbaalisen viestinnän entistä parempi

huomioionottaminen. Toisaalta tutkimuksessani ilmeni, että isät eivät kaikissa tapauksissa olleet paikalla työntekijän tullessa perheen kotiin. Silloinkin, kun isät olivat mukana, työntekijät aprikoivat, miten isän hiljaiseen rooliin tulisi suhtautua. Kerrottiin kyllä myös lupaavia kokemuksia isien suhteen. Kokemusten myötä osalla työntekijöistä oli tapahtunut kehitystä siinä, miten aktivoida tai olla aktivoimatta isää.

Yksi tutkimukseni osallistuja arvosteli toisten työntekijöiden tapaa arvioida miesten vuorovaikutusta. Vaikka oli käytetty VHT-menetelmää, vuorovaikutuksen analysoinnissa oli kyseisen miestyöntekijän mielestä suomalaista miestä ajatellen keskitytty liiaksi verbaliikkaan ja näkyviin eleisiin. Lähes täysin eleetönkin yhdesäolo voi olla ympäristönsä ihmisiä tiedostavaa ja osallistuvaa.

Koko kysymys isien aktiivisuudesta ja osallistumisesta kannattaa pohtia tarkoin uudelleen. Rantalaiho (2003, 202) on todennut, että julkisen perhepuheen lempilapsi on nykyään *'aktiivinen ja osallistuva isä'*. Monet nuoret perheenisät nykyään osallistuvatkin aktiivisesti lasten hoitoon ja perheen arkisiin tilanteisiin, ja isyydessä näyttää tapahtuneen muutosta aika nopeastikin. Jos aktiivisuudesta ja osallistumisesta puhutaan paljon, niin kenties siitä tulee myös normi, jonka mukainen isän olisi oltava. Voisi kuitenkin miettiä noiden sanojen ajallisuutta ja kulttuurisidonnaisuutta ja verrata niiden merkitystä esimerkiksi käsitteisiin vastuullisuus tai vanhemmuustaidot. Mitä oikein odotamme perheen isältä?

Moderni ja postmoderni asiantuntijuus. Vaikka uutta menetelmää kuvattiin aiemmista työkäytännöistä ja psykodynaamisesta lähestymistavasta irti sanoutuvana, puheissa vilahteli psykodynaamiikan käsitteistöä ja kaipuuta entisiin toimintatapoihin. Mietittiin *"syntyjä syviä"* ja nähtiin asiakkaissa ongelmia. Ajatus tahtoi myönteisen sijaan kulkea negatiivisia reittejä. Kuitenkin monissa tapauksissa työntekijät huomasivat, että asia ei niin tehden mennytkään uuden menetelmän mukaisesti, vaikka he olivat halunneet tehdä asioita niin kuin VHT tarkoitti. Vanhojen ja uusien käytänteiden näkyminen tilanteissa voidaan käsittää modernin ja postmodernin asiantuntijuuden yhtäaikaisena läsnäolona. (ks. Ritala-Koskinen 2001, 178). Psykodynaamiikkaan ja asiakkaiden tilanteiden ongelmallisina näkemiseen kietoutuu medikalisaation ja ilmiöiden psykologisoitumisen yleinen läsnäolo. On totuttu määrittämään asioita ongelmien kautta ja näkemään asiantuntijuus ammattilaisten alueena (Riikonen 1992, 12-13).

Työntekijöillä oli huomattava tietämys ja kokeneisuus perhetyöstä, ja he olivat hyvin ammattitaitoisia työntekijöitä. Suhteutettaessa heidän osaamistaan noviisista ekspertiksi kehittymisen kuvauksiin (ks. esim. Dreyfus & Dreyfus 1989, 21-31), heidän voidaan katsoa olleen aiemmissa tutuissa työtehtävissään ekspertejä. Uusi menetelmä saattoi heidät välillä tilanteisiin, joissa vanhasta ammattitaidosta ei ollut suoraa hyötyä. Välillä vanhat käytänteet jopa estivät uuden mallin mukaisista työskentelyä, ja vanha oli opittava uuden tieltä pois. Joissain VHT-menetelmään liittyneissä asioissa kokeneiden eksperttien saattoi nähdä palaavan noviisiudelta vaikuttaneeseen tilanteeseen. Esimerkiksi videon sujuva käyttö ja vuorovaikutuksen analysoiminen nauhalta vaati opettelua.

Asiakaslähtöisyyden pyrkimyksessä, mitä saattoi havaita esimerkiksi perheen tavoitteen huomioimisessa toiminnan lähtökohtana, vanhempien kunnioittamises-

sa ja perheen kotona arjen ehdoilla toimimisessa, voidaan huomata oikeastaan paluuta esimerkiksi Snellmanin tyyppiseen ja modernia edeltäneeseen ajatteluun pitkän kierroksen jälkeen (ks. Ojakangas 1998, 11-17). Onko aikamme ehkä jälkitraditionaalialia, jossa vielä on traditionaalinkin ilmentymiä (Giddens 1995, 140) vai postmodernia tai myöhäismodernia (Bauman 1996, 284-285)? Olisimmeko nyt ehkä siirtymässä kypsän modernin aikaan, jossa voitaisiin palata ottamaan ajatuksia modernia edeltäneestä ajasta ja ammattilainen uskaltaisi luottaa vanhempiin kasvattajina, jakaa asiantuntijuutta ja suostua kohtaamaan asiakkaat kumppaneina yhteistyössä ja avoimesti toimien (ks. Määttä 1999). Tällaiselta monet Video Home Training -työskentelyyn liittyneet toiminnat vaikuttivat jo toteutuneissakin käytännöissä sekä varsinkin VHT-menetelmän periaatteina. Ehkä kannattaakin puhua Pulkkinen (1998, 46-48) suosittamaan tapaan korkeintaan 'postmodernista ajattelusta' ja 'postmodernista asenteesta', jolloin useiden totuuksien esittäminen ja monien äänien kuuluminen on mahdollista ilman ristiriidan tai lopullisen valinnan tuntua.

Joka tapauksessa uudenlainen asiantuntijuus, jota VHT näytti edellyttävän, ajoi työntekijöitä käytännön tilanteissa valintoihin, jotka voi nähdä ongelmanratkaisutilanteina. Työntekijöiden täytyi päättää, miten he suhteuttavat entistä asiantuntijuuttaan uuteen, kun asiantuntijuuden kannalta keskeiset asiat olivatkin toisin. Turvautuminen vanhoihin ajatusmalleihin voidaan nähdä asiantuntijuuden rutiininomaisena toteuttamisena, jolloin jouduttiin mitätöimään asiakkaan asiantuntijuutta ja kaventamaan heidän toimintamahdollisuuksiaan. Monissa tapauksissa työntekijät kuitenkin tuntuivat harjoittavan dynaamista asiantuntijuutta ja käyttivät olemassa olevien tietojensa ja taitojensa pohjalta luovaa ongelmanratkaisua rikkoessaan asiantuntijuuteensa ennen kuuluneita rajoja (ks. Bereiter & Scardamalia 1993, 153-181; Hakkarainen ym. 2002, 79-81). Joissain tapauksissa työntekijät hakivat toimintamallia rutiiniasiantuntijuuden ja dynaamisen asiantuntijuuden välillä, mikä kertonee ainakin osaksi oppimisprosessin keskeneräisyydestä. Myös asiantuntijuus ja maallikkous tulevat tässä uuteen tarkasteluun. VHT merkitsisi asiantuntijuuden jakamista, ja silloin työntekijän auktoriteetin alaan ei voi kuulua perheen sisäisten asioiden määrittäminen ainakaan ylhäältä alaspäin toteutuvasti (vrt. Giddens 1995, 119). Työntekijän toimivaltaan kuuluisikin lähinnä VHT-menetelmän toteutumisesta huolehtiminen ja perheellä olisi omien asioidensa asiantuntijuus ja vastuullinen hoitaminen. Asiantuntijuuden jakamisen tilanne voi olla perheellekin uusi ja oppimista vaativa asia (ks. Schön 1983, 301-302).

Roolimuutoksen prosessi. Video Home Training -menetelmän Suomeen tulo osui aikaan, jolloin täällä kuten länsimaissa yleisemminkin oli laaja taloudellisyhteiskunnallinen murrosvaihe käynnissä (Forsberg 2003, 8), ja se vaikutti sekä perheiden että perhetyöntekijöiden tilanteeseen. Myös professionaalinen asiantuntijatyö tuntui kriisiytyneen modernin murroksessa (ks. esim. Jonhson 1995, 7; Lehtinen & Palonen 1997, 113; Peltomäki ym. 2002, 81). Sekä VHT-menetelmä että "aika" vaati työntekijöitä tekemään asiantuntijatyötä uudella tavalla. Tämä edellytti myös toimintaroolien tarkistamista.

Vaikka uutta kohti oltiin menossa, perinteiset asiantuntijuuden roolimallit tunkeutuivat vielä monesti toimintaan työskenneltäessä perheen kanssa (ks. esim. Peltomäki ym. 2002, 100-101). Muutos asiantuntijuuden roolimallista toiseen tuntui olevan prosessi, jonka aikana haettiin omaa toimintaroolia. Työntekijän roolivalinnalla oli merkitystä sen suhteen, millainen tila asiakkaalle jäi.

Haastatteluaineiston perusteella tyypittelin erilaisia rooleja, joita työntekijät käyttivät perheisiin mennessään. Osa rooleista oli videoavusteisen perheohjauksen kannalta suositeltavia, osa siihen täysin sopimattomia. VHT:n mukaisena asiantuntijuusroolina ajattelin sellaiset tapaukset, joissa työntekijä tiedosti oman asiantuntijuutensa ja vastuunsa, mutta jätti tilaa asiakkaille olla omien asioidensa asiantuntija ja vastuullisesti mukana oman elämänsä tilanteissa ja päätöksissä. Perheellä nähtiin tässä aktiivisen toimijan rooli (ks. Gallimore ym. 1993, 186). Sellaista roolia voidaan myös pitää perhelähtöisenä (ks. Tauriainen 2000, 37-38; Dunst ym. 1991, 118-119). Launiksen (1994, 153) termein ilmaisten VHT:n asiantuntijuutta voisi nimittää yhteisen työstämisen malliksi.

Työntekijöiden rooleissa oli mukana myös modernin maailman asiantuntijuutta, jossa tietty koulutus ja ammatillinen status oikeuttaa asioiden *tietämiseen* asiakasta asiantuntevammin ja johon helposti liittyy valta-asetelma profession edustajan hyväksi (ks. Goode 1969, 266-308; Lehto 1991, 46-47; Hautamäki ym. 1993, 154-157; Karvinen 1996, 33; Abbott 1988; Pirttilä 1993, 199; Johnson 1995, 7-24; Konttinen 1991; 1997, 48-61). Tätä voisi myös nimittää ammattilaislähtöiseksi toiminnaksi, tai korkeintaan voidaan ajatella perheiden tässä yltävän liittolaisiksi (ks. Tauriainen 2000, 37-38; Dunst ym. 1991, 118-119), tai toisaalta sitä voisi nimittää asiantuntijakeskeiseksi työskentelyksi (ks. Launis 1994, 153). Modernin asiantuntijuuden mukaisessa roolissa on myös vaara, että asiakkaille jää enemmänkin toiminnan kohteen, *objektin* rooli, ja helposti asiakkaat ovat siinä *niitä toisia* (ks. Tauriainen 1992, 71-72; Forsberg 1995, 71; vrt. Värri 2000, 14-16).

Videoavusteiseen perhetyöhön kuului myös opastavaa osuutta, mutta vaikka se on menetelmän mukaista toimintaa, se ei yksinään riitä työntekijän osuudeksi. Siihen tulisi rinnalle liittää kokonaisvastuuta ottavaa toimintaa. Käytin tästä roolista nimitystä jännitteinen asiantuntijuusrooli. Pelkkä opastaminen sinällään ei sisällä valta-asemaa, ja se voi olla postmodernin asiantuntijuuden mukaisesti keskustelevaa. Opastavan roolin rinnalle näytti ilmaantuvan joskus pyrkimystä vallankäyttöön asiakkaan yli, tosin nyt suostuttelevan tai piilotetun vallan muodossa, postmodernina vallankäyttönä (ks. Jokinen 1995, 145-146; Forsberg 1998, 169). Tilanteessa oli silloin havaittavissa merkkejä esitettyjen ideaalien ja todellisuuden välisestä ristiriidasta (ks. Kairala 1995, 49; Viitanen 1997, 131; Tauriainen 2000, 204). Rooli oli kokonaisuudessaan aika hankala tulkittava. Toiminnassa oli VHT-menetelmän mukaisuutta, eikä se missään vaiheessa enää siirtynyt moderniksi asiantuntijuudeksi. Silti rooli oli keskeneräinen ja tuntui hakevan muotoaan sitä löytämättä. Vastuunkanto tilanteissa jäi selkiytymättä, eikä asiakas saanut aktiivisen toimijan roolia itselleen.

Asiantuntijuuden sivuuttavat toimintaroolit eivät ole videoavusteisen perheohjauksen mukaisia, eikä työntekijä niihin rooleihin päätyessään myöskään kannan kokonaisvastuuta tilanteista. Palvelijamainen rooli oli hyvin kiltti, mutta työntekijän asiantuntijuutta sivuuttava. Matkatoverimaisessa roolissa voisi olla hyvä pohja

etsiä yhdessä toimivampaa ja vastuullisempaa suhdetta tilanteeseen, mutta sellaisenaan pelkkä mukana kulkeminen ei riitä työntekijän osuudeksi perhetyössä. Kylläilijän rooli on ehkä yleisen, ihmisten keskinäisen sosiaalisen kanssakäymisen aikaansaama sivutuote, mutta sille ei ole käyttöä videoavusteisessa perhetyössä.

Tutkimuksessa tuli esiin sellaisiakin kommentteja, että luovuttaisiin kokonaan asiantuntijan roolista. Vaikka asiantuntijuus muuttuukin, työntekijä ei kuitenkaan saisi luopua vastuustaan eikä asiantuntemuksestaan (ks. Eräsaari 1997, 64). Postmodernissa asiantuntijuudessa kysymys on yhdessä toimimisesta ja asiakaslähtöisyydestä, jossa ammatti-ihmisen tiedoille ja taidoille on yhä käyttöä (Jokinen 1995, 145-146; Mönkkönen 1996, 59-60).

Hollantilainen kouluttaja piti tärkeänä nostaa esiin vanhempien vanhemmuustaitoja ja erityisesti kykyä ottaa tarpeen tullen johtajuus, jossa äidin ja isän keskinäinen roolijakokin tulee tarkasteltavaksi (vrt. aviolliset roolisuhteet Gallimore ym. 1993, 185-187). Työntekijältä vaaditaan silloin toiminnasta vastuuta ottava, mutta vanhemmille tilaa antava ja vanhemmuutta tukeva rooli eli juuri sellainen, jota tässä tutkimuksessa on kutsuttu VHT:n mukaiseksi asiantuntijuusrooliksi. Tässä roolityypissä oli havaittavissa kaksi hieman toisistaan poikkeavaa muotoa. Toisessa työntekijä oli ohjaavampi ja kantoi näkyvämmiin kokonaisvastuun, toisessa työntekijä jäi tarkoituksella etäälle ja tuotti siten tilanteen, jossa vanhempien vielä vankemmin piti ottaa vastuu tilanteesta. Molemmissa rooleissa ideana oli asiakkaiden voimautuminen toimimaan sujuvasti arjen tilanteissa. Vanhempia vastuuttavassa muodossa tämän ajateltiin toteutuvan ennen kaikkea tilaa antamalla, ohjaavammassa muodossa ennemminkin keskustelemalla.

Kaikkia tutkimuksessa löytyneitä rooleja ei voi varauksetta suositella, koska niihin tuntui liittyvän sivuuttavaa otetta joko asiakasperheen tai työntekijän asiantuntijuutta ajatellen. Käsitteet auktoriteetti ja vallankäyttö nousivat esiin eri rooleja pohdittaessa. Toisaalta myös vastuukysymykset on syytä ottaa mukaan tarkasteluun. Näytti käyvän niin, että rooleissa, joissa työntekijän vallankäyttö tuli asiakasta objektisoivalla tavalla esiin, perheellä ei vastaavasti sitten ollut kovin aktiivisen toimijan roolia. Vastuuta saatettiin kantaa joko VHT-menetelmän mukaisesti tai sille täysin vieraalla tavalla. Mikä rooli kulloinkin kannattaisi valita, riippuu varmaankin perheestä ja heidän tilanteestaan, ehkä työntekijän toimintatyylistäkin.

Työntekijöitä on vaadittu muuttamaan toimintaansa asiakaslähtöisemmäksi, mutta toteutus jää helposti pelkiksi puheiksi. Koska asiantuntijuuden muutosprosessi voi olla työntekijälle vaikea, se saattaa jäädä toteutumatta, ellei muutoksen tarve tule selkeästi työntekijän tietoisuuteen. Perheiden koteihin mentäessä monet työntekijöiden vanhat toimintakäytännöt eivät toimi, ja tilanne johtaa uudensuuntaisiin ratkaisuihin. Kotityössä roolijaon on mahdollista toteutua onnistuneella tavalla.

Eettisiä kysymyksiä. Vuoden 2003 haastattelut nostivat pienenä ongelmana esiin sen tilanteen, että asiakas saattaa vastustaa videointien katselua työnohjaustilanteissa, joissa asiakkaat eivät ole mukana. Työnohjauksessa ulkopuoliset, perheelle vieraat ihmiset näkevät perheestä videoituja otoksia. Samalla tiedetään, että perheistä saattaa nauhoilla paljastua aika luottamuksellisiakin asioita. Työntekijät eivät epäilleet VHT:n menettelytavoissa olevan vikaa, vaan kokivat ongelman ole-

van asiakkaan puolella. Asiakkailla oli ”epämiellyttäviä kokemuksia” tai ”luottamuspula”. Ongelma myös nähtiin ilmeisesti ehkä väistyvänä asiana: ”vielä niin suuri”. Onko kuitenkaan realistista tämän päivän sosiaali- ja terveyspalveluissa odottaa asiakkaiden luottavan asiantuntijoiden työskentelyyn arkaluontoisten asiakasvideointien katselussa asiakkaiden poissa ollessa?

Vuoden 2003 haastateltavat eivät esittäneet lainkaan huoltaan sen suhteen, että VHT-menetelmä ei ole asiakkaalle läpinäkyvä työnohjaustilanteiden osalta. Myöskään haastateltavia ei ajatteluttanut kuvanauhojen omistussuhdeasia työnohjauskäytännöissä. Nämä asiat ovat tarkasteltavissa myös vallankäytön näkökulmasta. Reflektiivinen työote ei toteudu, jos perhe on poissa heidän omaa tilannettaan koskevista keskusteluista (ks. Schön 1983; Andersen 1992; Rautkallio 1997). Ekokulttuurisen teorian lähestymistavalla katsoenkin on ehkä arveluttavaa, jos perhe ei saa edustaa itseään perhettä koskevissa neuvotteluissa – vaikka ne sitten kuinka käytäisiinkin vain työntekijöille tarkoitetun työnohjauksen nimissä.

Jotkut työntekijät näyttivät perheelle koko kuvatus nauhan. Vuonna 2003 haastateltavaa kiehoi ajatus, että perhe saisi itse etsiä kohdan, josta haluaa keskustella. Tätä asiaa voi jälleen pohtia eettisten näkemystenkin valossa. Olisiko eettisessä mielessä parempi, että perhe näkisikin koko nauhan? Jo 1990-luvulla kerätyssä aineistossa oli mukana tapauksia, että työntekijä joko antoi heti perheen katsoa koko nauhan tai antoi lopuksi koko nauhan perheelle. Eettisessä ja perheen asiantuntijuuden mielessä tällaiset käytännöt ovat editointia parempia. Silloin voi pohdita, toteutuuko VHT-menetelmän idea täysimääräisesti, jos perhe katsoo ilman heti annettavaa palautetta ja mahdollisesti negatiivisia arviointeja itse mukaan liittäen nauhoituksia.

Voimautuminen. Aineistossa on näyttöä siitä, että voimautuminen tapahtuu usein videoavusteisen perhetyömenetelmän kolmen keskeisen tekijän eli videokuvan, asiakaslähtöisyyden ja myönteisyyden yhtäaikaisen läsnäolon myötä. Erikseenkin näillä eri komponenteilla nähdään merkitystä, mutta kokeneilla työntekijöillä nämä elementit tulevat spontaanisti mainituiksi toistensa lomassa. Tässä on selkeä ero menetelmän käyttöä aloittelevaan työntekijään nähden. Aloittelijalla jokainen näistä tärkeistä osatekijöistä on vielä hakusessa. Kuva voi jäädä pitkäksi ajaksi unohduksiin, asiakaslähtöisyyttä ei alussa välttämättä toteuteta juuri lainkaan, ja myönteisyyskin ymmärretään helposti pinnallisella tavalla.

Työntekijät tavoittavat enemmän tai vähemmän ymmärrystä kuvan hyvin suuresta merkityksestä voimautumisprosessissa. Sen sijaan kuvan vaikuttavuuden syväprosessointi jää ainakin osittain keskeneräiseksi. On merkkejä siitä, että kuvan ymmärretään vaikuttavan denotatiivisesti, mutta kuvan vaikuttavuuden käsitteistö ja vaikutusmekanismi eivät ole työntekijöille tuttuja ja jäävät siksikin nimeämättä sekä ehkä osin myös tajuamatta. Tähän liittyy se, että kuvan yhteys identiteettiin jää työntekijöiltä osaksi huomaamatta ja mahdollisesti lopullisesti ymmärtämättä.

Jos voimautumisen koko prosessi kolmen tärkeän osatekijän yhteisvaikutuksena ymmärrettäisiin ja osattaisiin sekä käsitteellisesti selittää että käytännön toimintoina toteuttaa, saatettaisiin päästä todella hyviin tuloksiin perhetyössä. Erityisesti asian käsitteellisteoreettisesta ymmärtämisestä koituisi hyötyä tilanteisiin, joissa uusia työntekijöitä koulutetaan videoavusteisen perhetyön käyttöön.

Videoavusteinen perheohjaus erityispedagogiikan kannalta. Erityispedagogiikan kannalta Video Home Training on mielenkiintoinen menetelmä. Erityispedagogiikka on paljolti toiminut yksilöä ajatellen. On kyllä painotettu perheen merkitystä, mutta ei välttämättä ole ollut tiedossa sopivaa menetelmää, jolla kohdattaisiin kokonainen perhe erityiskasvatuksen näkökulmasta. Videoavusteisella perheohjauksella pyritään saamaan perheen arki toimimaan, olipa perheen tavoite tai problematiikan laatu melkein mikä tahansa. Sitä kautta on mahdollista auttaa myös lasta tai nuorta, jolla on tavalla tai toisella erityispedagogisen avun tarvetta. Sellaisina tässä tutkimuksessani tulivat mainituiksi esimerkiksi lapset, joilla oli koulunkäynnin ongelmia, monivammaiset, kehitysvammaiset ja autistiset lapset sekä lapset ja nuoret, joilla oli ollut käyttäytymishäiriöitä. Paljon tutkimuksessani tulivat esiin myös lastensuojelu- ja moniongelma-perheet, joilla saattoi olla monen tyyppistä lapsiin liittyvää avun tarvetta sekä vanhempien eriasteisia mielenterveys- ja päihdeongelmia. Mainittakoon vielä vammaisten lasten perheille tarkoitettut sopeutumisvalmennuskurssit, joiden yhteydessä menetelmän periaatteita kokeiltiin laitossympäristössä.

Video Home Training on tuonut apua monille sellaisille perheille, joilla on erityistä hoitoa tai kasvatusta tarvitseva lapsi. Lapsi hyötyy VHT-menetelmän visuaalisuudesta, joka nostaa esille myös muun kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kuin kielellisen. Samoin menetelmän positiivisuus ja perheiden koteihin meneminen sopivat lapsilähtöiseen työskentelyyn. Menetelmällä voi nähdä hyvinkin laajoja käyttömahdollisuuksia.

Jatkotutkimushaasteet. Olisi erittäin tärkeää tutkia, miten videoavusteinen perheohjaus on toteutunut asiakasperheiden kannalta. Perheiden näkökulmasta tarkastellen saataisiin aikaiseksi rikas kokonaiskuva asiakasperheen tilanteesta ja perheenjäsenten kokemuksista menetelmän osallistujina. Perheiden kokemukset menetelmän erilaisista käyttöversioista voisivat tuoda lisävalaistusta esimerkiksi kodeissa tapahtuvan menetelmän käytön ja laitossovellutusten suhteen. Oma tutkimukseni tuotti tulosta, jonka mukaan nimenomaan koteihin menemällä saavutetaan varmimmin todellista asiakaslähtöisyyttä ja asiantuntijuuden jakamista vanhempien ja työntekijöiden kesken. Tähän asiaan kannattaisi pureutua vielä syvemmin. Erityisesti voisi vielä pyrkiä selvittämään, millaisiksi asiakkaan asema ja työntekijän asiantuntijuus muodostuvat, jos videoavusteista ohjausmenetelmää käytetään vain laitossuhteissa. Perheitä tutkittaessa olisi mahdollista selvittää sitäkin, millaiset perheet parhaiten hyötyvät videoavusteisesta perheohjauksesta. Kokemuksia alkaa Suomesta olla jo niin paljon, että määrällistäkin kartoitusta voisi jo pian ajatella esimerkiksi menetelmän tuloksellisuuden selvittämisessä.

Kuva-asian tutkimisessa olisi vielä paljon tärkeää tutkittavaa. Kiinnostavia kysymyksiä ovat yhä esimerkiksi itsestä videoitujen otosten yhteydet minuuteen ja identiteettiin sekä omia vuorovaikutustaitoja tai vanhemmuustaitoja koskevien käsitysten muotoutuminen videota apuna käytettäessä. Tässäkin kokijan näkökulma olisi tärkeä, mutta tutkimuksellisesti myös vaikeasti saavutettava. Ehkäpä joidenkin yksittäisten prosessien yksityiskohtaisella seurannalla ja syvällisillä haastatteluilta päästäisiin kokemusten jäljille.

Videointien suhde työntekijän ja asiakkaan väliseen kielelliseen kommunikointiin yhdistäen siihen vielä videoavusteisen menetelmän käyttämiseen liittyviä näkökulmia tarjoaisi mielenkiintoisia selvitettäviä kysymyksiä, mutta tutkimuksellisesti se olisi hankalaa. Vuorovaikutukselliset siirrot sekä videolta nähtyinä että puheessa tuotettuina vaativat pikkutarkkaa työskentelyä, jollaista kyllä esimerkiksi Ruusuvuori (2007) on toteuttanut. Jos siihen tarkasteluun vielä liitettäisiin videoavusteisen perheohjausmenetelmän tarkastelua perheiden arkisissa tilanteissa, oltaisiin kovin monimutkaisten ja monitahoisten muuttujien äärellä. Jollakin tavalla asiaa voisi lähteä avaamaan. Rajauksia olisi tällöin tehtävä huolellisesti. Selvitystä saattaisivat tukea esimerkiksi samoihin aikoihin tehdyt sekä perheenjäsenille että työntekijöille suunnatut haastattelut. Haastattelujakin sietäisi varmaan olla useita tiheällä aikavälillä, ja video-otosten pitäisi olla huolellisesti valittuja ja kestoltaan varsin lyhyitä.

Isien suhteen oma tutkimukseni jätti vielä kysymyksiä auki, joten isät kannattaisi jatkotutkimuksissakin ottaa erityisesti huomioon. Muutenkin eri perheenjäsenten tilanteiden selvittämisessä olisi tutkimuksellisia mahdollisuuksia.

Videoavusteinen perheohjaus on eri sovellutusmuodoissaan levinnyt jo moniin maihin, ja olisi siten kiinnostavaa saada tietää, miten menetelmä muualla on ymmärretty ja minkälaisia versioita kaikkiaan on jo keksitty. Hollanti menetelmän alkuperämaana olisi siinä mielessä kiinnostava, että siellä menetelmää on käytetty jo yli 25 vuotta. Jonkinlaista maittain vertailua tai koontia voisi olla jo mahdollista tuottaa ja saada siten selville mahdollisimman onnistuneen videoavusteisen perhe-työkäytön malleja eri tarkoituksiin.

Videoavusteisesta perheohjauksesta on tehty tähän mennessä kovin vähän suomalaista tieteellistä tutkimusta. Valmiina on vasta yksi väitöskirjatutkimus (ks. Eirola 2003) ja kolme pro gradu -työtä (ks. Taajamo 1999, Friis 2000 ja Laava 2006) oman lisensiaatintyöni lisäksi (ks. Lehtonen 2003). Ehkäpä tutkimuksenkin keinoin voisimme auttaa perhetyöntekijöitä vaikeiden mutta tärkeiden kynnysten ylittämisissä.

SUMMARY

Video Home Training method (VHT) was developed in the Netherlands and introduced in Finland in the early 1990s. VHT is aimed to be a support method for families who have problems with the interaction between children and parents. The method is based on videotaping short, everyday situations in the families' homes, close analysis of non-verbal communication and highlighting latent parenting skills through positive feedback. The basis of the process should be a goal defined by the family itself.

The aim of this research was to categorise, structure and interpret the ways of thinking, roles and professional practices which family workers produced when they started using video-aided family guidance method. The research questions were:

1. How is family centrality achieved in video-aided family guidance?
2. How is positivity achieved in video-aided family guidance?
3. How is the video image used in family guidance?
4. How is empowerment realized in video-aided family guidance?

The research questions were approached by using the qualitative research methods. The material was gathered by taking part in VHT training and making notes in 1993-1996, by interviewing professional workers in the mid-90s and 2003 as well as by taping small group discussions in the 1990s. The interviews and group discussions were transcribed into text and analysed by using especially the qualitative data analysis. Discourse analysis was also used when more detailed nuances of speech were sought after. The material was encoded, categorised, themed and classified by type. As qualitative data analysis, lower, upper and principle groups were formed and finally a connective group. Four connective groups were formed matching the four research questions.

Entering into the families' homes was difficult for the professionals. An institution or an office would have been a more familiar place to meet the families, but in the homes the workers had to adapt to the operating cultures of the families. This resulted in the method users modifying the method into different types of institutional applications (VIG / Video Interaction Guidance) where the families had to submit themselves to the routines of the institutions. Meeting of the families according to the ecocultural theory would have been best realised in their own homes, in the middle of their everyday lives. This most likely guaranteed family centrality and the families were empowered in their own ground. At homes, both the family members and the professionals were more completely whole persons with their physical characteristics and ways of moving, not just talking heads. In the office, it was sufficient just to sit and talk.

The roles of the workers and customers varied while learning to use the video-aided method. In the 'modern expert' role, the worker defined the goals and the working methods. The professional had a very active role in the matters and they used power over the clients. Thus the family remained a passive object of ac-

tion. Modern expert roles do not belong in the video-aided family guidance. In some cases, the workers gave up entirely their expert roles and visited the customers' homes as servants, guests or travelling companions. These types of roles were not responsible enough as the role of the professionals and the families did not receive the expertise of the worker. This type of role was named as 'expertise neglecting' role. In a 'divided expert' role, the worker had detached him- or herself from the actual modern expert role, but strove towards persuasive exercise of power. In the divided expert role, the professional implemented the guidance which was a part of the VHT method, but the role should have developed into one which took more responsibility of the whole situation. In its dividedness, the role could not produce the active actor role required by the customer and the idea of the whole process remained incomplete.

In the expert role according to VHT method the worker took responsibility of realizing the method, but allowed the family to be the experts on their own affairs. This role represents post-modern expertise. The family was enabled to take on the responsible role of an active actor. At best, this realised partnership between the professional and the family. The family defined the goals for the process and negotiated with the worker of implementing the actions. The power and responsibility were divided equally.

The clienthood of fathers was defined as unique in this research. The fathers caused contemplation for the family workers. The fathers were often completely absent and even when they were present, they remained distant and quiet. Any attempts to activate them might have lead to a complete disappearance of the father. The ecocultural theory also mentions fathers as their own group. The interaction of fathers may be different in kind but still functional.

The positivity needed to video-aided family work was difficult for the professionals in a way that surprised also themselves. At first, often only problems could be seen in family situations. Positivity was also understood on a superficial level: commending customers and leaving difficult matters unsaid. The practices of psycho-dynamic working were used even though it was known that they do not belong in Video Home Training -method. Through practice, the workers learned a more in-depth and consistent view of positivity.

Videotaping was a relatively new concept for Finnish family workers. At first, technology caused difficulties. In videotaping, the initial attention focused on technology, but later the taping started to meet the goals set to it. Image was regarded powerful and requiring ethical consideration. Image was also seen to be connected to the self-image of a person. However, the professionals did not express themselves in a manner which would have revealed understanding of the different meanings of videotaped self-image in regard with the parenting identity. The matter may have been perceived intuitively through experience on some level, but the workers lacked the terminology and training to understand the images completely.

There was a significant evidence of empowerment in video-aided family work. On the other hand, there was variation on how matters were described. More experienced method users tied the phenomenon of empowerment more

clearly into the simultaneous presence of family centrality, positivity and video image.

Video-aided family work is a new method for special education, which has previously focused mainly on the individual. This new method enables the workers to meet the child's need for special support through the goals set by the parents and by using positive interaction methods. This method has been used in Finland to help families where the child's special needs have posed a challenge on the interaction within the family. Such special needs have included children with problems in school; multiply disabled children, mentally handicapped and autistic children as well as children and young people with behavioural problems. Child welfare clients and families with multiple problems also came up in my research. These families may have several different needs for help regarding their children and the parents may have different grades of mental and substance abuse problems. The adaptation courses for families of handicapped children also used the principles of the method in an institutional environment.

LÄHTEET

- Aaltonen, J. 2002. Perheterapia ryhmäkuvassa. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 142-158.
- Aaltonen, L. 2001. Nuorten käsityksiä vanhemmuudesta ja perhekasvatuksesta vanhemmuuteen tarvittavien voimavarojen vahvistajana. Tampereen yliopisto. Hoitotieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Aarts, M. 1996. Answers to the most asked questions about Marte Meo. Teoksessa M. Aarts (toim.) *Marte Meo Guide*. Harderwijk, the Netherlands: Aarts Publications, 14-17.
- Abbott, A. 1988. *The system of professions. An essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ahlman, E. 1993. Kasvatuspäämäärien ongelma. Teoksessa L. Nukari (toim.) Erik Ahlman. Artikkeleita (2) Teokset IX. Jyväskylän yliopisto. Filosofian laitos. Julkaisu 57. Alkuteksti aikakausjulkaisussa *Kasvatus ja koulu*. 1926, 105-113.
- Ahola, S. 2000. *Kamala ihana äiti*. Helsinki: WSOY.
- Ahtola-Moorhouse, L. 2000. Ja kukaan ei tiedä millainen olen. Helene Schjerfbeckin omakuvat. Helsinki: Taide.
- Airaksinen, J. & Kapanen, N. 2000. *Kaikki kurveistani*. Helsinki & Turku: Like & Maan ystävät.
- Airaksinen, T. 1998. Opettaja, arvot ja muuttuva ammatti. Teoksessa *Puheenvuoroja opettajan etiikasta*. Helsinki: OAJ, 5-13.
- Airaksinen, T. 1999. *Minuuden rakentajat*. Helsinki: Otava.
- Aittola, T. 1998. Nuorten arkipäivän oppimisympäristöt. Teoksessa L. Laurinen (toim.) *Koti kasvattajana, elämä opettajana*. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina. Jyväskylä: Atena, 172-189.
- Aittola, T., Koikkalainen, R. & Vaherva, T. 1997. Aikuisten oppiminen arkielämän ympäristöissä. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 6.
- Alasuutari, P. 1994. *Laadullinen tutkimus*. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Andersen, T. 1992. Reflections on reflecting with families. Teoksessa S. McNamee & K. J. Gergen (toim.) *Therapy as social construction*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage, 54-68.
- Anderson, H., Goolishian, H. & Winderman, L. 1986. Problem determined systems: Towards transformation in family therapy. *Journal of Strategic and Systemic Therapies* 5 (4), 1-13.
- Antaki, C. & Widdicombe, S. 1998. Identity as an achievement and as a tool. Teoksessa C. Antaki & S. Widdicombe (toim.) *Identities in talk*. London: Sage, 1-14.
- Antikainen, A. 1996. Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämänhistoria*. Aikuiskasvatuksen 37. Vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 251-296.

- Apo, S. 1999. Myyttinen nainen. Teoksessa *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava, 9-23.
- Argyle, M. 1972. Non-verbal communication in human social interaction. Teoksessa R.A. Hinde (toim.) *Non-verbal communication*. Cambridge: Cambridge University Press, 243-269.
- Arnkil, T. E. 2005. Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus. Teoksessa M. Satka, S. Karvinen-Niinikoski, M. Nylund & S. Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 173-200.
- Atkinson, P., Coffey, A. & Delamont, S. 2003. *Key themes in qualitative research: Continuities and change*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Axia, V. D. & Weisner, T. S. 2002. Infant stress reactivity and home cultural ecology of Italian infants and families. *Infant behavior and development* 25 (3), 255-268. Viitattu 16.7.2007
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=PublicationURL&_tockey=%23TOC%236545%232002%23999749996%23365487%23FLA%23&_cdi=6545&_pubType=J&view=c&_auth=y&_acct=C000049137&_version=1&_urlVersion=0&_userid=950195&md5=a04f108aa138e2e9d57331e7a770bba3
- Bahtin, M. 1991. Dostojevskin poetiikan ongelmia. Suom. P. Nieminen & T. Laine. Helsinki: Orient Express. Alkuperäisjulkaisu *Problemy poetiki Dostojevskogo* 1963.
- Balikci, A. 1975. Reconstructing cultures on film. Teoksessa P. Hockings (toim.) *Principles of visual anthropology*. Paris: Mouton, 191-200.
- Ballaster, R., Beetham, M., Frazer, E. & Hebron, S. 1991. *Women's worlds. Ideology, femininity and the women's magazine*. London: Macmillan.
- Bandura, A. 1977. *Social learning theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Bardy, M. 1989. Uhkat, uhrit ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa. Helsinki. Sosiaalihuolto. Julkaisuja 2.
- Bardy, M. 2000. Sisäinen koti, tarinallisuus ja elämän lukutaito. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (2), 151-155.
- Bardy, M. 2001. Johdanto. Teoksessa M. Bardy, M. Salmi & T. Heino (toim.) *Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Helsinki: STAKES. Tutkimuksia 42. Raportteja 263, 13-27.
- Bardy, M. & Barkman, J. 2001. Tunteet ja ilmaisutaidot sosiaalipoliittisina kysymyksinä. *Yhteiskuntapolitiikka* 66 (3), 199-210.
- Barthes, R. 1984. Sanoma valokuvassa. Suom. K. Widenius. Teoksessa M. Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin 2. Ajatuksia valokuvasta*. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 120-137.
- Barthes, R. 1985. Valoisa huone. La chambre claire. Camera lucida. Suom. M. Lintunen, E. Sironen & L. Lehto. Helsinki: Kansankulttuuri. Suomen valokuvataiteen museon säätiö.
- Barthes, R. 1986. Kuvan retoriikkaa. Suom. K. Widenius. Teoksessa M. Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin 3. Ajatuksia valokuvasta*. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 71-92.
- Barthes, R. 1994. *Mytologioita*. Suom. P. Minkkinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Barthes, R. 2000. *Rakastuneen kielellä*. Suom. T. Roinila. Helsinki: Nemo.

- Bauman, Z. 1992. *Intimations of postmodernity*. London/New York: Routledge.
- Bauman, Z. 1996. *Postmodernin lumo*. Suom. J. Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Baumrind, D. 1966. Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development* 37, 887-907.
- Baumrind, D. 1989. Rearing competent children. Teoksessa W. Damon (toim.) *Child development today and tomorrow*. San Francisco, California: Jossey-Bass, 349-378.
- Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. 1995. *Nykyajan jäljillä*. Suom. L. Lehto. Jyväskylä: Gummerus.
- Beebe, B. 2005. Mother-infant research informs mother-infant treatment. *Psychoanalytic study of the child* 60, 7-46.
- Benhabib, S. 1986. *Critique, norm, and utopia. A study of the foundations of critical theory*. New York: Columbia University Press.
- Benhabib, S. 1987. *The Generalized and the concrete other: The Kohlberg-Gilligan controversy and feminist theory*. Teoksessa S. Benhabib & D. Cornell (toim.) *Feminism as critique. Essays on the politics of gender in late-capitalist societies*. Cambridge: Polity Press, 77-95.
- Benhabib, S. 1996. Introduction. *The democratic moment and the problem of difference*. Teoksessa S. Benhabib (toim.) *Democracy and difference. Contesting the boundaries of the political*. New Jersey: Princeton University Press, 3-18.
- Bereiter, C. 2002. *Education and mind in the knowledge age*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bereiter, C. & Scardamalia, M. 1993. *Surpassing ourselves: An inquiry into the nature and implications of expertise*. Chicago, Illinois: Open court.
- Berg, I. K. 1991. *Perhekeskeisen työn opas. Käytännön vihjeitä lastensuojeluun*. Suom. J. Mäntyjärvi. Helsinki: MLL. *Alkuperäisjulkaisu A Guide to practice Family based services 1990*.
- Berg, I. K. & Miller, S. D. 1994. *Ihmeitä tapahtuu. Alkoholiongelmien ratkaisukehinen hoito*. Suom. T. Tarkkanen. Järvenpää: Lyhytterapiainstituutti. *Alkuperäisjulkaisu Working with the problem drinker: A solution focused approach 1992*.
- Berger, J., Blomberg, S., Fox, C., Dibb, M. & Hollis, R. 1991. *Näkemisen tavat*. Suom. M. Rutanen. Helsinki: Love Kirjat.
- Berliner, D. C. 1986. In pursuit of the expert pedagogue. *Educational Researcher* 15 (7), 5-13.
- Berliner, D. C. 1988. Implications of studies of expertise in pedagogy for teacher education and evaluation. Teoksessa *New directions for teacher assessment. Proceedings of the 1988 ETS Invitational Conference*. New Jersey: Educational testing service, 39-67.
- Bernheimer, L. P., Gallimore, R. & Weisner, T. S. 1990. Ecocultural theory as a context for the individual family service plan. *Journal of Early Intervention* 14 (3), 219-233.
- Bernheimer, L. P. & Keogh, B. K. 1995. Weaving interventions into the fabric of everyday life: an approach to family assessment. *Topics in early childhood special Education* 15 (4). Viitattu 16.7.2007
<http://web.ebscohost.com/ehost/viewarticle?data=dGJyMPPp44rp2%2f>

dV0%2bnjisfk5Ie46bJPta6zUbSk63nn5Kx95uXxjL6trUm0pbBIrq2eSbiqtFKyrZ5oy5zyit%2fk8Xnh6ueH7N%2fiVa%2bttFCyrK9Lt66khN%2fk5VXj5KR84LPffuac8nnls79mpNfsVbesrkmwr7RLt62kfu3o63nys%2bSN6uLSfffbq&h
id=112

- Bettelheim, B. 1998. *Satujen lumous*. Suom. M. Rutanen. 6. painos. Porvoo: WSOY.
- Biemans, H. 1989. Home-based therapy, video and feed-back data. MLL:n opetusmoniste.
- Biemans, H. 1991a. Poikkitieteellinen ajattelu ja toiminta kotiohjauksessa videon avulla. Suom. S. Laitinen-Krispijn. Hollannin nuorisohuoltoyhdistyksen lehti, maaliskuu 1991. MLL:n opetusmoniste.
- Biemans, H. 1991b. Vuorovaikutus videolla – analysointi ja ohjausmahdollisuuksia. Hollanninkielinen alkuperäisteksti. Suom. S. Laitinen-Krispijn. MLL:n opetusmoniste.
- Blinnikka L. -M. & Uusitalo, M. 1988. Ruumiinkuva aikuisiällä. Vertaileva tutkimus ammatin, sukupuolen ja iän mukaan. Turun yliopisto. Psykologian tutkimuksia 85.
- Bogdan, R. & Biklen, S. 1992. *Qualitative research for education. An introduction to theory and methods*. 2. painos. Boston: Allyn & Bacon.
- Bronfenbrenner, U. 1979. *The ecology of human development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. 1997. Ekologisten järjestelmien teoria. Teoksessa R. Vasta (toim.) *Kuusi teoriaa lapsen kehityksestä*. Suom. A. Toppi. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo, 221-288.
- Brusila, R. 2003. Monenlaisia kuvia. Kuvallisen esittämisen kategorioista. Teoksessa S. Ylimartimo & R. Brusila (toim.) *Kuvittaan. Käyttökuvan muotoja, merkityksiä ja mahdollisuuksia*. Lapin yliopisto. Taiteiden tiedekunnan julkaisuja B5. Tutkimusraportteja, 9-18.
- Buber, M. 1993. *Minä ja Sinä*. Suom. J. Pietilä. Porvoo: WSOY. Alkuperäisjulkaisu *Ich und Du* 1923.
- Burr, V. 1995. *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.
- Calinescu, M. 1977, *Faces of modernity: Avant-garde, decadence, kitsch*. Bloomington/London: Indiana University Press.
- Carlson, R. 2000. Älä hikeenny työasioista. Suom. K. Tanner. Helsinki: WSOY. Alkuperäisjulkaisu *Don't sweat the small stuff at work* 1998.
- Carroll, L. 1974. *Liisan seikkailut ihmemaassa ja Liisan seikkailut peilimaassa*. Suom. K. Kunnas ja E.-L.Manner. Jyväskylä: Gummerus. Alkuperäisjulkaisu *Alice's adventures in wonderland / Through the looking-glass 1865/1872*.
- Chatoor, I. 2005. Feeding and eating disorders of infancy and early childhood. Teoksessa B.J. Sadock & V.A. Sadock (toim.) *Kaplan & Sadock's Comprehensive textbook of psychiatry. Volume II*. 8. painos. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 3217-3227.
- Chi, M. T. H., Glaser, R. & Rees, E. 1982. Expertise in problem solving. Teoksessa R. J. Sternberg (toim.) *Advances in the psychology of human intelligence* 1. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 7-75.
- Collier, J. Jr. & Collier, M. 1990. *Visual anthropology. Photography as a research method*. 3. painos. Albuquerque: University of New Mexico.

- Connelly, L. M., Keele, B. S., Kleinbeck, S. V., Schneider, J. K. & Cobb, A. K. 1993. A Place to be yourself: empowerment from the client's perspective. *IMAGE: Journal of Nursing Scholarship* 25, 297-303.
- Corbin, A. 1990. *Backstage*. Teoksessa M. Perrot (toim.) *A history of private life IV. From the fires of revolution to the great war*. Käänt. A. Goldhammer. Cambridge, Mass & London: Harvard University Press. Ransk. alkuperäisjulkaisu 1987, 457-667.
- Corby, B., Millar, M. & Young, L. 1996. Parental participation in child protection work: Rethinking the rhetoric. *British Journal of Social Work* 26, 475-492.
- Csikszentmihalyi, M. 1990. *Flow: The psychology of optimal experience*. New York: Harper and Row.
- Csikszentmihalyi, M. 1998. *Living well. The psychology of everyday life*. London: Phoenix.
- Damasio, A. 2000. *Tapahtumisen tunne. Miten tietoisuus syntyy*. Suom. K. Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Damasio, A. 2001. *Descartesin virhe. Emootio, järki ja ihmisen aivot*. Suom. K. Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Dant, T. 1991. *Knowledge, ideology and discourse. A sociological perspective*. London: Routledge.
- Darwin, C. 1872/1965. *The expression of the emotions in man and animals*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dencik, L. 1989. Growing up in the post-modern age: On the child's situation in the modern family, and on the position of the family in the modern welfare state. *Acta Sociologica* 32, 155-180.
- Dennett, T. 2001. *The wounded photographer: the genesis of Jo Spence's camera therapy*. *Afterimage* 29 (3). EBSCO Publishing. Viitattu 9.7.2007 <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=7&hid=13&sid=74fb1379-de0e-4f78-9b41-5cf056efaadc%40SRCSM1>
- Dewey, J. 1931. *Democracy and education. An introduction to the philosophy of education*. 14. painos. New York: Macmillan.
- Dewey, J. 1938. *Experience and education*. New York: Macmillan.
- Dreyfus H. L. & Dreyfus, S. E. 1989. *Mind over machine. The power of human intuition and expertise in the era of the computer*. 2. painos. Oxford: Basil Blackwell.
- Dunst, C. J., Johanson, C., Trivette, C. M. & Hamby, D. 1991. Family-oriented early intervention policies and practices: Family-centered or not? *Exceptional Children* 58, 115-126.
- Dunst, C. J. & Paget, K. D. 1991. Parent-professional partnership and family empowerment. Teoksessa M. Fine (toim.) *Collaboration with parents of exceptional children*. *Clinical psychology*. Brandon, 25-44.
- Eirola, R. 2003. *Lapsiperheiden elämänhallintavalmiudet. Perheohjauksen arviointi*. Hoitotieteen laitos. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 102.
- Ekman, P., Friesen, W. V. & Ellsworth, P. 1982. What are the similarities and differences in facial behavior across cultures? Teoksessa P. Ekman (toim.) *Emotion in the human face*. 2. painos. Cambridge: Cambridge University Press, 128-143.

- Elo, M. 2005. Valokuvan medium. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Engeström, Y. 1995. Kehittävä työntutkimus: perusteita, tuloksia ja haasteita. Helsinki: Valtionhallinnon kehittämiskeskus.
- Engeström, Y., Engeström, R. & Kärkkäinen, M. 1995. Oppiminen ja ongelmaratkaisu monimutkaisissa työprosesseissa. Monikontekstisuus ja rajanylitykset asiantuntijakognitiossa. *Aikuiskasvaus* 15, 14-27.
- Eräsaari, L. 2000. Sosiaalityötä "linssin" takaa. Teoksessa S. Karvinen, T. Pösö & M. Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi, 117-145.
- Eräsaari, R. 1997. Mistä asiantuntijuus on kotoisin? Teoksessa J. Kirjonen, P. Remes & A. Eteläpelto (toim.) *Muuttuva asiantuntijuus. Koulutuksen tutkimuslaitos*. Jyväskylän yliopisto, 62-72.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 4. painos. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Ferguson, P. M. & Ferguson, D. L. 1987. Parents and professionals. Teoksessa Knoblock (toim.) *Understanding exceptional children and youth*. Boston: Little, Brown, 346 - 391.
- Fiske, J. 1992. Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen. Suom. V. Pietilä, R. Suikkanen & T. Uusitupa. Tampere: Vastapaino. *Alkuperäisjulkaisu Introduction to communication studies 1990*.
- Forsberg, H. 1991. Perhe sosiaalitoimiston arjessa – analyysin ensiaskeleita. Teoksessa *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa. Katkelmia empiirisen tutkimuksenteon vaiheista*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia A 1.
- Forsberg, H. 1994. Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Helsinki: STAKES. Tutkimuksia 42.
- Forsberg, H. 1995. Perhe ja elämän eväät. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & T. Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 54-77.
- Forsberg, H. 1998. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Tampereen yliopisto. Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, H. 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.
- Freire, P. 1972. *Pedagogy of the oppressed*. Penguin: Harmondsworth.
- Fridlund, A. J. & Duchaine, B. 1996. 'Facial expressions of emotion' and the delusion of the hermetic self. Teoksessa R. Harré & W. G. Parrott (toim.) *The emotions. Social, cultural and biological dimensions*. London: Sage, 259-284.
- Friis, L. 2000. Lapsiperheen arjenhallinta. Videoavusteinen perheohjaus varhaisen tuen työmenetelmänä. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Pro gradu - tutkielma.
- Friis, L., Eirola, R. & Mannonen, M. 2004. Lasten ja nuorten mielenterveystyö. Helsinki: WSOY.
- Friis, L., Eirola, R., Pietilä, A.-M., Vehviläinen-Julkunen, K. & Häggman-Laitila, A. 2000. Videoavusteinen perheohjaus Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lapsiperhe-projektissa. Teoksessa A. - M. Pietilä, J. Kylmä, H. Turunen, K. Veh-

- viläinen-Julkunen & K. Immonen (toim.) Hoitotieteellisen tutkimuksen ydin-
kysymyksiä terveyden edistämässä perusterveydenhuollossa ja erikoissai-
raanhoidossa. VI Kansallinen hoitotieteellinen konferenssi, osa I. Kuopion
yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 19, 63-67.
- Furman, B. 1986. Lyhytterapia ja perheterapia. Psykiatrian uudet hoitomuodot.
Helsinki: Otava.
- Furman, B. 1993. Myönteisen kasvatuksen kirja. Järvenpää: Lyhytterapiainstituutti.
- Furman, B. 1997. Ei koskaan liian myöhäistä saada onnellinen lapsuus. Porvoo:
WSOY.
- Furman, B. & Ahola, T. 1993. Muuttuset. Terapiasta ratkaisuihin. Järvenpää: Ly-
hytterapiainstituutti.
- Gallimore, R., Weisner, T. S., Bernheimer, L. P., Guthrie, D. & Nihira, K. 1993. Fam-
ily responses to young children with developmental delays: Accommodation
activity in ecological and cultural context. *American Journal on Mental Re-
tardation* 98, 185-206.
- Gallimore, R., Weisner, T. S., Kaufman, S. Z. & Bernheimer, L. P. 1989. The social
construction of ecocultural niches: Family accommodation of developmen-
tally delayed children. *American Journal on Mental Retardation* 94, 216-230.
- Gergen, K. J. 1985. The social constructionist movement in modern psychology.
American Psychologist 40, 266-275.
- Gergen, K. J. 1994. *Relatives and relationships. Soundings in social construction.*
Cambridge: Harvard University Press.
- Giddens, A. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa U.
Beck, A. Giddens & S. Lash. *Nykyajan jäljillä.* Suom. L. Lehto. Jyväskylä:
Gummerus, 83-152.
- Gillis, J. R. 1996. *A world of their own making. Myth, ritual, and the quest for fam-
ily values.* New York: Basic Books.
- Goode, W. J. 1969. The theoretical limits of professionalization. Teoksessa A. Etzi-
oni (toim.) *The semi-professions and their organization.* New York: Free
Press, 266-313.
- Gordon, T. 1978. *Viisaat vanhemmat. 3. Painos.* Suom. P. Talvio-Jaatinen. Helsinki:
Tammi. Alkuperäisjulkaisu P. E. T. Parent effectiveness training 1970.
- Gordon, T. 1979. *Viisaat vanhemmat kertovat.* Suom. P. Talvio-Jaatinen. Helsinki:
Tammi. Alkuperäisjulkaisu P. E. T. in Action 1976.
- Granfelt, R. 1998. *Kertomuksia naisten kodittomuudesta.* Helsinki: Suomalaisen
Kirjallisuuden Seura.
- Granfelt, R. 2004. *Päihitteettömien päivien talo. Tutkimus Kivitaskuyhteisöstä asuk-
kaiden tulkitsemana.* Espoo: Diakoniasäätiö.
- Haakana, M. 2001. Kielen ohessa? Näkökulmia vuorovaikutuksen ei-kielellisiin
keinoihin. Teoksessa M. Halonen & S. Routarinne (toim.) *Kieli. Keskustelun-
analyysin näkymiä.* Helsingin yliopisto. Suomen kielen laitos, 70-88.
- Haarakangas, K. 1997. Hoitokokouksen äänet. Dialoginen analyysi perhekeskeisen
psykiatrisen hoitoprosessin hoitokeskusteluista työryhmän toiminnan näkö-
kulmasta. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research*
130.

- Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2002. Tutkiva oppiminen. Älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen. Porvoo: WSOY.
- Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2005. Tutkiva oppiminen. Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjinä. Porvoo: WSOY.
- Hall, S. 1999. Identiteetti. Suom. ja toim. M. Lehtonen & J. Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Hall, C. S. & Lindzey, G. 1978. Theories of personality. 3. painos. New York: John Wiley & Sons.
- Halonen, I. K. 2005. Uhkaava ikä ja naistenlehden kurittava katse. Teoksessa M. Laiho & I. Ruoho (toim.) Median merkitsemät. Ruumis ja sukupuoli kuvassa. Jyväskylä: PS-kustannus, 15-29.
- Harwood, R. L., Miller, J. G. & Irizarry, N. L. 1995. Culture and attachment. Perceptions of the child in context. New York: Guilford Press.
- Hassi, S. 1991. Äiti on jumalista ensimmäinen. Teoksessa S. Nopola (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Porvoo: WSOY, 159-173.
- Hautamäki, A. 1997. Saako asiakas itse valita omat palvelunsa? Teoksessa T. Salmela (toim.) Autetaanko asiakasta - palvellaanko potilasta? Jyväskylä: Atena, 96-108.
- Hautamäki, J., Lahtinen, U., Moberg, S. Tuunainen, K. 1993. Erityispedagogiikka 1. Erityispedagogiikka tieteenä. Porvoo: WSOY.
- Heikkinen, H. L. T., Huttunen, R., Kakkori, L. & Tynjälä, P. 2006. Totuuden ongelma. Teoksessa H. L. T. Heikkinen, E. Rovio & L. Syrjälä (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura, 163-183.
- Heikkinen, H. L. T. & Syrjälä, L. 2006. Tutkimuksen arviointi. Teoksessa H. L. T. Heikkinen, E. Rovio & L. Syrjälä (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura, 144-162.
- Heinämaa, S. 2000. Ihmetys ja rakkaus. Esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta. Helsinki: Nemo.
- Heiskala, R. 2000. Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Helander, J. 2000. Oppiminen ratkaisusuuntautuneessa terapiassa ja ohjauksessa. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 169.
- Helén, I. 1997. Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Gaudeamus.
- Helle, L., Tynjälä, P. Lonka, K & Olkinuora, E. 2007. Where's the learning in work-based project learning? Case study in information systems design. Teoksessa R. Rinne, A. Heikkinen & P. Salo (toim.) Adult education - liberty, fraternity, equality? Nordic views on lifelong learning. Research in educational sciences 28. Turku: Finnish educational research association, 297-321.
- Helminen, M. -L. & Iso-Heiniemi, M. 1999. Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Helne, T. 2002. Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto SoPhi, 20-43.

- Hepburn, A. & Potter, J. 2004. Discourse analytic practice. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (toim.) *Qualitative research practice*. London: Sage, 180-196.
- Hietala, V. 1996. Kuvien todellisuus. Johdatusta kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan. 2. Painos. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Hirsjärvi, S. & Huttunen, J. 1995. Johdatus kasvatustieteeseen. 4., uudistettu painos. Porvoo: WSOY.
- Hirsjärvi, S., Laurinen, L., Böök, M. -L., Husa, S., Katvala, S., Kemppainen, J. & Perälä-Littunen, S. 1998. Kasvustraditiot ja niiden muuttuminen. Teoksessa L. Laurinen (toim.) *Koti kasvattajana, elämä opettajana*. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina. Jyväskylä: Atena, 12-35.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hollo, J. 1927. Kasvatuksen maailma. Porvoo: WSOY.
- Hollo, J. A. 1939. Kasvatuksen teoria. 3. painos. Porvoo: WSOY.
- Hollo, J. A. 1985. Sielun vaellus. Päiväkirjan merkintöjä 1918-1967. Porvoo: WSOY.
- Holma, T. 1999. Asiakaslähtöiset palveluprosessit – laadun perusta. Teoksessa T. Holma (toim.) *Asiakaslähtöiset palveluprosessit. Perusta laadulle vanhusten kotihoidossa ja asumispalveluissa sekä lastensuojelutyössä*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 23-29.
- Holstein, J. A. & Miller, G. 1993. Social constructionism and social problems work. Teoksessa J. A. Holstein & G. Miller (toim.) *Reconsidering social constructionism. Debates in social problems theory*. New York: Aldine de Gruyter, 151-172.
- Holstein, J. A. & Miller, G. 1997. Introduction: Social problems as work. Teoksessa G. Miller & J.A. Holstein (toim.) *Social problems in everyday life. Studies of social problems work*. Greenwich: Jai Press, ix-xxi.
- Hoogland, M. & Biemans, H. 1988. Video hometraining. Helping parents at home through video. MLL:n opetusmoniste.
- hooks, b. 1995. Mustat naiskatsojat ja vastakatse. Teoksessa L. -M. Rossi (toim.) *Kuva ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus, 19-40.
- Houghton, W. E. 1957. *The Victorian frame of mind 1830-1870*. New Haven: Yale University Press.
- Hunter, A. & Brewer, J. 2003. Multimethod research in sociology. Teoksessa A. Tashakkori & C. Teddlie (toim.) *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Thousand Oaks: Sage, 577-594.
- Husa, S. 1996. Lapsen ruumiillinen kuritus – juridinen ja pedagoginen näkökulma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Lisensiaatintyö.
- Huttunen, E. 1989. Päivähoidon toimiva arki. Varhaiskasvatuksen käytäntöjen kehittäminen. Helsinki: Suomen Kaupunkiliitto.
- Huttunen, J. 1998. Isästäkö äidin kaltainen vanhempi? Teoksessa L. Laurinen (toim.) *Koti kasvattajana, elämä opettajana*. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina. Jyväskylä: Atena, 36-66.
- Huttunen, J. 2001. Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Huttunen, L. 2002. Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämänkerroissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hynd, S., Khan, S., Tilley, S. & Chambers, M. 2004. Research in brief. Identity and the experience of postnatal depression: the use of Video Interaction Guidance. *Journal of psychiatric & mental health nursing* 11, 738-741.
- Hägglund, V. 1985. Narsismin kehitys. Teoksessa T.B. Hägglund (toim.) Nuoruusiän psykiatria. Helsinki: Tammi, 47-55.
- Hägglund, K. 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. *Historiallisia tutkimuksia* 179. Helsinki: SHS.
- Hägglund, K. 1996. Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopisto. Historian laitos. *Julkaisuja* 11.
- Hämäläinen, J. 2003. Arkilähtöinen sosiaalipedagogiikka. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 4, 65-73.
- Hänninen, V. 1999. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto. *Acta Universitatis Tamperensis* 696.
- Ijäs, K. 2003. Sukupuoli. 3. painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Jacob, R. G. & Pelham, W. E. 2005. Behavior therapy. Teoksessa B. J. Sadock & V. A. Sadock (toim.) *Kaplan & Sadock's comprehensive textbook of psychiatry*. Volume II. 8. painos. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2498-2548.
- Jalava, U. & Virtanen, P. 1995. Moniammatillinen projektitoiminta. Avain hyvinvointipalvelujen tulevaisuuteen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Jallinoja, R. 1984. Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell. *Perhe, työ ja tunteet*. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Porvoo: WSOY, 37-110.
- Jallinoja, R. 1991. *Moderni elämä*. Helsinki: SKS.
- Jallinoja, R. 1995. Sosiologiaa postmodernisuudesta: Zygmund Bauman. Teoksessa K. Rahkonen (toim.) *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, 30-54.
- Jallinoja, R. 2000. *Perheen aika*. Helsinki: Otava.
- Jallinoja, R. 2006. *Perheen vastaisku*. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.
- Janhonen-Abruquah, H. 2006. Eco-cultural theory in the research of trans-national families and their daily life. University of Helsinki. Faculty of behavioral sciences. Eurodiv paper 33. Viitattu 13.7.2007
<http://www.feem.it/NR/Feem/resources/EurodivPapers/ED2006-033.pdf>
- Jansen, R. & Wels, P. M. A. 1995. Video home training. A supportive program for families with a hyperactive child. Handout presented paper. IVth EUSARF Congress. Leuven. Belgium.
- Jencks, C. A. 1987. *The language of post-modern architecture*. 5. painos. London: Academy Editions.
- Johnson, T. 1995. Governmentality and the institutionalization of expertise. Teoksessa T. Johnson, G. Laskin & M. Saks (toim.) *Health professions and the state in Europe*. London: Routledge, 7-24.
- Jokinen, A. 1995. Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & T. Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 127-154.

- Jokinen, A. 1999. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioon. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37-53.
- Jokinen, A. 2000. Narratiivit muutostyön resurssina. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 131-166.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Pösö, T. 1995. Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & T. Pösö (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9-31
- Jokinen, A., Juhila, K. & Pösö, T. 1999. Introduction: Constructionist perspectives on social work practices. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & T. Pösö (toim.) Constructing social work practices. Brookfield, Vermont, USA: Ashgate, 3-24.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, A. & Suoninen, E. 2000. Esipuhe. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 7-11.
- Jokinen, A., Suoninen, E. & Wahlström, J. 2000. Miten tavoittaa auttamistyön ydintä? Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 15-33.
- Jokinen, E. 1996. Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki: Gau-deamus.
- Jokinen, E. 2005. Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, K. & Pösö, T. 2000a. Auttamisen organisaatiot ja ongelmien tulkinat. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 35-64.
- Juhila, K. & Pösö, T. 2000b. Sosiaalityön toimintakulttuurit. Teoksessa S. Karvonen, T. Pösö & M. Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnituksia. Jyväskylä: SoPhi, 171-206.
- Julkunen, R. 2004. Sosiaalipolitiikan ruumis. Teoksessa E. Jokinen, M. Kaskisaari & M. Husso (toim.) Ruumis töihin! Käsité ja käytäntö. Tampere: Vastapaino, 17-40.
- Jung, C. G. 1966. Piilotajunnan psykologiaa. Suom. E. Rutanen. Helsinki: Tammi. Saksank. alkuperäisjulkaisu Über die psychologie des unbewussten 1960.
- Jung, C. G. 1985. Unia, ajatuksia ja muistikuvia. A. Jaffé (toim.) Suom. M. Rutanen. Porvoo: WSOY. Saksank. Alkuperäisjulkaisu Erinnerungen, träume, gedanken 1961.
- Järventie, I. 2001. Eriarvoisen lapsuuden muotokuva. Teoksessa I. Järventie & H. Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 83-124.
- Järvikoski, A., Härkäpää, K. & Pättikangas, M. 1999. Vammaisen henkilön valtaistuminen - palvelujärjestelmän avulla vai ilman sitä? Teoksessa S. Nouko-Juvonen (toim.) Pyörätuolitango. Näkökulmia vammaisuuteen. Helsinki: Edita, 103-126.
- Järvilehto, T. 2003. Aivotutkimus, ihmisen psyykkisen toiminnan ja toimintahäiriöiden selittäminen ja kuntoutuksen ongelmat. Teoksessa P. Alanen, M.T.

- Hyyppä, T. Järvillehto & M. Sintonen. *Lääketiede ja tieteenteoria*. Turku: Kirja-Aurora, 243-287.
- Järvinen, A., Koivisto, T. & Poikela, E. 2000. *Oppiminen työssä ja työyhteisössä*. Porvoo: WSOY.
- Kairala, M. 1995. *Perheen ja asiantuntijoiden yhteistyö kunnassa*. Lapin erityis-
huoltoapiirin kuntayhtymä. Julkaisuja A2.
- Kalilainen, P., Kolari, H., Rantasila, L. & Wahlström, J. 1998. Videoreflektointi –
kuva-äänikirje ryhmätyönohjauksen tuotoksena. *Perheterapia* 14 (4), 26-41.
- Karila, K. 1997. *Lastentarhanopettajan kehittyvä asiantuntijuus*. Lapsirakkaasta
opiskelijasta kasvatuksen asiantuntijaksi. Helsinki: Edita.
- Karjalainen, L. 2000. *Kuva kuvalta, hetki hetkeltä*. *Ratkes* 6 (3), 4-9.
- Karjalainen, T. 1993. *Ikuinen sunnuntai*. *Martta Wendelinin kuvien maailma*. Por-
voo: WSOY.
- Karvinen-Niinikoski, S. 2005. *Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantunti-
juus*. Teoksessa M. Satka, S. Karvinen-Niinikoski, M. Nylund & S. Hoikkala
(toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 73-96.
- Karvinen, S. 1996. *Hajoaako sosiaalityö? – Havainnot sosiaalityön ammatillisesta
asiantuntijuudesta*. Teoksessa A. Metteri (toim.) *Moniammatillisuus ja sosiaa-
lityö*. *Sosiaalityön vuosikirja 1996*. Helsinki: Edita, 32-50.
- Karvinen, S. 2000. *Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet*. Teoksessa S.
Karvinen, T. Pösö & M. Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia
suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi, 9-31.
- Karvonen, L., Korhonen, L., Rosenholm, A. & Wager, M. 1988. *Naisenkuvia*. Hel-
sinki: Kansan Sivistystyön Liitto.
- Kasvoilla ilmaistavien emootioiden tunnistus ja prosessointi. 1993. V. Surakka & T.
Nummenmaa (toim.) *Tampereen yliopisto. Psykologian laitoksen oppimate-
riaaleja* 18.
- Katajainen, A., Lipponen, K. & Litovaara, A. 2003. *Voimavarat käyttöön*. Hyvää
oloa ja onnellisuutta. Helsinki: Duodecim.
- Katvala, S. 2001. *Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatos-
sa*. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and So-
cial Research* 186.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1994. *Hyvä itsetunto*. Porvoo: WSOY.
- Kemppainen, J. 2001. *Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa*. Jyväskylän yliopisto.
Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 190.
- Keskinen, S. 2005. *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat*. Sukupuoli, valta
ja kielelliset käytännöt. Tampereen yliopisto. *Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön
laitos. Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 431.
- Ketola, O. 1995. *Hoitaminen ja valta*. Teoksessa O. Ketola, M. Kovanen. & T. Suo-
minen. *Peiton alta. Hoitaminen kulttuurisena ilmiönä*. Helsinki: Painatuskes-
kus, 61-91.
- Kettunen, T., Karhila, P. & Poskiparta, M. 2002. *Voimavarakeskeinen neuvonta-
keskustelu*. *Hoitotiede* 14, 213-222.
- Keurulainen, M. 1998. *Elämää perheinä 1990-luvun Suomessa*. *Kulttuuritaustal-
taan erilaisten perheiden rakentuminen ja elämänhallinta taloudeltaan taan-*

- tuneessa, mutta avautuvassa ja kansainvälistyvässä Suomessa. *Acta Universitatis Tamperensis* 598.
- Kivivuori, J. 1992. Psykokulttuuri. Sosiologinen näkökulma arjen psykologisoitumisen prosessiin. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kojonkoski-Rännäli, S. 2000. Tutkimusretki taidon olemukseen ja osaajaksi kasvamiseen. *Aikuiskasvatus* 20, 119-126.
- Kolb, D. A. 1984. *Experiential learning. Experience as the source of learning and development.* New Jersey: Prentice-Hall.
- Koivisto, K. 2003. Koettu hallitsematon minuus psykoottisen potilaan hoitotyön lähtökohdaksi. *Hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos. Oulun yliopisto. Acta Universitatis Ouluensis D Medica* 721.
- Koivunen, H. 1997. Hiljainen tieto. Helsinki: Otava.
- Kokkonen, K. 1999. Kamera käy! Kuva kertoo tarpeista ja taidoista. *Lapsemme* 29 (1), 20-21.
- Konttinen, E. 1991. Perinteisesti moderniin. Professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Konttinen, E. 1997. Professionaalinen asiantuntijatyö ja sen haasteet myöhäismodernissa. Teoksessa J. Kirjonen, P. Remes & A. Eteläpelto (toim.) *Muuttuva asiantuntijuus. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto*, 48-61.
- Korhonen, M. 1994. Perhe naisten, miesten ja lasten elämisenpaikkana - seminaari-keskustelun yhteenveto. Teoksessa J. Antikainen, M. -L. Haataja & M. Korhonen (toim.) *Näkökulmia perheeseen.* Helsinki: STAKES. Raportteja 136, 83-91.
- Korvela, P. 2003. Yhdessä ja erikseen. Perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka. Helsingin yliopisto. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos. Helsinki: STAKES. Tutkimuksia 130.
- Kosonen, U. 1997. Nähdynsi tulemisen kaipuu ja häpeä. Teoksessa E. Jokinen (toim.) *Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta.* Tampere: Vastapaino, 21-41.
- Kovasin, M. 1995. Hoitamisen kieli ja viestintä. Teoksessa O. Ketola, M. Kovasin. & T. Suominen. *Peiton alta. Hoitaminen kulttuurisena ilmiönä.* Helsinki: Painatuskeskus, 19-30.
- Kovero, C. & Launis, K. 1999. Terveystenhoito muuttuvana asiantuntijatoimintana, kaksi tapausesimerkkiä. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 163.
- Krappala, M. 2004. Avoin tila lapsen ja aikuisen välillä. Teoksessa I. Sava & V. Vesänen-Laukkanen (toim.) *Taiteeksi tarinoitu oma elämä.* Jyväskylä: PS-kustannus, 167-180.
- Kristeri, I. 1999. *Näe minut. Vanhemmuus ja lapsen kohtaaminen.* Helsinki: Karasana.
- Kristeri, I. 2002. *Vahvaan vanhemmuuteen.* Helsinki: Kirjapaja.
- Kupiainen, R. 2007. Voiko kuvaa lukea? Visuaalisen lukutaidon kysymyksiä. Teoksessa L. -M. Rossi & A. Seppä (toim.) *Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja.* Helsinki: Gaudeamus, 36-54.
- Kurki, L. 2000. Sosiaalipedagogiikka ja sen uudet sovellukset. *Aikuiskasvatus* 20, 109-118.

- Kuronen, M. 1994. Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. STAKES. Tutkimuksia 35.
- Kvale, S. 1996. Interviews. An introduction to qualitative research interviewing. Thousand Oaks: Sage.
- Laakso, H. 2003. Valokuvan tapahtuma. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Laava, M. 2006. Positiivista energiaa koko perheelle. Videoavusteinen perheohjaus lastenpsykiatrisessa kuntoutuksessa. Oulun yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Laiho, E. 2005. Sosiaalipedagogiikan ja erityispedagogiikan kohtaamispisteitä sosionomi (AMK) -opiskelijoiden näkemänä. Teoksessa K. Ranne, A. Sankari, T. Rouhiainen-Valo & T. Ruusunen (toim.) Sosiaalipedagoginen ammatillisuus. Madsenin kukasta toiminnan tulppaaniksi. Pori: Satakunnan ammattikorkeakoulu, sarja D 1, 45-51.
- Laine, T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 26-43.
- Laing, R. D. 1971. Pirstoutunut minuus. Helsinki: Weilin+Göös.
- Laitila, A. 2004. Dimensions of expertise in family therapeutic process. University of Jyväskylä. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 247.
- Laitila, A. 2005. Minkä sortin asiantuntija. Perheterapia 21 (2), 56-63.
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1993.
- Lampikoski, T. 1996. Toteuta toiveesi, onnistu elämässäsi. Jyväskylä: Atena.
- Launis, K. 1994. Asiantuntijoiden yhteistyö perusterveydenhuollossa. Käsitteitä ja arkikäytäntöjä. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Helsinki: STAKES. Tutkimuksia 50.
- Lehtinen, E. & Palonen, T. 1997. Tiedon verkostoituminen – haaste asiantuntijudelle. Teoksessa J. Kirjonen, P. Remes & A. Eteläpelto (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto, 103-121.
- Lehto, J. 1991. Juoppojen professionaalinen auttaminen. Tutkimus lääkäreiden, sosiaalityöntekijöiden ja poliisien juoppouteen kohdistamasta työstä ja siihen kohdistuvien professionaalisuusodotusten vaikutuksesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallituksen tutkimuksia 1.
- Lehtonen, P. H. 1996. Videoavusteinen perhetyömenetelmä kasvatusongelmaisten perheiden auttamisessa. Tampereen yliopisto. Sosiologipäivien abstraktijulkaisu.
- Lehtonen, P. H. 1997a. Videoavusteinen ohjaus perheiden kasvatustyön tukena. Helsingin yliopisto. Sosiologipäivien abstraktijulkaisu.
- Lehtonen, P. H. 1997b. Videoavusteinen ohjaus perheiden kasvatustyön tukena. Vammaisten lasten kuntoutus ja perheiden tukeminen. Espoo: 3. kehitysvammatutkimuksen konferenssin abstraktijulkaisu.
- Lehtonen, P. H. 1997c. Video-aided guidance support for families who have transactional problems with their children. Julkaisussa S. Orre & S. Kokko (toim.)

- Themes from Finland 12. Health for all in the Nordic countries? Helsinki: National Research and Development Centre for Welfare and Health, 55.
- Lehtonen, P. 1998. Perhetyötä tekevän ammattilaisen asiantuntijuus puntarissa. Teoksessa T. Ladonlahti, A. Naukkarinen & S. Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena, 341-348.
- Lehtonen, P. H. 2003. Kodin korkea kynnyks. Videoavusteisen perheohjausmenetelmän tulo perhetyöntekijöiden ammattikäytäntöihin. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Lisensiaatintyö.
- Leonard, P. 1997. Postmodern welfare. Reconstructing an emancipatory project. London: Sage.
- Lincoln, Y. S. & Denzin, N. K. 2000. The seventh moment: Out of the past. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) Handbook of qualitative research. 2. painos. Thousand Oaks: Sage, 1047-1065.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. Naturalistic inquiry. Beverly Hills: Sage.
- Lounavaara-Rintala, H., Varilo, E., Vuornos, P. & Wahlbeck, J. -C. 1999. Lastensuojelua käyttävät perheet. Teoksessa Vuorovaikutuskuvioita. Helsinki: Vuorovaikutusprosessien tutkimuskeskus, 27-38.
- Lowe, E. D. & Weisner, T. S. 2004. 'You have to push it - who's gonna raise your kids?': situating child care and child care subsidy use in the daily routines of lower income families. Children and youth services review 26, 143-171.
- Lukkarinen, H. 2005. Monimetodinen kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen ja positivistisen tutkimustavan yhdistäminen. Teoksessa J. Perttula & T. Lato-maa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys - tulkinta - ymmärtäminen. Helsinki: Dialogia, 227-253.
- Luostarinen, K. 1997. Naisenkaari. Tuotanto ja copyright: Epidem. Dokumenttikuva.
- Luukkonen, M. 2003. Sittenkin tavallinen perhe. Tutkimus julkkisperheen kuvasta suomalaisen naistenlehden kontekstissa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Malinen, B. 2003. Häpeän monet kasvot. Helsinki: Kirjapaja.
- Malmberg, T. 1996. The right balance. Teoksessa M. Aarts (toim.) Marte Meo Quidde. Harderwijk, the Netherlands: Aarts Publications, 11-13.
- Mannermaa, L. 2000. Uusia tapoja katsoa ja tuntea, nähdä ja oivaltaa. Teoksessa T. Heikkilä, L. Paloheimo & I. Taipale (toim.) Mieli ja taide. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto, 61-74.
- Mannermaa, L. & Ihanus, J. 1994. Valokuvaterapia - matka itseen. Valokuva. 44 (4), 34-37.
- Marin, M. 1962. Perhekasvatustyön suuntaviivat maassamme. Ajankohtaisia kasvatuskysymyksiä 1. Kansalaiskasvatuksen keskus.
- Marin, M. 1994. Perhe ja moraali: vuosisata perhekeskustelua. Teoksessa J. Virkki (toim.) Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. Porvoo: WSOY, 10-23.
- Marin, M. 1999. Perhe ja sen muutos suomalaisessa kulttuurissa. Teoksessa M. Paunonen & K. Vehviläinen-Julkunen (toim.) Perhe hoitotyössä. Teoria, tutkimus ja käytäntö. Porvoo: WSOY, 43-60.

- Marshak, R. J. 1998. A discourse on discourse: Redeeming the meaning of talk. Teoksessa D. Grant, T. Keenoy & C. Oswick (toim.) *Discourse + organization*. London: Sage, 15-30.
- Martikainen, A. 1992. Katsominen ja katsottuna oleminen. *Valokuva* 42 (7), 40-41.
- Martin, R. 2001. The performative body: phototherapy and re-enactment. *After-image* 29 (3). EBSCO Publishing. Viitattu 9.7.2007
<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=8&hid=13&sid=74fb1379-de0e-4f78-9b41-5cf056efaadc%40SRCSM1>
- Matikka, L. M. 1999. Elämänlaatu vammaispalvelujen tavoitteena. Teoksessa S. Nouko-Juvonen (toim.) *Pyörätuolitango. Näkökulmia vammaisuuteen*. Helsinki: Edita, 7-24.
- Mattus, M. -R. 1992. Haastattelumenetelmä interventiona. Vammaisen lapsen perheen tarpeiden ja voimavarojen arviointi. Teoksessa L. Alanen & P. Kähkönen (toim.) *Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen*. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3, 147-160.
- Mattus, M. -R. 1993. Kotikuntoutus on kovaa työtä. Varhaisvuosien erityiskasvatuksen käsitteitä ja käytäntöjä I. University of Jyväskylä, Department of Special Education. Research reports 43.
- Mattus, M. -R. 1994. Interview as intervention: Strategies to empower families of children with disabilities. Teoksessa M. Leskinen (toim.) *Family in focus. New perspectives on early childhood special education*. University of Jyväskylä, Studies in Education, Psychology and Social Research 108, 87-108.
- Mattus, M. -R. 1999. Perhelähtöinen arviointi: Haastattelumenetelmä interventiona. HMI. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Opetusmateriaali 11.
- Mattus, M. -R. 2001. Valtaistava ja yhteistyötä avaava haastattelumenetelmä perhelähtöisessä interventiossa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. *Acta Universitatis Lapponiensis* 44.
- Melchior-Bonnet, S. 2004. *Kuvastin. Peilin historiaa*. Suom. P. Koskinen-Launonen. Jyväskylä: Atena.
- Merleau-Ponty, M. 1993. *Silmä ja mieli*. Suom. K. Pasanen. Jyväskylä: Gummerus.
- Messararis, P. 1994. *Visual "literacy": image, mind, and reality*. Boulder: Westview.
- Metsämuuronen, J. 2000. *Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia - sarja 4*. Helsinki: International Methelp.
- Metteri, A. 1996. Arjen tieto ja sosiaalityö terveydenhuollon moniammatillisessa työryhmässä - tietojen yhteensovitus. Teoksessa A. Metteri (toim.) *Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996*. Helsinki: Edita, 143-157.
- Mezirow, J. 1996. Kriittinen reflektio uudistavan oppimisen käynnistäjänä. Teoksessa J. Mezirow & al. (toim.) *Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa*. Suom. L. Lehto. 2. painos. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 17-37.
- Mitchell, W. J. T. 1987. *Iconology: image, text, ideology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mitchell, W. J. T. 1994. *Picture theory. Essays on verbal and visual representation*. Chicago: University of Chicago Press.

- Montagne, B., Kessels, R. P. C., de Haan, E. H. F. & Perrett, D. 2007. The emotion recognition task: a paradigm to measure the perception of facial emotional expressions at different intensities. *Perceptual & motor skills* 104 (2), 589-598. EBSCO Publishing. Viitattu 5.7.2007
<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=7&hid=5&sid=c7d04376-d598-4f77-999d-90e2688da2d6%40sessionmgr2>
- Montaigne, M. 1960. *Esseitä*. Suom. M. Enegren. 2.painos. Porvoo: WSOY.
- Morgan, A. 2004. *Johdatus narratiiviseen terapiaan*. Porvoo: Kuva ja mieli.
- Morse, J. M. 1994. Designing funded qualitative research. Teoksessa Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (toim.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage, 220-235.
- Mustonen, A. 2001. *Mediapsykologia*. Helsinki: WSOY.
- Mutka, U. 1998. *Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen*. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- Mäenpää, J., Pohja, M., Saastamoinen, P. & Wahlström, J. 1996. Kielellistä kaupankäyntiä lastenpsykiatrisissa hoitokokouksissa – diskurssianalyttinen tutkimus. Teoksessa A. Toskala & J. Wahlström (toim.) *Psykoterapian prosessit – tutkimukselliset konstruktiot*. Acta Psychologica Fennica. Soveltavan psykologian monografioita 9. Helsinki: Suomen psykologinen seura, 108-123.
- Mäkinen, K. 1998. Myönteinen palaute innostaa aivoja. *Tiede* 2000 18 (2), 9.
- Mäkipää, P. 1996. *Elokuvaterapiasta eli elävän kuvan hoidollisesta käytöstä*. Anjalankoski: Kulttuuriyhdistys KuuMaa.
- Mäkipää, P. 1997. *Elokuva transitionaalisubjektina*. Elokuvaterapia-sarja 4. Anjalankoski: Kulttuuriyhdistys KuuMaa.
- Mäkipää, P. 2000. *Elokuvaterapiasta eli elävän kuvan hoidollisesta käytöstä*. Teoksessa T. Heikkilä, L. Paloheimo & I. Taipale (toim.) *Mieli ja taide*. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto, 43-55.
- Männistö, T. 2003. *Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890-1972*. Turun yliopisto. Historian laitoksen julkaisuja 63.
- Määttä, P. 1999. *Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt*. Jyväskylä: Atena.
- Mönkkönen, K. 1996. *Asiantuntijasta asiantutkijaksi*. Teoksessa A. Metteri (toim.) *Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996*. Helsinki: Edita, 51-66.
- Neath, J. & Schriener, K. 1998. Power to people with disabilities: Empowerment issues in employment programming. *Disability & Society* 13, 217-228.
- Niemelä, S. 2001. *Elinikäinen oppiminen ja osaamisyhteiskunnan haasteet. Muoti-ilmiö vai suuri muutos*. Teoksessa P. Sallila & T. Vaherva (toim.) *Arkipäivän oppiminen*. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. 5. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 15-29.
- Niemi, H. 1998. *Tulevaisuus, nykyisyys ja menneisyys opettajan ammatissa*. Teoksessa *Puheenvuoroja opettajan etiikasta*. Helsinki: OAJ, 63-73.
- Nieminen, A. 1951. *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Porvoo: WSOY.

- Nieminen, A. 1993. Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avio-
liitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan
murroksessa säätö-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Helsinki: Väestöliitto.
Väestöntutkimuslaitos. Julkaisusarja D 27.
- Nietzsche, F. 1968. *The Will to Power*. Tr. W. Kaufmann & R. J. Hollingdale.
New York: Vintage Books.
- Nihira, K., Weisner, T. S. & Bernheimer, L. P. 1994. Ecocultural assessment in fami-
lies of children with developmental delays: Construct and concurrent valid-
ities. *American Journal on Mental Retardation* 98, 551-566.
- Niiniluoto, I. 1980. Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus.
Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 1990. Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsitteanalyysi.
Helsinki: Valtionhallinnon kehittämiskeskus. Valtion painatuskeskus.
- Niiniluoto, I. 2000. Johdatus merkityksen merkityksiin. Teoksessa A. Airola, H. J.
Koskinen & V. Mustonen (toim.) *Merkillinen merkitys*. Helsinki: Gaudeamus,
13-25.
- Niiranen, V. 2002. Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössä-
kin. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) *Marginaalit ja so-
siaalityö*. Jyväskylän yliopisto SoPhi, 63-80.
- Nikunen, K. 2005. Pornokuva ja äidin katse. Teoksessa M. Laiho & I. Ruoho (toim.)
Median merkitsemät. Ruumis ja sukupuoli kuvassa. Jyväskylä: PS-kustannus,
131-152.
- Nisbett, R. & Ross, L. 1980. *Human inference: Strategies and shortcomings of social
judgment*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Nummenmaa, T. 1986. Perusemootioiden ja yhdistelmien havaitseminen kasvojen
eri alueilta. *Psykologia* 21, 323-329.
- Nätkin, R. & Vuori, J. 2007. Perhetyön tieto ja kritiikki. Teoksessa J. Vuori & R.
Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 7-38.
- O'Connor, J. & McDermott, I. 1998. NLP:n aakkoset. Suom. M. Shalchi. Helsinki:
ai-ai. Alkuperäisjulkaisu *Principles of NLP* 1996.
- O'Connor, J. & Seymour, J. 1995. *Introducing neuro-linguistic programming. Psy-
chological skills for understanding and influencing People*. 3. painos. Lon-
don: Thorsons.
- O'Hanlon, W. & Weiner-Davis, M. 1990. *Ratkaisut löytyvät. Psykoterapian uusi
suunta*. Suom. H. Bützow. Helsinki: Tammi.
- Ojakangas, M. 1998. *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snell-
manista Koskenniemeen*. 3., korjattu painos. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisuja
85.
- Ojanen, M. 1994. *Mikä minä on? Minän rakenne, kehitys, häiriöt ja eheytyminen*.
Tampere: Kirjatoimi.
- Ojanen, M. 2000. *Hyvään elämään*. Helsinki: Uusi tie.
- Ojanen, M. 2001. *Ilo, onni ja hyvinvointi*. Helsinki: Kirjapaja.
- Ollila, A. 1994. Perhe - ura vai vankila. Teoksessa K. Immonen (toim.) *Naisen elä-
mä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*. Helsinki: Otava, 263-347.
- Olson, D. R. & Bruner, J. S. 1998. *Folk psychology and folk pedagogy*. Teoksessa D.
R. Olson & N. Torrance (toim.) *The handbook of education and human de-*

- velopment. *New models of learning, Teaching and schooling*. Oxford: Blackwell, 9-27.
- Oranen, M. 1997. "Semmonen pikkunen huoli". *Diskurssianalyttinen tutkimus lastensuojelun arviointikeskusteluista*. *Janus* 5 (1), 3-25.
- Øvreeide, H. & Hafstad, R. 1996. *The Marte Meo method and developmental supportive dialogues*. Harderwijk, the Netherlands: Aarts Publications.
- Paajanen, P. 2006. *Päivisin leiväntuoja, iltaisin hoiva-isä. Alle 3-vuotiaiden esikouluisten isien näkemyksiä ja kokemuksia isyydestä*. Helsinki: Väestöliitto. Väestötutkimuslaitos. *Katsauksia E* 24.
- Pahlman, I. 1996. *Potilaan oikeudet terveydenhuollossa. Kenen ehdoilla hoitoa?* *Suomen Lääkärilehti* 51, 2038-2041.
- Palin, T. 1997. *Kuvia menneisyydestä*. Teoksessa K. Eskola & E. Peltonen (toim.) *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Jyväskylän yliopisto. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 54, 254-268.
- Palojoki, P. 1997. *The complexity of food-related activities in a household context. Study of Finnish homemakers' food choices and nutrition knowledge*. University of Helsinki. Department of Teacher education. Research report 172.
- Papousek, M. & Papousek, H. 1981. *Musical elements in the infants' vocalization: Their significance for communication, cognition, and creativity*. Teoksessa L. P. Lipsitt (toim.) *Advances in infancy research*. Norwood, NJ: Ablex, 163-224.
- Papousek, H., Papousek, M. & Koester, L.S. 1986. *Sharing emotionality and sharing knowledge: A microanalytic approach to parent-infant communication*. Teoksessa C. E. Izard & P. B. Read (toim.) *Measuring emotions in infants and children*. New York: Cambridge University, 93-123.
- Pasanen, K. 1993. *Maurice Merleau-Ponty. Aistivan minän filosofi*. Teoksessa Merleau-Ponty. *Silmä ja mieli*. Suom. K. Pasanen. Jyväskylä: Gummerus, 76-95.
- Patton, M. Q. 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. 2. painos. Newbury Park: Sage.
- Patton, M. Q. 2002. *Qualitative research and evaluation methods*. 3. painos. Thousand Oaks: Sage.
- Pelkonen, M. & Hakulinen, T. 2002. *Voimavaroja vahvistava malli perhehoitotyöhön*. *Hoitotiede*. 14 (5), 202-212.
- Peltomäki, P., Harjumäki, P. & Husman, K. 2002. *Muuttuva auttamistyön asiantuntijuus - kriisityön ja työterveyshuoltotoiminnan tarkastelua*. Teoksessa I. Pirttilä & S. Eriksson (toim.) *Asiantuntijoiden areenat*. Jyväskylän yliopisto SoPhi, 81-103.
- Perkins, D. D. & Zimmerman, M. A. 1995. *Empowerment theory, research, and application*. *American Journal of Community Psychology* 23, 569-579.
- Perrot, M. 1990. *A history of private life. IV. From the fires of revolution to the great war*. Käänt. A. Goldhammer. Cambridge, Mass & London: Harvard University Press. Ransk. alkuperäisjulkaisu 1987.
- Perttula, J. 2005. *Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria*. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys - tulkinta - ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia, 115-162.
- Peräkylä, A. & Ruusuvaara, J. 2006. *Facial expression in an assessment*. Teoksessa H. Knoblauch, J. Raab, B. Schnettler & H. -G. Soeffner (toim.) *Video analysis:*

- methodology and methods. Qualitative audiovisual data analysis in sociology. Frankfurt: Peter Lang, 127-142.
- Peuranen, E. 1991. Mihail Bahtinin elämästä ja ajattelusta. Suom. P. Nieminen & T. Laine. Teoksessa M. Bahtin. Dostojevskin poetiikan ongelmia. Helsinki: Orient Express. Alkuperäisjulkaisu Problemy poetiki Dostojevskogo 1963.
- Pietilä, A. -M. 1999. Perhe nuoren kontekstina: vanhempien ja nuorten väliset sosiaaliset suhteet ja vanhempien voimavarat. Teoksessa M. Paunonen & K. Vehviläinen-Julkunen (toim.) Perhe hoitotyössä. Teoria, tutkimus ja käytäntö. Porvoo: WSOY, 247-274.
- Pirttilä, I. 1993. Me ja maailman mallit. Tiedonsosiologian ydintä etsimässä. Joensuu yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 18.
- Platon 1978. Teokset II. Menon 80d. Helsinki: Otava.
- Platon 1981. Teokset IV. Valtio. Suom. M. Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.
- Pohjola, A. 1993. Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A. -L. Matthies & A. Pohjola. Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 53-95.
- Pohjola, A. 1997. Asiaa asiakkaalta. Teoksessa T. Salmela (toim.) Autetaanko asiakasta - palvellaanko potilasta? Jyväskylä: Atena, 168-186.
- Polanyi, M. 1966. The tacit dimension. New York: Doubleday.
- Polanyi, M. 1969. Knowing and being. Essays by Michael Polanyi. London: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, K. 1986. Objective knowledge. An evolutionary approach. 8. korjattu painos. Oxford: Oxford University Press.
- Potter, J. & Wetherell, M. 1987. Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour. London: Sage.
- Prawat, R. S. 1990. Changing schools by changing teachers' beliefs about teaching and learning. Michigan State University. College of Education. Elementary Subjects Center Series No. 19.
- Pulkkinen, L. 1977. Kotikasvatuksen psykologia. Jyväskylä: Gummerus.
- Pulkkinen, L. 1984. Nuoret ja kotikasvatus. Helsinki: Otava.
- Pulkkinen, L. 1995. Perhekasvatus perhetutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Perhekasvatusseminaari. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Perheen vuoden julkaisuja 8.
- Pulkkinen, L. 1997. Lapsesta aikuiseksi. 2. painos. Jyväskylä: Atena.
- Pulkkinen, T. 1998. Postmoderni politiikan filosofia. Helsinki: Gaudeamus.
- Puroila, A. -M. 1997. Perhelähtöinen ammatillisuus - utopiaa vai tulevaisuuden suunta. Teoksessa OAJ:n Elämäntyönä tulevaisuus-projektin varhaiskasvatustalouden työryhmä (toim.) Suorin tie ei aina ole lyhin. Varhaiskasvatuksessa oppimisen alku. Helsinki: Opetusalan ammattijärjestö OAJ, 55-61.
- Päivänsalo, P. 1971. Kasvatuksen tutkimuksen historia Suomessa vuoteen 1970. Helsinki: Ylioppilastuki.
- Pösö, T. 1993. Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388.
- Pösö, T. 1996. Ammattikäytäntöjen etnografinen tutkimus: esimerkkinä koulukotihoidon tutkimus. Terveystieteiden- ja sosiaalihuollon ammattien ja organisaatio-

- den tutkimus. Esitelmä Valtakunnallisen jatkokoulutuskurssin II osassa 8.5.1996. Tampereen yliopisto.
- Pösö, T. 2000. Kun auttamistyö keskustellaan ja tutkimustulokset tiivistetään. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino, 267-276.
- Pösö, T. 2004. *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: STAKES. Tutkimuksia 133.
- Raatikainen, P. 2004. *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Raevaara, L., Ruusuvuori, J. & Haakana, M. 2001. Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Teoksessa J. Ruusuvuori, M. Haakana & L. Raevaara (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11-38.
- Ranne, K. 2002. Sosiaalipedagogiikan ydintä etsimässä. *Sosiaalipedagogiikka suomalaisten ja ruotsalaisten asiantuntijahaastattelujen sekä dokumenttien valossa*. Turun yliopisto. Julkaisuja sarja C 189.
- Raitasalo, R. 1996. Aaron Antonovskyn ”Salutogeeninen malli” ja elämänhallinta. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) *Elämänhallintaa etsimässä*. Helsinki: Kansaneläkelaitos. *Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia* 13, 57-73.
- Rantala, A. 2002. Perhekeskeisyys – puhetta vai todellisuutta. Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. Jyväskylän yliopisto.
- Rantalaiho, M. 2003. Pohjoismaisen isyyspolitiikan isäkuva. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus. 202-229.
- Rauhala, L. 1989. *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*. Helsinki: Sairaanhoidajien koulutussäätiö.
- Rauhala, L. 1995. *Tajunnan itsepuolustus*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauste-von Wright, M. & von Wright, J. 2000. *Oppiminen ja koulutus*. 1.-7. painos. Helsinki: WSOY.
- Rautkallio, A. M. 1997. Reflektiivinen tiimi ja avoin dialogi perheterapiassa. *Perheterapia* 13 (4), 4-16.
- Reims, A. 1996. *NLP opettajan työssä*. Hämeenlinna: Ammatillinen opettajakorkeakoulu. Julkaisuja 105.
- Repo, I. & Nuutinen, T. 2003. *Viestintätaito. Opas aikuisopiskelun ja työelämän vuorovaikutustilanteisiin*. Helsinki: Otava.
- Riessman, C. K. 1994. Preface: Making room for diversity in social work research. Teoksessa C. K. Riessman *Qualitative studies in social work research*. Thousand Oaks: Sage, vii-xx.
- Riikonen, E. 1992. *Auttamistyön ongelmäkäsitykset ja haastattelukäytännöt. Ongelmakielestä kompetenssieleen*. Helsinki: Kuntoutussäätiö. Tutkimuksia 32.
- Riikonen, E. & Smith, G. M. 1998. *Inspiraatio ja asiakastyö*. Suom. P. Kamppikoski & E. Riikonen. Tampere: Vastapaino.
- Riikonen, E. & Vataja, S. 1999. *Voimavarasuuntautuneet neuvonta-, ohjaus- ja terapiamuodot*. Teoksessa J. Lönnquist, M. Heikkinen, M. Henriksson, M. Marttunen & T. Partonen (toim.) *Psykiatria*. Helsinki: Duodecim, 667-674.

- Ringom, B. 1993. Ajattele positiivisesti – ja elät paremmin. Suom. P. Leskelä. Jyväskylä: Gummerus. Alkuperäisjulkaisu Tenk positivt 1987.
- Rinne, R., Kivirauma, J. & Lehtinen, E. 2000. Johdatus kasvatustieteisiin. Helsinki: WSOY.
- Rinne kangas, R. 2002. Muisti on valon toinen kieli. Salo: Lurra.
- Ritala-Koskinen, A. 1993. Onko uusperheestä perheeksi. Tutkimus uusperheen kulttuurisesta kuvasta suomalaisten naisten- ja perhelehtien konstruoimana. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Lisensiaatintyö.
- Ritala-Koskinen, A. 2001. Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos. Julkaisusarja D 38.
- Ritala-Koskinen, A. 2003. Onnistumisia lastensuojelussa. Teoksessa M. Satka, A. Pohjola & M. Rajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto, 103-124.
- Rogers, J. A. 1995. Work is key to recovery. *Psychosocial Rehabilitation Journal* 18 (4), 5-10.
- Rojola, L. 2000. Gayatri Chakravorty Spivak ja väärinlukemisen politiikat. Teoksessa A. Anttonen, K. Lempiäinen & M. Liljeström (toim.) *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino, 295-318.
- Roos, J. P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. *Elämäntapaa etsimässä* 2. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rosenblatt, P. 2002. Interviewing at the border of fact and fiction. Teoksessa J. F. Gubrium & J. A. Holstein (toim.) *Handbook of interview research. Context & Method*. Thousand Oaks: Sage, 893-909.
- Rossi, L. -M. 1995. Kunhan katson... Teoksessa L. -M. Rossi (toim.) *Kuva ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus, 7-16.
- Rossi, L. -M. 2003. Heterotehdas. *Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossi, L. -M. & Seppä, A. 2007. Lukijoille ja katsojille. Teoksessa L. -M. Rossi & A. Seppä (toim.) *Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja*. Helsinki: Gaudeamus, 7-13.
- Rozin, P., Taylor, C., Ross, L., Bennett, G. & Hejmadi, A. 2005. General and specific abilities to recognise negative emotions, especially disgust, as portrayed in the face and the body. *Cognition & emotion*. 19 (3), 397-412.
- Ruohotie, P. 2000. *Oppiminen ja ammatillinen kasvu*. Porvoo: WSOY.
- Ruth, J. -E. 1998. Elämänhallinta ikääntyessä. Teoksessa J. P. Roos & T. Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 314-329.
- Ruusuvuori, J. 2005. "Empathy" and "sympathy" in action: Attending to patients' troubles in Finnish homeopathic and general practice consultations. *Social psychology quarterly* 68, 204-222.
- Ruusuvuori, J. 2007. Tunteet vuorovaikutuksessa. *Psykologia* 42, 126-133.
- Rönkä, A. & Rönkä, T. 1994. Isän viisaus. Tasapainoon ja eheyteen isänä, äitinä, puolisona ja kasvattajana. Helsinki: Ajatus.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV. Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 7.7.2008 <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>

- Saarinen, M. 2001. Tunne älysi, älyä tuntevasi. Porvoo: WSOY.
- Saastamoinen, M. 2006. Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa P. Rautio & M. Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologian ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Tampere University Press, 170-180.
- Salmela, T. 1997. Muuttuva potilas-lääkärisuhde. Teoksessa T. Salmela (toim.) Autetaanko asiakasta – palvelaanko potilasta? Jyväskylä: Atena, 52-65.
- Salminen, A. 2005. Pääjalkainen. Kuva ja havainto. I. Koskinen (toim.) Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja B 77.
- Salonen, T. 2000. Valta ja sen harha. Käytännön ajatuksia vallasta, sen väärinkäytöstä ja harhasta nyky-Suomessa. Loimaa: Ruhka.
- Saraste, L. 1980. Valokuva. Pakenevan todellisuuden kuvajainen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Saraste, L. 1996. Valokuva tradition ja toden välissä. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja B 45. Helsinki: Musta taide.
- Satka, M. 2000. Käsitteellistyneet käytännöt sosiaalityön teoretisoinnin välineenä, Teoksessa S. Karvinen, T. Pösö & M. Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: SoPhi, 35-67.
- Saurama, E. 2005. Muutosvallasta käytännössä. Teoksessa M. Satka, S. Karvinen-Niinikoski, M. Nylund & S. Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 259-276.
- Sava, I. 2007. Katsomme – näemmekö? Luovuudesta, taiteesta ja visuaalisesta kulttuurista. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sava, I. & Katainen, A. 2004. Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa I. Sava & V. Vesanen-Laukkanen (toim.) Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Jyväskylä: PS-kustannus, 22-39.
- Savolainen, M. 2005a. Maailman ihanin tyttö. Voimauttava valokuva. Taideteollinen korkeakoulu. Taidekasvatuksen osasto. Päättötyö.
- Savolainen, M. 2005b. Voimauttava valokuva ammatillisena työvälineenä. Julkaisematon Voimauttava valokuva -menetelmän koulutusmateriaali.
- Savolainen, M. 2006. Inhimillinen tekijä. Televisio-ohjelma 28.3.2006. YLE TV2.
- Schön, D. A. 1983. The reflective practitioner. How professionals think in action. New York: Basic Books.
- Schön, D. A. 1991. Educating the reflective practitioner. Toward a new design for teaching and learning in the professions. 2. paperback printing. San Francisco: Jossey-Bass.
- Seppänen, E. -L. 1997. Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa L. Tainio (toim.) Keskusteluanalyysin perusteet. Tampere: Vastapaino, 18-31.
- Seppänen, J. 2001a. Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 17. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, J. 2001b. Valokuvaa ei ole. Kuvista sanoin 5. Helsinki: Musta Taide 5. Suomen valokuvataiteen museon julkaisuja 15.
- Seppänen, J. 2005. Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsemiselle. Tampere: Vastapaino.
- Shotter, J. 1993. Conversational realities. Constructing life through language. London: Sage.

- Siikala, H. 1997. Kuunteleva lääkäri. Teoksessa T. Salmela (toim.) *Autetaanko asiakasta – palvellaanko potilasta?* Jyväskylä: Atena, 77-93.
- Siitonen, J. 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Opettajankoulutuslaitos. Oulun yliopisto. *Acta Universitatis Ouluensis E* 37.
- Siltala, J. 1996. Alkoholipolitiikka. 61, 236-242.
- Silverman, D. 1987. *Communication and medical practice. Social relations in the clinic.* London: Sage.
- Simpson, R., Forsyth, P. & Kennedy, H. 1994. An evaluation of video interaction analysis in families and teaching situations. SOED. Professional Development Initiative for Educational Psychologist.
- Sinkkonen, J. 1990. *Pienistä pojista kunnon miehiä.* Porvoo: WSOY.
- Sinkkonen, J. 1998. *Yhdessä isän kanssa.* Porvoo: WSOY.
- Sinkkonen, J. 2005. *Elämäni poikana.* Helsinki: WSOY.
- Sirén, K. 1999. *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla.* Helsinki: SHS.
- Slater, D. 1997. Kodin valokuvat digitaalisessa kulttuurissa. *Tiedotustutkimus* 20 (3), 25-39.
- Snellman, J. V. 1930. *Kootut teokset X. Elämänkertoja, puheita, esitelmiä, runoja.* Suom. L. Viljanen. Porvoo: WSOY.
- Solomon-Godeau, A. 1991. Katseen politiikkaa: Sukupuolen, identiteetin ja subjektuuden ongelmia valokuvauksessa. Teoksessa R. Tähtinen (toim.) *Valokuvauksen vuosikirja 1991.* Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 36-47.
- Sontag, S. 1978. *On photography.* London: Allen Lane.
- Sontag, S. 2003. *Regarding the pain of others.* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Spence, J. & Martin, R. 1988. Valokuvaterapia, uusia muotokuvia vanhoille. Suom. M. Lintunen. Teoksessa M. Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin 4. Ajatuksia valokuvasta.* Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 161-167.
- SPIN/Deutschland e.V. 2007. Viitattu 10.11.2007
http://www.spindeutschland.de/Video-Home-Training/training_index.htm
- SPIN/USA 2007. Viitattu 30.8.2007 <http://www.spinusa.net/approach.htm>
- Stern, D. N. 1985a. Affect attunement. Teoksessa J.D. Call, E. Galenson & R.L. Tyson (toim.) *Frontiers of infant psychiatry.* New York: Basic Books, 3-14.
- Stern, D. N. 1985b. *The interpersonal world of the infant.* New York: Basic Books.
- Suoninen, E. 1990. Kielenkäyttö todellisuuden rakentajana. *Sociologia* 27 (3), 229-231.
- Suoninen, E. 1997. Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä. *Acta Universitatis Tamperensis* 580.
- Suoninen, E. 2000. 'Tanssilajit ja -tyylit asiakkaan kohtaamisessa'. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosi-aali- ja terapiatyön arjesta.* Tampere: Vastapaino, 67-104.
- Suoranta, J. 1997. Konstruktionismi ja realismi kasvatustieteissä. Teoksessa J. Eskola (toim.) *Reflektio, realismi, konstruktionismi sekä muita kasvatustieteellisiä teemoja.* Rovaniemi: Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 15 *Katsauksia ja puheenvuoroja*, 7-39.

- Sutherland, P. 1997. Experiential learning and constructivism: Potential for a mutually beneficial synthesis. Teoksessa P. Sutherland (toim.) *Adult learning: A reader*. London & Stirling (USA): Kogan Page, 82-92.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1996. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Taajamo, T. 1999. Videoavusteinen perheohjaus vanhempien kokemana. Näkökulmana sosiaalinen konstruktionismi. Helsingin yliopisto/ Avoin yliopisto, Lahti. Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma.
- Tahkokallio, K. 1992. Ajattele myönteisesti. Avaimia muutokseen. Porvoo: WSOY.
- Takala, P. 1993. Kohti postmodernia perhettä – perhepolitiikan muuttuvat käsitykset. Teoksessa O. Riihinen (toim.) *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. 2. painos. Porvoo: WSOY, 577-600.
- Tauriainen, L. 1992. Perheen tarpeiden kohtaaminen ja vammaisen lapsen kehityksen tukeminen ekokulttuurisen teorian näkökulmasta. Teoksessa L. Alanen & P. Kähkönen (toim.) *Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen*. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3, 69-72.
- Tauriainen, L. 1994. Lapsi, perhe ja palvelut. Psykkisessä kehityksessään viivästyneen lapsen varhaisvuosien kehityksen tukeminen. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen tutkimuksia ja selvityksiä 15.
- Tauriainen, L. 2000. Kohti yhteistä laatua. Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatukäsitykset päiväkodin integroidussa erityisryhmässä. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 165.
- Teddlie, C. & Tashakkori, A. 2003. Major issues and controversies in the use of mixed methods in the social and behavioral sciences. Teoksessa A. Tashakkori & C. Teddlie (toim.) *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Thousand Oaks: Sage, 3-50.
- Tedre, S. 1999. Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 40.
- Tedre, S. 2004. Tukisukkahousut sosiaalipolitiikkaan! Inhomaterialistinen hoivatutkimusote. Teoksessa E. Jokinen, M. Kaskisaari & M. Husso (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 41-63.
- Tiittula, L. & Ruusuvuori, J. 2005. Johdanto. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 9-21.
- Tikka, I. 2004. Muistojen keinussa. Teoksessa I. Sava & V. Vesanen-Laukkanen (toim.) *Taiteeksi tarinoitu oma elämä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 150-166.
- Tilastokeskus 1998. *Perheet 1997. SVT Väestö 1998: 10*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2007. Viitattu 14.1.2007 <http://www.stat.fi/meta/kas/perhe.html>
- Toivonen, V. -M. & von Harpe, P. 1995. *NLP mielikirja. Kuinka muuttaa mieltään*. Helsinki: ai-ai & Suomen NLP-yhdistys.
- Toivonen, V. -M. & Kauppi, T. 1995. *Kielen taikaa – NLP Kielikirja*. Helsinki: ai-ai.

- Trevarthen, C. 1993. The function of emotions in early infant communication and development. Teoksessa J. Nadel & L. Camaioni (toim.) *New perspectives in early communicative development*. London: Routledge, 48-81.
- Tuomainen, R. & Myllykangas, M. 1994. Tie terveyteen: Medikalisaatio sillanrakentajana. Teoksessa H. Itkonen, M. Myllykangas, I. Pirttilä & R. Tuomainen. *Elämän normittajat. Instituutiot ja asiantuntijat oikeaa elämää etsimässä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun julkaisuja B: Selosteita ja opetusmateriaalia 1, 41-74.
- Tuomainen, R., Myllykangas, M., Elo, J. & Rynänen, O. -P. 1999. *Medikalisaatio B aikamme sairaus*. Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2006. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 1.-4. painos. Helsinki: Tammi.
- Tuori, S. 2001. *Vallan kuva. Valokuva kontrollipolitiikan välineenä*. Helsinki: Musta taide.
- Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. *Kasvatus* 22, 387-398.
- Tynjälä, P. 1998. Kirjoittaminen ja asiantuntijatiedon rakentaminen yliopistossa. Teoksessa L. Laurinen (toim.) *Koti kasvattajana, elämä opettajana. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina*. Jyväskylä: Atena, 127-144.
- Tynjälä, P. 1999a. Konstruktivistinen oppimiskäsitys ja asiantuntijuuden edellytysten rakentaminen koulutuksessa. Teoksessa A. Eteläpelto & P. Tynjälä (toim.) *Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulmia*. Porvoo: WSOY, 160-179.
- Tynjälä, P. 1999b. Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Uittenbogaard, B. 1992. *Video home training - a miracle worker? Luentomoniste. Special Education for the Sociale Pedagogische Hulpverlening Course*. Chr. Hogeschool Windesheim, Zwolle.
- Utrio, K. 1998. *Perhekirja. Eurooppalaisen perheen historia*. Helsinki: Tammi.
- Utrio, K. 2004. *Patriarkka*. Teoksessa S. Heinämaa & P. Tapola (toim.) *Isät ja tyttäret*. Helsinki: Tammi, 11-21.
- Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2000. *Didaktiikan perusteet*. Helsinki: WSOY.
- Uutela, A. 1996. Ulkoinen ja sisäinen elämänhallinta ja sairauskäyttäytyminen. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) *Elämänhallintaa etsimässä*. Helsinki: Kansaneläkelaitos. *Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia* 13, 49-56.
- Wahlbeck, J. -C. 1997. Tilaa luovalle vuorovaikutukselle. *Mielenterveys* 36 (4), 32.
- Wahlström, J. 1992. Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeuttisessa keskustelussa. *Diskurssianalyttinen tutkimus*. Jyväskylä *Studies in Education, Psychology and Social Research*.
- Wetherell, M. & Potter, J. 1992. *Mapping the language of racism. Discourse and the legitimation of exploitation*. Cornwall: Harvester Wheatsheaf.
- Vainio, A. M. 1997. Perhetyö kotona palkitsee sekä perhettä että auttajia. *Mielenterveys* 36 (4), 18-19.
- Valtonen, A. 2005. Ryhmäkesustelut - millainen metodi? Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 223-241.

- Vanhala, A. 2000. Ongelmapuhe ja voimavarapuhe asiakkuuden määrittämisessä. Esimerkki suojakotityön käytännöstä. Teoksessa A. Jokinen & E. Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 245-264.
- Vanhanen, H. 1991. Kuoleman kuvat. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Julkaisuja A 73.
- Varilo, E., Lounavaara-Rintala, H., Varilo, L., Vuornos, P., Wahlbeck, J. -C., Anttila, S., Berglund, K., Ingi, M., Kankaanpää, T., Koskinen, S. -A., Peltonen, L., Pietiläinen, R. & Rantaniemi, T. 1999. Menneisyyden rakentaminen lastensuojeluperheiden nuorten hoitokeinona. Teoksessa Vuorovaikutuskuvioita. Helsinki: Vuorovaikutusprosessien tutkimuskeskus, 39-54.
- Vehviläinen, S. 2001. Ohjaus vuorovaikutuksena. Helsinki: Gaudeamus.
- Veijola, A. 2004. Matkalla moniammatilliseen perhetyöhön – lasten kuntoutuksen kehittäminen toimintatutkimuksen avulla. Oulun yliopisto. Viitattu 5.7.2007 <http://herkules.oulu.fi/isbn9514274245/isbn9514274245.pdf>
- Weiner, A., Kuppermintz, H. & Guttman, D. 1994. Video home training (the Orion project): A short-term preventive and treatment intervention for families with young children. *Family Process* 33, 441-453.
- Weiser, J. 1999. Phototherapy techniques. Exploring the secrets of personal snapshots and family albums. 2. painos. Canada, Vancouver: PhotoTherapy Centre.
- Weiser, J. 2001. Phototherapy techniques: using clients' personal snapshots and family photos as counseling and therapy tools. *Afterimage* 29 (3). EBSCO Publishing. Viitattu 9.7.2007 <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=9&hid=13&sid=74fb1379-de0e-4f78-9b41-5cf056efaadc%40SRCSM1>
- Weisner, T. S. 1984. Ecocultural niches of middle childhood: A cross-cultural perspective. Teoksessa W.A. Collins (toim.) *Development during middle childhood: The years from six to twelve*. Washington: DC: National Academy of sciences press, 335-369.
- Weisner, T. S. 2002. Ecocultural understanding of children's developmental pathways. *Human development* 45, 275-281. EBSCO Publishing. Viitattu 5.7.2007 <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=15&hid=9&sid=5a7f851b-28a1-4ce0-b4d2-9191deaa1181%40sessionmgr3>
- Weisner, T. S. 2005. Attachment as a cultural and ecological problem with pluralistic solutions. *Human Development* 48, 89-94. EBSCO Publishing. Viitattu 5.7.2007 <http://web.ebscohost.com/ehost/results?vid=34&hid=9&sid=5a7f851b-28a1-4ce0-b4d2-9191deaa1181%40sessionmgr3>
- Weisner, T. S. & Gallimore, R. 1994. Ecocultural studies of families adapting to childhood developmental delays: unique features, defining, differences, and applied implications. Teoksessa M. Leskinen (toim.) *Family in focus. New perspectives on early childhood special education*. University of Jyväskylä, Studies in Education, Psychology and Social Research 108, 11-25.
- Wels, P. M. A. 1996. Measuring the effects of video home training. Kongressisitelmä. 5. EUSARF Congress 12-14.9.1996. Version 25.9.1996. London.

- Whiting, J. & Whiting, B. 1975. *Children of six cultures: A psychocultural analysis*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- VHT in a hospital. 1992. MLL:n opetusvideo. Video interactie begeleiding. SPIN Video Hometraining.
- Viitanen, E. 1997. Fysioterapian ammattikulttuuri terveyskeskuksissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 577.
- Wilde, O. 2000. *Dorian Grayn muotokuva*. Suom. K. Kaila. 4. painos. Helsinki: WSOY. Alkuperäisjulkaisu *The picture of Dorian Grey* 1891.
- Wilenius, R. 1978a. *Kasvatuksen ehdot*. Kasvatusfilosofian luonnos. 3. painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Wilenius, R. 1978b. *Snellmanin linja*. Henkisen kasvun filosofia. Gummerus: Jyväskylä.
- Wilenius, R., Oksala, P., Mehtonen, L. & Juntunen, M. 1978. *Filosofian kysymyksiä. Johdatusta filosofiseen ajatteluun*. 3. painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Viljanen, E. 1979. *Kasvatustiede*. 4., uudistettu painos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Viljanen, M. 2000. *Valokuvaaja mielisairaalassa*. Teoksessa T. Heikkilä, L. Paloheimo & I. Taipale (toim.) *Mieli ja taide*. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto, 75-78.
- Williamson, J. 1988. *Perhe, koulutus, valokuvaus*. Suom. K. Anttonen. Teoksessa M. Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin* 4. Ajatuksia valokuvasta. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 11-23.
- Willig, C. 2001. *Introducing Qualitative research in psychology. Adventures in theory and method*. Buckingham: Open University Press.
- Virtanen, L. 1994. *Punatukkaiset ovat intohimoisia. Arjen uskomuksia*. Porvoo: WSOY.
- Virtanen, P. 1995. *Perhekeskeinen ajattelu yhteiskuntapolitiikassa ja lastensuojelun sosiaalityössä. Utopioita, illuusioita ja todellisuuskuvia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Wirtavuori, S. 1993. *Esipuhe*. Teoksessa B. Furman. *Myönteisen kasvatuksen kirja*. Järvenpää: Lyhytterapiainstituutti.
- Vuola, E. 1994. *Eevan ja Marian tyttäret. Kristinuskon naiskuva*. Teoksessa S. Heinämaa & S. Näre (toim.) *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus, 209-224.
- Vuori, J. 1995. *Äitiyden ja sukupuolen vaihtuvat kuviot. Nancy Chodorowin teoria feministisen kritiikin kaleidoskoopissa*. *Naistutkimus* (1), 25-37.
- Vuori, J. 2001. *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Vuori, J. 2004. *Isyyden mallit ja isien valinnat*. Teoksessa I. Aalto & J. Kolehmainen (toim.) *Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli*. Vastapaino: Tampere, 29-63.
- Vuorinen, R. 1995. *Persoonallisuus & minuus*. 4. painos. Porvoo: WSOY.
- Vähämäki, J. 1995. *Gianni Vattimon radikaalin hermeneutiikan merkitys yhteiskuntateorialle*. Teoksessa K. Rahkonen (toim.) *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, 254-285.
- Väisänen, P. 2000. *Kohti oppimiskeskeistä pedagogiikkaa opettajankoulutuksessa*. Teoksessa J. Enkenberg, P. Väisänen & E. Savolainen (toim.) *Opettajatiedon*

- kipinöitä. Kirjoituksia pedagogiikasta. Joensuun yliopisto. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos, 34-60.
- Värri, V. -M. 2000. Hyvä kasvatusta - kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. 3. korj. painos. Tampere: University Press.
- Zimmerman, M. A. & Warschawsky, S. 1998 Empowerment theory for rehabilitation research: Conceptual and methodological issues. *Rehabilitation Psychology* 43, 1998, 1, 3-16.
- Zola, I. K. 1972. Medicine as an institution of social control. *The Sociological Review* 20, 487-504.

LIITTEET

LIITE 1	Haastattelurunko vuosien 1995-1996 haastatteluissa	253
LIITE 2	Haastattelurunko vuoden 2003 avaininformanttihaastatteluissa...	255
LIITE 3	Kuvio 5	256
LIITE 4	Kuvio 6	257

LIITE 1 Haastattelurunko vuosien 1995-1996 haastatteluissa

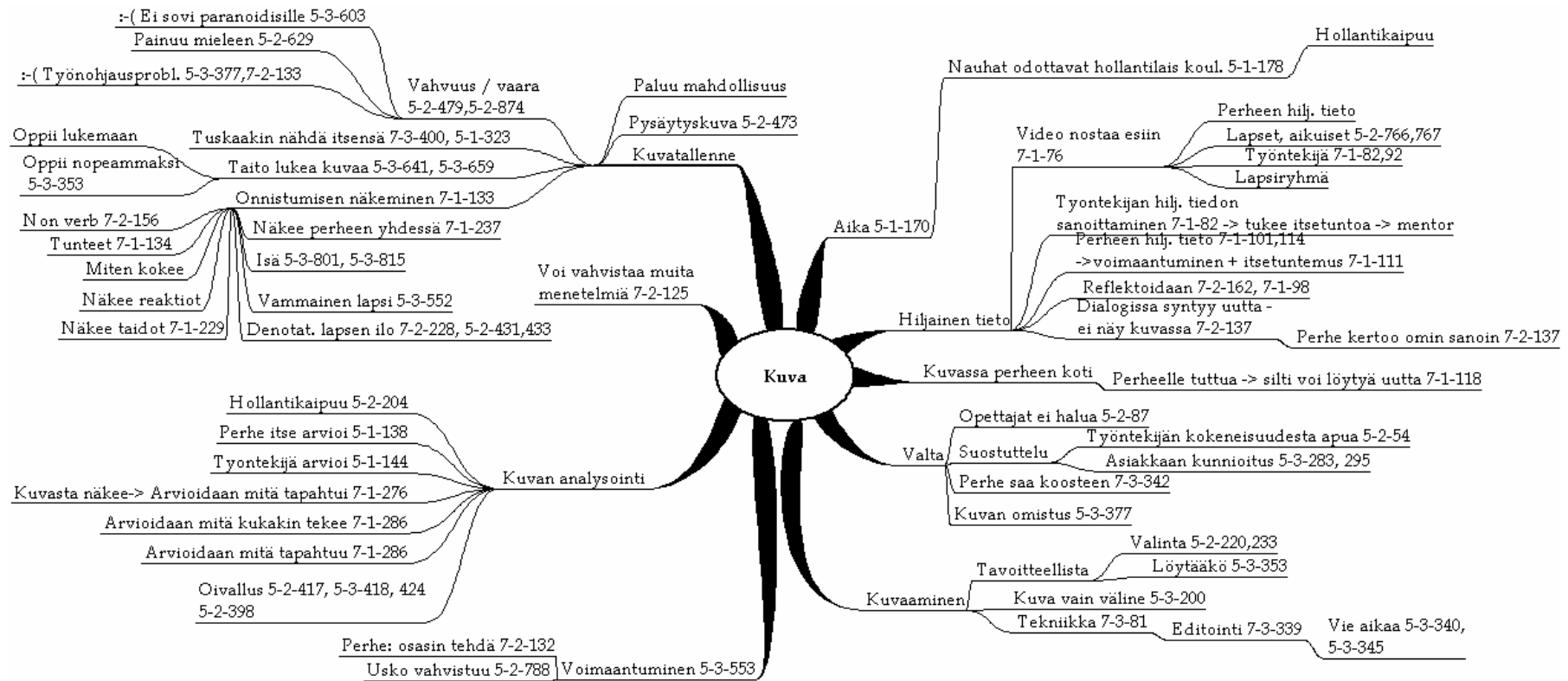
Teen tutkimusta perhetyömenetelmästä, joka MLL:n toimesta tuli Suomeen ja josta ainakin aluksi käytettiin nimeä "Kotiohjaus videon avulla". Menetelmää on nyt käytetty eri työyksiköissä ja eri puolilla Suomea. Tutkimuksen kannalta on hyvä välillä koota ajatuksia ja kokemuksia. Koska tutkimuksen avulla on tarkoitus saada selville, miten työntekijä kokee menetelmän käytön, on tärkeää kuulla jokaista työntekijää, joka on ollut mukana näissä suomalaisissa kotiohjaustilanteissa. On tärkeää tietää, miten juuri Sinä olet käyttänyt tätä menetelmää. Voinko nauhoittaa keskustelumme, jotta myöhemmin voin käydä sen tarkasti läpi. Pelkän muistin varassa en pysty säilyttämään sitä tärkeää tietoa, jota Sinulta saan. Minulla on tässä muutamia kysymyksiä, joita ainakin olisi hyvä pohtia. Lisäksi voit kertoilla vapaasti, jos mieleesi tulee jotain tärkeää, jota en huomaa kysyä.

1. Mitä nimeä haluat nyt käyttää ko. menetelmästä? Video-ohjaus/ Kotiohjaus/?
2. Miten alunperin sait tietää tästä menetelmästä? Osallistuitko alkuvaiheessa johonkin koulutukseen?
3. Mitä silloin ihan alussa ajattelit tästä menetelmästä, mitä kenties toivoit menetelmältä?
4. Missä kaikissa koulutustilaisuuksissa olet ollut läsnä ja missä ominaisuudessa? (Mitä nyt jälkeinpäin ajattelet koulutustilaisuuksista, joissa olet ollut läsnä?)
5. Miten paljon olet käyttänyt video-ohjaus-menetelmää? Montako perhettä on ollut, montako käyntiä?/Entä työnohjaus?
6. Onko video-ohjaustyösi muuttunut vuosien varrella? Miten perheneuvolassa toteutettiin video-ohjausta...Miten Yläneellä? Yläneen tavoitteet?
7. Kerro minulle, minkälaista video-ohjaus/työnohjaus on ollut? Kerro jostain kokemastasi video-ohjaus-/työnohjausprosessista!
Miten kaikki tapahtui? Miten video-ohjaus alkoi perheessä, miten se jatkui...Milloin video-ohjaus lopetettiin perheessä?/Miten työntekijöiden työnohjaus alkoi, miten se jatkui...Milloin työnohjaus päättyi?
(TAI Kerro viimeisimmästä asiakasperheestä, miten video-ohjaus siellä aloitettiin?...Mitä sitten tapahtui?)
(TAI Kerro viimeisimmästä työnohjaustapauksesta, miten työnohjaus aloitettiin?...Mitä sitten tapahtui?)
8. Minkälaiseksi Sinun roolisi on muodostunut perheessä/työnohjauksessa? Esim. miten aktiivisesti olet puuttanut asioiden etenemiseen/Oletko esim. järjestänyt tilanteita tai oletko lähinnä seurannut tilanteiden kehitystä/keskustelujen etenemistä (esim. vain kuvannut)?
9. Miten Sinut on otettu perheessä vastaan? Miten ÄITI, ISÄ, LAPSI, LAPSET ...?
10. Mitä työnohjaus on Sinulle merkinnyt? Entä eri vaiheissa mukaantulleiden video-ohjaajien yhteistapaamiset?
11. Oletko yllätynyt mistään asiasta ollessasi video-ohjaajana perheessä/työnohjaajana video-ohjaajille?
12. Onko video-ohjauksessa/työnohjauksessa ollut joitain ongelmia tai onko jokin ollut vaikeaa?... mikä miten millaisia?
13. Oletko kokenut onnistumisen hetkiä video-ohjaajana/työnohjaajana?
14. Mitä nyt ajattelet video-ohjauksesta (noin yleensä)?
Kouluttajanaolon kokemukset? Mihin suuntaan video-ohjausta tulisi viedä, mitä tehdä Suomessa?
15. Oletko huomannut kehittyneesi video-ohjaus-menetelmän käyttäjänä?

16. Miten vertaisit video-ohjausta ennen käyttämiisi menetelmiin?
17. Millaista koulutusta vielä haluaisit menetelmän suhteen?
18. Millaisia ajatuksia sinulla on, miten haluaisit tai aiot edetä video-ohjauksen suhteen?

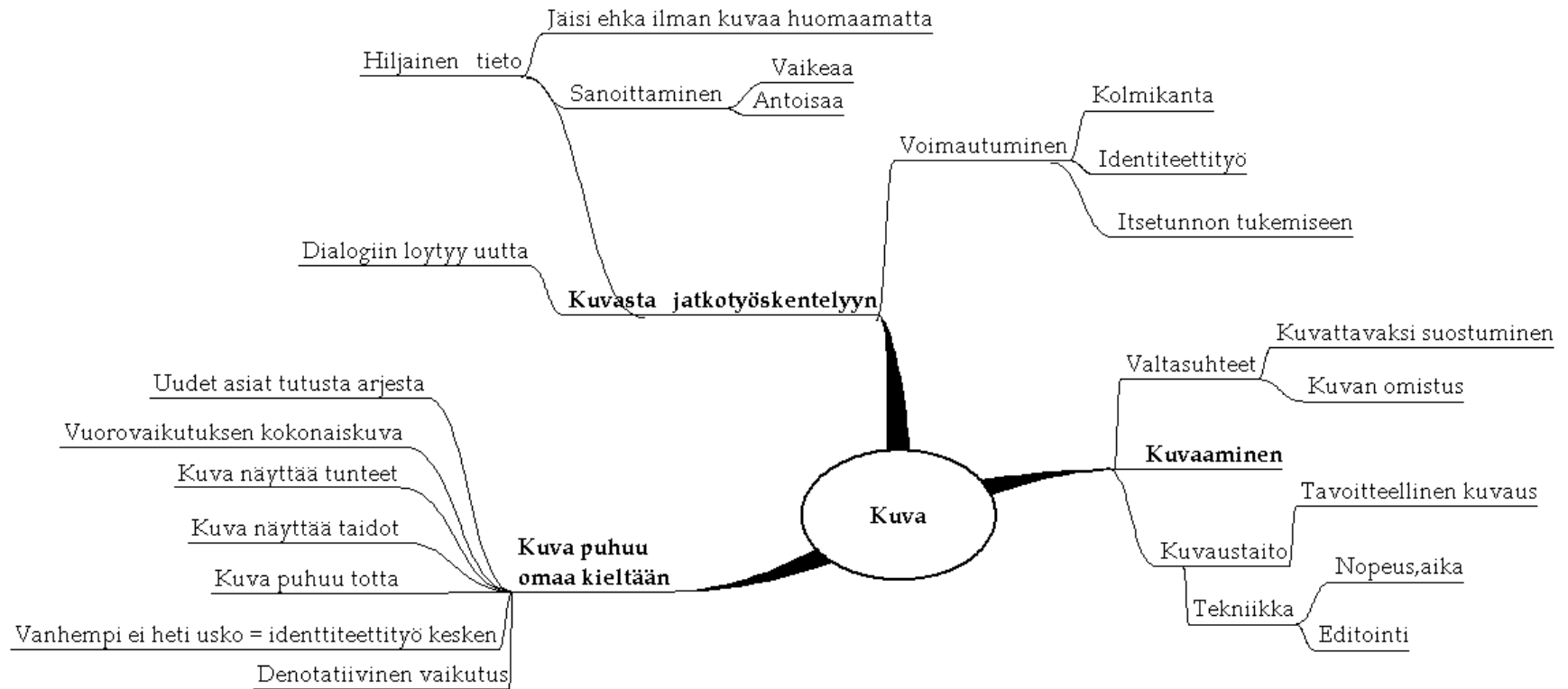
LIITE 2 Haastattelurunko vuoden 2003 avaininformanttihaastattelussa

- 1 Miten näet kehityksen VHT-menetelmän alkuaajoista tähän päivään?
- 2 Miten menetelmä on lähtenyt liikkeelle?
- 3 Millaisia kehityssuuntia on ilmennyt?
- 4 Miten paljon menetelmää käytetään, miten menetelmälle on määrällisesti käynyt?
- 5 Miten itse olet kehittynyt menetelmän käyttäjänä?
- 6 Mitä ajattelit lisensiaatintyöni luettuasi?
 - Mitä ajattelet rooliluokituksista?
 - Mitä ajattelet asiantuntijuudesta?
 - Mitä ajattelet perheen kotiin menemisestä?

KUVIO 5
man version aiheesta kuva

Vuoden 2003 haastattelujen ensimmäinen mind-

KUVIO 6

Kehitelty mindmap-versio aiheesta kuva